ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul X, 1999

5 – 6

Septembrie – Decembrie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA"

COLEGIUL DE REDACŢIE

ŞERBAN PAPACOSTEA *(redactor şef)*, VENERA ACHIM, PAUL CERNOVODEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU, EUGEN DENIZE, ANDREI EŞANU, GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY PIENARU, APOSTOL STAN

„REVISTA ISTORICĂ" are 6 numere pe an.

Revista se poate procura de la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel. fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, fax 401–222 6407, tel. 401–618 5103; 401 222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77–19, Bucureşti 3 – România, tel. 653 79 85, fax 401–324 06 38.

La revue „REVISTA ISTORICĂ" paraît 6 fois l'an.

Toute commande pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie Roumaine sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel. fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33 57, fax 401 222 6407, tel. 401 618 5103; 401– 222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77–19, Bucureşti 3 – România, tel. 653 79 85, fax 401–324 06 38.

„REVISTA ISTORICĂ" is published in six issues per year.

All orders from abroad for publications of the Romanian Academy should be addressed to: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel./fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, fax 401–222 6407, tel. 401–618 5103; 401 222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77-19, Bucureşti 3 – România, tel. 653 7985, fax 401–324 0638.

REDACŢIA:

NAGY PIENARU (*redactor şef adjunct*)
VENERA ACHIM
ECATERINA PETRESCU
IOANA VOIA (traducător)

Redactor (*Editura Academiei*): MIHAI POPA
Tehnoredactor: DIANA RUSU

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa redacţiei revistei:

„REVISTA ISTORICĂ",
B-dul Aviatorilor nr. 1, 71247-Bucureşti,
tel. 650 72 41

© 2001 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, R-76117, Tel./Fax 410 39 83; 410 34 48; 411 80 08
Bucureşti, România

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ
TOMUL X, NR. 5 – 6
Septembrie – Decembrie 1999

SUMAR

DE LA DEMOCRAȚIE LA TOTALITARISM

CRISTIAN TRONCOTĂ. Politica de cadre în instituția Securității regimului comunist din România (1948–1964) (II) 443
NICOLETA IONESCU-GURĂ, „Alegerile" din 1948 (II) 459

ANUL 1848

RALUCA TOMI, Rapoarte consulare italiene inedite despre revoluția de la 1848 471
NICOLAE ISAR, Memoriile lui Ion Heliade-Rădulescu și radicalii de la 1848 în perspectiva primelor sinteze critice 487
ADRIAN-SILVAN IONESCU, Momentul 1848 în plastica documentaristă 501

STUDII DOCUMENTARE

MARIAN STROIA. Un conflict devastator pentru români: războiul ruso-turc (1806–1812). Începuturile ostilităților 519

SURSE INEDITE

ANGHEL POPA. Două documente inedite despre frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi. 529

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 439–592, 1999

www.dacoromanica.ro

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU, Figura regelui Carol I în manualele școlare 533
PAUL CERNOVODEANU, Regina Maria în timpul marelui război de întregire a neamului (1916–1918) 542
CONSTANTIN BĂJENARU, Cuplul regal Ferdinand – Maria și făgărășenii (1913–1922). Relatări din presa vremii 551

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiune memorială Cornelia Papacostea-Danielopol, București, decembrie 1998 (*Ovidiu Cristea*); Simpozionul: „Fenomenul totalitar în Europa de Est", București, 11–12 decembrie 1998 (*Florin Müller*) 557

NOTE ȘI RECENZII

Corneliu Coposu în fața istoriei, ed. a II-a completată, București, Edit. Metropol. 1997. 546 p. + 9 foto (*Ioan Babici*); VIOREL ACHIM, *Țiganii în istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998, 202 p. (*Mariana Lazăr*); TED ANTON, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*, București, Edit. Nemira, 1997, 388 p. (*Florin Müller*); CORNELIA CĂLIN BODEA, *Folclorul rezistenței anticomuniste*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Studium, 1999, 200 p. (*Adrian Tertecel*); ALFONSAS EIDINTAS, VYTAUTAS ZALYS, *Lithuania in European politics: The Years of the First Republic, 1918-1940*, New York, St. Martin's Press, 1998, 250 p. (*Florin Anghel*); CAROL IANCU, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, traducere de C. Lithman. București, Edit. Hassefer, 1996, 444 p. + h. + pl. (*Paul Cernovodeanu*); VLADIMIR KRIUCIKOV, *Ličnoe delo*, Moskva, 1996, 2 vol., 446 + 430 p. (*Armand Goșu*); ANGHEL POPA, *Între două fronturi. Bucovinenii în România primului război mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza", 1998, 96 p. (*Florin Anghel*) 561

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

„Anuar al Arhivelor Municipiului București", 1997, nr. 1; 1998. nr. 2 (*Oana Rizescu*) 587
„Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România". Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România, 1997, nr. 1 (*Betinio Diamant*) 589
„Rassegna storica del Risorgimento", ottobre-dicembre 1995, fascicolo IV (*Nicoleta Panait*) .. 590

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

NEW SERIES
TOME X, Nos. 5 – 6
September – December 1999

CONTENTS

FROM DEMOCRACY TO TOTALITARIANISM

CRISTIAN TRONCOTĂ, The Cadre Policy of the Securitate During the Communist Regime in Romania (1948–1964) (II) 443
NICOLETA IONESCU-GURĂ, The "Elections" of 1948 (II) 459

THE YEAR 1848

RALUCA TOMI, New Italian Consular Reports on the 1848 Revolution 471
NICOLAE ISAR, Ion Heliade-Radulescu's Memoirs and the Radicals of 1848 in the First Critical Syntheses 487
ADRIAN-SILVAN IONESCU, The 1848 Year in the Documentary Plastic Arts 501

DOCUMENTARY STUDIES

MARIAN STROIA, A Devastating Conflict to the Romanians: The Russian- Turkish War (1806–1812). The Outbreak of Hostilities 519

NEW SOURCES

ANGHEL POPA, Two New Documents on Brothers Gheorghe and Alexandru Hurmuzachi .. 529

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 439–592, 1999

www.dacoromanica.ro

REPRESENTATIVE FIGURES IN THE HISTORY OF THE ROMANIANS

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU, The Figure of King Charles I in School Handbooks 533
PAUL CERNOVODEANU, Queen Mary during the Great War of National Reunion (1916–1918) 542
CONSTANTIN BĂJENARU, The Royal Couple Mary and Ferdinand and the Fagărasanus in the Press of the Time (1913–1922) 551

SCIENTIFIC LIFE

Memorial Session: Cornelia Papacostea-Danielopol, Bucharest, December 1998 (*Ovidiu Cristea*); Symposium: "The Totalitarian Phenomenon in Eastern Europe", Bucharest, 11–12 December 1998 (*Florin Müller*) 557

NOTES AND REVIEWS

Corneliu Coposu în fața istoriei (Corneliu Coposu Confronting History), second edition, completed, Bucharest, Edit. Metropol, 1997, 546 pp. + 9 photos (*Ioan Babici*); VIOREL ACHIM, *Țiganii în istoria României* (The Gypsy in the History of Romania), Bucharest, Edit. Enciclopedică, 1998, 202 pp. (*Mariana Lazar*), TED ANTON, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu* (Eros, Sorcery and the Assassination of Professor Culianu), Bucharest, Edit. Nemira, 1997, 388 pp. (*Florin Müller*): CORNELIA CĂLIN BODEA, *Folclorul rezistenței anticomuniste* (The Folklore of Anti-Communist Resistance), vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Studium, 1999, 200 pp. (*Adrian Tertecel*); ALFONSAS EIDINTAS, VYTAUTAS ZALYS, *Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic, 1918-1940*, New Tork, St. Martin's Press, 1998, 250 pp. (*Florin Anghel*); CAROL IANCU, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare* (The Jews in the History of Romania, 1866-1919. From Exclusion to Emancipation), transl. by C. Lithman, Bucharest, Edit. Hassefer, 1996, 444 pp. + m. + draw. (*Paul Cernovodeanu*); VLADIMIR KRIUCIKOV, *Ličnoe delo*, Moscow, 1996, 2 vols., 446 + 430 pp. (*Armand Goșu*): ANGHEL POPA, *Între doua fronturi. Bucovinenii în România primului război mondial* (Between Two Fronts. The Bucovina People in World War I Romania), Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală "Alexandru Bogza", 1998, 96 pp. (*Florin Anghel*) 561

REVIEW OF HISTORICAL REVIEWS

"Anuar al Arhivelor Municipiului București", 1997, no. 1, 1998, no. 2 (*Oana Rizescu*) 587
"Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România", Federation of the Jewish Communities of Romania, Research Centre for the History of the Jews of Romania, no. 1, Bucharest, 1997 (*Betinio Diamant*) 589
"Rassegna storica del Risorgimento", October-December 1995, bdle. IV (*Nicoleta Panait*) 590

www.dacoromanica.ro

POLITICA DE CADRE ÎN INSTITUȚIA SEÇURITĂȚII REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA (1948–1964) (II)

CRISTIAN TRONCOTĂ

Instituția consilierilor sovietici nu se poate disocia de politica de cadre, datorită în primul rând semnificației legate de dominația directă pe care U.R.S.S. o stabilise asupra sferei sale de influență și pe care o exercita și pe această cale. Consilierii sovietici veniți în România ca „specialiști" au jucat un rol important în sovietizarea țării, ceea ce a însemnat: instaurarea prin forță a guvernului procomunist prezidat de dr. Petru Groza, la 6 martie 1945; trucarea alegerilor din noiembrie 1946; îndepărtarea brutală a monarhiei, la 30 decembrie 1947; desființarea partidelor democratice; inițierea programului de reformă după modelul sovietic de la sfârșitul anilor '40 și începutul deceniului următor, cu consecințe directe în represiunea „dușmanilor de clasă". Specialiștii sovietici au fost secondați de cadre selectate din rândul autohtonilor care absolviseră școli politice și militare în U.R.S.S.

Cu toate acestea, nu trebuie ignorat nici o clipă că instituția consilierilor (specialiștilor) străini, sub diferite forme și denumiri, nu este o invenție sovietică sau a lumii comuniste. Se pare că are o istorie îndelungată, ține de sfera relațiilor bilaterale și privește domenii dintre cele mai variate, de la armată la finanțe, de la servicii secrete la cultură și de la monarhi la biserică. Spicuim din istoria națională câteva exemple: domnitorul Unirii, Al. Ioan Cuza, a avut instructori francezi pentru organizarea armatei moderne a României, și sfetnici politici tot de pe malurile Senei; domnitorul și apoi regele Carol I i-a schimbat pe francezi, se pare ineficienți față de exigențele și viziunile sale, cu germanii; printre primele acte ale cabinetului prezidat de generalul Ion Antonescu a fost chemarea instructorilor militari germani; Nicolae Ceaușescu a trimis și el instructori și consilieri politici în țări africane și a permis în paralel ca tineri din aceste țări să urmeze cursurile institutelor de învățământ superior, civile și militare din România[77]. Suficiente exemple se pot găsi și în relațiile bilaterale ale S.U.A. din America Latină. Bunăoară, la mijlocul anilor '50, S.U.A. au oferit cu generozitate, prin intermediul „specialiștilor", asistență grupărilor anticomuniste din țări latino-americane. În Guatemala, C.I.A. a fost implicată direct în răsturnarea, în 1954, a guvernului format de președintele Iacob Arbenz și înlocuirea acestuia cu un regim de dictatură militară. Apoi, timp de

[77] Vezi pe larg „Magazin istoric", s.n., aprilie 1998, p. 34.

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 443–458, 1999

www.dacoromanica.ro

40 de ani, Statele Unite au angajat armata guatemaleză să pună în practică unul dintre cele mai sângeroase programe de represiune din America Centrală. Se estimează că peste 100 000 de civili au fost ucişi, de-a lungul timpului, de către forţele de securitate guvernamentale, asistate de „specialiştii" S.U.A. La fel ca în Guatemala, şi în Honduras, agenţii „specialişti" ai C.I.A. s-au implicat în asasinări, răpiri, torturi şi execuţii sumare. Peste 60 000 de militari latino-americani s-au perfecţionat în cadrul Centrului de pregătire de la Fort Benning, statul Georgia, majoritatea dintre ei participând ulterior la acţiunile dirijate şi inspirate de specialişti americani. Toate acestea sunt evaluări ale unui raport din 1996 al Consiliului pe Probleme de Informaţii (Intelligence Observinght Board) al preşedintelui Bill Clinton[78]. Mai mult, fostul preşedinte al S.U.A., Richard Nixon, a aprobat lovitura de stat din 11 septembrie 1973, asistată de specialişti ai C.I.A., prin intermediul căreia generalul Augusto Pinochet a ajuns în fruntea statului chilian. Ulterior, specialiştii C.I.A. au furnizat Juntei militare chiliene, după venirea la putere, listele cu opozanţii regimului – oameni politici de stânga, sindicalişti, ziarişti[79].

Prin urmare, instituţia consilierilor străini sau cu dublă cetăţenie – denumiţi experţi sau specialişti – şi-a făcut simţită prezenţa în multe ţări, uneori paşnic, alteori cu violenţă, acestea din urmă producând traume morale pe care popoarele „beneficiare" nu le pot depăşi cu uşurinţă. Sunt toate acestea suficiente motive pentru ca instituţia consilierilor sovietici să comporte o analiză aparte, dar fără să fie scoasă din contextul istoric, mai ales al perioadei războiului rece.

CONSILIERII SOVIETICI DIN SECURITATE

Specialiştii sovietici care au activat în ţările Blocului est-european, încă de la începuturile regimurilor comuniste, constituiau structuri de informaţii solide şi eficiente, alcătuite dacă nu în totalitate, în mod sigur în cea mai mare parte, din cadre şi agenţi ai serviciilor secrete sovietice. Persoanele din această categorie s-au aflat în toate domeniile de activitate şi la toate nivelurile importante, cum ar fi în structurile de comandă ale apărării şi securităţii statului, în învăţământul superior, în întreprinderile mari. Pe ansamblu, instituţia consilierilor sovietici reprezintă factorul congenital al întregului sistem de securitate conceput de strategii Kremlinului. Este vorba despre acel ansamblu de forţe impresionant prin: efective (care grupau zeci de mii de lucrători permanenţi sau auxiliari); diversitatea funcţiilor (de la supravegherea frontierelor până la paza penitenciarelor, de la

[78] Miruna Munteanu, *Statele Unite au sponsorizat atrocităţile din America Latină*, în „Dosare ultrasecrete", 28 noiembrie 1998, p. 4.

[79] Vezi dezvăluirile făcute canalului de televiziune Channel de Ralph Mc Gehee – fost ambasador în Chile, în perioada 1967–1971 – din care se deduce că generalul Augusto Pinochet şi regimul său de dictatură militară au fost „o creaţie" a agenţiei americane de informaţii. în „Ziua". 9 decembrrie 1998, p. 20.

www.dacoromanica.ro

spionaj până la menţinerea ordinii interne); resursele materiale aflate la dispoziţia lor; puterile neîngrădite în raport cu societatea civilă; practicile, deprinderile şi mentalităţile inoculate celor implicaţi[80]. Organele de securitate ale regimului comunist din România, la fel ca şi toate celelalte instituţii ale administraţiei de stat, au fost supravegheate încă de la formare şi până în decembrie 1964 de consilieri sovietici. Aceştia proveneau din rândurile ofiţerilor M.G.B. (K.G.B.)-ului şi au jucat un rol fundamental atât ca organizatori, cât şi ca instructori, iar semnificaţia lor a depăşit cu mult nivelul administrativ. Şi din această perspectivă se poate spune că aparatul de securitate din acei ani a fost „mai mult al Moscovei decât al ţării"[81], o poliţie politică preponderent antiromânească şi un instrument al regimului comunist de la Moscova pentru promovarea intereselor U.R.S.S. în această parte a Europei. La o asemenea situaţie s-a ajuns nu numai prin presiunile sovieticilor, ci şi în virtutea veleitarismului manifestat de mulţi ofiţeri autohtoni cu funcţii de comandă, mai mult sau mai puţin importante, din Securitate. E greu să se facă o distincţie netă între efectele amestecului sovietic şi dorinţele de parvenire şi afirmare ca „activişti de partid într-un domeniu special", ce a animat pe mulţi dintre conaţionali. Este vorba desigur despre cei care s-au încadrat în structurile organelor de securitate, deopotrivă cu cei care au acceptat benevol colaborarea cu ele în calitate de informatori – delatori.

Belu Zilber îşi amintea că „în toate serviciile Securităţii existau consilieri sovietici, aduşi cu mari rugăminţi şi sacrificii de Gheorghiu-Dej"[82]. Consilierii sovietici au ocupat toate posturile importante din direcţiile centrale şi regionale, lucrând la toate nivelele, inclusiv în birourile de securitate din oraşele mici. În stadiul actual al cercetării nu se cunoaşte încă numărul lor. Un singur document dat publicităţii până acum – este vorba despre Nota Secretariatului Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. din octombrie 1949 – atestă că în Bulgaria, Ungaria, România şi Cehoslovacia lucrau la acea dată 61 de consilieri militari şi 9 civili. Dintre aceştia, 29 de consilieri militari se aflau în Bulgaria şi toţi consilierii civili în România[83]. Evident că în anii următori numărul acestora a sporit. Din relatările memorialiştilor, se pare că după evenimentele din Ungaria, 1956, numărul consilierilor sovietici s-a triplat[83bis].

Deşi erau cetăţeni sovietici. consilierii au fost înregistraţi ca ofiţeri ai Securităţii române. Generalul (r) Neagu Cosma precizează că aceşti consilieri „se

[80] Jean-François Soulet, *Istoria contemporană a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*. Iaşi. 1998. p. 70.

[81] Colonel (r) dr. Gh. Raţiu. *op.cit.*, p. 104.

[82] Herbert (Belu) Zilber, *op.cit.*, p. 103.

[83] Albina F. Noskova, *Consilierii sovietici între cerere şi ofertă*, în „Magazin istoric", s.n.. nr. 4. 1998, p. 36.

[83bis] Neagu Cosma. Ion Stănescu. *În anul 1968 a fost programată şi invadarea României. Informaţii inedite din interiorul serviciilor speciale ale României*. Bucureşti, 1999. p. 22.

www.dacoromanica.ro

aflau în toate structurile Securității, inclusiv în contraspionaj", orientând în folosul lor întreaga activitate. „Se înțelege că ei nu au apărut clandestin – mai adaugă memorialistul citat – ci în urma unei înțelegeri interstatale, cu păstrarea aparențelor de parteneri egali, România pe de o parte, Uniunea Sovietică pe de altă parte. Bineînțeles că ei au fost «ceruți» de partea română, iar Kremlinul, în «generozitatea» sa a făcut marele efort de a-și subția propriul aparat de «liniște și siguranță» pentru a-l îngroșa pe al României"[84].

Afirmațiile memorialiștilor sunt confirmate și completate de documentele de arhivă. Astfel, la 3 noiembrie 1949, Gheorghiu-Dej menționa într-o scrisoare adresată lui Stalin: „Studiind materialele legate de procesul bandei lui Ráyk [în Ungaria – n.n.], conducerea partidului nostru a hotărât să treacă la analizarea situației unor membri ai partidului care au o activitate confuză, suspectă. Întrucât nu avem suficientă experiență pentru a întreprinde cu succes o asemenea analiză, vă rugăm să ne trimiteți unul sau doi specialiști în aceste probleme pentru a acorda sprijin conducerii partidului nostru în demascarea și neutralizarea agenților spionajului imperialist"[85]. Zece zile mai târziu, Stalin a răspuns pozitiv. Instituția consilierilor a căpătat rapid și o bază normativă. Printr-o Hotărâre specială a Consiliului de Miniștri, condițiile de muncă și școlarizare ale consilierilor militari și civili au fost aduse la nivelul celor ale specialiștilor locali analogi lor. A existat și un Acord încheiat între guvernul României și guvernul U.R.S.S. în ziua de 5 februarie 1950, pentru detașarea de specialiști sovietici, nedat atunci publicității, din care cităm: „Guvernul Republicii Populare Române va pune gratuit la dispoziția specialiștilor sovietici detașați locuințe mobilate, serviciile comunale (lumină, telefon, apă, gunoi etc.) și ajutorul medical și, de asemenea, va plăti cheltuielile legate de venirea în R.P.R. și întoarcerea în U.R.S.S., adică cheltuielile de deplasare egale cu un salariu lunar, costul drumului specialistului și al familiei sale, de la domiciliul permanent până în R.P.R. și din R.P.R. până la domiciliul permanent, transportul bagajelor și al indemnizației de concediu egală cu un salariu lunar, într-un an de serviciu. Sumele cuvenite fiecărui specialist sovietic se vor vărsa de către Ministerul Finanțelor R.P.R. în lei, la 10 și 25 ale fiecărei luni, în contul curent al Reprezentanței Comerciale a U.R.S.S. din R.P.R. la Savrombank"[86]. În preambulul acestui document se preciza că guvernul sovietic și-a dat „asentimentul" de a „satisface cererile guvernului Republicii Populare Române de a trimite în România specialiști sovietici și de a acorda ajutor României în refacerea și dezvoltarea economiei naționale"[87].

Principala misiune a consilierilor („specialiștilor") sovietici în Securitate a fost de a supraveghea mobilizarea recruților români și de a urmări felul în care se desfășoară „munca de informații și securitate". De regulă, se comunica prin

[84] Neagu Cosma, *op.cit.*, p. 131.
[85] Albina F. Noscova, *op.cit.*, p. 37.
[86] *Ibidem*, p. 34.
[87] Ioan Scurtu, *Consilierii sovietici din România*, în „Magazin istoric", s.n., mai 1998, p. 13.

www.dacoromanica.ro

interpreți, aceștia fiind în mare parte tot ruși din Basarabia[88]. Pentru asigurarea condițiilor de cazare a consilierilor sovietici, după cum atestă o notă–raport întocmită de Corpul de Consilieri și Inspectori ai Securității, în anii 1948–1949 au fost evacuate circa 35–40 de apartamente din unele vile situate în apropierea Parcului Herăstrău. Pentru întreținerea, amenajarea și dotarea lor cu mobilier și celelalte obiecte necesare a fost constituită o comisie sub conducerea lui Dumitru Ghișe – secretar general și consilier M.A.I. – și a generalului Ion Niculescu. Cei doi și-au exercitat atribuțiile până la schimbarea lui Teohari Georgescu din funcția de ministru de Interne și numirea lui Alexandru Drăghici, fiind înlocuiți de colonelul Ion Ghiță, locțiitor șef al Serviciului exploatări imobile și maiorul Roman Lupu, subsecretar la Direcția administrativ-gospodărească.

Mobilarea vilelor în care au stat consilierii sovietici s-a efectuat cu bunurile existente în depozitele M.A.I., provenite de la casele regale și foștii demnitari „ai regimului burghezo-moșieresc", iar cea mai mare parte s-a cumpărat de la particulari și Consignație, fiind plătite din fondurile speciale la dispoziția Ministerului de Interne. Ordinul a fost ca vilele consilierilor sovietici să fie înzestrate „cu lucruri de cea mai bună calitate"[89]. Majoritatea mobilierului a fost din lemn de nuc, mahon și trandafir în stiluri renumite (florentin, bizantin etc.). Covoarele erau persane, originale (Buhara, Tebriz, Afgane), vesela din cristal Rosenthal și Bavaria, serviciile de masă din porțelan și ceramică, tacâmurile din argint și alpaca. Nu lipseau candelabrele din fier forjat și cristal de Murano, tablourile unor pictori români, precum Tonitza, Băncilă, Luchian, Grigorescu ș.a. După cum atestă documentele de arhivă, în decembrie 1952, când se finalizase în linii mari dotarea vilelor respective, s-au cheltuit 500 000 lei. În opinia lui Ștefan Georgescu, fostul șef al Serviciului fonduri speciale, rezultă că în anii 1949–1952, pentru cumpărarea bunurilor cu care s-au dotat locuințele consilierilor s-au cheltuit peste 40 000 000 lei, în bani dinainte de reforma monetară[90].

În realitate, România a suportat pentru fiecare consilier sovietic un salariu dublu: unul în lei – plătit respectivului consilier, și altul în ruble – achitat statului sovietic. Potrivit Acordului, guvernul român se angaja să plătească guvernului sovietic, pentru fiecare specialist trimis, în raport cu calificarea lui, între 2 000 și 4 000 ruble lunar, drept „compensare a pierderilor pe care le suportă întreprinderile sau instituțiile sovietice respective în urma trimiterii colaboratorilor lor în străinătate"[91].

[88] Dennis Deletant, *Influența sovietică asupra Securității române 1944–1953*, în „Memoria ca formă de Justiție". Comunicări prezentate la Seminarul de la Sighetul Marmației (10–12 iunie 1994). București, 1994. p. 43.

[89] Arh. S.R.I., fond „d". dosar nr. 9009. f. 62.

[90] Ibidem, p. 64–65.

[91] Ioan Scurtu, *loc. cit.*.

www.dacoromanica.ro

Efortul realizat de statul român pentru a crea asemenea condiţii de trai consilierilor sovietici, identice dacă nu chiar mai bune decât ale demnitarilor nomenclaturişti ai P.M.R., s-a realizat în concordanţă probabil cu „sacrificiile" pe care aceştia le făceau pentru a-şi realiza misiunile încredinţate de Kremlin. Fostul general de securitate Ion Mihai Pacepa enumeră următoarele atribuţii despre care ştia că erau prioritare pentru consilierii sovietici: trasarea liniei de activitate a fiecărei unităţi de securitate; fixarea sarcinilor şi misiunilor operative; definirea metodologiei de lucru; introducerea tehnicii operative sovietice în activitatea de informaţii şi operare a Securităţii; dirijarea acţiunilor informativ-operative mai importante. „În mod practic – îşi amintea Pacepa – consilierii sovietici conduceau activitatea Securităţii şi domneau peste direcţiile ei operative ca nişte ţari neîncoronaţi. Consilierul şef avea aceleaşi drepturi (control nelimitat al activităţii operative şi administrative) şi avantaje (vilă în Bucureşti, la Snagov şi pe litoral), două maşini şi doi şoferi, doctor personal, ca şi şeful Securităţii"[92]. Pentru aprovizionarea lor s-au înfiinţat magazine speciale „cu circuit închis", la care românii nu aveau acces[93].

Oficial, sosirea consilierilor sovietici a fost bine întâmpinată la eşaloanele superioare. „La unităţi însă – îşi amintea generalul (r) de securitate Grigore Răduică – venirea consilierilor a fost primită de cele mai multe ori, pe faţă, cu răceală. Ofiţerii de la aceste eşaloane, fiind mai tineri, nu aveau aceeaşi reţinere să îşi manifeste deschis nemulţumirea. La rândul lor, şi ofiţerii sovietici repartizaţi la eşaloanele inferioare erau tineri şi înfumuraţi şi se manifestau în mod arogant, considerându-se superiori şi vrând să îşi impună fără menajamente punctul de vedere"[94]. Pentru relevarea raporturilor dintre şeful statului român, şeful Securităţii, consilierii sovietici şi Centrala de la Moscova, sugestive sunt şi documentele din arhivele secrete sovietice. Raportul întocmit de Alexandr Mihailovici Saharovski[95], la 13 mai 1950, şi adresată lui Vsevolod Semionovici Abakumov, ministrul Securităţii Statului U.R.S.S., atestă că planificarea unor acţiuni represive mai

[92] Ioan Mihai Pacepa, *op.cit.*, p. 62.

[93] Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 13.

[94] Grigore Răduică, *Un ajutor nepreţuit cum se cuvine*, în „Magazin istoric", s.n., noiembrie 1998, p. 43.

[95] Acesta a fost şef al M.G.B. la Bucureşti în perioada 1949–1953. iar după retragerea sa în centrala de la Moscova a devenit mai întâi sub-şef, apoi şef al P.G.U., funcţie deţinută un timp record de 15 ani (1956–1971), vezi Christopher Andrev, Oleg Gordievski, *K.G.B. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Bucureşti, 1994, passim. Date interesante despre Alexander Mihailovici Saharovski întâlnim şi în lucrarea lui Oleg Kalughin şi Fen Montaigne. *Spymaster. My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, Editura Smith Gryphon, London. 1988: „El inspira teamă şi respect în acelaşi timp. Era o persoană taciturnă. Avea pe conştiinţă lichidarea mai multor persoane, trădători sau care stânjeneau K.G.B. şi puterea sovietică. Era un profesionist încăpăţânat, care a refuzat să se plieze cererilor anturajului lui Brejnev. cunoscut sub numele de Mafia din Dnepropetrovsk (oraşul de baştină al liderului sovietic)". vezi Cristian Popişteanu. Dorin Matei, *Generalul disident Oleg Kalughin*, în „Magazin istoric", s.n., ianuarie 2000, p. 65.

www.dacoromanica.ro

ample ale securității românești – în speță „arestarea foștilor miniștri, înalților funcționari de stat în guvernele burgheze ale României și activiștii importanți ai partidelor reacționare" – era aprobată de primul ministru, dr. Petru Groza, în prezența lui Gheorghiu-Dej, secretarul general al P.M.R., și Gheorghe Pintilie, șeful Securității. Acesta din urmă îi raporta lui Saharovski, care la rândul lui își informa șeful ierarhic de la Kremlin[96]. La ancheta din 1968, privind abuzurile organelor de securitate, Alexandru Drăghici a dezvăluit și alte aspecte interesante. „Eu mergeam la Gheorghiu-Dej nu oricând – spunea Drăghici -, îi dădeam telefon, mă duceam când eram chemat sau aveam ceva de raportat. Îi spuneam despre ce este vorba și primeam îndrumările respective. De asemenea, mă consfătuiam și cu consilierii sovietici asupra anumitor dispoziții. Nu asupra acestora, pentru că ele constituiau ordin, ci asupra felului de punere în practică a diverselor dispoziții ce le primeam"[97].

Dintre toate structurile sistemului de securitate cea mai bine înțesată cu consilieri sovietici a fost Direcția de Informații Externe. Pe lângă ofițerii sovietici legendați ca români, D.I.E. a avut la început, în 1951, o mulțime de alți ofițeri P.G.U., ce acționau descoperiți, în calitate de consilieri. Ca și colegii lor din celelalte direcții interne, consilierii D.I.E. trebuiau să traseze „linia de muncă", ceea ce însemna: stabilirea țărilor în care urma să acționeze; stabilirea obiectivelor operative din fiecare țară vizată; introducerea metodelor și mijloacelor tehnico-operative ale spionajului sovietic în activitatea structurilor din România. Exista, se pare, și o mică diferență între consilierii sovietici din D.I.E. și cei din direcțiile interne. De regulă, în structurile Securității interne existau doi consilieri pentru fiecare direcție operativă, pe când D.I.E. avea cel puțin un consilier pentru fiecare serviciu. Numiți „razvedka sovetnik" (consilier de informații externe), ei conduceau de fapt întreaga activitate a D.I.E. Consilierul șef primea zilnic o copie a fiecărei telegrame transmisă de rezidențe, pe film, prin intermediul curierului diplomatic. El avea dreptul, și probabil că era principala lui misiune, să transmită la Moscova copii ale dosarelor D.I.E., ale agenților recrutați de D.I.E. în Occident, a persoanelor luate în studiu de rezidențele D.I.E., cât și a oricărui alt document primit sau eliberat de D.I.E. Pentru toate aceste activități, consilierul avea la dispoziție un curier diplomatic special, deservit exclusiv de P.G.U. și „secțiile" sale din țările Europei Răsăritene, care venea la București de două ori pe săptămână. Se iveau și situații, probabil nu puține, când consilierii sovietici transmiteau ordinele în scris, în limba rusă, după care erau traduse în românește. Relațiile dintre cadrele de conducere ale D.I.E. și consilierii sovietici au fost percepute diferit, probabil în funcție de oportunismul și ambițiile fiecăruia. Numai astfel se poate înțelege sensul destăinuirilor lui Constantin Horobeț, fost ofițer D.I.E. care și-a desfășurat

[96] Documentul a fost prezentat de cercetătoarea din Federația Rusă Tatiana-Pokivailova, în iunie 1998, la simpozionul de la Sighet (vezi Claudiu Secașiu, *Distrugerea elitei românești. Noaptea demnitarilor, 5/6 mai 1950*, în „22", nr. 33, 18–24 august 1998, p. 11).

[97] Apud Dumitru Tănăsescu, *op.cit.*, p. 27.

www.dacoromanica.ro

activitatea pe spaţiul S.U.A. şi Marea Britanie: „Mihai Gavriliuc nu ne lăsa să raportăm totul consilierilor sovietici. Dimpotrivă, Nicolae Doicaru [adjunctul şefului D.I.E. – n.n.] nu făcea nimic fără să-i consulte"[98].

Conform înţelegerilor oficiale, consilierii sovietici trebuiau să aştepte să li se prezinte cazurile asupra cărora conducerile Direcţiilor centrale din Securitate aveau nevoie de asistenţă sau de povăţuire. În realitate, aceştia, pe lângă supravegherea agenţilor proprii, informau asupra situaţiei din România. Consilierii aveau grijă ca directivele şi ordinele emise de organele de Securitate româneşti să fie realizate în „spiritul" celor care guvernau de la Moscova activitatea M.G.B. Pe baza informaţiilor obţinute de consilieri şi a directivelor primite apoi de la Moscova, ei influenţau numirea, promovarea, sau schimbarea din funcţii a persoanelor din structurile româneşti şi inspirau programele de activitate după modelul sovietic. Consilierii raportau la Moscova şi asupra abuzurilor făcute de „tovarăşii din conducerea superioară de partid şi de stat". De pildă, Alexandr Mihailovici Saharovski, raporta în ianuarie 1952 că „secretarii C.C. al P.M.R., Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu nu acordă sprijinul necesar tovarăşului Gheorghiu-Dej şi îi crează greutăţi în muncă"[99]. Şeful consilierilor mai atrăgea atenţia asupra „performanţelor" la care ajunseseră unii tovarăşi din conducerea regimului de la Bucureşti în numai câţiva ani de guvernare: „A. Pauker, V. Luca şi T. Georgescu duc o viaţă lipsită de modestie şi se înconjură de persoane dubioase. Aceşti trei conducători ai guvernului român au la dispoziţie un fond personal special, care depăşeşte 11 miliarde de lei..."[100]. După cum se poate constata, raportul lui Saharovski a fost întocmit chiar în perioada în care Gheorghiu-Dej a declanşat campania „de demascare" a deviatorilor, urmată de anchete, proces şi condamnare, ceea ce înseamnă că prin informaţiile trimise la Moscova, consilierii sovietici au jucat un rol important în consolidarea poziţiei secretarului general al partidului de la Bucureşti.

Şi Ministerul de Interne a fost ajutat permanent de un grup de consilieri sovietici, având în frunte pe Ivan Sergheevici Matuşenco. Acesta comanda consilierii sovietici de la direcţiile operative din Direcţia Generală a Miliţiei şi de la comandamentele de arme, Grăniceri, Pompieri, Trupe de intervenţii, Trupe de pază, Direcţia Generală a Instanţelor, Direcţia Generală a Penitenciarelor şi Coloniilor de muncă, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, precum şi în Direcţiile logistice. Şi aici, avizul consilierilor sovietici era obligatoriu în toate problemele mai importante. Până în anul 1958 nu au existat cazuri în care M.A.I. să transmită

[98] Apud Mihai Pelin, *op.cit.*, p. 29.

[99] Fragmente din acest document au fost publicate de Tatiana Pokivailova în „Cotidianul", 23 iunie, 1998, p. 12.

[100] Pentru comparaţie, sursa generală a încasărilor impozitelor de la ţărănime. prevăzută de Marea Adunare Naţională pentru anul 1951 a fost de 12 miliarde de lei (*ibidem*).

www.dacoromanica.ro

ordine eşaloanelor inferioare fără avizul unui consilier sovietic. De asemenea, consilierii participau la bilanţurile anuale la nivelul unităţilor centrale şi teritoriale[101], documentele supuse dezbaterilor fiind traduse în limba rusă, în prealabil, iar consilierii prezentau sugestiile şi propunerile lor care corespundeau directivelor primite de la Moscova[102].

Consilierii sovietici şi-au făcut simţită prezenţa, la fel de substanţial şi în activitatea Direcţiei de Informaţii Militare de la Marele Stat Major. Supravegherea şi controlul s-au realizat sub forma „îndrumării", prin consilieri sovietici militari – majoritatea proveniţi din structurile G.R.U. – aflaţi în legătură permanentă cu Biroul ataşatului militar sovietic acreditat la Bucureşti. Aceştia se amestecau în toate problemele informativ-operative, de cadre şi acreditări pentru ataşaturile militare în străinătate, supervizau orice document de informare etc., ceea ce crea multe greutăţi ofiţerilor români. Aşa se face că unele documente de comandament păstrate atestă ingerinţe din partea consilierilor militari sovietici ce „nu pot fi şi nici nu sunt compatibile cu situaţia unui organ de informaţii", situaţia fiind dăunătoare „nu numai muncii Direcţiei de Informaţii [Militare – n.n.], ci şi muncii altor organe"[103]. Un raport întocmit de un ofiţer român, menţiona cu toată claritatea că „s-au făcut încercări de amestec în treburile interne ale Direcţiei de Informaţii şi de substituire a conducerii acesteia"[104]. Generalul de divizie (r) Marin Paucea, fost şef al Direcţiei de Informaţii Militare, îşi amintea despre consilierii sovietici că „participau la toate şedinţele de pregătire profesională ale ofiţerilor români, cu titlu de «dascăli îndrumători». În realitate – continua acelaşi memorialist – exercitau controlul şi supravegherea acestor şedinţe şi în special, comportamentul cadrelor participante. Deseori, aceştia interveneau peste capul comandantului, apostrofând şi chiar jignind pe unii dintre ofiţerii români participanţi"[104bis]. Dacă ofiţerii români îşi argumentau opiniile strict profesionale şi regulamentare, altfel sau în contradicţie cu soluţiile consilierilor sovietici, earu trataţi ca „duşmani ai Uniunii Sovietice" şi implicit „duşmani ai poporului", putând suporta consecinţe dintre cele mai grave, adică periclitarea carierei militare sau chiar pierdearea libertăţii.

Raportul citit de Emil Bodnăraş în şedinţa Secretariatului C.C. al P.M.R. din 9 ianuarie 1950, care se referea la situaţia armatei şi a problemelor de apărare naţională, sublinia expres că la întocmirea documentului asistase „tov. Kalganov, consilier militar principal". „Apreciind rolul deosebit de important şi valoarea sprijinului primit din partea consilierilor militari sovietici", Secretariatul C.C. al

[101] Arh. S.R.L, fond „d", dosar nr. 10 256, f. 2–3 şi 436.

[102] Valeriu Bălteanu, *op.cit.*, p. 44–45.

[103] Direcţia de Informaţii Militare. *Între ficţiune şi adevăr*, Bucureşti, 1994, p. 135.

[104] *Ibidem*.

[104bis] Generalul de divizie (r) Marin Pancea, *Armata, Securitatea, Populaţia. Decembrie 1989 – Revoluţie sau lovitură de stat?* Un interviu cu fostul şef al Direcţiei de Informaţii a Armatei realizat de Graziela Bârla. Bucureşti. 1999. p. 20.

www.dacoromanica.ro

P.M.R. a socotit necesar „de a interveni la guvernul U.R.S.S. pentru detaşarea pe lângă armata R.P.R. a încă unui număr de consilieri militari". Documentul atestă că s-au solicitat încă 9 consilieri, dintre care unul pe lângă Serviciul de contrainformaţii al armatei[105]. Consilierii din structurile informative şi contrainformative din Ministerul de Interne, Securitate şi Ministerul Apărării Naţionale asigurau şi schimbul de informaţii cu structurile similare din U.R.S.S. De regulă, consilierii se rezumau la a solicita date despre cetăţenii români „suspecţi", pe care îi reţinea, ancheta şi, fie îi expediau peste graniţă, fie îi recrutau.

În armată, la fel ca şi în Securitate sau alte ministere, „elita" cadrelor o formau cei şcoliţi la Academiile militare şi în cele tehnice sovietice. Aceştia manifestau o atitudine arogantă şi dispreţuitoare faţă de personalul pregătit în ţară, fiind pe deasupra şi protejaţii consilierilor sovietici. „O bună parte dintre ei – îşi amintea generalul Marin Pancea – au constituit o pradă uşoară pentru serviciile de spionaj sovietice. Sosiţi în ţară în rândurile armatei, aceştia păstrau legături cu consilierii sovietici care, fără excepţie, desfăşurau activităţi informative pe teritoriul României, în folosul seviciilor secrete sovietice. Comunicarea între ei se făcea fără translatori, aşa încât transmiterea de informaţii se producea fără nici o dificultate"[105bis].

PRIMELE EPURĂRI ÎN SECURITATE

Un prim val de epurări a început încă din decembrie 1956, când conducerea regimului de la Bucureşti iniţiase „o acţiune sistematică pentru «îmbunătăţirea» componentei naţionale a P.M.R. şi a întregului aparat de stat". Acţiunea se realizase în baza „indicaţiilor secrete ale C.C.", fiind îndreptate, în special, împotriva funcţionarilor de naţionalitate evreiască, germană şi maghiară care au fost îndepărtaţi din organele de conducere centrale şi locale[106]. În Securitate, iniţiativa unei epurări masive s-a manifestat în 1960, fiind o componentă a aşa-zisei doctrine a „comunismului naţional", sau, după o expresie mai recentă, „a comunismului cu pretenţii şi ambiţii naţionaliste". Ea a fost realizată de un colectiv numeros, aparţinând celor două secţii ale Comitetului Central: Secţia de Control şi Îndrumare a Ministerului de Interne, Ministerului Apărării Naţionale, Justiţiei şi Procuraturii şi Secţia de Cadre. Comitetul de epurare a fost condus de Ion Dincă, iar acţiunea s-a soldat cu trecerea în rezervă, în proporţie de 70–80%, a cadrelor de naţionalitate ruso-ucraineană, evreiască, dar şi a românilor căsătoriţi cu rusoaice. În

[105] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 13.

[105bis] Generalul de divizie (r) Marin Pancea, *op. cit.*, p. 19.

[106] Vezi documentul publicat de Alina Tudor şi Sorin Cristescu, în „Cotidianul". 6 octombrie 1998, p. 16.

www.dacoromanica.ro

mai mică măsură „reducerile de personal" au avut în vedere și trecerea în rezervă a cadrelor mai slab dotate din punct de vedere intelectual. O parte a cadrelor a fost transferată la Miliție. Pe ansamblu, operațiunea a fost considerată o etapă importantă a „naționalizării" aparatului de Securitate[107].

Tot în 1960, din dispoziția lui Alexandru Drăghici s-a creat în Direcția de Contraspionaj un compartiment „acoperit", cu misiunea principală de a-i verifica și supraveghea pe toți cei asupra cărora plana suspiciunea de apartenență la serviciile de spionaj ale U.R.S.S. Ulterior, această structură și-a extins activitatea și asupra agenților unguri, bulgari, polonezi, cehoslovaci și est-germani. Cu timpul, unitatea a evoluat, creându-se o componență specializată a Securității – bine conspirată și legendată – cu misiuni pe probleme de contraspionaj în spațiul țărilor socialiste din jurul României, deși acest lucru nu se încadra în spiritul Tratatului de la Varșovia[108].

Dar cel mai important aspect al epurării aparatului de securitate din România l-a constituit retragerea consilierilor sovietici. Acest lucru s-a realizat prin perseverența dovedită în promovarea politicii „comunismului național", inițiată de Gheorghiu-Dej la începutul anilor '60. Liderii comuniști de la București au dovedit suficientă abilitate în acest sens, exploatând un moment și o conjunctură deosebit de favorabile. Evenimentele s-au derulat cu rapiditate, înregistrându-se și momente tensionate, pe alocuri chiar impresionante. Dacă se poate vorbi de vreun merit al comuniștilor români, el nu poate consta decât în faptul că au reușit să reziste presiunilor sovietice și nu s-au lăsat intimidați de amenințări care, *la prima vedere*, le puteau fi fatale. Am subliniat expresia „la prima vedere", pentru că așa cum atestă documentele la care vom face apel în continuare, conducerea sovietică nu a făcut decât presiuni de ipostază, fără să insiste sau să recurgă la forță.

Încă din 1962, în Ministerul de Interne se manifesta o tensiune, întrucât ofițerii români se simțeau frustrați pe considerentul că ei munceau, rezolvau cazuri dificile, iar consilierii sovietici le prezentau ca fiind opera lor. Această situație a fost adusă la cunoștința Comitetului Securității de Stat a U.R.S.S. de către consilierul sovietic Jegalin. La ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R., din ziua de 13 mai 1963, ministrul de Interne și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Alexandru Drăghici a precizat că din ordinul lui consilierii sovietici fuseseră scoși din muncă „de vreun an de zile" pe motiv că încercau să fure munca ofițerilor români, temei pentru care partea română nu mai avea nevoie „de nici un fel de asistență din partea lor". Drăghici nu a ascuns că se confrunta, din partea consilierilor sovietici, cu „o impertinență și o neobrăzare rară, nemaiîntâlnită", și

[107] Neagu Cosma, *op.cit.*, p. 131–132.

[108] *Ibidem*. vezi și Emil Berdeli. *Lista celor 20 de urmăriți din arhiva celebrei unități anti-KGB, 0110*, în „Cotidianul", 7 septembrie, 1998, p. 10.

www.dacoromanica.ro

că, „orice le-ai spune, ei tot ce ştiu aia fac"[109]. Poziţia lui Drăghici a fost confirmată de conducerea P.M.R., care l-a împuternicit să întocmească un proiect de răspuns la scrisoarea Preşedintelui Comitetului Securităţii de Stat al U.R.S.S., Vladimir Efimovici Semiceasnâi, în care să se arate că în acele condiţii menţinerea celor doi consilieri pe lângă M.A.I. nu mai era necesară. În continuare, Gheorghiu-Dej a ştiut să exploateze imediat schimbarea din conducerea de la Kremlin, produsă prin înlăturarea lui Hruşciov, în urma loviturii de palat nesângeroase condusă de Leonid Ilici Brejnev, la 14 octombrie 1964. După numai 7 zile de la eveniment, şeful statului român l-a convocat pe ambasadorul sovietic şi i-a cerut retragerea consilierilor K.G.B. din România. La rândul ei, Moscova a reacţionat rapid. În ziua de 22 octombrie 1964, preşedintele K.G.B., V.E. Semiceastnâi, i-a trimis o telegramă lui Alexandru Drăghici prin care îi aducea aminte că România trăia sub „umbrela protectoare a Moscovei" şi că „va putea regreta acţiunea" lui. O telegramă asemănătoare prin conţinut a fost trimisă şi generalului Nicolae Doicaru, şeful D.I.E., de către generalul Alexandr Mihailovici Saharovski. În noiembrie 1964, Saharovski a sosit la Bucureşti însoţit de Semiceastnâi, într-o vizită, se pare, neanunţată[110]. Prezenţa inopinantă la Bucureşti a celor două personalităţi din serviciile de spionaj şi securitate sovietice presupune că aveau de transmis ceva personal şi strict secret din partea lui Brejnev în legătură cu proporţiile epurărilor.

Negocierile dintre Gheorghiu-Dej şi Brejnev în legătură cu retragerea consilierilor K.G.B. din România au continuat până la sfârşitul lunii noiembrie 1964. În discuţii s-a implicat şi Alekssandr Nikolaievici Şelepin – preşedintele Comitetului pentru Controlul de Partid care supraveghea activitatea K.G.B. – ceea ce înseamnă că problemele erau de maximă importanţă pentru interesele sovietice din România. În cele din urmă, conducerea sovietică „s-a înduplecat" şi în decembrie 1964 şi-a retras consilierii din România, iar guvernanţii de la Bucureşti le-au permis să-şi ia toate lucrurile din apartamentele rechiziţionate. Ca urmare, serviciile române de informaţii şi securitate au fost singurele instituţii de acest gen dintr-o ţară membră a Tratatului de la Varşovia care s-au dispersat oficial de consilierii sovietici. Şi ca o comparaţie, să menţionăm că ultimii consilieri sovietici din structurile de securitate ale Ungariei au fost retraşi abia în 1991.

În lipsa unor documente de planificare pe termen lung concepute de strategii Kremlinului – dacă într-adevăr ele mai există în arhive şi ar putea fi editate pentru a dezvălui adevăratele mobiluri ale gestului conducerii brejnevişte de a lăsa organele de securitate româneşti fără „asistenţă" şi „îndrumare" directă – câmpul

[109] *Retragerea trupelor sovietice 1958*, Bucureşti, 1996, doc. 94, p. 389; vezi şi Ioan Scurtu. *Consilierii sovietici în România, loc.cit.*, p. 15.

[110] Ion Mihai Pacepa, *op.cit.*, p. 253.

www.dacoromanica.ro

ipotezelor şi supoziţiilor rămâne deschis. Ceea ce poate fi oferit ca explicaţie pe baza datelor cunoscute este că partea română a fost cu certitudine sprijinită de conducerea Partidului Comunist Chinez, în atitudinea sa fermă de a nu ceda presiunilor sovietice. Avem în vedere legăturile între Emil Bodnăraş, „eminenţa cenuşie" sau „omul de fier" al frontului secret din România şi Kang Sheng, şeful organelor de securitate chineze în timpul lui Mao Zedong. Cei doi fuseseră colegi la şcoala de agenţi a O.G.P.U./G.R.U. din U.R.S.S., în anii 1934-1935 şi îşi aduseseră o contribuţie importantă la susţinerea intereselor Kremlinului în perioada care a urmat[111]. Numai că în 1964 ţările lor, China şi România, unde comunismul „ieşise victorios", regimurile pe care le serveau evoluau spre o necesară şi chiar inevitabilă „direcţie proprie", adică spre „emanciparea" de sub tutela paternalistă a Moscovei. Pe de altă parte, conducerile politice ale U.R.S.S. şi Chinei, cele două mari ţări comuniste, făceau eforturi în acea perioadă pentru a-şi normaliza relaţiile după câţiva ani de polemică acidă în ale ideologiei, ceea ce înseamnă că nu mai era loc de o nouă sursă de discordie, respectiv înăbuşirea prin forţă a tendinţelor de emancipare a României, după metoda violentă a intervenţiei militare, aplicată în 1956, la Budapesta. Posibil ca, într-o asemenea situaţie, conducerea de la Kremlin să se fi gândit să exploateze în perspectivă „disidenţa" României, după o altă metodă. de data aceasta neviolentă, dar la fel de eficientă, ce poartă un inconfundabil parfum sovietic: „partir pour rester". Este vorba despre ceea ce politologul francez Jean-Français Deniau a demonstrat cu argumente ştiinţifice că sovieticii n-au părăsit niciodată teritoriile ocupate militar, dar pentru a-şi ascunde prezenţa după retragerea oficială a unităţilor au lăsat suficienţi agenţi şi colaboratori, aşa încât, în realitate, „au plecat pentru a rămâne"[112].

Mai poate fi adus în discuţie şi un alt aspect. Nu este o simplă coincidenţă că tot în 1964 strategii de la Kremlin definitivaseră Operaţiunea „Tricontinentala", un vast proiect de subminare prin terorism a Occidentului şi de aducere la putere în „lumea a treia" a unor grupuri de gherilă marxiste. Din datele publicate rezultă că „Tricontinentala" a fost iniţiată de Secţia externă a Politbiroului sovietic şi de Directoratul I (P.G.U.) din K.G.B., fiind condusă direct de Boris Ponomoniov[113]. Prin noua orientare strategică, Moscova nu mai avea nevoie de consilieri descoperiţi în aparatul de securitate din România şi nici de ofiţeri autohtoni care din veleitarism şi oportunism – poate unii chiar din convingere, dar prea stridenţi – se menţineau pe o poziţie vădit prosovietică. Toţi aceştia nu mai puteau fi folositori. de unde se poate deduce că sovieticii i-au lăsat din mână, aruncându-i ca

[111] Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Bucureşti. 1997, p. 57: vezi şi Roger Faligot. Rémi Kauffer. *Serviciul Secret Chinez*, Bucureşti. 1993, p. 118–133.

[112] Vezi pe larg Brian Crozier, Hans Huyu, Constantine Menges, Eduard Sablier, *Fenixul roşu*, Bucureşti. 1996. p. 106–110.

[113] Vezi pe larg Vladimir Alexe, *Carlos şi Operaţiunea Tricontinentală*, în „Dosare ultrasecrete". suplument al ziarului „Ziua", 1998, p. 4.

www.dacoromanica.ro

momeală excesului de purificare naţionalistă a autorităţilor de la Bucureşti. Kremlinul se putea mulţumi doar cu acei agenţi şi ofiţeri bine acoperiţi – ce ofereau garanţie că nimeni nu se putea atinge de ei. Unii dintre aceştia se infiltraseră chiar la vârful ierarhiilor civile şi militare. În fond, consilierii sovietici nu stătuseră degeaba timp de două decenii în România, şi ar fi o naivitate să se considere altfel. Ca dovadă, agenţii bine infiltraţi nu fuseseră descoperiţi la epurare, ceea ce înseamnă că pentru perspectivă puteau fi folositori, chiar mai bine decât cei care lucraseră pe faţă. Cazul Emil Bodnăraş este de notorietate, nici Gheorghiu-Dej, dar nici Ceauşescu n-au îndrăznit sau nu şi-au permis să-l epureze ori să-l deranjeze cu ceva, dimpotrivă, l-au considerat totdeauna „tovarăş de nădejde", fapt pentru care i-au exploatat la maximum serviciile. În atari condiţii, astfel de agenţi trebuiau să acţioneze din interior spre „a orienta", „dirija" şi „influenţa" autorităţile de la Bucureşti pentru a impune serviciilor secrete autohtone colaborarea cu organizaţiile sprijinite ocult de Moscova şi care urmau să acţioneze nu numai în Occident, ci şi în alte zone de interes, în special în „lumea a treia". Dedesubtul manevrei sovietice însemna acceptarea unei aparente naţionalizări interne în schimbul unei reale internaţionalizări externe a aparatului de securitate din România.

În sfârşit, un alt argument ce poate fi luat în considerare, spre a explica adevăratul motiv pentru care sovieticii s-au lăsat cu atâta uşurinţă înduplecaţi să accepte „epurarea" aparatului de securitate din România şi să-şi retragă consilierii oficiali se referă la beneficiile obţinute de pe urma „reţelei Caraman"[114]. În 1964, Kremlinul trăgea foloase substanţiale de pe urma combinaţiilor informative ale acestei operaţii speciale, obţinând practic fără nici o contribuţie materială, documente valoroase de planificare ale N.A.T.O. Or, în condiţiile unei acţiuni în forţă contra României, fluxul informaţional atât de important despre strategia occidentalilor în domeniul politico-militar, se putea întrerupe brusc, iar riscurile deconspirării însemnau complicarea relaţiilor internaţionale într-un moment în care noua echipă a lui Brejnev abia se instalase la putere şi, ca urmare, avea nevoie mai mult ca oricând de linişte pentru a-şi consolida poziţia şi a-şi pune în aplicare noua strategie.

Dintr-o asemenea perspectivă, concluzia se impune de la sine. Sovieticii şi-au retras armata şi consilierii din România, în intervalul 1958-1964, pentru a lăsa în urmă structuri oculte şi mentalităţi (conştiinţe) bine ancorate ideologic. „Marea epurare", îmbrăcată în haina aşa-zisei naţionalizări a aparatului de Securitate, nu a avut altă raţiune decât să acopere agenţii bine infiltraţi ce urmau să primească alte sarcini în concordanţă cu noile viziuni internaţionaliste ale Kremlinului. Ceea ce se derula prin operaţiile speciale declanşate, anterior trebuia continuat pentru ca şi micii aliaţi ai Moscovei să se simtă băgaţi în seamă. În fond, principalul beneficiar tot Moscova era. În cazul unei izolări a României, regimul de la Bucureşti se putea

[114] Pierre Accose, Daniel Pouget, *Le reseau Caraman treze roumain out fait trembler L'Otan*, Paris, 1972; Thierry Waltron, *K.G.B. în Franţa*. Bucureşti, 1992; Mihai Pelin. *op.cit.*. passim.

www.dacoromanica.ro

simți frustat, fiind capabil de acțiuni scăpate de sub control. Declarația din aprilie 1964 era un precedent, ceea ce putea tulbura apele nu numai în „lagărul comunist", ci și în relațiile internaționale. Pentru noua strategie Moscova avea nevoie de toți fiii ei, mai mari sau mai mici, în ale ideologiei. Prin urmare, politica „comunismului național", inițiată de Gheorghiu-Dej, continuată și ridicată la cote paroxistice de Nicolae Ceaușescu ar trebui privită din interiorul frontului secret cu mai multă circumspecție.

THE CADRE POLICY OF THE INSTITUTION OF THE *SECURITATE* OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA (1948–1964) (II)

Abstract

The Soviet-counselor institution, was a basic component of the cadre policy by which the Kremlin exerted its influence in the countries of the East-European Bloc, as well as a congenital factor of the secret-police system set up by the U.S.S.R. From its very beginning, August 1948, and until December 1964, the *Securitate* of the Communist regime in Romania was placed under thorough supervision and control of Soviet counselors recruited among the M.G.B./K.G.B. officers. These counselors enjoyed the same privileges and standard of life as the high-ranking members of the P.M.R. (the Romanian Workers' Party). They took up residence in villas lying in close vicinity of Herăstrău (one of the largest public gardens in Bucharest), after evacuation of the former dwellers. These villas were subsequently provided with luxurious pieces of furniture formerly belonging to the royal residences and to the prominent dignitaries of the old regime. For every such counselor, Romania supplied a double salary: one paid in lei to the individual, and another one paid in rubles to the Soviet State. The Soviet counselors had multiple tasks: to provide direction in the activity of every unity and settle any related issues; to approve intelligence-operative missions and methodologies to be adopted; to conduct special operative missions of a higher impact; to efficiently employ Romanian intelligence documents in the drawing up of reports commissioned by the Center in Moscow; to perform verifications for promotion to managerial positions, etc. After the withdrawal of Soviet troops from Romania in June 1958, the number of Soviet counselors steadily decreased, the last two Soviet counselors being withdrawn from the Ministry of Internal Affairs in December 1964. This process coincided with the first great purge of the *Securitate* cadres and with lengthy negotiations between high-ranking K.G.B. emissaries and the Romanian government. The operation resulted in a 70–80% putting in reserve, with the staff members affected being of Russian-Ukrainian origin, Jews and Romanians married to Russians. The personnel reduction little targeted the dismissal of lesserequipped individuals or of ones with meager professional results.

www.dacoromanica.ro

By corroboration of data published until now, it becomes ever more clear that the Kremlin consented to this „nationalization" of the *Securitate* personnel only on the face of things. In fact, the Soviets would resort to more subtle strategies. On the ground that socialism was victorious in Romania, the Soviets eventually admitted that there was no further need for counselors and intelligence officers operating in the open, especially as their presence seemed to hurt the professional pride and patriotic feelings of the Romanian officers. The Soviets could continue to exert their control through agents under cover; infiltrated among the higher-ranking officials of the party and State administration. In order to successfully apply its strategy embodied by the "Tricontinental" Operation – a far-reaching project aiming to undermine the West by terrorism and bring to power Marxist guerilla groups in countries of the third world – the Kremlin needed fresh material and human resources. These needs could be met by reactivating and redirecting agents working under cover. For the Soviet strategy to pay off, a seeming internal nationalization had to be complied with in exchange for effective internationalization of the *Securitate* in Romania.

www.dacoromanica.ro

„ALEGERILE" DIN 1948 (II)

NICOLETA IONESCU-GURĂ

STĂRI DE SPIRIT, REACȚII, ATITUDINI ALE POPULAȚIEI DE LA ORAȘE ȘI SATE ÎN TIMPUL CAMPANIEI ELECTORALE

Românii au reacționat în diferite moduri față de comunizarea țării. În afară de rezistența armată din munți, care a reprezentat un fenomen singular țărilor intrate în sfera de influență sovietică, ca intensitate, durată și care a presupus o anumită organizare a acțiunilor, reacțiile au fost individuale.

Presa din România, aflată sub controlul P.M.R., a publicat în februarie și martie 1948 o serie de reportaje despre adeziunea populației la campania electorală organizată de F.D.P. În realitate, starea de spirit a românilor era mult diferită; după cum o relevă documentele de arhivă, ea era antisovietică și împotriva regimului de democrație populară.

Buletinele informative zilnice ale Comandamentelor Regionale Unice, rapoartele delegaților Consiliului Național al F.D.P.-ului și rapoartele Inspectoratelor de Jandarmi informau forurile ierarhice superioare despre „manifestările reacțiunii", adică ale celor care se opuneau regimului: de la șablonarea semnelor electorale ale partidelor istorice P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu) pe ziduri, garduri, distrugerea pancartelor cu lozinci ale P.M.R.-ului, ruperea afișelor F.D.P.-ului, răspândirea de manifeste cu conținut antiguvernamental și antisovietic, până la baterea membrilor P.M.R., a secretarilor organizațiilor P.M.R. și atacarea sediilor P.M.R.

Prezența „reacțiunii" în alegeri a fost punctată de Vasile Luca (secretarul general al Consiliului Național F.D.P. și membru în Biroul Politic al C.C. al P.M.R.) în raportul Biroului Politic al C.C. al P.M.R. asupra învățămintelor campaniei electorale din martie 1948: „Nu a lipsit nici reacțiunea din alegeri, ea a participat fie direct, fie prin lozinci, fie printr-o activitate distructivă. Neavând baza de masă, neavând susținători, a încercat să saboteze alegerile lansând lozinca: Nu participați la alegeri!..."[129].

Rezoluția Plenarei a doua a C.C. a P.M.R. din 10-11 iunie 1948 arăta că: „Învățământul principal al bătăliei alegerilor din martie 1948 constă în confirmarea faptului că procesul de dezvoltare a democrației populare și de trecere la

[129] „România liberă", nr. 1 119, 10 aprilie 1948.

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 459–470, 1999

www.dacoromanica.ro

construirea socialismului decurge în condițiile luptei de clasă care îmbracă forme variate și tot mai ascuțite. În timpul campaniei electorale reacțiunea, exponentă a burgheziei și moșierimii expropriate animată și ajutată de imperialiștii străini, a căutat să activeze bandele teroriste, diversioniste organizate de ea, a pus la cale o serie de acte criminale de sabotaj și diversiune (incendieri, explozii, deteriorări de utilaj). Au fost lansate zvonuri cu scopul de a provoca panică și nesiguranță și a determina abținerea masivă de la vot..."[130].

Manifestări ostile regimului democrat-popular s-au produs în toate județele țării; cele mai numeroase au fost în următoarele județe (în ordinea importanței): Vâlcea, Roman, Bacău, Bihor, Ciuc, Suceava, Iași, Botoșani, Dorohoi, Alba, Hunedoara, Făgăraș, Timiș și Prahova[131].

În timpul campaniei electorale au circulat cu intensitate o serie de zvonuri, care erau apreciate de noua putere politică ca „arma pe care o folosește cel mai mult reacțiunea în această campanie electorală, pentru a crea o atmosferă defavorabilă alegerilor". Cele mai generale și importante dintre zvonuri au fost: guvernul e sigur de rezultatul alegerilor, iminența declanșării unui conflict armat între U.R.S.S. și S.U.A., pentru care în unele regiuni se dădeau și date certe – înaintea sărbătorilor Paștelui, înapoierea în țară a regelui Mihai, înființarea colhozurilor după alegeri.

Neavând cunoștință de existența sferelor de influență, cea mai mare parte a românilor credeau că acest regim „democrat-popular", impus de Moscova, va fi de scurtă durată, ei punându-și speranța în anglo-americanii care vor veni și vor restabili situația, dovadă că pe teritoriul țării circulau zvonuri în legătură cu debarcarea americanilor în România în primăvara anului 1948[132], sau altele de genul: printre locuitorii comunelor din plasa Drăgănești, jud. Prahova se discuta că pe deasupra teritoriului țării vor zbura cca 10 000 de avioane americane și engleze și datorită numai zgomotului produs de aceste avioane locuitorii nu vor mai putea să se prezinte în fața urnelor[133].

În regiunea Buzăului circula zvonul că americanii vor zădărnici alegerile precum și măsurile luate[134], iar în județul Someș se credea că Bucureștiul va fi bombardat, că avioane americane vor lansa o ceață care va adormi populația timp de 48 de ore, în acest timp trupele americane ocupând teritoriul țării[135].

Deoarece zvonurile întrețineau în rândul populației o stare de nelinişte, defavorabilă alegerilor și regimului, s-au luat măsuri de combatere a lor prin acțiunea îndrumătorilor politici și sindicali, iar jandarmii aveau ordine să identifice și să aresteze pe colportorii de zvonuri.

[130] Ibidem, nr. 1 175, 21 iunie 1948.
[131] D.A.N.I.C. .fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948. f. 12.
[132] Ibidem, f. 13.
[133] Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 389.
[134] Ibidem, f. 406.
[135] Ibidem, fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 22.

www.dacoromanica.ro

Pe teritoriul ţării au fost răspândite o serie de manifeste, difuzarea acestora accentuându-se pe măsură ce se apropia ziua votării. Unele îndemnau populaţia să nu participe la vot, aceasta fiind chemată la rezistenţă şi la luptă împotriva regimului democrat-popular, altele aveau conţinut anticomunist şi antisovietic. În sinteza informativă asupra evenimentelor petrecute de la 12 la 23 martie 1948 a Comandamentului Unic General se constata că cele mai multe manifeste au fost răspândite de foştii membri ai P.N.Ţ. (Maniu) şi de legionari.

În perioada 15–22 martie pe teritoriul ţării s-au răspândit 102 manifeste dintre care „33 cu caracter manist şi 10 legionare"[136].

O exemplificare amplă este necesară deoarece arată cel mai bine starea de spirit a românilor în primăvara anului 1948: în oraşul Tulcea au fost găsite 2 bucăţi de hârtie de dimensiunea 7/7 cm imprimate cu indigo la maşina de scris cu următorul text: „Fraţilor, se apropie alegerile. Aveţi grijă că Soarele ne-a mâncat zilele şi ne-au supt sângele călăii de la conducere. Jos cu ei. Gândiţi-vă bine cum am ajuns, acum, să murim de foame. Spor la gândire"[137].

În noaptea de 22/23 martie în comuna Neagra-Şarului, jud. Câmpulung, într-un copac din marginea satului s-a descoperit o pancartă cu textul: „Români, dacă veţi vota Soarele, veţi umbla flămânzi şi goi ca în Uniunea Sovietică"[138].

În comunele Romaneşti şi Durneşti din jud. Botoşani s-au găsit lipite pe garduri afişe scrise cu creionul cu următorul conţinut: „Nu votaţi Soarele că vă vin tractoarele şi vă ară ogoarele", „Nu votaţi Soarele bandiţilor"[139].

În comuna Scala din plasa Mediaş, s-au găsit în dimineaţa zilei de 21 martie două manifeste scrise cu creion, cu următorul conţinut: „Atenţiune cine va vota cu soarele, să i se usuce picioarele şi mâinile până la cot, ca să nu ajungă ziua de vot"[140].

Pe şoseaua Alexandria-Giurgiu, în comuna Atârnaţi, în noaptea de 27 spre 28 martie s-au găsit 22 afişe cu fotografia regelui Mihai, iar dedesubtul acesteia s-au scris următoarele: „Români nu votaţi Soarele. Aveţi puţină răbdare că acum nu este timpul"[141].

În oraşul Râmnicu-Sărat s-au răspândit manifeste cu următorul conţinut: „Votaţi semnul intelectualilor I şi nu semnul golanilor: soarele"[142]. Tot la Râmnicu-Sărat s-au găsit manifeste scrise de mână în care membrii P.M.R. erau ameninţaţi cu moartea[143].

[136] Ibidem. fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 221.
[137] Ibidem. fond M.A.I.. Direcţia Administraţiei de Stat. dosar 23/1948. f. 13.
[138] Ibidem. f. 21.
[139] Ibidem. f. 175.
[140] Ibidem. f. 115.
[141] Ibidem. f. 114–115.
[142] Ibidem. f. 258.
[143] Ibidem. fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 188.

www.dacoromanica.ro

Pe stâlpii de telefon în afara comunei Bichiş spre comuna Făget (Severin) au fost găsite pe două manifeste scrise de mână cu creion chimic, următoarele: „Iubiţi fraţi, întoarceţi-vă la sfânta datorie de a lupta pentru ţară şi rege spre binele nostru, căci nu uitaţi, binele ce vi-l promit comuniştii nu-l veţi vedea"[144].

În comuna Giroc, jud. Timiş-Torontal, pe un afiş al F.D.P.-ului s-a lipit un bilețel scris cu creionul având următorul conținut: „Fraţi Români să nu vă gândiţi la pânea aia cea bună, care o căpătăm de la comunişti la o lună, mai bine să mâncăm mălai, dar să ne vină regele Mihai, aţi pus pe Groza, l-am pune sub tramvai, iar pe Ana Paucher o vom da-o la coplarai"[145].

În noaptea de 27/28 martie, în comuna Păltiniş, jud. Buzău s-au rupt o parte din manifestele F.D.P., lipindu-se în locul lor afişe scrise de mână cu: „Jos comuniştii"[146].

Pe 21 martie în faţa primăriei comunei Dărăşti (Ilfov) s-au găsit 12 lozinci cu textul: „Trăiască Republica până vine America"[147].

În comuna Breaza (Prahova), pe strada Sunătoarei s-au găsit în dimineaţa zilei de 27 martie două afişe scrise de mână, având pe colţul din dreapta lipit semnul electoral „ochiul": „Fraţilor, Gândul la (adică ochiul), Pentru ca în Viaţa Să Mai Vedeţi Soarele Adevărat – P.N.Ţ."[148].

În comunele Bârseşti şi Frunzău din judeţul Olt s-au răspândit afişe scrise de mână, în care se îndemna populaţia să nu voteze cu comuniştii „că o să le ia şi cenuşa din vatră".

În Bucureşti pe străzile Florilor, Ion Procopiu şi Ştefan Iosif, patrula a găsit aruncate circa 200 manifeste scrise pe bucăţele mici de hârtie cu litere de tipar ştampilate cu textul: „Trăiască America democrată"[149].

În dimineaţa zilei de 28 martie, în comuna Dridu din plasa Fierbinţi (jud. Ilfov) au fost găsite 7 manifeste maniste[150].

În jud. Bihor, comuna Campani de Jos s-au răspândit bilețele cu „Trăiască Partidul Ţărănesc Maniu". O parte din ele au fost lipite pe casele membrilor P.M.R.

În comuna Valea Anilor (jud. Mehedinţi) s-au răspândit manifeste scrise de mână cu creion roşu în care se critica guvernul şi Partidul Comunist, îndemnând populaţia să nu ia parte la vot sau să-şi anuleze votul[151].

În oraşul Brăila s-au găsit 2 manifeste 5/8 cm cu textul: „Români nu votaţi"[152].

[144] Ibidem. fond M.A.I., Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948. f. 227.
[145] Ibidem, fond I.G.J., dosar 23/1948, f. 243.
[146] Ibidem. f. 275.
[147] Ibidem, f. 322.
[148] Ibidem, f. 201.
[149] Ibidem, f. 405.
[150] Ibidem, fond M.A.I., Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948. f. 95.
[151] Ibidem, f. 258.

www.dacoromanica.ro

Pe mai multe străzi din oraşul Galaţi s-au găsit în ziua de 7 aprilie manifeste imprimate cu ştampila pe bucăţi mici de hârtie, având următorul conţinut: „Vrem libertate"[153].

În judeţul Teleorman în comunele Viişoara şi Piatra s-au răspândit lozinci pe care scria: „Libertate şi proprietate"[154].

În comuna Bujorul, jud. Severin, în noaptea de 20 spre 21 martie au fost afişate manifeste cu semnul „ochiul" ale fostului P.N.Ţ. (Maniu)[155].

În apropierea Operei Române din Timişoara s-au găsit în dimineaţa zilei de 21 martie două manifeste mici, scrise de mână cu creionul, având următorul text: „Legionari! Nu vă lăsaţi amăgiţi de ideile iudaismului, care vă duce spre distrugerea unităţii creştine Daţi-le peste cap, pentru distrugerea dictaturii actuale şi a teroarei". Pe ambele manifeste se afla desenată zvastica germană şi semnul gărzii de fier[156].

În târgul săptămânal, ţinut în ziua de 18 martie, în comuna Vinga, jud. Timiş, au fost scrise pe ziduri lozinci antiguvernamentale şi insulte la adresa regimului democrat-popular[157].

În comuna Sagna (jud. Roman) s-au scris cu păcură pe garduri şi pereţi următoarele lozinci: „Jos Republica", „Vrem Rege", „Jos golanii", „Jos comuniştii", „Sus liberalii"[158].

În oraşul Orăştie, în ziua de 11 martie s-au răspândit manifeste scrise de mână cu creionul, în care se aduceau critici regimului şi Proiectului de Constituţie şi îndemnau populaţia să saboteze alegerile din 28 martie prin neprezentarea la vot. În parcul oraşului s-a găsit lipită de un pom o hartă a României cu graniţele la Nistru şi Tisa, având la răsărit un soare cu razele îndreptate către România, pe raze erau scrise toate popoarele barbare din istorie care au năvălit din Răsărit, cu data când au năvălit şi fraze cu conţinut antisovietic[159].

Pe 16 martie 1948, în hala şi în preajma halei oraşului Călăraşi s-au găsit 3 manifeste scrise de mână pe hârtie de caiet liniat: în primul, intitulat: „Comitetul Eroicei Apărări a României Naţionaliste" se aduceau injurii comuniştilor şi se îndemna populaţia să nu voteze; al doilea cuprindea lozinca „Jos cu tâlharii de comunişti"; cel de-al treilea: „Vrem să fim în ţară liberă fără comunişti"[160].

Pe adresa prefecturilor şi primăriilor din judeţele Argeş, Dâmboviţa, Muscel au fost trimise (în plicuri) prin poştă din Bucureşti manifeste bătute la maşină

[152] Ibidem. f. 57.
[153] Ibidem. f. 114.
[154] Ibidem. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404
[155] Ibidem. fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948, f. 358.
[156] Ibidem. f. 130.
[157] Ibidem.
[158] Ibidem.
[159] Ibidem. f. 31.
[160] Ibidem. fond I.G.J., dosar 32/1948. f. 389.

www.dacoromanica.ro

având conținut antisovietic și antiguvernamental. Ele erau semnate „Ștefan" și se încheiau astfel: „Trăiască regele", „Trăiască alianța româno-franco-americană"; „Trăiască România mare și liberă"[161].

Tot din București au fost expediate prin poștă, la diferite instituții publice din țară, manifeste purtând antetul „Mișcarea de Rezistență Națională" și fiind semnate „Mareșalul Ardeleanu". Ele îndemnau populația să boicoteze alegerile și să se pregătească de luptă (să formeze grupe de partizani care vor primi prin radiodifuziune instrucțiuni pentru momentul când trebuie să intre în acțiune)[162].

Astfel de manifeste au primit primăriile Jiblea (jud. Argeș), Boteni, Dragoslavele și Domnești (jud. Muscel), Drăgănești, Slănic și Puchenii Mari (jud. Prahova), Focșani, Timișoara, Strehaia (jud. Turnu-Severin) etc.

În Capitală au fost trimise la Facultatea de Silvicultură, Liceul Mihai Eminescu, Școala nr. 17 Polizu, Liceul Teoretic din strada Mircea Vodă, Societatea Națională de Gaz Metan etc.

La Galați, într-o curte a fost găsit un afiș mic, scris de mână, cu următorul conținut: „Oameni, deschideți ochii cu o clipă mai devreme. Nu votați pe asasinii țării. Bandiții de la Guvern vor să ne subjuge pentru ruși. În curând, vin americanii, salvatorii poporului român. Anulați voturile voastre în semn de dispreț. Fiți demni de voi și de țara voastră"[163].

Un număr de manifeste au apărut și în limba maghiară. Astfel, la Sfântu Gheorghe s-au găsit manifeste în limba maghiară (bătute la mașină), intitulate „Democrație"; ele fuseseră puse în plicuri și aruncate pe stradă. În cuprinsul acestora se critica activitatea P.M.R., spunându-se că membrii săi sunt niște trântori care caută să subjuge clasa muncitoare pentru interesele lor proprii. Se făcea apel ca populația să-și revină, să nu mai participe la adunări, întrucât în curând se apropie timpul în care se va cere socoteală acestui regim de bandiți". Manifestul se termina cu lozinca „Frânghie groasă pentru comuniști"[164].

Important de relevat este și starea de spirit a minorității naționale față de alegerile din martie 1948. Într-un raport al Inspectoratului de Jandarmi se arăta că „Populația maghiară nu se manifesta cu nici un entuziasm și nici cu ostilitate față de noile alegeri electorale. Proiectul noii Constituții a fost favorabil comentat în partea ce privește drepturile și datoriile naționalităților conlocuitoare, prin aceia că nu se mai face nici o deosebire între naționalitate, limbă, rasă sau religie... În alegeri se poate conta pe ei și vor vota în majoritate pentru lista Frontului Democrației Populare, vor fi printre ei și o parte care se vor abține de la vot în special femeile influențate de biserica romano-catolică"[165].

[161] Ibidem. fond M.A.I. Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948. f. 30.

[162] Ibidem, f. 129 și 200.

[163] Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond Cancelarie, dosar 82/1948, f. 5.

[164] Ibidem, fond M.A.I. Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 94. 154, 226. 300, 329 și 345.

[165] Ibidem, f. 30.

www.dacoromanica.ro

Foarte mulţi saşi au fost excluşi de pe listele electorale pe motiv că au fost membri ai fostului grup etnic german. Starea de spirit a saşilor era de indiferenţă faţă de alegeri. Conferinţele de la Londra şi Bruxelles le-au ridicat moralul, deoarece printre ei se comenta că Germania va fi inclusă în planul Marshall şi că soarta lor va depinde de viitorul Germaniei. Erau încurajaţi în scrisorile pe care le primeau de la unii membri de familie care se găseau în zonele anglo-americane din Germania, că se vor revedea în curând, fapt pe care germanii din ţară îl tălmăceau că aceasta va fi în urma unui nou război. Ei nu s-au manifestat în timpul campaniei electorale de teama consecinţelor[166].

Populaţia evreiască – se aprecia în raportul Inspectoratului General al Jandarmeriei – „este liniştită şi în general este mulţumită cu noile condiţii de viaţă ce i se deschid prin noua constituţie democratică. Nemulţumiţi sunt însă comercianţii şi afaceriştii obişnuiţi să trăiască prin diferite speculaţii de bursă şi care acum, văzând că nu se mai poate trăi decât prin muncă constructivă, manifestă dorinţa de a emigra în Palestina sau America. În alegerile electorale populaţia evreiască va merge în mod sigur alături de forţele democraţiei" (adică de F.D.P.)[167].

Afişele electorale ale F.D.P.-ului au fost rupte în toate localităţile ţării, îndeosebi în mediul rural. Din această cauză au fost organizate de F.D.P. echipe de pază a afişajului. Judeţele în care s-au rupt mai frecvent afişele F.D.P.-ului au fost (în ordinea importanţei): Arad, Bacău, Timişoara, Vâlcea şi Dorohoi[168].

În comunele Ilieni, Beclean, Harseni şi Dridrif din jud. Făgăraş, afişele F.D.P.-ului au fost rupte în proporţie de 50%. În noaptea de 20 spre 21 martie au fost rupte toate manifestele F.D.P. răspândite în Baia de Criş[169].

Peste 20 de afişe F.D.P. au fost rupte în comuna Bolvaşniţa, jud. Severin[170]. În comuna Călugăra, jud. Bacău, au fost rupte toate afişele F.D.P., de asemenea în comuna Partoş, jud. Timiş[171].

În comuna Gârbovul de Jos, jud. Alba, o parte din afişele electorale ale F.D.P.-ului au fost rupte, în locul lor scriindu-se cu creionul: „Anulaţi votul". În unele localităţi pe afişele F.D.P.-ului s-au scris lozinci antiguvernamentale şi proregaliste, de pildă, în comuna Ghiroc, jud. Timiş[172], în comuna Prăjeşti, jud. Bacău[173] etc. În alte localităţi, pe afişele F.D.P.-ului a fost şablonat „ochiul", semnul electoral al P.N.Ţ. (Maniu). Semnul electoral manist şi iniţialele P.N.Ţ. au apărut pe zidurile şi gardurile din multe aşezări mari şi mici din ţară. De asemenea,

[166] Ibidem. fond I.G.J., dosar 32/1948. f. 392.
[167] Ibidem, f. 392–393.
[168] Ibidem.
[169] Ibidem. fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat. dosar 32/1948. f. 13.
[170] Ibidem. f. 118.
[171] Ibidem. f. 137.
[172] Ibidem. f. 117.
[173] Ibidem. f. 177.

www.dacoromanica.ro

au fost lipite de către membrii fostelor partide istorice P.N.Ţ. şi P.N.L. (Brătianu), afişele electorale ale acestora din alegerile din noiembrie 1946. A fost şablonat şi semnul Gărzii de Fier, astfel el a apărut pe uşa primăriei Roşiorii de Vede, în comuna Costeşti-Vâlsan, jud. Argeş[174], pe o casă din centrul oraşului Călăraşi a fost desenată o zvastică[175].

În judeţul Satu-Mare şablonarea semnului manist şi a lozincii „Trăiască Regele" s-a făcut pe scară întinsă[176].

Întrucât aceste semne electorale puteau influenţa starea de spirit a populaţiei, s-au luat măsuri pentru îndepărtarea imediată a lor, precum şi pentru strângerea tuturor manifestelor ostile regimului.

În campania electorală au fost arestaţi un număr important de cetăţeni pentru „atitudine antidemocratică". Regimul comunist şi-a desfăşurat propaganda fără nici o oprelişte. Cine încerca să se opună era de îndată anchetat şi închis. Astfel, Emil Bănică din Gălbinaşi, jud. Ilfov, a fost arestat pentru că a adus insulte guvernului. Ciobanu Gheorghe, Tofan Ion, Cârlan Constantin, Damian Nicolae, Grigoroscuţă Ion şi învăţătorul Ştefan Zaharia din comuna Mileanca, jud. Dorohoi, au fost reţinuţi pentru că făceau propagandă printre oameni de a nu scoate certificatele de alegător, de a nu se prezenta la vot sau de a anula votul prin aplicarea mai multor ştampile[177].

Pentru că nu a permis să se şabloneze pe gardul locuinţei sale semnul electoral al F.P.D.-ului („Soarele"), Brănişteanu Vasile din comuna Vereşti, jud. Covurlui, a fost reţinut pentru cercetări. Gologan Dumitru din comuna Cudalbi. jud. Covurlui, a fost arestat pentru că a strigat faţă de mai mulţi cetăţeni: „Jos Guvernul"[178].

Tănase Gheorghe din comuna Băiceni, jud. Iaşi, a fost arestat pentru că la o nuntă a îndemnat pe tineri să nu creadă în democraţia de astăzi[179].

Organele Jandarmeriei au reţinut pe învăţătorul Chiria Isaia şi studentul Drindea Antim din comuna Cusnis, jud. Bihor, deoarece au împiedicat pe propagandiştii P.M.R.-ului să lipească afişe electorale[180].

Muncitorul Dediu Dumitru din comuna Topliceni, jud. Râmnicu-Sărat. a fost arestat pentru că a refuzat să i se pună pe piept semnul „Soarele", spunând să i se pună o cocardă cu „Regele Mihai"[181]. De asemenea, I.C. Popa din comuna Onceşti, jud. Tecuci, a fost arestat pentru că a răspândit zvonuri alarmiste[182].

[174] Ibidem, f. 155.
[175] Ibidem, f. 228.
[176] Ibidem, f. 177.
[177] Ibidem, f. 228.
[178] Ibidem, f. 180.
[179] Ibidem, f. 117.
[180] Ibidem, f. 178.
[181] Ibidem, f. 91.
[182] Ibidem, f. 133.

www.dacoromanica.ro

Au fost semnalaţi organelor de siguranţă 8 locuitori din comuna Dobreşti, jud. Muscel, pentru că au şters semnul electoral F.D.P. şi au refuzat să-şi ridice cărţile de alegător[183].

În unele localităţi din ţară s-au înregistrat acte de agresiune contra membrilor P.M.R., secretarilor organizaţiilor P.M.R. Aceştia au fost loviţi şi ameninţaţi cu moartea de către localnici.

În comuna Brătieni, jud. Argeş, a fost găsit în ziua de 20 martie 1948, prins pe un salcâm, un text cu următorul cuprins: „Domnule Stoicioiu, dacă nu părăsiţi serviciul şi continui politica, vei fi aruncat în aer cu casa şi ce posezi. Nu ne trebuie partid comunist şi nici oameni ca Dvs., de aceea, alegeţi viaţa sau politica. Te avertizez din timp, în termen de 6 zile. Noi toţi suntem români şi trebuie să murim români. Sandu"[184]. Stoicioiu era şeful organizaţiei de bază P.M.R. din comuna Brătieni. Dintr-o pădure s-a tras asupra secretarului de organizaţie P.M.R. din plasa Dărmăneşti, judeţul Suceava, fără a-l nimeri[185]. Însă secretarul organizaţiei P.M.R. din satul Valea Anilor, judeţul Mehedinţi, a fost omorât[186]. Lucaci Alexandru şi Toth Alexandru din comuna Voslobeni, jud. Ciuc, au lovit grav pe un membru P.M.R., deoarece „denunţase pe un preot pentru atitudine antidemocratică"[187].

În comuna Bărcuţ, jud. Făgăraş, a fost bătut Panaie Gheorghe, membru P.M.R.[188]. În noaptea de 23 spre 24 martie, Aparaschivei Petre din Dumbrăveni, jud. Botoşani, a luat la bătaie pe membrul P.M.R. Vulpe Nicolaie, pe care l-a văzut lipind afişe F.D.P. Totodată, acesta a distrus şi 200 afişe ale F.D.P.-ului.[189].

În Mihai-Vodă, jud. Ilfov, Alexandru I. Alexandru a împiedicat ţinerea unei şedinţe P.M.R., spărgând cu această ocazie şi un geam de la primărie[190]. În noaptea de 17 spre 18 martie, sediul P.M.R. din comuna Deda, jud. Mureş, a fost atacat cu pietre[191].Trâmbescu Ion, membru P.M.R., a fost alungat cu pietre în ziua de 19 martie din comuna Poduri, jud. Mehedinţi, de către mai mulţi locuitori[192]. În satul Moara Mică, comuna Bosancea, jud. Suceava, Merla Vasile l-a ameninţat pe reprezentantul P.M.R. din acel sat, Donise Ioan, că-l va împuşca sau îi va da foc gospodăriei. deoarece el a adus comunismul în sat[193].

Nerg Ştefan din comuna Sanislau, jud. Sălaj, s-a exprimat faţă de secretarul P.M.R. că este un comunist murdar şi că odată o să se răzbune pe el[194]. În comuna

[183] Ibidem.
[184] Ibidem, f. 182.
[185] Ibidem. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.
[186] Ibidem.
[187] Ibidem. fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat. dosar 23/1948, f. 140–141.
[188] Ibidem.
[189] Ibidem. f. 159.
[190] Ibidem. f. 185.
[191] Ibidem. f. 156.
[192] Ibidem, f. 62.
[193] Ibidem, f. 80.
[194] Ibidem, f. 131.

www.dacoromanica.ro

Gelul, jud. Timiş, au fost mâzgălite cu vopsea roşie casele membrilor P.M.R. Iorgovan Biserică, Petan Milan şi Ivanov Milan[195]. Tot în judeţul Timiş, în comuna Semlacul-Mare, Petru şi Luca Lazăr au acostat şi rănit cu un cuţit pe secretarul organizaţiei locale P.M.R. Dumitru Baicu[196].

Locuinţa membrului P.M.R. Mihai Telescuţă din comuna Filipeşti, jud. Brăila, a fost atacată în seara zilei de 21 martie de un grup de 4 indivizi (tineri între 18 şi 25 de ani), distrugându-se material de propagandă electorală F.D.P.[197]. Pancartele cu lozinci ale P.M.R.-ului, tablourile cu portretele membrilor guvernului, personalităţilor politice din P.M.R., au fost murdărite sau distruse. Pancarta cu „Trăiască Republica Populară Română" de la intrarea în comuna Curcani, jud. Ilfov, a fost murdărită cu păcură în noaptea de 27/28 martie[198]. În dreptul comunei Palanca, din acelaşi judeţ, pancarta cu „Trăiască R.P.R." a fost sfărâmată cu pietre în noaptea 17/18 martie[199].

În jud. Alba, în comuna Cricău, au dispărut stâlpii şi tabla cu lozinca: „Trăiască Republica Populară Română"[200].

Nicolae Constantin Mincu din Tunari, jud. Ilfov, a distrus cu pietre câteva portrete ale membrilor guvernului[201]. La şcoala primară din comuna Lădeşti, jud. Vâlcea, cu ocazia unei serbări organizate de F.D.P., au fost distruse tablourile lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin[202].

În ziua de 20 martie, în comuna Pociovaliştea, jud. Gorj, din localul şcolii au fost ridicate 10 tablouri cu membrii guvernului, lăsându-se în loc, pe o masă, un tablou cu regele Mihai şi altul cu regina Maria[203].

Constantin Popescu şi Grigore Diaconu au intrat în ziua de 22 martie în localul şcolii primare din comuna Slavuţa, jud. Mehedinţi, şi au aruncat pe jos tablourile demnitarilor statului[204].

În campania electorală s-au înregistrat şi acte de sabotaj; acestea s-au manifestat îndeosebi prin tăieri de cablu telegrafic sau telefonic. S-au produs incendii în multe întreprinderi din ţară: la uzinele Reşiţa s-au ars trei motoare; la Cugir s-a aruncat cenuşă cu foc într-o ladă cu gunoi în apropierea depozitului de carbid şi oxigen[205]. În jud. Ialomiţa, în apropierea comunei Platoneşti, a fost tăiat firul telefonic; de asemenea, în jud. Alba, între comunele Sanbenedict şi Parău a

[195] Ibidem, f. 157.
[196] Ibidem, f. 302.
[197] Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 263.
[198] Ibidem, fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948, f. 343.
[199] Ibidem, f. 261.
[200] Ibidem, f. 62.
[201] Ibidem, f. 157.
[202] Ibidem, f. 208.
[203] Ibidem, f. 133.
[204] Ibidem.
[205] Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond Cancelarie, dosar 82/1948, f. 2.

www.dacoromanica.ro

fost rupt cablul telefonic, între comunele Ilenic şi Straja a fost tăiat şi ridicat cablul telefonic pe o distanţă de 50 metri. Pe traseul Botoşani-Truseşti, în noaptea de 22/23 martie, la punctul numit Balta lui Ciocan (km 13) a fost tăiat firul telefonic[206].

Întrucât cazurile de tăiere a cablului telefonic au devenit frecvente, s-au luat măsuri ca paza traseelor telefonice şi telegrafice să fie intensificată la maximum. În acest scop s-au format echipe mixte din jandarmi şi membri ai P.M.R., pentru ca vigilenţa să fie sporită până după terminarea alegerilor[207].

Manifestări ostile regimului democrat-popular s-au înregistrat şi în ziua alegerilor, 28 martie, la secţiile de votare. La câteva secţii de votare din jud. Braşov s-au găsit în interiorul unor buletine de vot timbre cu chipul regelui Mihai; de asemenea, la secţia de vot Radosa, jud. Ciuc[208].

În comuna Tg.-Bujor, jud. Covurlui, în cabinele de vot instalate la primărie s-a găsit câte o bandă de hârtie de transmisie P.T.T. pe care era scris cu mâna: „Nu votaţi soarele"[209].

La secţia de votare Reprişoara, jud. Năsăud, Sârbu Ştefan, Sârbu Mia şi Sârbu Ioan, la ieşirea de la vot s-au manifestat contra regimului[210] (aceştia au fost arestaţi la Jandarmerie şi predaţi Siguranţei). Exemplele pot continua.

„Manifestări duşmănoase" din partea populaţiei, împotriva regimului impus de Moscova, s-au înregistrat, cu destulă intensitate şi la alegerile următoare: 1952, 1957, 1961. Românii au sperat că vor scăpa de ruşi cât mai curând posibil, prin implicarea puterilor vestice. Însă planurile de viitor ale acestora nu coincideau cu ale lor.

THE "ELECTIONS" OF 1948 (II)

Abstract

In February and March 1948, the Romanian press controlled by the RPC (Romanian Communist Party) published a series of articles showing the adhesion of the population to the campaign led by the DNF (Democratic National Front) in view of the elections to the Great National Assembly.

However, archive documents indicate that the feelings of the Romanians were quite different, and that anti-Sovietism and opposition to the "democratic and popular" regime forced upon the country by Moscow prevailed.

[206] Ibidem, fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948, f. 156.
[207] Ibidem, f. 139 şi 159.
[208] Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 130.
[209] Ibidem, fond M.A.I. Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 23/1948, f. 278.
[210] Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 340.

www.dacoromanica.ro

The Romanians reacted promptly to the communization of their country. In terms of intensity, duration and coordination, the resistance put up in the mountains was a phenomenon unmatched in the other countries fallen under Soviet influence.

The greatest part of the population considered that this "democratic and popular" regime would be short-lived, and that things would fall back into place with the coming of the English and Americans. The hopes of the Romanians reached their highest in the spring of 1948, when the arrival of the Americans in Romania and the involvement of the other powers in the West was believed to be imminent.

www.dacoromanica.ro

ANUL 1848

RAPOARTE CONSULARE ITALIENE INEDITE DESPRE REVOLUȚIA DE LA 1848

RALUCA TOMI

Rapoartele consulilor italieni din Principatele Române constituie până astăzi o sursă inedită pentru istoria secolului al XIX-lea. Articolul de față încearcă să dezvăluie o secvență din evoluția societății românești spre modernitate, așa cum apare zugrăvită în documentele diplomatice alcătuite de reprezentanții statelor italiene în Galați, Brăila, Constantinopol*.

Interesul economic al Piemontului pentru zona Dunării de Jos crește odată cu semnarea în 1823 a tratatului comercial sardo-otoman[1]. Pe baza acestuia, Regatul Sardiniei va deschide consulate în porturile dunărene: în 1827 la Ismail, în 1833 la Galați, în 1839 la Brăila[2].

Ministerul de externe din Torino percepe intensitatea mișcărilor revoluționare din spațiul românesc prin intermediul rapoartelor redactate de Francesco Mathieu, consulul din Galați, Francesco Parodi și Bernardo Corradi – agenții din Brăila. Tabloul revoluției realizat de cei trei agenți din Principate va fi împlinit de rapoartele diplomatice din Constantinopol semnate de Romualdo Tecco, Martorana, Regina și Graziani, primul reprezentantul Sardiniei, iar ultimii trei ai Regatului celor Două Sicilii.

Numit în 26 aprilie 1845 consul în Galați, Francesco Mathieu va rămâne în noul său post până în 28 iulie 1850. Avea 51 de ani și o bogată experiență în problemele orientale cu stagii la consulatele din Constantinopol, Alexandria, Cairo, Salonic[3]. Francesco Parodi va ocupa postul din Brăila în perioada 15 septembrie 1845 – 1 februarie 1848, fiind urmat de Bernardo Corradi, 1 februarie 1849 – 7 noiembrie 1849[4].

* Mulțumesc domnului Ștefan Delureanu pentru generozitatea donării documentelor inedite culese din arhivele italiene.

[1] D. Bodin, *Consolati del Regno di Sardegna nei Principati romeni all'epoca del Risorgimento*, Bologna. 1935, p. 142.

[2] Idem, *Politica economică a regatului Sardiniei în Marea Neagră și pe Dunăre în legătură cu Principatele Române*. în „Revista de istorie românească". vol. IX. 1940. p. 3.

[3] Arhiva Națională Istorică Centrală (în continuare A.N.I.C.). fond microfilme Italia. rola 4. c. 931.

[4] Lista consulilor și viceconsulilor sarzi și italieni în Arhiva M.A.E., *Catalog special*. Despre Francesco Parodi știm că se zbătea în mari lipsuri financiare. avea o familie numeroasă. fiind marcat de moartea mamei și a altor cinci surori mai mari, în 1816 într-o epidemie de holeră. Vezi A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 3. c. 32. Bernardo Corradi avea 31 de ani și timp de patru ani lucrase în Milano. Se afla în Galați din 1846. Vezi A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 4, c. 33.

„Revista istorică". tom X. nr. 5–6. p. 471–485. 1999

www.dacoromanica.ro

Reprezentanţii diplomatici ai celor două monarhii italiene: Regatul Sardiniei şi Regatul celor două Sicilii îşi menţin poziţia oficială în timpul revoluţiei din 1848–1849, având atitudini diferite faţă de derularea evenimentelor. Romualdo Tecco sprijină eforturile emigraţiei poloneze, maghiare, române în slăbirea Rusiei şi Austriei, are o poziţie prootomană în discuţiile diplomatice ruso-turce din Constantinopol. Reprezentanţii Regatului Celor Două Sicilii sunt apropiaţi în egală măsură şi de ambasadorul Rusiei, Titov.

Rapoartele consulare din Galaţi şi Brăila din intervalul martie-iunie 1848 prezintă declanşarea tulburărilor din Iaşi şi Bucureşti. Tensiunea în rândul clasei politice din Moldova este sesizată de Mathieu, care în 20 martie 1848, îşi anunţă superiorii de starea de nesiguranţă a supuşilor sarzi în condiţiile concentrării trupelor ruseşti în Galiţia[5]. Evenimentele din Iaşi 9 aprilie sunt prezentate în tonuri diferite de Mathieu şi Martorana. Primul, cu un real talent de povestitor, redă în amănunt arestarea celor 35 de boieri aflaţi în casele lui C. Sturdza de către un detaşament de 400 de soldaţi conduşi de cei doi fii ai domnitorului. O parte a boierilor indizerabili sunt exilaţi la mănăstiri; 13 dintre ei, printre care: Alecsandri, C. Moruzi, Conta, Cuza, Catargi şi Mavrocordat, au fost trimişi în Galaţi, apoi în Brăila. Ajunşi aici, profitând de neglijenţa paznicilor, au evadat, şase reuşind să ajungă la locuinţa consulului britanic, ceilalţi fiind prinşi în aceeaşi noapte. Dintre cei şase, Al. Cuza a obţinut azil şi s-a suit la bordul unei brigantine britanice[6]. Cei rămaşi, travestiţi în sacagii, s-au sustras vigilenţei autorităţilor „valahe" şi au reuşit să se îmbarce pe vapoare englezeşti[7]. Deşi impresionat de destinul boierilor pedepsiţi de Mihail Sturdza, Mathieu recunoaşte că nu a protestat alături de consulul englez şi cel austriac împotriva acestui tratament[8].

Martorana prezintă în raportul nr. 108 din 27 aprilie 1848 importanţa „Petiţiunii – Proclamaţie", în special a celor patru puncte ce se referă la: instrucţia publică, alegerea deputaţilor, libertatea presei şi garda naţională. Se redă şi varianta „unei laturi mai liberale" de a se opune cu vehemenţă dacă domnul nu consimte petiţia"[9].

Declanşarea revoluţiei în Ţara Românească este anunţată de Mathieu, ministrului de externe sard, prin raportul din 29 iunie 1848. Obiectivul tulburărilor din Bucureşti era, după opinia sa, transformarea principelui într-un preşedinte de Republică sau abdicarea şi constituirea unui guvern provizoriu în frunte cu mitropolitul. Se insista asupra caracterului paşnic al evenimentelor, lucru neobişnuit în Europa acelei vremi[10]. Din Constantinopol, Martorana oferă

[5] Mathieu către Pareto, Galaţi, 20 martie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 645–647.

[6] Mathieu către marchizul L. Pareto, Galaţi, 13 aprilie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 654–657.

[7] Idem, Galaţi, 4 mai 1848, rola 3, c. 692.

[8] Idem, rola 3, c. 657.

[9] Idem, rola 3, c. 176.

[10] Mathieu către Pareto, Galaţi, 29 iunie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 722.

www.dacoromanica.ro

ministrului din Neapole informații despre activitatea comisarilor Duhamel și Talaat effendi; tentativa de asasinat împotriva lui Gheorghe Bibescu și sentimentele antiruseşti ale populației bucureştene, care a înconjurat palatul principelui, strigând: „jos cu ruşii" sau „moarte ruşilor"[11].

Intrarea armatelor ruse în Moldova tensionează atmosfera în Principate și în Constantinopol. „Ruşii au intrat în Moldova, au trecut Prutul pe la Leova, Reni, Sculeni" în număr de 4000 soldați[12]. S-au îndreptat spre Iași, Bârlad și Focșani. Consulul sard din Galați se întreabă retoric dacă guvernul provizoriu din București organizează o armată revoluționară[13] sau așteaptă ajutorul promis de peste munți. „Transilvania cerea să-i ajute pe moldo-valahi împotriva ruşilor și publicațiile din aceea țară au arătat că 29 000 de mii de oameni sunt gata să treacă frontiera în caz de invazie rusă"[14]. Intervenția brutală a ruşilor a provocat protestul consulilor din Iași: cel prusian, baronul Richtoffen, și cel francez, Lhyons. Reprezentantul Sardiniei s-a ferit să amestece consulatul în probleme politice[15].

Reacția otomanilor, a diplomaților europeni din Constantinopol este surprinsă în rapoartele din iulie 1848 semnate de Romualdo Tecco. Două evenimente au luat Poarta prin surprindere: abdicarea lui Gh. Bibescu, „creatura Rusiei" și trecerea neanunțată a Prutului de către trupele ruseşti. Guvernul otoman a decis trimiterea unui corp de 12 000 soldați și a dat ordin unui corp de armată din Rusciuk să treacă Dunărea. Comandant al trupelor otomane a fost numit Suleiman-Pașa, ce avea și funcția de comisar extraordinar. Era însoțit de primul interpret al divanului, Emin effendi.

Conform opiniei lui Tecco conjunctura europeană era favorabilă unei noi ofensive ruseşti în Principate și în zona Balcanilor. Austria și Prusia cunoșteau convulsiile revoluției, protestele ambasadorului francez, generalul Aupick, nu aveau rezonanța necesară datorită nerecunoașterii sale oficiale de către Poartă. Cât despre atitudinea aparent distantă, calmă a lui Sir Stratford Canning față de agresivitatea Rusiei. Tecco bănuia existența unei înțelegeri secrete ruso-britanice. Propaganda panslavistă a Rusiei în Balcani, agitațiile din spațiul italian și cel bulgar, ocuparea Moldovei și a Țării Românești trădau intențiile țarului de a-și consolida poziția în Orientul Europei pentru a-și impune voința asupra Occidentului[16].

Tecco percepe realist pozițiile Franței și Angliei față de eventuala declanșare a unui conflict ruso-otoman. În rapoartele sale către Bastide, generalul Aupick

[11] Martorana către M.A.E.. Neapole, Constantinopol. 5 iulie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 32, c. 133–134.

[12] Rommualdo Tecco către L. Pareto. 17 iulie 1848. Constantinopol în Archivio Storico Nazionale – Torino (în continuare A.S.N. – Torino), *Lettere Ministri-Porta otomana*. mapa 19.

[13] Mathieu către L. Pareto. Galați. 10 iulie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 730.

[14] Mathieu către L. Pareto. Galați. 29 iunie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 3. c. 723.

[15] Idem. Galați. 17 iulie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 3. c. 748–750.

[16] R. Tecco către L. Pareto. Constantinopol. 15 iulie 1848. în A.S.N. – Torino, *Lettere Ministri-Porta ottomana*. mapa 19. p. 1–6.

www.dacoromanica.ro

prezintă revoluția din Țara Românească drept o problemă internă a Turciei și speră în rezolvarea ei fără intervenție armată[17]. Ion Ghica concluziona într-o depeșă adresată ministrului de externe din București: „Poarta ne vrea binele, sfaturile Franței și Angliei în favoarea noastră nu-i lipsesc; dar dacă problema va deveni serioasă, iar presiunea Rusiei mare, ne vor abandona... nu putem conta decât pe noi înșine"[18].

Un episod aparte al relațiilor ruso-otomane din vara lui 1848 îl reprezintă declarațiile oficiale –, inclusiv cea a lui Titov la Constantinopol – privitoare la intenția țarului de a-și retrage trupele din Moldova. Entuziast, Mathieu îi scria lui Pareto: „Valahii și turcii au învins. Generalul Duhamel a primit astăzi de la Petersburg ordinul de a se întoarce în Rusia cu trupele din Moldova"[19]. Ambasadorul rus din capitala Turciei motiva gestul prin faptul că intervenția armată din Moldova n-a fost ordonată de împărat. A fost o inițiativă a lui Duhamel, care nu a fost indiferent față de atențiile prințului Mihail Sturdza[20]. În raportul său din 5 august 1848, R. Tecco încearcă să descifreze cauzele și implicațiile retragerii rusești. Nu protestele ambasadorilor străini la Poartă i-au determinat pe ruși să-și tempereze apetitul pentru provinciile dunărene, ci atitudinea înțeleaptă a marelui-vizir Sarim-pașa, care s-a grăbit „să expedieze în Principate un corp de armată considerabil... și un comisar extraordinar, spunând că Poarta vrea să cunoască în mod direct starea de lucru din țară. Prin acest procedeu atât de abil și liberal, simpatiile populațiilor moldo-valahe pentru Poartă au crescut"[21].

Relațiile ruso-otomane devin tensionate în iulie–septembrie 1848, când Suleiman-pașa, comisarul extraordinar, recunoaște în numele sultanului Locotenența Domnească alcătuită din 3 lideri revoluționari și invită consulii acreditați în Țara Românească să reia legăturile oficiale cu noua conducere[22].

Etapele misiunii lui Suleiman-pașa sunt atent urmărite de Mathieu, Martorana și Tecco într-un moment dificil al războiului sardo-austriac: înfrângerea de la Custozza. Mathieu, în raportul din 7 august, anunță sosirea Comisarului Otoman la Giurgiu în fruntea a 15 000 de soldați. Tratativele cu reprezentanții guvernului din București sunt dificile datorită primei declarații a lui Suleiman-pașa, hotărât să restaureze ordinea și să dizolve guvernul[23]. Reacția lui Tecco față de poziția

[17] Depeșa generalului Aupick către Bastide, Constantinopol. 23 iunie 1848. în *Anul revoluționar 1848 în Principatele Române*, vol. III, București, 1904, p. 43–45.

[18] Ion Ghica către Ministerul Afacerilor Străine, Constantinopol, iunie 1848, în *Anul revoluționar...*, vol. I, 1902, p. 601–610.

[19] Mathieu către L. Pareto, Galați, 20 iulie 1848, A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 3, c. 755.

[20] *Anul revoluționar 1848...*, vol. III, p. 401–402.

[21] R. Tecco către L. Pareto, Constantinopol, 5 august 1848, (A.S.N. – Torino), în *Lettere Ministeri-Porta ottomana*, mapa 19, p. 8, 9, 10.

[22] Nota circulară a lui Suleiman pașa către consulii Puterilor străine, afară de cel al Franței 2 august 1848 în *Anul revoluționar...*, vol. II, 1902, p. 167.

[23] Mathieu către Pareto. Galați, 7 septembrie 1848, A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 3, c. 336.

www.dacoromanica.ro

trimisului turc este violentă. Îl acuză de înțelegeri secrete cu generalii ruși, care au simulat retragerea tocmai pentru a provoca o intervenție militară a Porții. Aceasta ar fi constituit protestul pentru riposta Rusiei, protectoarea provinciilor dunărene[24].

Pericolul unei confruntări directe cu Rusia îl va determina pe sultan să schimbe cabinetul. Marele vizir, Reșid-pașa, și ministrul de externe, Ali-pașa[25], vor trimite comisarului otoman indicații noi sesizate în atitudinea sa „conciliantă și amicală, ce a produs un efect minunat în acel Principat", după expresia lui Tecco[26]. Martorana descria bucuria locuitorilor, ce se întreceau în organizarea „de festivități și iluminații" în onoarea lui Suleiman-pașa[27].

Recunoașterea Locotenenței Domnești este percepută de Rusia ca o încălcare a înțelegerilor anterioare, Mathieu informează despre furia rușilor, care îl acuză pe Suleiman-pașa de nesupunere față de Poartă, de corupție. Consulul sard din Galați neagă calomniile rusești, spunând că Suleiman-pașa este un om prudent și corect iar noua sa poziție se explică prin instrucțiunile primite de la Reșid-pașa[28].

Criza relațiilor ruso-otomane este surprinsă de Martorana în raportul din 13 august 1848: „Rușii se reîntorc în țara care au abandonat-o. Lucrurile sunt complicate și grave... Există pericolul unei ciocniri între trupele otomane și cele rusești. Ambasadorii Angliei și Franței sunt într-o mare agitație[29]. Ideea este prezentă într-o serie de articole apărute în publicația „Le National" din Paris: „Toate informațiile pe care le primim din Principate spun, criza este enormă și Rusia nu poate scăpa momentul pentru a da o lovitură Imperiului. Numai „alianța Franței, Angliei și a Turciei poate preveni evenimentele pe care Rusia le prepară"[30]. Alianța propusă de ziaristul anonim era o iluzie. În acel moment Anglia și Franța erau implicate în rezolvarea conflictului austro-sard. „Din păcate afacerile italiene leagă politica franceză de cea a Angliei nu numai în Italia"[31] – spunea Ion Ghica. Mai mult, atât lordul Palmerston[32], cât și Latour[33] – ministrul de război al

[24] R. Tecco către Pareto, august 1848 (A.S.N. – Torino), în *Lettere Ministeri-Porta ottomana*, mapa 19, p. 5–9.

[25] Ion Ghica către Ministerul Afacerilor Străine din Țara Românească, 1 august 1848, în *Anul revoluționar...*, vol. II, București, 1903, p. 158.

[26] R. Tecco către Pareto în A.S.N. – Torino, *Lettere Ministeri-Porta ottomana*, mapa 19, p. 6–7.

[27] Martorana către M.A.E. Neapole. Constantinopol. 13 august 1848. A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 32, c. 208.

[28] Mathieu către Pareto, Galați. 21 august 1848, A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 3. c. 799.

[29] Vezi nota 177, rola 32. c. 211.

[30] Corespondența din Constantinopol către „Le National" 31 iulie 1848, în *Anul revoluționar 1848...*, vol. II, p. 211.

[31] Ion Ghica către Ministerul Treburilor din Afară august 1848. în *Anul revoluționar...*, vol. II, p. 503.

[32] Răspunsul lordului Palmerston la interpelarea lordului Ludley Stuart în Camera Comunelor, în problema Principatelor Dunărene. în *Anul revoluționar...*, vol. II, p. 574-575.

[33] Scrisoarea lui Al.G. Golescu către capii revoluției din Țara Românească. august 1848. în *Anul revolutionar...*, vol. II, p. 150.

www.dacoromanica.ro

Austriei, recunoşteau Rusiei dreptul de a interveni în Moldova şi Ţara Românească în virtutea statutului său de putere protectoare.

Atitudinea marilor puteri a obligat Poarta să se replieze, deşi, cum realist sesiza Martorana: „Dacă celelalte puteri ar sprijini Poarta, aceasta ar prefera războiul. Dar ajutorul acelor puteri fiind limitat, Poarta riscă să rămână descoperită în faţa Rusiei. Aceasta poate provoca o mişcare în Serbia"[34].

Raportul lui Tecco din 23 august 1848 explică guvernului din Torino înverşunarea Rusiei faţă de revoluţia din Ţara Românească. „Dacă această revoluţie s-ar consolida, lucrul ar avea o importanţă deosebită nu numai pentru vecini, dar indirect şi pentru noi, va face să prevaleze elementul român, care este predominant nu numai în Valahia, dar şi în alte regiuni învecinate: Moldova, Transilvania, Bucovina, Basarabia, care mai devreme sau mai târziu se pot uni şi constitui un nou Regat Daco-Roman, scop spre care tind de câtva timp oamenii luminaţi ai ţării şi în principal şeful revoluţiei actuale, Eliade"[35].

Sarcina noului comisar otoman, Fuad Efendi, aflat la începutul strălucitoarei sale cariere politice, de a calma definitiv tulburările din Ţara Românească este subiectul principal al rapoartelor reprezentanţilor sarzi din lunile septembrie-octombrie. Baronul Tecco menţionează că evenimentele din principate constituie, prin implicaţiile lor asupra relaţiei ruso-otomane, problema delicată şi spinoasă a diplomaţiei constantinopolitane din acea toamnă.

Sosirea trupelor otomane este anunţată de Mathieu şi Parodi. Primul se arată impresionat de sosirea lui Fuad-Efendi în Galaţi, dovadă vie a noilor acorduri turco-ruse în privinţa revoluţiei din Ţara Românească. Împreună cu generalul Duhamel, comisarul otoman se va îndrepta spre Bucureşti pentru a stabili „noul destin al Valahiei"[36].

Parodi descrie debarcarea în Brăila a 4 000 de soldaţi otomani în frunte cu Rifaat paşa[37]. Din Constantinopol Martorana dezvăluie una dintre condiţiile colaborării ruso-otomane: se pare că Poarta „a cerut Rusiei să nu se opună schimbării celor doi principi filoruşi: Sturdza şi Bibescu"[38].

În rapoartele din 28 septembrie şi 20 octombrie Mathieu descrie scurta confruntare din Bucureşti, numirea lui Constantin Cantacuzino drept caimacam, intrarea avangărzii ruseşti în capitala Ţării Româneşti. Consulul Kotzebue

[34] Martorana către Ministerul de externe din Neapole, Constantinopol. 25 septembrie 1848. A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 32, c. 221.

[35] R. Tecco 23 august 1848 A.S.N. – Torino, în *Lettere Ministeri – Porta ottomana*. mapa 19. p. 8.

[36] Mathieu către M.A.E. – Torino, Galaţi, 11 septembrie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 3, c. 802–803.

[37] Parodi către Ettore Perrone di San Martino, Brăila, 29 septembrie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 4, c. 58.

[38] Martorana către M.A.E. – Neapole, Constantinopol, 25 septembrie 1848. A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 32, c. 224.

www.dacoromanica.ro

împreună cu grosul armatei ruseşti se aflau în Buzău şi urmau să-şi facă intrarea triumfală în Bucureşti în 8 octombrie[39].

Ocuparea capitalei de trupele ruso-otomane, schimbarea guvernului, lichidarea rezistenţei lui Gh. Magheru în Oltenia au dus la declanşarea prigoanei împotriva liderilor revoluţionari. Parodi narează despre arestarea administratorului din Brăila, Dimitrie Golescu, în faţa cortului generalului otoman Rifaat-paşa şi trimiterea lui sub escortă în Galaţi[40]. Mathieu, în raportul din 9 octombrie 1848, anunţă că „Bucureştiul este liniştit şi supus. Membrii Locotenenţei Domneşti s-au ascuns sau au fugit. Eliade se ascunde în casa lui Colgoun"[41].

Din Constantinopol, Romualdo Tecco expune problema românească în contextul prevederilor balcanice. El era adeptul oamenilor politici italieni ce susţineau stoparea influenţei ruse în sudul Dunării şi consolidarea revoluţiei maghiare, ce ar fi atras slăbirea Austriei în cazul reizbucnirii conflictului cu Sardinia.

Trei teme sunt abordate de baronul Tecco: importanţa Principatelor române pentru menţinerea echilibrului Europei centro-orientale; creşterea influenţei ruse în Balcani; relaţiile ruso-otomane.

În raportul său din 25 octombrie aminteşte originea latină a „unei naţionalităţi nu mai puţin interesante, precum ilustra sa origine şi aşezarea aceea a unei noi colonii pe care romanii în timpul lui Traian au întemeiat-o în antica Dacie şi care a perpetuat până astăzi limba şi numele glorios de roman". Rezistenţa acestei populaţii în faţa intensului proces de slavizare, dorinţa ei de a înlătura povara Regulamentului Organic, a îndreptăţit Rusia să intervină militar[42].

Numărul impresionant de soldaţi masaţi de Rusia în Moldova şi Ţara Românească – Tecco dă cifra de 40 000 – intenţia generalilor Lüders şi Duhamel de a cantona iarna 1848/1849 în Bucureşti şi Iaşi îi indică lui Tecco existenţa unor planuri ascunse. În opinia sa acestea ar consta în permanentizarea ocupării Principatelor, transformarea lor „într-un fel de pod pe care Rusia l-ar trece fie spre Orient, fie spre Occident"[43]. Tecco sesizează posibilitatea sprijinirii Austriei de

[39] Mathieu către Perrone di San Martino. Galaţi. 28 septembrie 1848 şi 2 octombrie 1848. A.N.I.C.. microfilme fond Italia, r. 3, c. 808 şi 810. Martorana în raportul din 3 octombrie 1848 descrie traseul trupelor conduse de Fuad Duhamel şi Omer paşa. „În 26 septembrie trupele otomane se pregăteau să intre în Bucureşti. Aici au găsit trupele valahe într-o cazarmă de unde a ieşit o ghiulea. care a ucis 12 soldaţi otomani. Omer paşa a pus 4 tunuri împotriva cazărmii. Lupta a durat o oră. În fruntea ţării este un guvern în frunte cu Cantacuzino", A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 32, c. 147.

[40] Parodi către San Martino, Brăila 12 octombrie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4. c. 61.

[41] Mathieu către Perrone di San Martino. Galaţi. 9 octombrie 1848. A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 812.

[42] R. Tecco către Perrone di San Martino. Constantinopol, 25 octombrie 1848, A.S.N. – Torino, *Lettere Ministri-Porta ottomana*, mapa 19, p. 2, 3, 11.

[43] Idem, octombrie 1848.

www.dacoromanica.ro

către Rusia, în schimbul libertății de acțiune la sud de Dunăre. Pericolul era mare, unul dintre cele mai scumpe idealuri ale țarului, fiind de a uni Muntenegrul cu Serbia și de a consolida astfel pozițiile panslavismului în Balcani[44].

În tulburările din Țara Românească Poarta a fost nevoită să urmeze poziția St. Petersburgului din următoarele motive: slăbiciunea armată – numărul otomanilor din Țara Românească se ridica la 25 000 – lipsa de sprijin din partea puterilor occidentale, teama ca revoluția să nu se extindă și în alte provincii ale Imperiului.

Problemele abordate de consulii sarzi din Galați și Brăila în lunile noiembrie–decembrie 1848 sunt legate de intrigile candidaților la domnie, abuzurile administrative și financiare ale trupelor de ocupație, situația umilitoare a supușilor străini și starea îngrijorătoare a comerțului.

În raportul din 13 noiembrie 1848, Mathieu descrie situația candidaților la tronul Țării Românești: Dimitrie Gh. Bibescu, Barbu Știrbei și C. Cantacuzino. Cel ce avea șanse de a fi numit părea Barbu Știrbei. Bibescu era compromis de poziția sa din timpul revoluției[45]. Atât el, cât și Mihail Sturdza nu se mai bucurau de sprijinul Porții[46].

Mathieu și Martorana descriu în culori sumbre consecințele ocupației militare ruso-otomane. Numărul impresionant de soldați cantonați în Principate 70 000 supune populația la sacrificii financiare deosebite[47]. Generalul Lüders declarase public că trupele ruse „trebuiesc întreținute de cele două Principate"[48].

Povara materială era dublată de atitudinea arogantă a oficialilor ruși și otomani atât față de autohtoni, cât și de supușii străini. Relevant este raportul din 6 noiembrie 1848, unde Mathieu descrie cum vice-cancelarul agenției austriece din Iași a fost insultat în public de ofițerii ruși. Consulul, Eisenbach a plecat la Viena în semn de protest, iar drapelul austriac a fost coborât. În Galați ofițerii otomani au ocupat abuziv locuințele francezilor, germanilor, grecilor[49].

Situația nesigură a străinilor a fost complicată de circularele Secretariatului de Stat al Țării Românești, prin care erau rugați să-și depună armele la consulate[50].

[44] Idem, 25 octombrie 1848, p. 8.

[45] Mathieu către Perrone de S. Martino, Galați, 13 noiembrie 1848, A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 3, c. 846.

[46] Vezi și scrisoarea lui Ion Ghica către D. Brătianu din 25 decembrie 1848. în *Anul revoluționar*..., vol. V, p. 708.

[47] Mathieu către Perrone di San Martino, Galați, 23 octombrie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 3, c. 830.

[48] Martorana către M.A.E. – Neapole, Constantinopol, 13 noiembrie 1848, A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 32, c. 61.

[49] Mathieu către Perrone, Galați, 6 noiembrie 1848, A.N.I.C., fond microfilme Italia. rola 3. c. 833.

[50] Nota circulară no. 473–479 a Secretariatului de Stat al Țării Românești către consulatele Rusiei. Prusiei, Angliei, Franței. Greciei, Sardiniei, Belgiei și către Agenția Austriei din 12 noiembrie 1848 în *Anul revoluționar 1848*..., vol. V, p. 411.

www.dacoromanica.ro

Excesele trupelor ruso-otomane au determinat proteste ale ambasadorilor europeni din Constantinopol. Martorana informează despre „întrevederile între Stratford Canninng, ambasadorul Angliei, marele vizir şi ministrul de externe otoman. Acesta [Canning – n.n.] a protestat împotriva actelor armatei ruse din Valahia, ce ating suveranitatea Porţii"[51].

Anul 1849 debutează cu noi provocări ale armatei ruseşti împotriva participanţilor la revoluţie. În timp ce capitala Ţării Româneşti se legăna în baluri istovitoare date în cinstea generalilor ruşi şi otomani, încercând să arunce în străfundurile memoriei visul efemerei revoluţii -, arestările continuau. În raportul din 7 ianuarie 1849 Mathieu scrie despre ordinele primite de autorităţile ruse de la St. Petersburg de „a-i trata cu maximă asprime pe deţinuţii politici"[52]; în raportul din 8 martie descrie arestarea părintelui Zapolsky, misionar catolic din Galiţia[53], în cel din 28 martie, arestarea unui sudit austriac[54], iar în 22 martie despre introducerea cenzurii pentru publicaţiile străine[55].

În contextul pregătirii unei noi campanii împotriva Austriei, guvernul Sardiniei condus de Gioberti este extrem de interesat de evoluţia evenimentelor din Ungaria. Rapoartele lui Mathieu din ianuarie – martie 1849 abundă în informaţii militare: pregătirea şi intrarea armatelor ruse în Transilvania, riposta generalului Bem, conflictele austro-maghiare, disensiunile ruso-austriece iscate din cauza atitudinii agresiv-autoritare a ofiţerilor ruşi.

În raportul din 25 ianuarie 1849[56], Mathieu informează despre intenţia generalului Duhamel de a atrage în intervenţia din Ardeal trupele otomane sau muntene. Atât Fuad effendi, cât şi caimacamul Cantacuzino au refuzat. Generalul rus a motivat atitudinea sa prin dorinţa de a proteja bunurile, proprietăţile românilor de peste munţi, ameninţate de trupele maghiare. În raportul din 29 ianuarie[57] consulul sard anunţa: generalul Lüders a trecut frontiera pe la Făgăraş, în timp ce în Bucureşti se afla o delegaţie în frunte cu Andrei Şaguna, ce solicita ajutorul rus.

Intervenţia armatei ruse în Transilvania a provocat proteste formale din partea lui Fuad paşa, fapt subliniat în rapoartele lui Mathieu şi în cele ale lui Tecco. Din Constantinopol, însărcinatul cu afaceri al Sardiniei sesiza că relaţiile ruso-turce se aflau într-un moment delicat. Rusia nu a respectat declaraţia de neutralitate

[51] Rapoartele lui Martorana din 25 noiembrie şi 25 decembrie 1848, Constantinopol, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 32, c. 68 şi 167.

[52] Mathieu către M.A.E., Torino, Galaţi, 7 ianuarie 1849 în A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 197.

[53] Idem, Galaţi, 8 martie, 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 330.

[54] Idem, Galaţi, 29 martie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 325.

[55] Idem, Galaţi, 22 martie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 372.

[56] Idem, Galaţi, 25 ianuarie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 205.

[57] Idem, Galaţi, 29 ianuarie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 217.

www.dacoromanica.ro

făcută în momentul ocupării Moldovei şi a atacat un stat străin de pe teritoriul Ţării Româneşti, aflată sub suzeranitate otomană[58].

Mathieu indică efortul militar al ruşilor: din Moldova se îndreptau spre Ţara Românească 25 000 soldaţi, în Brăila au ajuns patru oficiali ruşi, cu misiunea de a organiza şi instrui miliţia valahă[59], iar în Galaţi au ajuns batalioane trimise din Reni şi Ismail, ce urmau să se îndrepte spre Bucureşti[60]. În 15 februarie scrie: „Continuă măsurile împotriva trupelor ruseşti. Au sosit 3 corpuri de armată şi se mai aşteaptă venirea altora"[61].

Deoarece ştirile din Transilvania despre evoluţia luptelor ruso-maghiare şi austro-maghiare erau contradictorii, Mathieu intenţiona să-l trimită în Sibiu pe dragomanul agenţiei, Carlo Metz[62]. Consulul Austriei, Timoni, a refuzat să-i dea paşaportul, iar Mathieu, este nevoit să se mulţumească cu informaţiile trimise de Grant, agentul consulului englez[63].

În raportul din 5 martie 1849, consulul sard îl anunţă pe ministrul din Torino de intrarea ruşilor în Sibiu şi în Braşov în 4 şi respectiv 5 februarie. Forţele ruse din Transilvania se ridicau la 7 000 de soldaţi şi 20 de tunuri. Mathieu descrie relaţiile dintre armata rusă – ce avea drept obligaţie păstrarea celor două oraşe Braşov şi Sibiu – şi locuitorii saşi şi români. Primele măsuri agresive au fost luate împotriva lui Eliade, Tell şi Bolliac, puşi sub supravegherea autorităţilor ruse... În Sibiu ruşii se bucurau de puţină simpatie, iar în Braşov generalul Engelhardt a fost nevoit să folosească cnutul. Excesele comandanţilor ruşi erau criticate chiar de austrieci, aliaţii lor, care „le evită societatea", iar între Puchner şi Englehardt a izbucnit un conflict referitor la statutul celor trei ideri munteni, aflaţi sub supraveghere rusă[64].

Înfrângerile şi victoriile armatei lui Bem sunt redate în limita ştirilor primite de la Grant. Sunt relatate: luptele de la Mediaş[65], ocuparea Sibiului şi Braşovului[66], sporirea armatelor ruso-turce din Ţara Românească[67], zvonurile privind o eventuală expediţie a lui Bem la sud de Carpaţi. Din Constantinopol Tecco relatează o convorbire cu marele vizir. Raşid paşa îl felicita pentru decizia luată de Carol Albert de a reîncepe războiul cu Austria, într-un moment prielnic, victoriile lui Bem fiind savurate de oficialităţile otomane. Încrezători în victoria conaţionalilor săi, baronul piemontez speră că poziţia sa în capitala Imperiului se va consolida şi

[58] R. Tecco către Torino în A.S.N. – Torino, *Lettere Ministri-Porta ottomana*, mapa 19.

[59] Mathieu către Torino, Galaţi, 1 februarie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 230.

[60] Idem, Galaţi, 7 februarie 1849, A.N.I.C., microfilme Italia, rola 4, c. 286.

[61] Idem, Galaţi, 15 februarie 1849, A.N.I.C., microfilme Italia, rola 4, c. 349.

[62] Idem, Galaţi, 12 februarie 1849, A.N.I.C., microfilme Italia, rola 4, c. 244.

[63] Idem, Galaţi, 5 martie 1849, A.N.I.C., microfilme Italia, rola 4. c. 301.

[64] Idem, c. 308–310.

[65] Mathieu către M.A.E., Torino, 19 martie 1849. Galaţi, A.N.I.C.. fond microfilme Italia. rola 4, c. 362.

[66] Idem, c. 368.

[67] Idem, c. 372.

www.dacoromanica.ro

îi va permite să susţină până la capăt rezistenţa Porţii în faţa pericolului panslavist[68].

Deosebit de interesant este raportul asupra populaţiilor din Transilvania, trimis de Mathieu în martie 1849 noului cabinet din Torino, condus de Gabriel de Launay. De remarcat că este o traducere din engleză, autorul fiind probabil Grant, martor al tensiunilor naţionale din Transilvania, din primele luni ale anului 1849.

Raportul menţionează că, deşi numărul „valahilor" se ridică la 1 200 000, iar cel al saşilor nu depăşeşte 300 000, ultimii se bucură de mari privilegii şi avantaje materiale, fapt explicat şi prin superioritatea lor „în domeniul agrar şi cel industrial". Intenţia maghiarilor „de a-şi impune dominaţia în această provincie" i-a determinat pe saşi şi români să renunţe momentan la „animozitatea mutuală" şi să se pregătească în comun pentru a rezista în faţa pretenţiilor maghiare. Martori ai atrocităţilor maghiare şi române, saşii au refuzat să-i sprijine pe ultimii cu arme de foc, sfătuindu-i să apeleze la armata rusă din Moldova şi Ţara Românească, „singura capabilă să-i respingă pe maghiari". În continuare se prezintă eforturile membrilor Comitetului român de a obţine drepturile politice ale conaţionalilor lor. „Scopul lor este de a obţine de la guvernul imperial aceleaşi privilegii de care se bucură saşii şi o distribuţie proporţională a funcţiilor publice. Doresc în special să nu mai fie privită ca o etnie tolerată şi să fie considerată şi tratată ca o naţiune distinctă, fidelă şi supusă împăratului". În finalul raportului autorul lansează un apel la conciliere. Indiferent dacă victoria va aparţine Austriei sau maghiarilor, naţionalităţile vor trebui să convieţuiască. În spatele convulsiilor naţionale se desluşeşte politica machiavelică a Austriei, ce pare să creadă „că cel mai bun mijloc de a menţine integritatea unui stat compus din elemente diverse este învrăjbirea lor"[69].

În rapoartele din mai–iunie 1849 sunt descrise campaniile lui Bem în Banat, retragerea generalului Puchner din Orşova[70], intrarea generalului Lüders în Braşov[71].

De o importanţă aparte în economia rapoartelor diplomatice se bucură campania generalului Bem în Moldova din iulie 1849. Mathieu informează în raportul său din 28 iulie că „în noaptea de 23 spre 24 iulie patru coloane de trupe maghiare au intrat în Moldova pe la Oituz, Ghimeş şi Borşa şi după ce au distrus în întregime un corp de 2 000 de ruşi acum staţionează în Ocna, Neamţ Piatra şi Oneşti"[72]. Graziani, reprezentantul regatului Celor Două Sicilii în Constantinopol spune că „5 000 de unguri au intrat în Moldova prin trecătorile Carpaţilor şi au ocupat Groseşti, distrugând 1 200 ruşi"[73].

[68] R. Tecco către M.A.E. în A.S.N. – Torino, în *Lettere Ministri...*, mapa 19.

[69] Rapport sur les populations de la Transylvanie, martie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 414–419.

[70] Mathieu către M.A.E. Torino, Galaţi. 21 mai 1849, A.N.I.C.. fond microfilme Italia, rola 4, c. 457.

[71] Idem, c. 498.

[72] Idem, c. 518–519.

[73] Graziani către M.A.E. Sicilia. Constantinopol, 5 august 1849. A.N.I.C. fond microfilme Italia, rola 26, c. 141.

www.dacoromanica.ro

Ideile proclamației lui Bem, ce instiga populația Moldovei împotriva inamicului comun Rusia, pentru a se bucura de un guvern constituțional sub suzeranitatea Porții, au îngrozit Austria și Rusia, care au intervenit la Constantinopol, insistând pentru evacuarea trupelor maghiare prin orice mijloace[74].

În 26 iulie Bem se retrage în Transilvania, armata maghiară lăsând o impresie excelentă: disciplinată, corectă în relațiile cu locuitorii. Bem a cumpărat, cu prețul cerut de țărani, 250 boi și vaci[75]. Scopul expediției maghiare în Moldova este dezvăluit de Mathieu în raportul din 6 august 1849: acela de a întârzia sosirea munițiilor și a rezervelor destinate armatei ruse din Transilvania[76].

Ultimele conflicte ale lui Bem la Sighișoara și în apropiere de Sibiu, retragerea sa spre Banat[77], capitularea generalului Görgey de lângă Arad împreună cu „136 de batalioane, circa 110 000 oameni și 50 de tunuri"[78] sunt principalele subiecte prezente în rapoartele lui Mathieu din august 1849.

Tabloul evenimentelor din 1849, desfășurate în Țara Românească și Moldova, este completat prin prezentarea Convenției de la Balta-Liman și implicațiile acesteia asupra regimului politic. În raportul din 5 mai 1849, Graziani anunța sfârșitul tratativelor ruso-otomane și plecarea spre St. Petersburg a generalului Grabe cu textul convenției spre a fi ratificat de guvernul rus. Încheierea convenției ruso-otomane a fost primită cu mulțumire de reprezentanții marilor puteri, ce sperau că aceasta „va fi utilă tuturor fără a agrava starea acelor provincii"[79].

Mathieu informează în rapoartele din mai-iunie 1849 despre numirea lui Grigore Ghica[80], în Moldova și a lui Barbu Știrbey, în Țara Românească[81]. Plecat din Iași în 23 iunie 1849 spre Constantinopol, pentru a participa la ceremonia de investire, Grigore Ghica se oprește în Galați, unde este vizitat de Mathieu. Consulul Sardiniei este impresionat de primirea cordială și de bunele intenții ale noului domnitor, care i-a adresat următoarele cuvinte: „vin la putere într-un moment dificil, urmez unei conduceri ce a lăsat multe probleme nerezolvate. Îmi va trebui mult timp și trudă pentru a pune binele în locul răului. Dar am bune intenții și am curaj"[83]. În raportul din 13 august, Mathieu anunță sosirea de la Constantinopol a celor doi domni[84].

[74] Proclamația generalului Bem către Moldoveni, 19 iulie 1849, în A.S.N. – Torino, *Lettere Ministri...*, mapa 19.

[75] Mathieu către M.A.E. Torino, 2 august 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 530.

[76] Idem, 6 august 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 533.

[77] Idem, 21 august 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 560.

[78] Idem, 28 august 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 565.

[79] Graziani către M.A.E. Neapole, Constantinopol, 5 mai 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 32, c. 4.

[80] Mathieu către M.A.E. Torino, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 44.

[81] Idem, Galați, 21 mai 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 458.

[83] Mathieu către M.A.E. Torino, Galați, 9 iulie 1849, A.N.I.C., fond microfilme Italia, rola 4, c. 502.

[84] Mathieu către M.A.E. Torino, A.N.I.C., rola 4, c. 549

www.dacoromanica.ro

Tulburările din Moldova şi Ţara Românească din anii 1848–1849 sunt analizate de Mathieu în impresionantul raport din 22 februarie adresat lui Giobeti. Încă din 15 februarie Mathieu îşi anunţa superiorul că „pregăteşte un raport despre aceste provincii"[85]. Alcătuit din cinci capitole, prin bogăţia informaţiilor istorice, demografice[86], prin analiza critică a realităţilor româneşti pe care le cunoştea nemijlocit, raportul consulului Mathieu poate sta oricând lângă articolul lui H. Despres, „La Moldo-Valachie et le mouvement roumaine", apărut în „Revue des Deux Mondes", în ianuarie 1848 şi cele trei scrisori ale lui Ubicini apărute în „Le Siècle" din 1849 sub titlul „Trois mois en Valachie".

În primul capitol este analizată „revoluţia politică" din Ţara Românească, organizată de „Eliade şi către tineri boieri, care s-au întors de la Paris şi au incendiat străzile Bucureştiului cu promisiunile zilei de 24 februarie".

Eşecul revoluţiei din Ţara Românească, în concepţia lui Mathieu, poate fi explicat prin elemente ce ţin de dezvoltarea economică a provinciilor şi de mentalitatea locuitorilor. Concepţia radicală „prea democrată" a liderilor revoluţionari, oglindită în Proclamaţia de la Islaz era în dezacord cu lipsa de educaţie politică şi civică a majorităţii: „dar această putere prea democrată a fost implementată în ciuda moravurilor, concepţiilor şi nevoilor actuale ale populaţiei valahe transformând în lege aforisme, care chiar la naţiunile cele mai avansate n-au depăşit cercul abstracţiilor şi al utopiilor".

Al doilea element l-a constituit existenţa unei boierimi puternice, interesată în menţinerea principiilor economice şi politice. Prin proprietăţile întinse, scutirea de impozite, exclusivitatea executării drepturilor politice „clasa boierilor s-a constituit într-o veritabilă putere independentă chiar şi de autoritatea domnului".

Lipsa de adeziune a majorităţii la mesajul politic propus de liderii revoluţionari este explicată şi prin intenţia şi neîncrederea „valahilor" în provizoratul conducătorului de până atunci.

Mathieu critică în sfârşitul primului capitol intervenţia militară a Porţii ce nu a ştiut să manipuleze sentimentele rusofobe ale românilor pentru „a legitima în profitul său şi în ochiilumii o revoluţie ce prevestea poporului valah un destin mai bun".

Atitudinea ezitantă a Porţii faţă de evoluţia evenimentelor din Ţara Românească este explicată de autor prin politica abilă a Rusiei, ce a înfruntat presiunea diplomatică, intervenţia brutală a armatei în urma legitimităţii date de statutul său de putere protectoare şi prin dezinteresul marilor puteri occidentale. Mathieu arată că protestele consulilor francez şi german din Iaşi împotriva intervenţiei ruse, ajutorul dat de reprezentantul Angliei din Bucureşti guvernului revoluţionar nu au fost dublate la Constantinopol de atitudinea ambasadorilor, favorabilă schimbărilor din Ţara Românească. În capitolele III şi IV se face o

[85] Mathieu către M.A.E. Torino. A.N.I.C., rola 4, c. 350.
[86] Mathieu către M.A.E. Torino. A.N.I.C., rola 4, c. 293–297.

www.dacoromanica.ro

incursiune laborioasă bine documentată asupra evoluției raporturilor ruso-otomane, începând cu războiul din 1711 și sfârșind cu cel din 1828–1829. Guvernul din Torino este familiarizat cu cedările teritoriale pe seama Moldovei (Bucovina, Basarabia) cu instaurarea treptată dar sigură a protectoratului rus ce a transformat statutul de suveranitate al Porții într-o iluzie diplomatică. În ultimul capitol, Mathieu încearcă să răspundă la întrebarea de ce Rusia nu și-a instaurat dominația efectivă în aceste două provincii, și ce implicații ar avea acest act asupra configurației europene, într-un moment când agitațiile panslaviste sunt resuscitate.

În concluziile raportului ce încep cu un reproș mascat: „Cabinetele Occidentale au neglijat prea mult aceste frumoase provincii" consulul sard pledează pentru constituirea statului național român având poate ochii ațintiți spre destinul Italiei: „Un pic de ajutor al Porții, un pic de propagandă pentru cauza română... ceva ajutor în bani și arme pot face să renască de la Prut pe coastele Carpaților, sub sceptrul unui prinț ereditar ales dintre moldo-valahi, din țara lor sau din alte case regale europene, un regat constituțional român, centru puternic de atracție pentru Bucovina, Basarabia și chiar pentru Transilvania. Cele două provincii care au fost atât de violent rupte din teritoriul moldav tind necontenit să se unească...; și Transilvania se va uni... pentru că această parte a anticei Dacii Traiane este încă pe jumătate românească prin religie, limbă, tendințele politice, prin numărul și influența valahilor și pentru că ea participă la mișcarea epocii actuale, unde o lucrare providențială pregătește noile granițe ale Marii Familii Europene reconstituind naționalitățile pe baze date de identitatea de origine. afinități și voință națională".

Problematica rapoartelor consulare sarde din Galați, Brăila trimise direct guvernului din Torino în perioada 1848–1849 este diversă și îmbogățește imaginea evenimentelor revoluționare din spațiul românesc. Prețioase sunt informațiile privitoare la: diplomația și jocul de interese al marilor puteri desfășurate în Constantinopol; colaborarea militară austro-rusă în Transilvania; relațiile dintre maghiari, sași și români și poziția lor față de monarhia austriacă; campania lui Bem în Moldova, statutul cetățenilor străini din Principate în perioada ocupației ruso-otomane. Din pleiada de consuli se desprinde figura lui Mathieu, o personalitate înzestrată cu obiectivitate, prudență, profundă cunoaștere a realităților românești.

NEW ITALIAN CONSULAR REPORTS ON THE 1848 REVOLUTION

Abstract

New information from Italian Consular reports unpublished before adds to the image of the 1848–1849 revolution.

The Piemont consulates of Galați and Brăila, set up at the time of commercial revival which followed the signature of the Treaty of Adrianople in 1829, were

www.dacoromanica.ro

entrusted to diplomats with training stages in the main eastern towns. The more prominent figure was that of Mathieu of Galați whose detailed reports speak of a thorough knowledge of Romanian realities.

Among the topics approached are included the attitude of the European ambassadors to Consantinople towards the Romanian revolution, the movements of the Ottoman, Russian, Austrian and Hungarian armies in the Romanian Principalities, the statute of nationalities in Transylvania, and the political stands to be later adopted by the revolution leaders.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MEMORIILE LUI ION HELIADE-RĂDULESCU ŞI RADICALII DE LA 1848 ÎN PERSPECTIVA PRIMELOR SINTEZE CRITICE

NICOLAE ISAR

Aşa cum se ştie, în răstimpul celor trei luni cât a durat revoluţia din Ţara Românească, în sânul elitei conducătoare s-au afirmat două grupări – respectiv, două tendinţe –, a moderaţilor şi a radicalilor.

Confruntarea dintre aceste două grupări – prima corespunzând, în general, fruntaşilor mai vârstnici, a doua corespunzând fruntaşilor mai tineri – a fost reală pe parcursul desfăşurării evenimentelor; trebuie spus însă că ea a intrat în conştiinţa comunităţii participanţilor la revoluţie mai ales în răstimpul exilului post-paşoptist.

E bine cunoscut faptul că primele încercări de reconstituire a evenimentelor, aparţinând unor fruntaşi ai exilului, vor incita spiritele în direcţia lămuririi faptelor petrecute în răstimpul lunilor iunie-septembrie 1848.

*

Să amintim aici că prima scriere care încearcă reconstituirea evenimentelor din Ţara Românească, *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, publicată anonim, în ianuarie 1849, aparţine publicistului francez Abdolonyme Ubicini, fostul secretar de limbă franceză al guvernului provizoriu de la Bucureşti.

Redactată, cum a observat şi G. Zane[1], în colaborare cu revoluţionarii români – şi înscriindu-se pe linia vederilor lui N. Bălcescu, în ceea ce priveşte aprecierea cauzelor şi obiectivelor revoluţiei –, această broşură evită tonul polemic şi incriminator la adresa unor lideri, pe care-l vom găsi ulterior în scrierile lui I. Heliade-Rădulescu, la data apariţiei sale un asemenea text stând sub semnul unui protest cvasi-unanim faţă de dubla intervenţie militară din ţară[2].

Trebuie spus că la această dată confruntările directe dintre exilaţi – vorbele aruncate de unii asupra altora în discuţii libere – anunţau scrierile cu un alt ton decât acela al lucrării lui Ubicini. Înainte de data apariţiei acestei lucrări, la 16/28 decembrie 1848, din Belgrad unde se afla – în drum spre Constantinopol –,

[1] Cf. N. Bălcescu. *Opere*, IV. *Corespondenţă. Note şi materiale*, ediţie îngrijită de G. Zane. Bucureşti. 1962, p. 503.

[2] Pentru o apreciere asupra conţinutului acestei lucrări, vezi N. Isar, *Publicişti francezi şi cauza română*. Bucureşti. 1991. p. 98–101.

„Revista istorică". tom X. nr. 5–6. p. 487–500, 1999

www.dacoromanica.ro

Bălcescu scria lui I. Ghica, aflat în capitala otomană, referindu-se la plecarea din Sibiu spre Paris a „vestiţilor locotenenţi" Heliade şi Tell, cum le spunea el ironic celor doi: „N-or face nimic nici la Paris, după cum n-au făcut în guvern. Acum, ca să-şi escuseze nevrednicia lor, nu fac altceva decât să ne înnegrească pe noi pe toţi, zicând că numai ei era de treabă şi partidă naţională, şi noi toţi partidă muscălească! Asta ar umbla s-o bage în capul tuturor românilor emigranţi"[3].

Sesiza Bălcescu aici – repetăm, în decembrie 1848 – esenţa teoriei incriminatorii pe care Heliade o va dezvolta în scrierile din anii următori, în primul rând în cunoscutele *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848, accomplis en Valachie*, apărute la Paris în 1851, anume teoria după care tinerii radicali – C.A. Rosetti şi I.C. Brătianu, dar şi N. Bălcescu sau I. Ghica – ar fi fost în răstimpul revoluţiei unelte ale Rusiei, provocatori care, prin radicalismul lor, ar fi voit să producă incidente menite să servească ca pretexte pentru intervenţia trupelor ruse şi ocuparea Principatelor.

Să amintim aici, fiind vorba de Nicolae Bălcescu, că acesta îşi contura încă în faza de început a exilului – cum indică, într-un fel, şi scrisoarea citată – propriile păreri negative asupra unor lideri; nu numai asupra „clicii Heliade-Tell", cum se exprimă el, ci şi asupra „clicii Brătianu-Rosetti", pe ambele el caracterizându-le pe larg într-o cunoscută scrisoare din 8 martie 1849[4], adresată din Constantinopol – unde se afla la această dată – la Paris, lui Al. G. Golescu-Negru, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi.

Dar, având el însuşi păreri negative şi profunde antipatii pentru unii din camarazii de luptă de la 1848, Bălcescu pleda pentru o disjuncţie clară între sfera dezbaterilor şi polemicilor verbale sau a corespondenţelor personale, pe de o parte, şi sfera tiparului, a difuzării prin scrieri tipărite a diversităţii opiniilor şi aprecierilor personale, pe de altă parte, şi acest fapt vrem să-l punem aici în lumină, cu precădere, referindu-ne la Bălcescu. El îşi formula această opinie, cu toată claritatea, într-o scrisoare din 16 februarie 1850, de la Paris – unde se stabilise între timp –, adresată lui I. Ghica la Constantinopol: „Am fost şi sunt – scrie el – contra ideei d-a tipări atât socoteli, cât şi istorii şi acuzaţii despre revoluţie, căci cu aceste nu putem decât a ne face rău noă înşine, făcându-ne de ocară unii pe alţii"[5]. Nu izbutise el, menţionează în aceeaşi scrisoare, să-l oprească pe C.A. Rosetti să pună în circulaţie cunoscutul *Apel la oamenii cei liberi*, şi tot aici se referă la o scriere a lui Heliade, „foarte ticăloasă şi plină de minciuni şi contraziceri", în care se scria „că revoluţia de la 1848 <a fost> îndemnată de Rusia", că în ea era plasat, între „uneltele muscăleşti", şi el, destinatarul, I. Ghica[6].

[3] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondenţă* p. 119.

[4] *Ibidem*, p. 137–141.

[5] *Ibidem*, p. 271.

[6] *Ibidem*. Este vorba aici de prima din seria scrierilor tipărite de Heliade, în 1850. *Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie, nouveaux documents sur la situation européenne*, semnat J.R., cu o prefaţă de Sebastian Rhéal.

www.dacoromanica.ro

Trebuie subliniat că ideea după care liderii de la 1848 nu ar trebui să dea tiparului opiniile lor despre confraţi vizează scrupule ale lui Bălcescu privind, în general, oportunitatea scrierii istoriei revoluţiei de la 1848 în răstimpul imediat următor. Într-o altă cunoscută scrisoare, din 4 martie 1850, trimisă de data aceasta lui Al.C. Golescu-Albu[7], el aprecia că nu venise momentul scrierii istoriei revoluţiei, că o asemenea încercare nu putea să nu ducă la „animozităţi personale", spiritul adevărului făcând totuşi imposibilă evitarea punerii în discuţie publică a numelor oamenilor. Considerând că „revoluţia noastră nu s-a încheiat pentru a fi judecată, ea nu este decât începută", că „actorii ei" nu avuseseră răgazul să-şi exprime opiniile pentru a se realiza un „portret exact şi veridic"; el aprecia că a scrie istoria revoluţiei, în această fază, era „chiar vătămător", că mult mai bine ar fi – pentru actorii revoluţiei, dar şi pentru cauza românilor, în general –, de „a ne comunica unii altora opiniile personale asupra oamenilor revoluţiei şi asupra revoluţiei însăşi", în acest fel „pregătindu-ne pentru a scrie sau înţelege într-o zi istoria revoluţiei"[8].

Afirmând aici o exemplară atitudine, proprie istoricului adevărat, în privinţa abordării istoriei unor evenimente contemporane, în această scrisoare – repetăm, o foarte importantă şi cunoscută piesă de corespondenţă –, răspunzând interesului compatriotului său, Bălcescu trasa numai „jaloanele istoriei noastre", schiţând, cum uşor se poate observa, ideile de bază ale cunoscutului eseu *Mersul revoluţiei în istoria românilor*, cu care urmau a se deschide peste câteva luni paginile „României viitoare"[9] – studiu de excepţie nu numai prin profunzimea ideilor, ci şi prin maniera exemplară în care autorul reuşeşte să-şi stăpânească antipatiile personale şi răbufnirile sentimentale vis-à-vis de alţi lideri, răbufniri pe care, altfel, le lasă libere, în voia lor, în corespondenţele personale, aşa cum se observă şi din cele menţionate mai sus.

*

Cum am anticipat, scrierile lui Heliade sunt departe de a se plasa pe linia recomandărilor făcute de N. Bălcescu şi, cum era de anticipat, ele au stârnit „vii animozităţi" – ca să folosim expresia lui Bălcescu – în rândurile exilaţilor de la 1848; au stârnit vii şi înverşunate dispute, care nu s-au stins de-a lungul anilor de exil şi la care se referă numeroase corespondenţe sau memorii din acest răstimp.

Trebuie menţionat aici că au fost publicate numeroase documente din această categorie, vizând universul exilului românesc, încorporând aceste dispute, născute ca o reacţie la opiniile formulate de Heliade în *Memoriile* sale, şi totuşi rămân încă

[7] N. Bălcescu. *Opere*, IV, *Corespondenţă*, p. 276–282.

[8] *Ibidem*, p. 276–277.

[9] Pentru comparaţie, vezi N. Bălcescu. *Opere*, II, ediţie G. Zane şi Elena G. Zane. Bucureşti. 1982, p. 107–113 şi Note şi materiale, p. 238 în N. Bălcescu, *Opere*, IV.

www.dacoromanica.ro

nepublicate numeroase texte – corespondenţe mai ales –, aparţinând unor revoluţionari de la 1848, din, să zicem, eşalonul II sau III al mişcării, ca de pildă, N. Pleşoianu, Al. Zane, Al. Christofi ş.a. Din masiva corespondenţă a celui din urmă, maiorul Al. Christofi, am publicat noi înşine o parte, o alta rămânând inedită. Ne referim la piesele aparţinând acestei categorii de exilaţi şi pentru că, într-un fel, putem regăsi în textele lor, în simplitatea unor relatări, universul real al exilului românesc, lumea interminabilelor dispute, a necazurilor cotidiene de tot felul ş.a. În mod deosebit ele scot în evidenţă efectul scrierilor lui Heliade asupra exilaţilor români, precum şi deosebirile de opinii între radicali şi moderaţi, care se conturează în acest context.

Trebuie precizat că acuzaţiile lui Heliade de trădare la adresa unor oameni ca C.A. Rosetti şi I. Brătianu, formulate în *Memorii*, cum ştim astăzi, erau aberante, dar ele trimiteau totuşi la o serie de gesturi sau atitudini care stârniseră, efectiv, nedumeriri în răstimpul desfăşurării evenimentelor, gesturi sau atitudini pe care incriminările lui Heliade le aduceau în actualitate.

La mai mulţi ani după petrecerea faptelor, în trecere prin Constantinopol, la jumătatea anului 1854, într-un cerc al exilaţilor, fruntaşul radical C.A. Rosetti nega acuzaţiile care i se aduceau – lui, precum şi lui I.C. Brătianu; nu ştiuse nimic, nici el, nici Brătianu, despre complotul din 19 iunie, chiar dacă, din cauza divergenţelor de opinii, demisionaseră cu două zile înainte din guvern, şi nu nega, altfel, că ei – cei doi – erau potrivnici grupului Heliade-Tell, unui guvern dominat de moderaţi. „Şi, din contra – relatează un martor al întâmplării, adresându-se lui Tell – se crede ca un criminal că nu a contribuit ca să vă dea jos, ca pe nişte incapabili"[10].

La acuzaţia invocată de amicul lui Chr. Tell, Al. Christofi, în discuţia cu C.A. Rosetti, anume că I.C. Brătianu, după data complotului înainte amintit, „îşi făcea valul cu Odobescu, ce era la închisoare", fruntaşul radical răspundea că „campania ce făcea dl. Brătianu Odobescului era o datorie de amiciţie". La o altă acuzaţie, că I. Brătianu, rămânând la Bucureşti, la 29 iunie, când ceilalţi lideri se retrag la Rucăr, în urma zvonului că trupele ruse au intrat în ţară şi că Brătianu ar fi avut cunoştinţă de falsitatea zvonului, dacă nu l-ar fi provocat chiar el, C.A. Rosetti precizează că fusese vorba, pur şi simplu, de o întâmplare, că I.C. Brătianu – străin pentru moment de ceea ce se întâmpla – „a rămas cu amureza lui", motivaţie pe care o atesta, adaugă Al. Christofi, şi Vasile Mălinescu. În sfârşit, la reproşul că în retragerea de la Rucăr, indignat, C.A. Rosetti i-ar fi zis lui Tell că de-ar fi putut i-ar fi legat pe miniştrii de seamă – Heliade şi Tell –, fruntaşul radical se apără afirmând că vorbele – pe care nu le contestă – fuseseră spuse în glumă! („Ce glumă, comentează Christofi! O sofismă!")[11].

[10] Vezi N. Isar, *Memorial din exil. Al. Christofi în corespondenţă cu Christian Tell* (V), în „Manuscriptum", 1990, nr. 1, p. 105.

[11] Pentru toate aceste dezvinovăţiri, *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Asemenea discuţii, legate de numele celor doi fruntaşi, cu poziţii pro şi contra, revin şi cu alte prilejuri. De pildă, discutând cu V. Mălinescu, Alexandru Christofi reţinea convingerea fruntaşului moldovean cu vederi radicale că cei doi incriminaţi nu fuseseră amestecaţi în complotul din 19 iunie şi că fuseseră în drept să se retragă, „după convicţia lor", dintr-un guvern în care, oricum, ei făceau opoziţie![12]

Trebuie adăugat aici că suspiciuni asupra unor asemenea atitudini ale radicalilor, ca cele semnalate mai sus, găsim şi la alţi exilaţi români, cu deosebirea că ele sunt puse fie pe seama unor greşeli, a unor ambiţii personale, iar nu, precum în cazul lui Heliade, pe seama unor intenţii de trădare în serviciul Rusiei. Un exemplu interesant în acest sens este acela al colonelului Nicolae Pleşoianu, care respinge în *Memoriile* sale eticheta de „oameni vânduţi Rusiei", aplicată de Heliade fruntaşilor radicali. „Russet, Brătianu, Ghica et C-nie – va nota Pleşoianu – au făcut mult rău revoluţiei, însă în conştiinţa mea, nu ca oameni vânduţi Rusiei, ci ca oameni ambiţioşi, unii ca geloşi voind a răsturna pe cei ce erea la putere ca să vie ei, spre a avea ei meritul de orice bine va dobândi patria [...], alţii având în gând domnia, ca şi Eliad"[13].

*

Dar săgeţile veninoase ale lui Heliade din *Memorii* i-au atins nu numai pe radicali, ci şi pe un fruntaş ca Gh. Magheru – om din generaţia lui Heliade, mai apropiat de vederile moderaţilor, care, în orice caz, şi-a înscris comportamentul pe linia efortului promovat de Heliade et C-nie de a evita cu orice preţ vărsarea de sânge[14].

Pe scurt, în *Memorii*, Heliade îl prezintă pe Magheru ca fiind nehotărât în faza de început a mişcării; „chiar dacă ar fi voit să se arate potrivnic întreprinderii – scrisese Heliade –, nu i-ar fi fost uşor să ucidă atâţia oameni"[15] – apreciere care l-a iritat grozav pe general şi l-a făcut, ani de zile după apariţia *Memoriilor*, întâlnindu-l pe autor, să-i dea riposta cuvenită. Ca administrator al judeţului Romanaţi, cu forţa pe care o avea la dispoziţie, dacă ar fi fost să se împotrivească mişcării izbucnită la Islaz, i se adresează generalului Heliade – într-o discuţie din iunie 1855, la Constantinopol –, „toţi Domniile voastre aţi fi murit ca nişte bravi" şi revoluţia, odată izbucnită, „s-ar fi stârpit pe loc"[16]; or, ţine să-şi apere onoarea

[12] *Ibidem*.

[13] Vezi C. Bodea, *Curente şi opinii în sânul emigraţilor de la 1848. 1. Memoriile colonelului N. Pleşoianu*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu", 1970–1971, p. 430.

[14] Asupra rolului lui Heliade în promovarea spiritului paşnic în revoluţia din Ţara Românească, vezi şi comunicarea noastră *Tradiţie creştină şi spirit paşnic în revoluţia de la 1848 din Ţara Românească*, susţinută la recenta sesiune jubiliară a Academiei Române dedicată revoluţiei de la 1848.

[15] Cf. I. Heliade-Rădulescu, *Amintiri asupra istoriei regenerării române sau Evenimentele de la 1848*, Bucureşti, 1893, p. 22.

[16] Cf. N. Isar, *Memorial din exil* (III), în „Manuscriptum", 1988, nr. 4, p. 17.

www.dacoromanica.ro

Magheru, el era convins de necesitatea declanşării revoluţiei şi era la curent cu pregătirea ei; la 1 mai 1848, fiind la Giurgiu, se înţelesese cu Tell în acest sens, rugându-l să fie discret pentru a-i permite, în interesul mişcării, să rămână în bune raporturi cu domnitorul Gh. Bibescu (care-i dăduse însărcinarea să ridice pe panduri, dar în scopul apărării guvernului!)[17].

Trebuie să facem aici menţiunea că martorului la această discuţie, maiorului Al. Christofi, nu-i place nici infatuarea lui Magheru: „Eu am răspuns D-lui Magheru – scrie acesta din urmă, adresându-se lui Tell – că toate probabilităţile erau pentru Revoluţie, ce cred că putea izbucni şi fără dl. Magheru, şi fără dl. Eliad, care, fiecare din ei, desconsiderând o faptă frumoasă colectivă, se sileşte în toate chipurile a falsifica şi a personifica Revoluţia în El; fiindcă toate spiritele atunci erau inspirate de un bine ce aşteptau, şi toată lumea spera şi era în nerăbdare a vedea o prefacere dorită la atâtea suferinţe [...] şi dl. Eliad, şi dl. Magheru fac rău, din lipsă de rezonament îndrăznesc a zice, şi greşesc foarte mult de a afirma ceea ce s-ar fi putut întâmpla când nici unul, nici altul, nu ar fi luat parte în Revoluţia de la 1848. Ce frumoasă e modestia! – adaugă el. Ferice de acel care o posedă şi vai de acela căruia îi lipseşte [...]. Astea sunt efectele lipsei de educaţie pozitivă şi a exemplului ce trebuie ca guvernul să fie model"[18].

Trebuie spus că disputele Magheru-Heliade în reuniunile exilaţilor constantinopolitani s-au ţinut lanţ[19] şi înverşunarea împotriva lui Heliade, conjugată cu amintirea incriminărilor din *Memoriile* sale, se intensificase şi mai mult după eşecul constituirii unei legiuni române, în februarie 1854, sub conducerea lui Chr. Tell, când Omer-Paşa ordonase lui Tell şi subordonaţilor săi să părăsească Şumla[20].

Cearta celor doi face deliciul celor prezenţi; aşa se întâmplă, de pildă după relatarea lui Al. Christofi, la 15 noiembrie 1854:

„– Dumneata, domnule Eliad, faci pe toţi muscali în scrierea dumitale [...]. Atunci, dl. Eliad – relatează martorul –, a vrut să gâdile mai mult pe dl. Magheru, zicându-i că a scris şi scrie <în continuare> istoria şi <în ea> dl. Magheru totdeauna e văzut bine.

– Eu, zice Magheru, ţi-am scris din Viena că de mine să nu scrii nimic, ci de ţară şi de drepturile ei [...]. Eu păstrez, zice, toată corespondenţa d-tale din 1845 şi numai scrisorile d-tale poate <sic!> să îţi dărapene toată istoria ce poţi să faci. Acolo se va vedea cum în adevăr d-ta ai fost pentru plapomă în revoluţia de la

[17] Pentru rolul lui Magheru în faza de început a revoluţiei din Ţara Românească, vezi. între altele, P. Cernovodeanu, M. Ştefan, *Pe urmele Magherilor*, Edit. Sport-Turism. 1983, p. 159–179.

[18] N. Isar, *Memorial din exil* (III), în „Manuscriptum", 1988, nr. 4, p. 18.

[19] Asupra contextului acestor dispute, vezi şi Mircea Anghelescu. *Ion Heliade-Rădulescu, O biografie a omului şi a operei*, Bucureşti, 1986, p. 322–323.

[20] Asupra acestui moment şi rolul generalului Christian Tell. vezi An. Iordache. C. Vlăduţ. *Christian Tell*, Craiova, 1976, p. 76–77.

www.dacoromanica.ro

1848, când îmi scriai, la 1847, că dacă nu ți-aş fi trimis 300 galbeni, după nişte abonații, nu ai fi avut ce mânca în ziua de Paşti, şi fetele nu ar fi avut pantofi în picioare şi că casa <sic!>, fiind sechestrată de creditori, era să fie vândută la mezat!

– Ce, zice dl. Eliad, păstrezi toate scrisorile mele?

– Da, îi răspunde dl. Magheru, le am legate şi o să le tipăresc, ca să vază lumea cine eşti!"[21].

Şi, comentează Al. Christofi mai departe, adresându-se lui Tell: „Gândeşte cât de mult l-a supărat pe Cefteliu vorbele d-lui Magheru, care vorbea tot în greceşte, ca să audă toți din casă, fiindcă i-a zis Eliad că asemenea lucruri ar trebui să le vorbească numai între ei singuri.

– Ba nu, zice dl. Magheru, cine nu are a se teme de nimic, trebuie să nu se ferească de lume de a vorbi adevărul mai cu seamă către nişte amici ca D-lor"[22].

„Sunt sigur – adăuga Christofi – că toată noaptea aceea dl. Eliad sau Cefteliul (om sal, cu două fețe) nu a închis ochii"; pentru că a doua zi, precizează autorul corespondenței, Heliade a trimis la el pe Costache Alexandrescu, cumnatul său, cu rugămintea ca negreşit să se vadă: să vină Heliade la Magheru sau de nu, invers![23]

Aceste dispute Magheru–Heliade nu trebuie să ne inducă în eroare în aprecierea poziției celui dintâi față de cele două curente – moderat şi radical – la 1848 şi în anii următori, generalul rămânând mai apropiat, ca mentalitate şi idei, față de moderați. O spune clar mai ales într-o serie de reuniuni ale exilaților la Constantinopol din a doua jumătate a anului 1854, când el combate ca o utopie ideea radicalilor despre un război național al românilor – un război de „partizani" – desfăşurat concomitent împotriva celor trei mari puteri, Rusia, Turcia şi Austria, şi îşi afirmă opțiunea pentru o cale mai realistă – colaborarea cu puterea suzerană împotriva puterii protectoare[24].

*

În ciuda protestelor sau rezervelor cu care *Memoriile* lui Heliade au fost întâmpinate de către cei mai mulți dintre participanții la evenimente – şi pe care am încercat să le schițăm aici –, paradoxul este că opera lui Heliade, la care ne referim, a rămas de-a lungul mai multor decenii cea mai importantă lucrare de referință

[21] Cf. N. Isar, *Memorial din exil* (I), în „Manuscriptum", 1988, nr. 2, p. 20–21. Nu i-a fost dat generalului să se țină de acest angajament. cele mai multe din scrisorile cu care îl amenința pe Heliade fiind publicate postum. cu mult după moartea sa. Vezi. în primul rând, pentru opera sa epistolară, P. Cernovodeanu. M. Ştefan. *Epistolar inedit. Gheorghe Magheru*, în „Revista de istorie", t. 36, 1983, nr. 2 şi 3.

[22] Disputa la care ne referim avea loc în casa bancherului grec Polihroniade, personaj aflat în bune raporturi cu exilații români.

[23] N. Isar, *Memorial din exil* (I), p. 20–22.

[24] Mai pe larg despre opiniile sale în această privință. vezi N. Isar. *Generalul Gheorghe Magheru şi proiectele revoluționare din exil. Trei scrisori ale lui Al. Christofi adresate lui Chr. Tell (1854)*. în „Revista istorică". t. V (1994). nr. 5–6. p. 414–415.

www.dacoromanica.ro

asupra evenimentelor de la 1848 din Ţara Românească. Scrisă în limba franceză, ea s-a bucurat de o largă răspândire în mediile de cultură franceză şi explicaţia o găsim în reputaţia imensă de care se bucura Heliade, ca scriitor, şi care rămânea greu de clintit cât timp contestarea nu venea dintr-o pană la fel de ilustră. O reputaţie care – odată cu opera – avea să dureze şi după stingerea din viaţă a autorului.

După moartea lui N. Bălcescu, căruia nu-i fusese dat să realizeze o istorie a revoluţiei, în înţelesul propriu al cuvântului, modelul unei interpretări mai puţin subiective a evenimentelor de la 1848 s-ar fi putut găsi în preocupările lui A. Ubicini, autorul *Memoriului justificativ*, din 1849, la care ne-am referit mai sus, şi care, în lucrarea sa din 1856, *Provinces d'origine roumaine*, făcea revoluţiei de la 1848 o analiză mai corectă decât Heliade sub raportul prezentării rolului jucat de diferiţi lideri[25].

Dar modestia acestei prezentări era departe de a se impune ca model; aşa se face că peste câteva decenii, când tânărul viitor mare istoric român, A.D. Xenopol, dedică un spaţiu larg revoluţiei de la 1848, în lucrarea sa *Războaiele dintre Ruşi şi Turci şi înrâurirea lor asupra Ţărilor Române*, apărută la Iaşi în 1880; el trimite masiv la *Memoriile* lui Heliade, în timp ce nici una din lucrările lui Ubicini nu este citată.

Lucrarea lui Xenopol prelua într-un mod aproape incredibil ideile lui Heliade, vederile acestuia asupra desfăşurării evenimentelor şi liderilor de la 1848. Autorul dezvolta aici ideea după care revoluţia de la 1848 a fost iniţial o conspiraţie pusă la cale de Rusia, pentru a-şi oferi pretextul intervenţiei militare; în ea tinerii au jucat rolul, dacă nu al unor trădători, cel puţin al unor unelte inconştiente; numai prin pătrunderea în ea a lui Heliade, ajutat de Tell şi N. Pleşoianu, conspiraţia este deturnată, prin îndreptarea „pe calea ordinii şi legalităţii", într-o revoluţie românească, în contra „răzvrătirii uneltite de străini"[26]. Revoluţia a avut – scrie Xenopol – umbrele ei; tinerii veniţi de la Paris, în general, nu împărtăşeau „vederile celor mai bătrâni" de a menţine revoluţia pe calea legalităţii. „Marturi ai scenelor cumplite petrecute la Paris, ei credeau că o revoluţie nu merită acest nume decât atunci când, încruntată în sânge şi înconjurată de flăcări, răspândeşte în jurul ei moartea şi pustiirea şi de aceea propuneau mijloace extreme în sprijinirea ei, precum uciderea domnului, care chiar fu încercată, măcelărirea boerilor, adunarea şi înarmarea poporului pentru a lupta în contra duşmanilor din lăuntru şi din afară, în contra Turciei, Rusiei şi Austriei, unirea tuturor ţărilor române într-un singur stat mare şi puternic, realizând printr-o singură lovitură visul de aur al Românilor"[27].

[25] Pentru prezentarea făcută de Ubicini revoluţiei de la 1848, vezi N. Isar, *Publicişti francezi*, p. 104–107.

[26] Vezi A.D. Xenopol, *Resboaele dintre Ruşi şi Turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor române*, vol. II, Iaşi, 1880, p. 114.

[27] *Ibidem*, p. 119–120.

www.dacoromanica.ro

În afară de *Memoriile* lui Heliade, în sensul confirmării acestui extremism al tinerilor pe care, se subînțelege, nu îl aprobă, Xenopol trimite la broșura lui C.A. Rosetti, *Apel la toate partidele*, din 1850, în care se formula chemarea de „a ne apăra țara cu armele în mâni de orice năvălire turcească sau rusească"[28].

Dar mai departe, referindu-se la cei mai de frunte „visători": C.A. Rosetti, I. Brătianu și Ion Ghica, Xenopol scrie, contrazicându-se oarecum, că rușii întreținеau iluziile acestora, făgăduindu-le unirea sub un principe rus! Astfel, în naivitatea lor, devenind unelte ale Rusiei, în timp ce I. Ghica pleca la Constantinopol, I. Brătianu și C.A. Rosetti, rămași la București, își propuneau din prima zi a revoluției să-i răstoarne pe Heliade, Magheru și Tell din fruntea „întreprinderii", în scopul menționat.

Erau înșiruite apoi alte grave acuzații la adresa radicalilor, puse în circulație de Heliade: că lor s-a datorat înlocuirea lui Tell cu I. Odobescu la conducerea armatei, „pentru a pune armata în mâinile unui partizan declarat al Rușilor"[29]; că lor se datora numirea în fruntea Gărzii naționale a unui fost ofițer în armata rusă, Scarlat Crețulescu; că ei l-au „paralizat" pe Magheru, numindu-l la un moment dat ministru de finanțe; că au fost amestecați în complotul din 19 iunie (complotul „s-au urzit – scrie Xenopol – cel puțin cu știința și învoirea d-lor Rosetti și Brătianu"); că la 29 iunie zvonul intrării trupelor rusești a fost lansat de C.A. Rosetti; că „Pruncul român", sub influența lui Rosetti, a întreținut o susținută campanie de provocare la adresa Rusiei, în scopul de a oferi acesteia pretexte de intervenție la Poartă împotriva românilor; că excesele mulțimii prilejuite de arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei, cu dărâmarea statuii lui Kiseleff la Mitropolie, se datorau îndemnurilor lui I. Brătianu și C.A. Rosetti ș.a.[30]

*

Am invocat aici mai pe larg prezentarea făcută de Xenopol revoluției de la 1848 în volumul II al lucrării sale din 1880, pentru a observa cât de departe ne găseam la această dată de o adevărată istorie a revoluției din 1848 și cât de mare era încă la această dată influența opiniilor lui Ion Heliade-Rădulescu.

Fără îndoială, așa cum am arătat într-un alt loc, această interpretare dată evenimentelor de la 1848 și rolului jucat în ele de tinerii radicali ar trebui corelată cu o anumită evoluție a stării de spirit din România din anii 1878-1880, sub a cărei influență bănuim că nu putea să nu se afle, într-o anumită măsură, și A.D. Xenopol[31]. Era vorba de impactul pe care-l avusese asupra spiritului public raptul teritorial care a urmat războiului de independență – pierderea din nou a sudului

[28] Cf. C.A. Rosetti, *Apel la toate partidele*, Paris, 1850, p. 43.

[29] A.D Xenopol, *Resboaele dintre Ruși și Turci*, p. 122.

[30] *Ibidem*, p. 123–142.

[31] Vezi N. Isar, *A. Ubicini – A.D. Xenopol. Un dialog istoric-literar pe marginea „Memoriilor" lui Heliade asupra revoluției de la 1848*, în „Manuscriptum", 1990, nr. 2, p. 171–172.

www.dacoromanica.ro

Basarabiei, în răstimpul când la conducerea țării se aflau foștii radicali de la 1848. Suspectându-i pe conducătorii politici de la această dată de a nu fi fost suficient de perseverenți și precauți în apărarea integrității teritoriale a României, unii dintre publiciști și-au amintit în acești ani de tinerețea fruntașilor radicali, invocând vechile incriminări lansate de Heliade. Sunt anii în care Mihai Eminescu, la „Timpul", în articolele sale politice, cu stilul său de neîntrecut polemist, arunca săgeți incendiare asupra fruntașilor liberali, refuzându-le orice merit în câștigarea independenței și invocând și el – la data apariției lucrării lui Xenopol – vechea bănuială, pusă în circulație de Heliade, că „d. C.A. Rosetti n-a fost la 1848 decât un agent rusesc care s-a amestecat în revoluție pentru a o trăda"[32].

Evident, analiza lui Xenopol, făcută aproape integral prin prisma vederilor lui Heliade, se datora și caracterului lacunar al izvoarelor, dar este interesant de observat că în anii următori tipăririi acestei lucrări, intuind șubrezenia interpretării, îl vedem pe tânărul istoric intrând în corespondență cu martori importanți ai evenimentelor de la 1848, care îi puteau furniza date asupra revoluției, ca Ion Ghica sau A. Ubicini. Acestuia din urmă îi trimite istoricul român lucrarea înainte citată și îi cere părerea asupra capitolului privind revoluția de la 1848, ca unuia care, înainte de toate, fusese participant la evenimente și întreținuse relații apropiate cu liderii radicali. La 30 octombrie 1883, de la Vernon sur Brenne, cărturarul francez îi scria lui Xenopol, răspunzându-i la întrebarea privind rolul lui C.A. Rosetti și I. Brătianu în revoluția pașoptistă. Asigurându-l că îi cunoscuse bine pe cei doi, atât în timpul revoluției, cât și în perioada următoare, în emigrație, el precizează că poate spune fără ezitare: „Nu, nici unul, nici altul nu erau partizani ai Rusiei". Fusese uneori în dezacord cu ideile sau procedeele lor, scrie cărturarul francez mai departe, dar niciodată nu se îndoise de bunele lor intenții și de patriotismul lor[33].

Cât privește sinteza asupra revoluției de la 1848 realizată de Xenopol în lucrarea amintită, Ubicini observa, de la bun început, că autorul preluase părerile nedrepte ale lui Heliade asupra radicalilor, formulate în ale sale *Memorii*. Îl cunoscuse bine și pe acesta din urmă – subliniază el – și considerase de mult că *Memoriile* acestuia cu incriminările puse în circulație erau mai degrabă pamflete și nicidecum o reconstituire obiectivă a evenimentelor. Autorul lor, Heliade, obsedat de pericolul țarismului – real în epoca de la 1848 – vedea pretutindeni în cei din jur persecutori și trădători; el suferea, adaugă cărturarul francez, de o boală a persecuției de care suferise și celebrul Jean Jacques Rousseau. Reamintindu-și de una din poreclele lui Heliade din anii exilului, *Rusu-El-iad-e*, Ubicini recurgea aici la un nostim joc de cuvinte: „Dl. Russo – de la Rusu-El-iad-e – era un discipol fervent al maestrului" (adică al lui Rousseau)"[34].

[32] M. Eminescu, *Opere*, vol. XI, București, 1984, p. 279.
[33] Cf. N. Isar, *A. Ubicini – A.D. Xenopol*, loc.cit., p. 175.
[34] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Îşi exprima publicistul francez în aceeaşi scrisoare regretul că nu văzuse citată în sinteza în discuţie lucrarea sa, *Provinces d'origine roumaine*, apărută cu aproape trei decenii în urmă, pe care i-o recomanda lui Xenopol şi în care istoricul român ar fi putut găsi, pentru epoca de la 1848, „indicaţii mai sigure, în orice caz mai sincere" decât în opera lui Heliade.

Eruditul francez îi confirma de fapt lui A.D. Xenopol propriile sale îndoieli, şi este meritul acestuia – caracteristic adevăratului om de ştiinţă – de a-şi fi îndreptat, în perioada următoare, propriile erori în alte lucrări. Ne referim aici, în primul rând, la vol. VI din prima mare sinteză de istorie naţională, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, apărut la Iaşi în 1893, la o distanţă de peste un deceniu de la lucrarea dedicată războaielor ruso-turce, la care ne-am referit mai sus.

Se poate spune că viziunea asupra evenimentelor de la 1848 este total schimbată, de la început autorul combătând părerea – exprimată anterior –, după care Rusia însăşi ar fi provocat o revoluţie în Principate, creându-şi pretextul de a o reprima! Rusia era interesată într-adevăr să ocupe Principatele, pentru a le transforma într-o bază de acţiune împotriva revoluţiei maghiare, „dar ne pare chiar pentru ruşi prea machiavelic – scrie Xenopol, amendându-şi drastic opiniile anterioare –, de a provoca ei înşişi o revoluţie în Principate, spre a putea interveni în ele şi a le ocupa"[35]. Şi este invocată aici scrisoarea lui N. Bălcescu din 16 februarie 1850, adresată lui I. Ghica – citată şi de noi la începutul textului –, în care scrierea lui Heliade era caracterizată ca „foarte ticăloasă şi plină de minciuni"[36].

Citându-l pe Bălcescu după *Amintiri din pribegie* ale lui I. Ghica, Xenopol subliniază că revoluţia nu era îndreptată nici împotriva domnului, nici împotriva turcilor, ci împotriva protectoratului rus. Referindu-se la cele două grupări existente în revoluţie, Xenopol ne oferă aici o analiză raţională, lucidă, cu totul alta decât aceea enunţată anterior în această chestiune; au existat în mod firesc, scrie el, „neînţelegeri şi dizarmonie" între conducători, care s-au dezbinat, de la început, în două grupuri sau partide: unul, moderat, care voia să restrângă obiectivele revoluţiei numai la Muntenia şi să se bizuie pe turci împotriva ruşilor, adică grupul Heliade–Tell–N.Golescu; al doilea, alcătuit din tineret, *partid radical*, având în frunte pe N. Bălcescu, care viza eliberarea, în context european, de orice asuprire străină a tuturor românilor şi constituirea unui stat unitar[37].

Referitor la implicarea la 1848 în diferite formaţiuni ministeriale a unor figuri care se dovedesc reacţionare, o asemenea implicare nu mai este pusă în această nouă viziune în culpa exclusivă a radicalilor – cum se făcea în lucrarea din 1880, plecându-se de la Heliade – ci pe seama unor erori aparţinând tuturor factorilor de putere; în dorinţa de „a împăca clasele poporului, spre a le arunca în contra

[35] A D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. vol. VI. Iaşi. 1893. p. 331.
[36] Cf mai sus. nota 6 (N. Bălcescu. *Opere*, IV, *Corespondenţă*, p. 271).
[37] A.D. Xenopol. *Istoria Românilor din Dacia traiană*, vol. VI, p. 390–391.

www.dacoromanica.ro

Rusiei"[38] – scop în care voiseră a-l atrage şi pe domn –, cu toţii, liderii au făcut greşeli, între altele, lăsând la comanda armatei pe coloneii Odobescu şi Solomon. Mai mult, Xenopol ia în mod special apărarea lui Rosetti şi Brătianu, citând relatarea din „Pruncul român" din 22 iunie, care condamna pe cei doi colonei[39]; este nedreaptă, scrie el, imputarea adusă celor doi fruntaşi radicali „că ar fi fost şi ei amestecaţi în complot, în scopul de a răsturna pe unii membri neplăcuţi lor din guvernul provizoriu"[40], respingându-se în acest fel în mod expres vechea insinuare a lui Heliade.

Cât priveşte o altă veche acuzaţie adusă celor doi fruntaşi radicali, în legătură cu fuga la Rucăr, Xenopol scoate în lumină un argument care i se pare acum foarte logic, anume că restabilirea guvernului revoluţionar prin înlăturarea căimăcămiei reacţionare, instituită la 29 iunie, se făcuse la intervenţia unei mulţimi care era condusă de I. Brătianu[41].

O deosebire între cele două grupări din sânul conducerii este constatată de Xenopol, corect, în legătură cu poziţia adoptată în chestiunea înarmării ţării în cazul intervenţiei străine, fie şi turceşti, Bălcescu, Rosetti, Brătianu şi C. Bolliac susţinând necesitatea înarmării, în timp ce grupul moderaţilor preconiza supunerea fără condiţii turcilor[42]. Şi Xenopol insistă aici asupra punctului de vedere promovat de N. Bălcescu, subliniat şi de poziţia afirmată în „Pruncul român"[43], că guvernul provizoriu nu trebuia să facă mari concesii lui Suleiman-Paşa, citându-se aici cunoscuta apreciere a lui Bălcescu, după care revoluţia „a fost sacrificată şi părăsită", odată cu acceptarea Locotenenţei de trei la cererea lui Suleiman-Paşa[44].

Care dintre cele două grupări a avut dreptate în această chestiune, se întreabă Xenopol în final, grupul celor deveniţi locotenenţi, în frunte cu Heliade, sau grupul radicalilor, în frunte cu Bălcescu? Au arătat-o evenimentele, răspunde el, deşi turcii tot nu le-au dat ajutor românilor în contra ruşilor, „ci îi jertfesc fără cea mai mică răzgândire"[45]. Nu se ştie ce s-ar fi întâmplat, adaugă istoricul român la acest punct, dacă ar fi triumfat ideile partidului radical! Dar este sigur că, aşa cum a fost condusă de partidul moderat, revoluţia a dus la un „fiasco deplin"![46]

[38] *Ibidem*, p. 394.

[39] Vezi „Pruncul român", nr. 4 din 22 iunie, p. 13–15, unde se relatează pe larg evenimentele din 19 iunie.

[40] A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VI, p. 394.

[41] *Ibidem*, p. 395.

[42] *Ibidem, p. 399.*

[43] Vezi „Pruncul român", nr. 16 din 20 iunie 1848, p. 66; nr. 17 din 22 iulie, p. 69–71; mai ales. nr. 18 din 24 iulie 1848, p. 73–74, precum şi aprecierile critice ale lui I. Heliade-Rădulescu asupra acestor comentarii, *Amintiri*, p. 148–149.

[44] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondenţă*, p. 104.

[45] A.D. Xenopol,, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VI, p. 403.

[46] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

E greu de imaginat, comparând această analiză cu aceea din 1880, cum s-ar fi putut explica mai bine faptele într-un mod total diferit. Adevărul este că esențială pentru noua viziune și interpretare a evenimentelor a fost apariția în anii '90 a cunoscutelor *Amintiri din pribegie* ale lui I. Ghica cu magistralele texte ale lui N. Bălcescu; de la această dată – din 1893 –, cum observăm, figura lui Bălcescu fiind plasată de marele istoric pe acel piedestal unde merita să fie așezată, în timp ce figura de om politic, de lider de la '48, a lui Heliade era coborâtă de pe soclu. Nu este greu de imaginat cât de mult ar fi fost deturnate din drumul lor glorios, cu un ceas mai devreme, cunoscutele *Memorii* ale lui Heliade dacă evenimentul publicării *Amintirilor din pribegie* ale lui I. Ghica ar fi survenit cu un deceniu-două mai devreme. Nu vrem să spunem aici, nicidecum, că opera lui I. Heliade Rădulescu, la care ne-am referit, *Memoriile* sale, au fost scoase din circuitul științific de la această dată; nicidecum, deoarece, prin conținutul și prin calitățile lor literare, ele sugerează mereu reflecții și întrebări, suscită până în zilele noastre un real interes.

Analiza lui A.D. Xenopol, la care ne-am referit, a marcat un moment decisiv pe calea adevăratei reconstituiri a revoluției de la 1848 din Țara Românească, ea fiind pusă în circulație și în limba franceză, odată cu tipărirea, în 1896, a volumului II din *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*.

Să adăugăm aici, în final, că pe linia sublinierii deosebirilor dintre cele două grupări, schițată în 1893, se va înscrie peste aproape două decenii comunicarea lui A.D. Xenopol, ținută la Academia Română, în ședințele din 20 noiembrie și 4 decembrie 1909, publicată în 1910 sub titlul semnificativ, *Partidele politice în revoluția din 1848 în Principatele Române*, studiu care, pe linia enunțurilor anterioare, beneficia de acum de cunoscuta colecție, *Anul 1848 în Principatele Române*, apărută între timp.

ION HELIADE-RĂDULESCU'S 'MEMOIRS' AND THE 1848 RADICALS IN THE LIGHT OF THE FIRST CRITICAL SYNTHESES

Abstract

The effect of Ion Heliade-Rădulescu's *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, published in Paris in 1851 as a first attempt to reconstruct the events of 1848 in Wallachia, on the debates held by the exiled Romanian revolutionaries is highlighted. Several new data are revealed, especially concerning the debates held in Constantinople in the presence of Heliade-Rădulescu himself, and of several prominent figures of the Romanian exile, such as Radicals C.A. Rosetti and I. Brătianu, General Gh. Magheru, etc.

An analysis is made of the huge impact laid by Heliade-Rădulescu's bias against the Radical leaders on A.D. Xenopol's own interpretation of the 1848

www.dacoromanica.ro

revolution in the latter's monograph on the Russian-Turkish wars, published in Jassy in 1880.

Based on new and ampler investigation, the Romanian historian subsequently changed his views. He took issue with I. Heliade-Rădulescu, refuted his incriminations, and strove to repair the battered image of the Radical leaders by reestablishing the truth about their role in the 1848 revolution. His new line of thinking is all the more conspicuous in the analysis of the 1848 developments made in volume VI of his synthesis *Istoria românilor din Dacia traiană* (The History of the Romanians of Trajan Dacia) – a presentation of which is given –, and in volume II of the French edition, published in 1896.

Substantiated by the discovery of new documentary sources in the late-nineteenth and early twentieth centuries, Xenopol's analysis led to a more thorough approach and knowledge of the 1848 Revolution.

www.dacoromanica.ro

MOMENTUL 1848 ÎN PLASTICA DOCUMENTARISTĂ

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Pentru arta documentaristă, anul 1848 îşi are marea sa importanţă prin apariţia artiştilor autohtoni dedicaţi acestui gen. Prin penelul lor, ei au consemnat evenimentele sociale, politice şi militare, făcându-le cunoscute fie prin multiplicare litografică, fie prin paginile presei ilustrate.

Opera celor trei pictori revoluţionari, Ion D. Negulici (1812–1851), Barbu Iscovescu (1816–1854) şi Constantin Daniel Rosenthal (1820–1851) – care şi-au sacrificat viaţa şi şi-au pus întregul talent în slujba nobilei cauze a libertăţii şi egalităţii – este deja bine cunoscută şi amplu cercetată[1]. Cum, la fel, este cunoscută vasta activitate propagandistică pe care o duseseră, în ţară şi în străinătate, fraţii lor de luptă lipsiţi de talent plastic, dar stăpâniţi de puternice simţăminte patriotice şi hărăziţi cu o uşurinţă de exprimare în scris, pe care o foloseau pentru a impune numele României în atenţia lumii şi pentru a primi ajutor din partea simpatizanţilor.

Apariţia, în chiar acel an zbuciumat, a celebrului „Album Moldo-Valaque", întâi în foiletoane diseminate în mai multe numere din revista „L'Illustration", apoi în fascicol separat[2], a oferit o importantă documentaţie cititorilor occidentali care aveau doar idei vagi, adesea eronate, desprinse din diverse note memorialistice subiective şi, uneori, chiar răuvoitoare, asupra ţării şi a oamenilor ei. Acest studiu de amploare, datorat fostului consul francez în principate, Adolphe Billecocq, avea darul de a furniza informaţii extrem de precise care primeau girul autenticităţii şi datorită bogatului material iconografic aferent, datorat, după cum se ştie, lui Michel Bouquet şi Charles Doussault, artişti care stătuseră o bună bucată de vreme în aceste locuri şi cunoscuseră viaţa de aici sub toate aspectele ei, redând-o apoi în mod realist, cu simpatie şi dăruire.

[1] Dan Berindei, *Anul 1848 în documente artistice*, în „Revista Muzeelor" nr. 3/1968; George Oprescu. *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti. 1984; Dr. Lucia Dracopol-Ispir, *Pictorul Negulici 1812–1851*, Bucureşti, 1939; Idem, *Pictorul revoluţionar I.D. Negulici 1821–1851. Cu prilejul aniversării de 150 de ani de la naştere*. Ploieşti. 1962; Ionel Jianu. *Pictorul revoluţionar Barbu Iscovescu*, Bucureşti. 1954; Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*. Bucureşti. 1967: Ion Frunzetti – *Pictori revoluţionari de la 1848*. Bucureşti, 1988.

[2] Adrian-Silvan Ionescu, *Artă şi document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Bucureşti. 1989. p. 95–102.

„Revista istorică". tom X. nr. 5–6. p. 501–518, 1999

www.dacoromanica.ro

Până atunci, ştirile despre Principatele Dunărene publicate de revistele ilustrate – ele însele de recentă apariţie – fuseseră foarte sumare. Cu patru ani în urmă, „L'Illustration" tipărea o gravură cu *Obştească adunare*[3], după un desen mai vechi al lui Auguste Raffet, de pe vremea călătoriei sale împreună cu contele Anatole de Demidoff, din 1837. Imaginea însoţea o scurtă notă despre închiderea lucrărilor adunării din ordinul domnitorului Gheorghe Bibescu, nemulţumit că aceasta nu ratificase concesionarea minelor, solicitată de antreprenorul rus Trandafilov. Tot acest desen apărea şi în „Illustrirte Zeitung" no. 202/15 Mai 1847, ca ilustraţie a articolului *Valahia şi situaţia ei*. În numărul anterior al revistei din Leipzig (no. 201/8 Mai 1847) erau publicate mai multe schiţe legate de *Focul din Bucureşti*, ce distrusese mare parte din capitala ţării în ziua de Paşte. Pe lângă o vedere de ansamblu a oraşului (p. 292) – care va fi folosită de multe ori de atunci înainte în diverse ocazii care cereau un peisaj al oraşului de pe Dâmboviţa – este dată şi o hartă, foarte amănunţită, a cartierelor afectate de sinistru, desenată de un anume George S. Marin *(Plan der Brandstaette in Bukarescht. Entworfen von George S. Marin)*. Pentru a releva seriozitatea incendiului este inserată şi compoziţia dramatică *Focul de la biserica Sf. Gheorghe din Bucureşti* – acoperişul şi turla frumosului monument sunt cuprinse de flăcări; trei monahi care au salvat câteva odoare fug cu ele în braţe, în vreme ce pompierii, cu căşti şi topoare, se grăbesc să dea ajutor la stingere. Deja pompa este pusă în funcţiune, iar o saca aşteaptă să furnizeze apa de rezervă. Incinta bisericii şi hanul au fost total mistuite – în prim-plan se văd câteva ruine fumegânde printre care se strecoară oameni cu scări şi găleţi.

Cam acestea erau, însă, toate imaginile privind aceste ţări aflate la Porţile Orientului.

De aceea, apariţia unui articol de mari dimensiuni – din păcate nesemnat – împărţit în trei numere succesive din „Illustrirte Zeitung", era un fapt deosebit de important, cu atât mai mult cu cât era de strictă actualitate; el era intitulat *Revoluţia moldo-valahă din anul 1848* şi a fost tipărit exact la un an de la izbucnirea ei[4]. De ce atât de târziu? Este greu de spus. Probabil că până atunci nu existase spaţiu tipografic pentru acest material, revista fiind asaltată de ştiri despre luptele de pe baricadele oraşelor germane şi franceze. Dar – cu excepţia Ungariei – la mijlocul anului 1849 focarele luptei armate se stinseseră şi situaţia se normalizase mai peste tot, astfel că redacţia era dornică să publice ştiri interesante şi cu accente de exotism, ca acelea venite din răsăritul continentului. Sau, poate, revoluţionarii noştri, ocupaţi până atunci cu problemele de importanţă majoră legate de evoluţia evenimentelor din ţară, aflaţi acum în exil, îşi puteau permite un răgaz pentru redactarea unei succinte istorii a mişcării.

[3] „L'Illustration", no. 61/27 Avril 1844, p. 129.

[4] *Die moldowalachische Revolution im Jahre 1848*, în „Illustrirte Zeitung", no. 316/21 Juli 1849; 317/28 Juli 1849; 318/4 August 1849.

www.dacoromanica.ro

După cum se menţiona mai sus, nu se ştie cine este autorul textului. Desenele însă le putem atribui, în mod irecuzabil, lui Constantin Daniel Rosenthal. Spre această aserţiune converg mai multe date: el era, fără discuţie, cel mai dotat şi mai abil dintre confraţii săi care se devotaseră revoluţiei. Era şi bun vorbitor de limbă germană şi putea întreţine corespondenţa cu foaia din Leipzig, beneficiind în acest sens şi de sprijinul şi introducerea făcută de un unchi, care era gazetar şi care scotea periodicul budapestan „Der Spiegel". În vreme ce Ion Negulici fusese trimis ca prefect în judeţul Prahova încă din primele zile ale revoluţiei[5], Rosenthal nu părăsise Bucureştiul, asistase şi participase activ la toate evenimentele şi era singurul în măsură să le consemneze pe foaia caietului de schiţe în compoziţii închegate şi elocvente. Talentul destul de modest al lui Barbu Iscovescu nu depăşise însă stadiul portretelor miniaturale pe care le vor păstra toate lucrările sale din acei ani, inclusiv chipurile tribunilor lui Avram Iancu, iar de acest fapt îşi dădeau seama chiar şi contemporanii. Ca dovadă, în vreme ce lui Iscovescu îi revine pictarea steagului tricolor – treabă nu foarte dificilă şi laborioasă – Rosenthal este însărcinat cu lucrări de artă monumentală de mare anvergură, precum „Statuia Libertăţii" şi arcul de triumf în cinstea lui Suleiman Paşa, care apar reproduse în paginile revistei germane. Dar argumentul care pledează cel mai puternic pentru adjudecarea acestor desene lui Constantin Daniel Rosenthal sunt cele două portrete făcute lui Suleiman Paşa şi Omer Paşa, despre care deţinem informaţii precise că îi aparţin. El se deplasase în mod special la Giurgiu pentru a-i avea ca model pe cei doi importanţi emisari turci (tot atunci putuse schiţa şi ceremonia primirii împuternicitului extraordinar al Porţii care, la fel, este tipărită în revistă). Suleiman Paşa este surprins într-o poză hieratică, de aparat, în uniforma sa de mare ţinută, cu epoleţi strălucitori şi pieptul plin de broderii de fir. Are o privire pătrunzătoare, dar senină şi o expresie afabilă, chiar zâmbitoare. Este drept că avea toate motivele să fie aşa, căci i se dăduseră cele mai înalte onoruri – poate chiar mai mult decât o cereau rangul şi poziţia sa – tocmai pentru a-i câştiga bunăvoinţa[6]. Portretul de care se apucase Rosenthal era alt act de curtoazie, care îl flata foarte mult, aşa cum relatează autorul într-o scrisoare către prietenul său C.A. Rosetti, trimisă pe 26 iulie 1848 de la Giurgiu: „(...) Am început astăzi portretul paşei, dar am lucrat puţin şi prost. Mai întâi am avut o lumină proastă sau, mai bine zis, n-am avut de fel, pentru că încăperea era mică şi joasă şi lumina intra pe ferestre şi pe uşi. Apoi, nu mă mai atrage să pictez, şi până când nu se va stabili o ordine generală, nu cred să pot face ceva bun; cu toate acestea, mă voi sili să iasă cât mai

[5] Circulara no. 3 035–3 037/13 iunie 1848 (cf. Dan Grigorescu, *op.cit.*, p. 179).

[6] Abdolonyme Ubicini – *Valahia în 1848. Amintiri şi întâmplări de călătorie*, în „Convorbiri literare". nr. 8/1 Noembre 1884, p. 332 – „Soliman Paşa fusese primit cum nu s'a mai primit turc. nici înainte. nici după dânsul. Nimic nu-i lipsise: masă bună. casă bună şi ce mai vine în urmă. Ce mai vine în urmă îl încântase mai mult decât totul. Aducerea aminte singură îl uimea şi-i pricinuia ca un fel de extas".

www.dacoromanica.ro

bine cu putinţă portretul paşei şi l-am rugat să vină să pozeze în oraş. A consimţit, fiindcă a fost foarte măgulit de felul în care i-am propus să-i fac portretul. Mai întâi i-am spus că guvernul provizoriu m-a însărcinat să-i fac un portret în ulei, şi că îi voi face litografii după el, ca să mulţumească tot poporul care doreşte mult să-l vadă şi să-l *aibă*. Ştii că n-am cerut nici guvernului, nici nimănui permisiunea să vin aici şi cred că nu am greşit în tot ceea ce i-am spus, dovadă că a fost foarte măgulit şi, în ciuda oboselii pe care i-o produc şedinţele, a consimţit să pozeze în oraş"[7].

Până nu demult nici nu se ştia sigur dacă această lucrare a fost, sau nu, terminată[8]. Iată că acum se confirmă nu numai că aceasta a fost finisată, dar că a fost dată chiar şi publicităţii în paginile prestigiosului hebdomadar „Illustrirte Zeitung".

Făcând pandant cu primul este portretul lui Omer Paşa, impostat în profil, într-o atitudine lejeră, lăsat puţin pe spate. Şi el este în tunică de mare ţinută de general de divizie, cu epoleţi şi broderii de fir, dar este descheiat la ea pentru a i se vedea, prinsă de gât, o înaltă decoraţie de dimensiuni deosebite. Peste cinci ani, când Omer Paşa ajunsese *muşir* (mareşal) şi deţinea funcţia de comandant suprem al trupelor turceşti în Războiul Crimeii, Abdolonyme Ubicini, marele prieten al românilor, publica în „L'Illustration" un portret inedit al acestuia, aflat în posesia sa. Îl însoţeşte de o scurtă notă biografică a redutabilului soldat, care este foarte revelatoare în privinţa condiţiilor în care a fost realizată schiţa şi a paternităţii ei: „Am avut ocazia de a-l vedea de mai multe ori pe Omer Paşa, în 1848, în Valahia, în vremea când el comanda corpul expediţionar pus la dispoziţia lui Suleiman Paşa, trimis în principate în calitate de comisar extraordinar al Porţii, puţin după întoarcerea sa de la ambasada din Paris. În timpul uneia dintre întrevederi, *un tânăr pictor care mă acompania, şi care, din nefericire, a murit între timp în Ungaria, a făcut pe o pagină a carnetului meu, portretul de o perfectă asemănare* [al lui Omer Paşa] (...)"[9]. Comparând cele două portrete tipărite în revista germană şi, respectiv, în cea franceză, se constată multe similitudini de poză, cu toate că detaliile diferă: figura din profil, capul lăsat puţin pe spate şi privirea îndreptată în sus – se pare că aceasta era atitudinea obişnuită a generalului, căci şi într-o fotografie pe care i-o face Roger Fenton în 1855, în Crimeea, îl imortalizează cam în aceeaşi poziţie. În desenul aflat în posesia lui Ubicini, Omer Paşa poartă o tunică de cavalerie, cu brandemburguri, închisă până sus, iar la gât, acoperindu-i aproape tot pieptul, e prins ordinul Medjidie, de dimensiuni impresionante. Nu încape nici o îndoială că ambele portrete au unul şi acelaşi autor, care a făcut mai multe variante. În carnetul francezului a rămas un crochiu abia sugerat, în vreme ce pentru publicarea în foaia

[7] Cornelia Bodea, *1848 la Români. O istorie în date şi mărturii*, Bucureşti, 1982, vol. II, p. 775.

[8] Dan Grigorescu, *op.cit.*, p. 189.

[9] A. Ubicini, *Omer Pacha*, în „L'Illustration" no. 555/15 Octob. 1853, p. 249; Adrian-Silvan Ionescu, *Portretele lui Omer Paşa*, în „Revista Istorică", nr. 3–4, t. IV, 1993; *Idem*, *Omer Pasha's Portraits*, în „Revue Roumaine d'histoire de l'art", tome XXXIII, 1996.

www.dacoromanica.ro

din Leipzig a fost făcut un desen finisat şi amănunţit, menit să mulţumească atât redacţia, cât şi modelul care, ca fost ostaş în armata austriacă, vorbea bine limba germană şi, deci, avea acces la ziarele apărute în Europa Centrală. Micile diferenţe stilistice provin şi de la gravorii diferiţi care prelucraseră schiţa, o decalcaseră şi o tăiaseră în blocul de lemn.

Chiar dacă acest portret nu ar fi o mărturie suficientă a întâlnirii şi relaţiilor create între pictor şi general, un document grăitor – găsit de poliţia austriacă la percheziţia făcută la locuinţa lui Rosenthal, cu ocazia arestării sale, la Pesta, pe data de 20 iulie 1851 – este scrisoarea de la Omer Paşa, menţionată în raportul comandantului interimar al Armatei a III-a, generalul Appel, către ministrul de interne al Austriei, Alexander Bach[10]. Conţinutul acestei scrisori, din păcate, nu se cunoaşte, dar existenţa ei atestă continuarea legăturilor dintre cei doi şi, poate, recunoştinţa pe care i-o arăta comandantul turc pentru portretul realizat.

Aceste două portrete – total necunoscute până acum – ale unui personaj ce a jucat un rol atât de important în istoria sud-est europeană la mijlocul secolului al XIX-lea, cum a fost Omer Paşa, sunt nu numai o binevenită restituire a unui chip uitat, ci şi un important adaus la opera nu totalmente identificată a lui Constantin Daniel Rosenthal.

În acelaşi număr al revistei germane, pe o întreagă pagină (p. 41), apar portretele câtorva dintre revoluţionarii români mai importanţi[11], aranjaţi circular în jurul arhimandritului Ioasaf Snagoveanul; ei au feţele orientate aproximativ către acesta, fie din profil, fie trei sferturi, pentru a închide compoziţia. S-a avut în vedere şi jocul de plin-gol al acestei pagini, căci bărbaţii de stat sunt intercalaţi fie cu pălăriile pe cap, fie descoperiţi. Legenda dă, de sus în jos şi de la stânga la dreapta, numele fiecăruia (mai mult sau mai puţin corect conotat) şi funcţia deţinută:

„Lucas Eliad (sic) membru al guvernului provizoriu şi ministru al instrucţiunii
Ioan Bretiano (sic), secretar al guvernului provizoriu
G. Magiero (sic), membru al guvernului provizoriu

[10] Costin Feneşan, Valeriu Stan. *Un episod dramatic din activitatea emigraţiei române după revoluţia de la 1848. Moartea pictorului C.D. Rosenthal*, în „Studii şi Materiale de Istorie Modernă", vol. VIII. 1994, p. 167, 184.

[11] Majoritatea imaginilor apărute, succesiv, în cele trei numere din „Illustrirte Zeitung" au fost reproduse, integral sau fragmentar, cu sau fără intervenţii de culoare (iluzorii, de altfel, pentru că, iniţial, acestea fuseseră publicate alb-negru) în „Magazin Istoric", nr. 5 (98), mai 1975: 6 (255), iunie 1988; 5 (266), mai 1989; 6 (267), iunie 1989; 7 (268), iulie 1989. În articolul *Imagini ale anului revoluţionar 1848* („Magazin Istoric" nr. 5, mai 1975). G. Brătescu, după ce precizează că respectivele ilustraţii au fost descoperite şi comunicate de profesorul german dr. Stanislaw Schwann, face anumite supoziţii, nelipsite de temei, în privinţa atribuirii acestora lui Constantin Daniel Rosenthal. La acea dată ele rămâneau doar într-un stadiu conjectural, autorul fondându-şi aserţiunile pe informaţii deja cunoscute din biografia şi activitatea artistului şi pe anumite legături de rudenie ale acestuia. Abia acum, însă, prezumţiile îşi găsesc confirmarea prin irefutabile descoperiri de ultimă oră.

www.dacoromanica.ro

Constantin Aristia (sic)
Rosetti, secretar al guvernului provizoriu
Popa Ioan Znadjoveanu (sic)
I. Voinescu II, ministru de interne [de fapt, ministru de externe, n.n.]
Nicolae Gollesco (sic), ministru de interne
Dem. Bretiano (sic)
Ştefan Gollesco (sic), membru al guvernului provizoriu
D. Bolliuk (sic)"

Comparând aceste chipuri cu triplul portret realizat de Rosenthal, autoportretizându-se împreună cu prietenii săi, Rosetti şi Mălinescu, privind conspirativi pe sub borul pălăriei sau marginea glugii, pot fi distinse asemănări de poză, de duct şi tratare a fizionomiilor ce converg spre identitate stilistică, atribuibilă aceluiaşi autor. Expresivitatea trăsăturilor, forţa de surprindere a caracterului modelelor – dată de o intimă cunoaştere a lor – aerul lor dârz, sfidător chiar, plasau aceste desene la mare distanţă de miniaturile edulcorate, solicitate de protipendadă. Chiar portul diverselor forme de bărbi şi de pălării moi – ce înlocuiau rigidele ţilindre ale mondenilor – demonstra alinierea acestor tineri revoluţionari la idealurile frondei romantice, ea însăşi o revoluţie pe plan cultural ce anticipase, în toată Europa, mişcările de masă, reformatoare.

O altă ilustraţie (p. 40) – *Eliberarea prizonierilor din cazarma cavaleriei din Bucureşti în iunie 1848* – prezintă o mulţime entuziastă care poartă în triumf, pe braţe, şi aclamă pe C.A. Rosetti, devenit prefect al poliţiei şi care luase măsuri de a elibera toţi arestaţii.

În numărul 317/28 iulie 1849 al lui „Illustrirte Zeitung" este reprodusă *Statuia Libertăţii ridicată în piaţa Vorniciei, pe Podul Mogoşoaiei, din Bucureşti, la 23 iunie 1848* (p. 56) (N.B. – datarea este făcută după stil nou). Astfel, pe cale publicistică, autorul putea să perpetueze memoria acestui monument atât de impozant şi semnificativ pentru revoluţia munteană, dar de atât de scurtă viabilitate[12]. Sculptura nu dăinuise mai mult de două săptămâni căci, datorită faptului că nu era lucrată în material definitiv, ci turnată în ghips, fusese dărâmată cu uşurinţă de reacţiune în momentul când guvernul provizoriu fugise la Rucăr, speriat de zvonul nefondat al apropierii unei armate ruseşti. Este, de altfel, singura mărturie iconografică a acestei sculpturi, căci alte schiţe ale ei nu s-au păstrat, iar în acuarela de adolescenţă a lui Theodor Aman cu *Dezrobirea ţiganilor* este figurat doar soclul şi puţin din partea de jos a ei, insuficient pentru a putea reconstitui aspectul ei general. Monumentul reprezenta o famă togată şi încoronată cu laur

[12] G. Oprescu – *Sculptura românească*, Bucureşti, 1965, p. 25–26, 28; Petre Oprea – *Date noi cu privire la activitatea artistică a lui C.D. Rosenthal şi N. Popescu*, „Revista Muzeelor", nr. 1, 1964; N.V. [N. Vătămanu] – *Din trecutul sculpturii în România*, „Studii şi Cercetări de Istoria Artei", nr. 3–4, 1956.

www.dacoromanica.ro

peste pletele bogate, resfirate pe umeri, care încă poartă la încheieturi resturile lanţurilor care o încătuşaseră până atunci; într-o mână ţine o cârjă crucigeră, iar în cealaltă balanţa – simboluri ale credinţei şi dreptăţii –, iar cu un picior calcă duşmanii reprezentaţi de un şarpe. Această alegorie plină de tâlc, ce face apel la semne foarte elocvente pentru toată lumea, indiferent de formaţie şi de educaţie – căci, nu trebuie uitat că gustul artistic era încă în formare, la acea dată, în principate – *a fost primul monument de for public din Bucureşti* care, însă, din păcate, nu a rezistat evenimentelor.

Pe aceeaşi pagină, jos, este tipărită gravura *Proclamarea constituţiei valahe pe 27 iunie 1848*. Din balconul palatului, un grup de revoluţionari anunţă poporului marea veste. Jos, mulţimea primeşte cu bucurie această ştire, agită steaguri tricolore, discută, vociferează, îşi împarte foi cu textul constituţiei, iar cei care ştiu carte explică analfabeţilor conţinutul ei. Scena este deosebit de vivace şi bine surprinsă, fapt ce denotă că autorul a fost martor ocular al momentului. Nu este o redare convenţională a unor locuri şi oameni, ci prezentarea strict autentică a fizionomiilor şi portului obişnuit al bucureştenilor din acea vreme. De aceea, în afara personajelor din balcon, ce poartă „haine nemţeşti", în conformitate cu moda urbană din Europa occidentală, toţi ceilalţi îşi păstrează costumul tradiţional: ipingele, ilice, cămăşi albe şi căciuli ţărăneşti sau fesuri, şalvari şi cepchene orientale, toate figurate cu exactitate în privinţa croiului şi a ornamenticii.

Pe următoarele pagini apar două imagini legate de primirea împuternicitului otoman: *Sosirea la Giurgiu a trimisului extraordinar al Porţii, Suleiman Paşa* este o compoziţie amplă care cuprinde atât solemnitatea primirii acestuia, cât şi o vedere a Dunării cu o impozantă corabie de război la ancoră şi malul dimpotrivă, ondulat de câteva coline. Emisarii turci, în redingotele lor de gală, cu pieptul plin de broderii de fir, însoţiţi de doi membri ai guvernului provizoriu, cu jobene, fracuri şi lente tricolore, trec în revistă trupele turceşti care le dau onorul. Pe mal a fost plantat un catarg pe care fâlfâie, sărbătoresc, steagurile marilor puteri ale Europei de atunci – sus, cel turcesc, urmat de cel englezesc şi cel rusesc. În partea stângă este adunat poporul venit să salute pe emisarii Porţii, de la care se spera foarte mult. Cu acelaşi entuziasm au fost primiţi şi în Capitală, aşa cum o arată cealaltă ilustraţie, *Intrarea solemnă a lui Suleiman Paşa pe sub arcul de triumf de la bariera Podului Mogoşoaiei în Bucureşti*. Proiectarea şi ornamentarea acestui arc fusese lăsată în grija lui Rosenthal[13], care îşi dăduse toată osteneala să realizeze o impozantă lucrare monumentală într-un melanj de stiluri istorice, atât de dragi romanticilor, împletind forme orientale şi occidentale: deschiderea arcului era în acoladă, amintind de arhitectura maură, iar picioarele crenelate se terminau cu fleşe gotice şi aveau pe suprafaţa lor deschideri înguste, de donjon romanic. Pe fiecare fleşă flutura câte un steag cu semilună sau un tui. Deasupra arcului era plasată

[13] Dan Grigorescu, *op.cit.*, p. 189–190; Ion Frunzetti, *op.cit.*, p. 47.

www.dacoromanica.ro

efigia sultanului Abdul Medjid, în medalion, înconjurat de o coroană de laur, de lanci şi hampe de steaguri ce formau un fel de raze în jurul său. Suleiman Paţa şi Emin Efendi, călări pe superbi cai arabi, acoperiţi de valtrapuri bogate, însoţiţi de un reprezentant al guvernului şi urmaţi de suită, trec, falnici, în aclamaţiile mulţimii de pe stradă şi de la ferestrele caselor: „Poporul se pregătise a-l primi cum nu fusese nimine primit de când exista România. Drumul de la Giurgiu la Bucureşti era o alee de ghirlănzi şi de arcuri de triumf. Locuitorii celor trei districte mărginaşe îl aşteptau cu ramuri în mână. Fetele şi băieţii presurau drumul cu cununi de spice şi de flori. La bariera prin care era să intre se ridicase un arc de triumf colosal. Portretul sultanului strălucea în mijlocul unor semne simbolice. Stindardele turceşti şi româneşti fâlfâiau alăturea (...). Sara comisarul împărătesc fu poftit la un bal câmpenesc dat în întinsa grădină a şoselei. Un strălucit foc de artificii închise petrecerea pe la 12 ore, în care cuvintele «Sultan» şi «Constituţie» scânteiau în litere de foc asupra mulţimei, care le saluta cu aplauze entuziaste"[14].

În numărul 318/4 august 1849 al aceleiaşi reviste germane, la pagina 68, apare o scenă câmpenească, pendinte de documentarismul etnografic, menită probabil să dea o idee cititorilor despre portul naţional de la noi. *Familia valahă* este prezentată în faţa casei: un bătrân în ghebă, cu opinci şi căciulă, stă pe un scăunel, cu luleaua în mână, povestind unei tinere femei ce toarce, avându-şi copilul alături; o femeie bătrână participă şi ea la discuţie. Comparând această compoziţie cu celelalte, inspirate din evenimentele revoluţionare, se constată mari diferenţe stilistice, fapt ce ne îndrituieşte să o atribuim altui artist decât autorul desenelor comentate anterior; ca impostare a personajelor şi redare a costumelor, fără o prea mare înţelegere a tăieturilor tradiţionale şi a decorului, pare o creaţie mai veche, a unui autor ce nu cunoscuse direct viaţa în mediul rural din principate. Tot o lucrare mai veche este şi *Tabăra rusească la Prut* (p. 69), ce deja fusese publicată într-un număr anterior; în preajma unor colibe precare, câţiva grenadiri imperiali, purtând pe cap mitrele specifice lor, au aprins focul şi şi-au pus ceaunul la fiert. Câţiva stau trântiţi în jur, fumând şi vorbind; unul înteţeşte pălălaia, iar o sentinelă s-a apropiat pentru a se încălzi.

Ultima imagine publicată în acest număr este tot de Rosenthal. Artistul foloseşte acelaşi tip de compoziţie, personajele având aceeaşi gestică, fizionomia şi costumaţia lor fiind recognoscibile şi în celelalte desene. Ea reprezintă *Afurisenia şi arderea Regulamentului Organic şi a cărţilor de aur* [arhondologia, – n.n.], *pe câmpul de la Filaret din Bucureşti, pe 25 septembrie 1848* – aici s-a strecurat o greşeală de datare, evenimentul având loc pe 6/18 septembrie, şi nu pe 25 septembrie, cum apare în legendă. Imaginea este o ilustrare fidelă a notelor memorialistice ale lui Abdolonyme Ubicini despre această acţiune demonstrativă a

[14] A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană. Revoluţia de la 1848 şi Unirea*, Iaşi, 1896, vol. XII, p. 61–62.

www.dacoromanica.ro

revoluţionarilor[15]. Mitropolitul anatemizează, din balcon, volumele ce sunt rupte şi aruncate în foc de un personaj urcat pe un mic podium. Scena este plină de solemnitate, nu mai are aerul sărbătoresc al gravurilor anterioare; mulţimea, descoperită şi reculeasă, priveşte mistuirea în flăcări a foilor pline de legi înrobitoare, anacronice.

Selectând evenimentele cheie, pentru a oferi cititorilor europeni adevărata faţă, paşnică, nonviolentă, a mişcării, desenele lui Constantin Daniel Rosenthal publicate în „Illustrirte Zeitung" sunt documentele cele mai autentice şi mai recente privind revoluţia din Muntenia, valoroase atât prin calităţile lor plastice, cât şi prin unicitatea mesajului lor propagandistic în favoarea naţiunii care îl adoptase.

Iconografia legată de Transilvania, apărută în „Illustrirte Zeitung", nu a fost prea bogată (revista pariziană „L'Illustration" nu tipărise nimic legat de revoluţia din aceste ţinuturi), iar alte periodice ilustrate nu existau în acel moment în Europa. Aceasta nu înseamnă că evenimentele nu avuseseră nici un ecou în activitatea artiştilor şi nu fuseseră făcute cunoscute prin editarea de planşe litografiate, ieftine, de mare tiraj. Două peisaje ofereau o idee asupra mediului natural şi a oraşelor pe unde trecuse pojarul luptelor dintre revoluţionarii unguri şi trupele austriece: *Vederea Timişoarei* (no. 318/4 August 1849, p. 73) şi *Cetatea Deva din Transilvania înaintea aruncării ei în aer de maghiari* (no. 382/13 Octombrie 1849, p. 229). Lipsesc însă scenele tumultuoase, de luptă. Probabil că, neexistând trimişi speciali la o distanţă atât de mare (mai toţi oprindu-se la Viena şi Pesta), publicistica se rezuma doar la compoziţii din imaginaţie sau la cele mai puţin spectaculoase de după luptă, închegate după relatările vreunui martor ocular. Aşa este compoziţia *Retragerea cu onoruri a curajoşilor apărători ai Aradului sub comanda feldmareşalului cezaro-crăiesc Berger von der Pleisse pe 1 iulie* (no. 319/11 August 1849, p. 84), ce reprezintă o fortăreaţă ruinată părăsită de trupele austriece învinse, cu răniţi şi bagaje, sub ochii satisfăcuţi ai ofiţerilor unguri ce repurtaseră victoria şi acceptaseră retragerea sub arme a garnizoanei. Trupele de honvezi dau onorul, deşi comandanţii lor nu arată suficient respect momentului, fumând şi discutând între ei.

Activitatea de portretist documentarist a lui Barbu Iscovescu trebuie apreciată ca o contribuţie deosebită la iconografia anului 1848. El pictează chipul unuia dintre cei care se remarcase în prima zi a revoluţiei izbucnită în Bucureşti, Niţu Magheru. iuncăr de artilerie, nepot al generalului Magheru; acesta citise pe 11 iunie, în faţa mulţimii adunată în strada Lipscani, *Proclamaţia de la Islaz* şi apoi, în fruntea ei. mersese la palat şi, intrând la Vodă Bibescu împreună cu alţi revoluţionari, îl silise să semneze Constituţia. Pentru excesul de zel ce-l arătase cu acel prilej, ameninţându-l pe domnitor cu un stilet, acesta îl trimisese la arest dar,

[15] A. Ubicini. *op.cit.*: *Idem, Din zilele revoluţiei de la 1848*, în „Magazin Istoric", nr. 7 (268), iulie 1989.

www.dacoromanica.ro

ulterior, îl iertase, iar poporul, îmbătat de bucuria victoriei revoluției, îl purtase pe brațe, în triumf[16]. Nițu Magheru este prezentat bust, cu capul trei sferturi spre dreapta, îmbrăcat în uniformă, cu epoleți pe umeri și broderie suedeză la guler. Un alt portret al său, datorat lui Negulici, executat în anii exilului – de data aceasta în creion – îl înfățișează civil, stând lejer pe un scaun, cu cotul sprijinit de spătar și cealaltă mână în șold. Detașat de marțialitatea pe care i-o impunea tunica militară – și, mai ales, gulerul înalt și tare ce-i strângea gâtul – în desen, tânărul, impostat frontal, privește blând, ușor amuzat, schițând un surâs fin.

Iscovescu intenționa să formeze o galerie cu portretele revoluționarilor ce urmau a fi, ulterior, litografiate și răspândite în toată țara. Munca a început-o împreună cu mai vârstnicul și experimentatul Ion Negulici, în toamna și iarna lui 1848, când erau amândoi refugiați la Brașov. Iar când confratele său a luat drumul exilului, spre Turcia, el a continuat proiectul singur, mergând în Munții Apuseni, la moții lui Avram Iancu, aflați în luptă cu trupele maghiare[17]. Cu toate că unele dintre lucrările sale sunt deficitare din punct de vedere al proporțiilor și al anatomiei, sau poartă în ele o doză de naivitate în modul de paginare și așezare în poză a modelelor, ele sunt străbătute de nervul observației realiste și de contactul direct cu acei eroi ai libertății care, deși civili și intelectuali fără instruire militară – majoritatea fiind avocați sau preoți – nu ezitaseră să ia arma în mână și, punându-și toată încrederea în abnegația și temeritatea muntenilor lor, se avântaseră în luptă. „Craiul munților" – cum era numit, cu respect și admirație, Avram Iancu de oamenii săi – ca și tribunii și prefecții legiunilor sale de moți, nu se deosebeau prea mult în vestimentație de combatanții de rând: sumanele albe, din aba groasă, cojoacele, căciulile și chimirele late, garnisite cu pistoale și cornuri de pulbere, îi asemănau țăranilor deveniți ostași. Doar o coafură sau o barbă la modă și o legătură de gât din mătase neagră, fină, înnodată cu grijă pentru a da un accent de rafinată cochetărie, după stilul romanticilor, îi arăta pe acești bravi luptători ca pe niște tineri ce, odată, acordaseră atenție ținutei lor elegante. Chipurile lui Avram Iancu, Simion și Adam Balint, Petre Dobra, Ioan Buteanu și Nicolae Solomon vor rămâne în conștiința națională legate de numele lui Barbu Iscovescu.

Picturile sale în ulei sunt de mici dimensiuni. Le concepuse astfel pentru a-i fi comod să le poarte în lungile drumuri prin munți, pe cărări accidentate și nesigure. Viziunea sa asupra portretului este încă pendinte de miniatură, cu fărâmițarea întregului în favoarea detaliilor menite să desemneze personalitatea modelului prin elementele anexe. Chipurile sunt individualizate, dar autorul rămâne la un nivel superficial de pătrundere a psihologiei personajelor. Viața interioară a acestora este subsumată interesului pentru statutul și poziția lor de comandanți în lupta pentru o

[16] Paul Cernovodeanu, Marian Ștefan, *Pe urmele Magherilor. Cronica unei familii*. București. 1983, p. 170–173.

[17] Dan Grigorescu, *op.cit.*, p. 204–205.

www.dacoromanica.ro

cauză nobilă. Valoarea plastică scade în favoarea valorii documentare, Iscovescu nereuşind în această etapă a carierei sale să le îmbine pe cele două. De altfel, acribia sa de artist documentarist este evidentă şi în felul cum consemnează totdeauna numele şi funcţia modelului, scrijelindu-le cu cuţitul de paletă în pastă, pe înălţimea lucrării.

La acestea trebuie adăugate litografiile propagandistice tipărite fie chiar în acele timpuri, fie în anii imediat următori. Aşa sunt portretele lui Avram Iancu[18] realizate de Ioan Costande[19] (1814-1880?), el însuşi luptător în oastea „Craiului munţilor"[20]. Avram Iancu apare fie cu o alură romantică, îmbrăcat în dolman, învăluit în pelerină albă, cu sabia la brâu şi un ochian în mână, purtând o coafură şi o barbula, ca în vremea romanilor, extrem de dichisite – de la această stampă a pornit Mişu Popp (1827–1892) când i-a realizat portretul pentru galeria de eroi ai neamului pe care intenţiona să o compună; fie cu aceeaşi podoabă capilară, dar într-o atitudine mai comună, pozând ca orice model, aşezat pe scaun şi cu o mănuşă ţinută într-una dintre mâini în vreme ce pe cealaltă şi-o spijină pe un postament – aici este îmbrăcat într-o redingotă strâmtă, închisă până la gât, cu două rânduri de nasturi. În sfârşit, o altă planşă, nesemnată, dar desigur tot opera lui Costande, îl prezintă călare pe un armăsar focos, cu pălărie cu pene „à la Kossuth" – purtată de majoritatea revoluţionarilor din toată Europa – şi dolman husăresc, cu brandemburguri, cu sabia în mână, în fruntea oastei sale ţărăneşti. Compoziţia are înscrisă jos legenda bilingvă, în română (în caractere cirilice) şi germană: *Iancu, viteazul românilor/Ianku Anführer der Romanen*. În volumul *Ezernyoloczszáz,*

[18] Ioan C. Băcilă – *Portretele lui Avram Iancu*, Sibiu, 1921; Ion Frunzetti, *Izvodul iconografic al portretelor lui Avram Iancu*, în *Arta românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1981, p. 59–64.

[19] Ioan Costande era un portretist recunoscut, ce a contribuit şi la presa ilustrată germană. În „Illustrirte Zeitung" nr. 140, 7 Marz 1846 (p. 153) îi este tipărit portretul făcut episcopului ortodox Vasile Moga. Deşi este o lucrare convenţională, menită să ofere toate atributele demnităţii bătrânului ierarh (mitră, stihar, engolpion), totuşi trăsăturile chipului nu sunt subsumate amănuntelor de port. O figură ascuţită, cu nas vulturesc şi privire penetrantă, încadrată de o impozantă barbă albă ce contrastează cu ţeasta pleşuvă, desemnează venerabilitatea iscoditorului prelat. Gravura este semnată în dreapta jos: I. Constande. Inserţia acestui portret fusese prilejuită de decesul lui Moga pe data de 29 octombrie 1845. Pe aceeaşi pagină, jos, apare schiţa cu *Înmormântarea episcopului Vasile Moga la Sibiu*, semnată de peisagistul şi viitorul fotograf sibian Theodor Glatz (1818–1871). Aceasta denotă strânsa colaborare şi relaţiile amiabile existente între artiştii de diverse naţionalităţi din oraşele Transilvaniei. Probabil că pictorul german îl recomandase pe cel român redacţiei din Leipzig, unde cel dintâi deja publicase diverse materiale cu subiecte ardeleneşti, precum cortegiul funebru şi catafalcul comitelui sas Johann Wachsmann (no. 113, 30 August 1845, p. 134) sau ampla compoziţie cu *Defilarea saşilor transilvăneni din Sibiu la instalarea comitelui naţiunii săseşti* (no. 237, 15 Januar, 1848, p. 40–41), unde sunt prezentate costume caracteristice din întregul ţinut. Lucrarea este semnată în dreapta jos: Th. Glatz F. [ecit].

[20] Rodica Irimie-Fota, *Un artist transilvănean din secolul al XIX-lea puţin cunoscut – Ioan Costande*, în „Studii şi Comunicări – Galeria de Artă", I, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1978; Dan Grigorescu, *op.cit.*, p. 206.

www.dacoromanica.ro

publicat la Budapesta în 1898, cu prilejul împlinirii semicentenarului revoluţiei[21], această litografie apare reprodusă la pagina 164. Nu este, de altfel, singura care îl reprezintă pe Avram Iancu: la pagina 75 apare portretul figură întreagă al acestuia, cântând la fluier, după o fotografie târzie. Imaginea este încadrată de chipurile lui Balint, Solomon, Dobra şi Buteanu, realizate după litografiile lui Iscovescu. Pe aceeaşi pagină sunt inserate fotografii ale fluierului lui Iancu, ale unei ghiulele şi unei lănci folosite de moţi în luptă, provenind din muzeul de la Arad. Apoi, două grupuri de ţărani români – unul după un desen de Michel Bouquet, deja publicat în „Album Moldo-Valaque" (p. 269), altul după o fotografie cu tipuri din Hunedoara (p. 119). Pe aceeaşi pagină cu figurile de săteni ce-i slujiseră de model lui Bouquet, apare o vedere din Abrud, cu piaţa oraşului şi clădirile mai importante.

O lucrare celebră este şi litografia lui Petre Mateescu (1821–1873) ce-l reprezintă pe generalul Gheorghe Magheru în tabăra de la Troian[22]. Silueta i se decupează, monumental, pe cer, în preajma clopotniţei schitului şi a clădirii devenită cvartir. Generalul are plete şi mustaţă haiducească şi este îmbrăcat în redingotă peste care e prinsă lenta tricoloră cu deviza „Libe[rtate], Drep[tate], Frăţ[ie]". Sabia orientală este prinsă în bandulieră, cartuşierele şi pistoalele sunt la brâu, iar în mână ţine pălăria împăunată. Mai în spate se vede un pandur din oastea sa, călare şi înarmat, având în grijă calul comandantului, gata înşeuat. Pentru luminarea planşei, lenta, penele pălăriei, cartuşierele şi partea de catifea a tecii sabiei au primit o uşoară tentă de culoare care nu contrastează deloc în restul compoziţiei, executată cu moliciuni de cretă litografică. Lucrarea a fost mult apreciată în epocă, aşa cum arată fiul generalului, Ghiţă Magheru, într-o scrisoare către sora sa Alexandrina, expediată de la Paris pe 28 noiembrie 1851, cu rugămintea de a-i mai trimite alte exemplare ale acelei litografii şi de a-l saluta pe autorul ei, Petre Mateescu, pe al cărui frate îl cunoscuse mai demult: „(...) Surore [,] am primitu portretele bunului meu parinte, dar mai bine aşi fi dorit ca să nu mi le mai trimiţi, căci mi-am facutu enemici cu dînsele; causa este ca toţi'm ceru şi eu n'am ce se le mai dau fiindu numai şase; pe care mai 'naintele de a le avea amici[i] mei le'au şi împarţitu nelesîndu-m[i] numai doă, din care unul 'l voi da Iscovescului şi altul unui frantzedu, [el] rugîndu[-]mă tare mult; de aceea te rogu surore dacă nu costă mult şi de poţi [,] mai trimite[-]mi; ca să mă împacu cu toţi. (...)

Toate ale mele salutări Respectabilului meu Parinte Patriot (...) Salută pe toţi compatrioţi[i], şi mai esenţial pe artistul [Petre] Mateesco, care dorescu tare a-l cunóste pentru consolarea amorului amical ce am avut cu al D-sale frate. (...)"[23].

[21] Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor, *Ezernyolczszáz Negyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben*, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénitársaság, Budapest, 1898.

[22] Paul Cernovodeanu, Marian Ştefan, *op.cit.*, p. 217; Ion Frunzetti – *op.cit.*, p. 76.

[23] Direcţia Judeţeană Dolj a Arhivelor Naţionale, Fond General Gheorghe Magheru. pachet LXI bis/20; Adrian-Silvan Ionescu, *Viaţa mondenă a societăţii bucureştene în timpul şi după revoluţia de la 1848*, în „Muzeul Naţional" XI, 1999, p. 46.

www.dacoromanica.ro

Tot un artist bucureştean, Costache Petrescu, a creat o bine cunoscută acuarelă, mai târziu litografiată, ce a devenit emblema anului revoluţionar 1848 din Muntenia, fiind foarte des reprodusă. Este vorba de *Constituţia din Bucureşti* şi reprezintă, într-o euritmie naivă, cu gesturi îngheţate şi figuri stereotipe, un grup de revoluţionari îmbrăcaţi în „haine nemţeşti" de ultimă modă, cu pantaloni în dungi ori în carouri şi redingote pe talie, peste care şi-au prins eşarfe tricolore, la brâu ori în diagonală, peste piept, cu jobene ori pălării moi, de fetru, dar toţi cu pene roşii, galbene şi albastre, demonstrând paşnic pentru constituţie, în frunte având drapelul pe care scrie deviza lor „Dreptate – Frăţie". Dacă nu ar fi mesajul serios pe care îl îmbracă, această lucrare ar fi fost menită ridicolului din cauza tratării naive şi fără lungă bătaie a aranjării personajelor de care fusese capabil autorul, posesor al unui talent modest şi slab cultivat. Dar sentimentul patriotic care l-a împins la realizarea ei este demn de toată lauda, aşa că rezultatul slab este scuzabil dacă intenţiile au fost bune.

Aceleaşi trăiri patriotice l-au mobilizat şi pe pictorul Gheorghe M. Tattarescu (1818–1894), aflat în timpul revoluţiei la studii în Italia, să realizeze monumentala compoziţie *Deşteptarea României* care, expusă la Roma, în 1850, a fost mult apreciată de critici, devenind apoi mândria pinacotecii din Bucureşti[24]. Dar aportul considerabil al lui Tattarescu la arta documentaristă îl constituie portretele realizate după natură: al generalului Gheorghe Magheru, pe care l-a întâlnit la Veneţia, în primăvara anului 1851 şi, în vara aceluiaşi an, la Paris, şi al lui Nicolae Bălcescu. Primului i-a făcut două variante, bust şi figură întreagă, celui de-al doilea, trei busturi, aproape identice, diferenţele fiind doar de dimensiune[25]. Aceste chipuri, imortalizate cu har de Tattarescu, au intrat demult în conştiinţa naţională drept cele mai reuşite redări ale trăsăturilor acestor inegalabili eroi ai patriei. Numai o bună cunoaştere a modelelor şi o relaţie prietenoasă, aşa cum era aceea dintre pictor şi revoluţionari, putea avea drept rezultat nişte lucrări atât de expresive. Într-o scrisoare către fiul său Ghiţă, expediată din Triest pe 12/24 iulie 1851, generalul Magheru face referire la portret, la autorul său şi la circumstanţele în care a fost executat: „Ştiu că trebuie să-ţi fie cunoscut din auz numele d-lui Tătărăscu, artistul nostru român, precum şi tabloul [*Deşteptarea României*] ce acesta a lucrat pentru ţara noastră, tablou de mare însemnătate. Ei bine, acum vei avea prilejul a-l cunoaşte în persoană, căci vine a se opri la Paris pentru mai mult timp. (...) De la Veneţia până aici am venit împreună cu dl. Tătărăscu. Cât am stat în Veneţia, având câtva timp, dl. Tătărăscu mi-a scos portretul pe care, însă, îl luă cu dânsul,

[24] Lucrarea este multiplicată litografic şi difuzată ca planşă de mare succes. Prin intermediul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, stampa este oferită spre achiziţionare şi la mănăstiri, în anul 1862: vezi Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. dosar 1125/1862.

[25] Jacques Wertheimer-Ghika, *Gheorghe M. Tattarescu, un pictor român şi veacul său*, Bucureşti. 1958. p. 89–90, 96.

www.dacoromanica.ro

având de scop, după cum înțeleg, să-ți facă ție surpriză cu vederea lui"[26]. Din corespondența ulterioară a lui Ghiță Magheru reiese că Tattarescu – cu care se împrietenise – era un intim al familiei, numele fiindu-i adesea menționat, în pasaje pline de afecțiune[27]. De Bălcescu, pe artist îl lega o veche și caldă prietenie: în 1846, acesta, însoțit de Ion Aricescu, îl vizitase la Roma, unde se afla la studii, în drumul lor spre Paris, perioadă de când datează un portret miniatural, în creion, făcut istoricului[28]. Tot atunci, Tattarescu este rugat de Bălcescu să caute documente legate de istoria românilor; și tot din sarcina prietenului său pictorul se deplasează la Brussa, în 1852, într-o misiune secretă, poate pentru a concilia facțiunile revoluționarilor munteni exilați acolo[29].

Revoluționarul moldovean Alexandru Moruzi (1817–1878) trebuie considerat, și el, printre documentariști – ce-i drept, unul ad-hoc și amator – datorită portretului ce i-l face generalului Magheru în 1849, în timpul șederii lor la Viena[30]. Deși neprofesionist, Moruzi nu era un novice într-ale picturii, așa cum demonstrează această lucrare care nu relevă vreo stângăcie sau nesiguranță în mânuirea penelului. Portretul nu este lipsit de calități plastice: generalul este înfățișat bust, spre dreapta, privind penetrant în afara cadrului. Capul este puțin lăsat spre umăr, într-o poziție firească, neafectată, plină de afabilitate. De altfel, este îmbrăcat într-un veșmânt simplu, ca și când nu ar fi fost pregătit a poza în fața unui pictor: o haină simplă, închisă până aproape de gât, peste care se răsfrânge gulerul alb, moale, al cămășii, fără a fi legat de vreo cravată. În dreapta, jos, autorul a semnat, localizat și datat, dedicând în același timp lucrarea marelui său prieten: „Alexandre Mourouzi, à son ami, Vienne, 1849", Generalului îi plăcea foarte mult acest tablou, așa cum relata într-o scrisoare, foarte afectuoasă, adresată lui Moruzi, pe 23 noiembrie/5 decembrie 1849: „(...) Dară, scumpule și bunule amice, Magherii – din tată în fiu – vor păstra pentru totdeauna suvenirea d-tale și *portretul ce ai făcut pentru mine* le va da în veci dreptul de a te privi ca pe un amic scump al familiei"[31] (subl. n.) Totuși, anul următor, Magheru îl dăruiește poetului Andrei Mureșianu, al cărui oaspete fusese la Brașov, cu ocazia vizitei ce o făcuse acolo spre a-și lua copiii la Viena. Cu mâna lui țintuise generalul acest portret pe peretele casei îndatoritoarei sale gazde[32].

La 11 ani de la derularea evenimentelor, într-un moment mai propice destăinuirii amintirilor revoluționare și dezvoltării artei de inspirație istorică – fie

[26] Paul Cernovodeanu, Marian Ștefan, *op.cit.*, p. 311.

[27] Direcția Județeană Dolj a Arhivelor Naționale, Fond General Gheorghe Magheru, pachet LXI bis/17, 18, 19; pachet XXXIX bis/32, 34.

[28] Jacques Wertheimer-Ghika, *op.cit.*, p. 40.

[29] *Ibidem*, p. 102.

[30] Paul Cernovodeanu, Marian Ștefan, *op.cit.*, p. 288–289; *Idem, Epistolar inedit Gheorghe Magheru* (II), în „Revista de istorie", tom. 36, no. 3, martie 1983.

[31] *Idem, Epistolar inedit..., op.cit.*

[32] *Ibidem; Idem, Pe urmele Magherilor, op.cit.*, p. 306–307.

www.dacoromanica.ro

ea şi de istorie recentă – maiorul Dimitrie Pappasoglu (1811–1892) editează o litografie de mari dimensiuni (46,7 × 63,9 cm) cu *Lupta eroică din Dealul Spirii*. Lucrarea nu era o ficţiune, ci o prezentare corectă a desfăşurării acesteia, fiind folosită atât propria experienţă, cât şi relatările unuia dintre participanţii la încleştare, ce jucase rolul cel mai important, după cum o arată atribuirile din colţurile planşei: „Editor Major D. Pappasoglu şi compuitor cu Colonelu Zăgănescu/Desenat de K. Danielis. Litho[grafiat] în Lith[ografia] lui A. Bielz". Asupra acestui amănunt se revine şi în amplul text însoţitor, tipărit în greoiul şi nesigurul alfabet de tranziţie pe aceeaşi piatră, fapt ce face unele zone total ilizibile din cauza încerneluirii neuniforme şi a imprimării slabe: „(...) a făcut ca în acest an 1859 în Domnia Prea Înălţatului Domn a principatelor unite româneşti Alexandru Ioan I să se ardice vălul cel gros [de pe] memoria acestei brave lupte (...) supt scrisul simţind sacră datoria mea, ca unul ce mă aflam în luptă ca şeful al companiei a 5 lea (...) *reunind zelul meu cu al D. Colonel Zăgănescu ce se află şef al companii de pompieri, alcătuirăm tabloul întocmai după ce mai adevărată scenă* (...)" (subl. n.). Într-adevăr, compoziţia este alertă şi verosimilă, cu încleştări crâncene între luptătorii corp la corp, cu baionete şi săbii[33]. Un detaliu semnificativ este faptul că pompierii purtau boneta de cazarmă (furaşka de tip rusesc) şi nu casca specifică, aşa cum vor apărea într-o litografie ulterioară, care îşi propusese să le dea acestora identitatea precisă prin acel atribut inconfundabil al uniformei lor. Scena este inclusă în peisaj prezentând câteva case şi biserici pe un orizont îndepărtat, în vreme ce lupta este privită plonjant. Karl Danielis (1813–?), care

[33] Major D. Pappazoglu, *Vitéza luptă a Oastei Române cu coloana de invasiune ottomană în Délu Sprii, Bucuresci, anul 1848, Sept. 13, luni la 4 ore dupe ameadi*, Bucuresci, 1866; A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 69–70: „Turcii ordonară ca toţi ai lor, pe care îi despărţisem la dreapta, să treacă din stânga; în grăbirea lor un soldat turc se împiedică şi lovindu-se de unul de ai mei, care era la coadă, căzu. Un ofiţer turc lovi cu sabia în soldatul meu, şi un alt soldat turc, imitând pe ofiţerul său, descărcă puşca sa asupra unuia dintr'ai mei care căzu mort. Văzând atunci că eram în faţa tunurilor, am comandat să grăbiască pasul pentru a ne apropia de cazarmă. Când mai mult de jumătate din coloană trecuse direcţia tunurilor, şi când Turcii trecuse acum cu toţii din stânga, un tun fu slobozit care deschise un larg drum prin coloana mea; loviturile se repetară şi uciseră pe mai mulţi dintr'ai mei. Descărcăturile puştilor şi ale carabinelor urmară celor ale tunurilor; dar noi eram acum în apărare în dosul zidurilor cazărmei. Oamenii mei încărcară puştile şi eu comandaiu foc. Mai mult de trei descărcături avură loc din partea noastră: dar mitralia turcească ne cauza mari daune: când tunurile se descărcară, ai mei se culcau la pământ: dar desperaţi, ridicându-se de jos ei strigară ca un singur om: Pe tunuri, băeţi, că ne prăpădesc! Ei se aruncară într'o săritură şi tunurile, încărcate şi gata de a face iarăşi foc, căzură în puterea oamenilor mei: ei le întoarseră în contra rândurilor celor dese ale Turcilor şi dădură foc. Atunci se făcu acea ucidere cumplită, de care Turcii se plâng încă cu drept cuvânt, căci mitralia nu se opri decât pe corpuri omeneşti"; în lucrarea autobiografică *Viaţa Majorului D. Pappazoglu*, [Bucureşti 1866], autorul, făcându-şi curriculum vitae la persoana a treia, relatează amănuntele executării litografiei cu lupta de la 13 septembrie 1848, subliniind exactitatea detaliilor: „Au publicatu (...) încăerarea din Délu-Spirei, a regimentului al 2-lea şi alu trupei de Pompieri, cu numeroase colónă Otomană, prin tablouri *cu acorateţa aceia ca unulu ce a luatu parte în acea încăerare*" (subl. n.).

www.dacoromanica.ro

desenase şi litografiase lucrarea, era un gravor sârguincios, dar modest şi fără prea mari pretenţii. De aceea el nici nu-şi făcea probleme în privinţa respectării cu stricteţe a fugii perspectivale şi a micşorării în concordanţă a personajelor – acestea sunt, în planul secund, cam de aceeaşi dimensiune ca acelea din prim plan. Trupurile sunt îndesate, au capete supradimensionate, fizionomii aproape stereotipe, autorul fiind preocupat doar de diferenţierea turcilor de români, nu atât prin chipuri, cât prin echipament şi uniformă, într-o viziune specific naivă. Atenţia realizatorilor a fost îndreptată spre crearea unei opere cu caracter patriotic, de restituire a unui moment esenţial al luptei revoluţionare şi de omagiere a eroismului celor ce se jertfiseră, fără a viza în mod special calităţile plastice ale compoziţiei. De altfel, planşa purta chiar o dedicaţie înaintea titlului, ce este revelatoare pentru finalitatea ei: „Dedicat Oştirilor Româneşti. Lupta Ostaşilor români cu numeroasa coloană a oştirii otomane".

Pentru vânzarea acestei lucrări, maiorul Pappasoglu se adresa – în stilul său pompos – prefecturilor din judeţe spre a face subscripţii[34]. La aceste petiţii erau adăugate şi listele pentru înscrierea abonaţilor care, şi ele, aveau un text introductiv foarte elocvent, menit să convingă pe amatori să achiziţioneze litografia, făcând apel la sentimentele lor patriotice şi subliniind autenticitatea redării faptelor:

„ABONAMENT

La memorabila Bătălie a Românilor de la anul 1848. Când bravii pompieri şi 5 companii din regimentele No. 1 şi 2 de infanterie Românească s'a angajat în luptă cu numeroasa oştire Otomană în capitala Bucureşti la cazarma Alecsandria. Lucrată după cea mai adevărată poziţie şi scenă ce s'a desluşit de către aflătorii în acea luptă ca comandir roţii a 5-a din zisul regiment Maioru D. Papazoglu şi ca şef roţii de pompieri Maior Zăgănescu. Doritorii se vor înscri pe această listă şi la primirea tabloului în litografie vor plăti sf[anţi] 7"[35].

Între lucrările pendinte ariei documentarismului de război cu finalitate pur artistică se înscrie portretul făcut lui Omer Paşa de pictorul Constantin Lecca (1807–1887). Nu se cunosc amănuntele executării lui[36], dar autorul îşi plasează

[34] Direcţia Judeţeană Dolj a Arhivelor Naţionale, Prefectura Judeţului Dolj. dosar 11/1859, fila 90: „Domnul Mieu! Încredinţat că sentimentele Dv. De Conpatriot şi român adevărat vor conrăspunde la dorinţa ce am a da publicitate Memorabilei bătălii a romînilor de la anul 1848 în cazarma Alecsandrii cu numeroasa trupă otomană, luai îndrăzneala ca să vă alătur pă lângă aceasta 10 bilete, rugîndu-vă ca să bine voiţi a îndemna şi pe mai mulţi din confraţi[i] contribăluitori din districtul în care vă este încredinţat Dv. Spre a să subscri [,] şi apoi mi le veţi întoarce spre a porni şi eu tablourile pe dată cum să vor sfârşi din lucru pe numele fieşcăruia./plecat/maior D. Papazoglu/Ano 1859/avtg[us]t 24/Bucureşti".

[35] *Ibidem*, fila 111.

[36] Barbu Theodorescu, *Constantin Lecca*, Academia Română, Publicaţiile Fondului Elena Simu No. II, Bucureşti, 1938, p. 53, pl. IX; Paul Rezeanu, *Constantin Lecca*, Bucureşti. 1988, p. 22, fig. 22; Ion Frunzetti, *op.cit.*, p. 47; Adrian-Silvan Ionescu, *op.cit.*

www.dacoromanica.ro

modelul într-un peisaj muntos ce ar putea fi Balcanii, cu câteva case în stânga şi o moschee cu două minarete în dreapta, fapt ce ar putea sugera o regiune sud-dunăreană. Nu se ştie dacă Lecca a călătorit la Şumla ori la Rusciuk spre a-l întâlni pe vajnicul general – locuri unde ar fi putut avea drept fundal acele forme de relief şi acea vegetaţie luxuriantă, mediteraneană – sau dacă nu era, cumva, totul o fantezie a artistului. Aceasta este singura reprezentare a lui Omer Paşa fără barbă, purtând doar mustaţă. Este îmbrăcat într-o tunică bine cabrată pe talie, închisă cu brandemburguri. La gât are prinsă aceeaşi impunătoare decoraţie bătută în diamante, care apărea şi în portretele pe care i le făcuse Constantin Daniel Rosenthal; în plus, aici mai are două medalii pe piept. Lucrat în stilul miniaturiştilor epocii, extrem de fin şi detailat până la pierderea volumetriei în favoarea amănuntelor de uniformă, desenul beneficiază, totuşi, de nişte tonalităţi foarte sensibile de griuri transparente, obţinute din laviul aşternut cu o pensulă foarte subţire. În dreapta, jos, sub cotul modelului apare semnătura şi data: Lecca 1848.

Cu toate că au fost date publicităţii relativ târziu faţă de momentul derulării evenimentelor, creaţiile artiştilor revoluţionari au o deosebită valoare documentară, fiind consemnări ale unor fapte trăite plenar, ca participanţi activi şi nu doar ca observatori imparţiali, de la o anumită distanţă, ce le-ar fi asigurat securitatea şi liniştea.

THE YEAR 1848 IN DOCUMENTARY ART

Abstract

The events of the 1848 Wallachian Revolution inspired the Romanian artists of the time. Most of the paintings done by Barbu Iscovescu, Ion Negulici and Constantin Daniel Rosenthal are well-known. But Rosenthal's contribution to documentary art is less known. Unlike Negulici and Iscovescu, Rosenthal was an eye witness of all the revolutionary events in Bucharest and made sketches of them. Being a German-speaker and having connections among German press' representatives abroad, he published this first-hand documentation in three issues of 1849 „Leipziger Illustrirte Zeitung". Rosenthal was also the author of the Statue of Liberty erected on a plaza in the capital city. The published sketch of that plaster monument is the only surviving image of it as the enemies of the revolution demolished it soon after. Rosenthal also portrayed Suleyman Pasha, special envoy of the Sublime Porte to Wallachia, and Omer Pasha, commander-in-chief of the Turkish expeditionary forces. Both portraits were published in the German magazine.

There were still other artists who documented the Revolution and its leaders. Barbu Iscovescu painted the portraits of Avram Iancu and his lieutenants. The Transylvanian Ioan Costande released three lithographs depicting Avram Iancu in

www.dacoromanica.ro

various attitudes, General Gheorghe Magheru was portrayed by Gheorghe Tattarescu, Petre Mateescu, and Alexandru Moruzi. Many years after the Revolution, Dimitrie Pappasoglu printed a large lithograph of the September 13, 1848, bloody fight between the Romanian firemen and the Turkish troops. He based the composition on his own military experience as he himself had taken part in the fight as commanding officer, along with Captain Pavel Zăgănescu, who co-authored the picture.

All these works of art are vivid and full of minute details which only an eye witness, as were all their authors; can depict with accuracy.

www.dacoromanica.ro

STUDII DOCUMENTARE

UN CONFLICT DEVASTATOR PENTRU ROMÂNI: RĂZBOIUL RUSO-TURC (1806–1812). ÎNCEPUTURILE OSTILITĂŢILOR*

MARIAN STROIA

Considerat, mai ales prin consecinţe, drept un eveniment nefast pentru istoria modernă a românilor, războiul ruso-turc de la începutul secolului trecut nu a dus lipsa unei istoriografii dispusă să-l prezinte şi să-l stigmatizeze. Început la 26 decembrie (s.v.) 1806 şi încheiat prin nefericita pace de la Bucureşti (16/28 mai 1812), conflagraţia amintită a atras rând pe rând atenţia lui A.D. Xenopol[1], Radu Rosetti[2], Nicolae Iorga[3], Ion Nistor[4] şi, în anii din urmă, regretatului Sergiu Columbeanu[5].

Rezumată foarte concis, opinia comună a cvasitotalităţii acestor distinşi predecesori poate fi sintetizată aproximativ în următorul clişeu interpretativ regăsit aproape stereotip în lucrările celor de mai sus: „Rusia ţaristă a urmărit cu consecvenţă, odată cu începutul secolului al XIX-lea, anexarea Principatelor Române, drept pentru care a căutat momentul prielnic. Ocazia ivindu-se în 1806, marea putere nordică şi-a introdus trupele invadând militaricește Moldova şi Ţara Românească, a provocat astfel un război ce a durat 6 ani cu Poarta Otomană. La sfârşitul acestuia, datorită unui anume context istorico-politic dat, nu şi-a putut atinge obiectivul de fond, mulţumindu-se numai cu satisfacerea lui parţială prin obţinerea şi anexarea Basarabiei". În câteva cuvinte acesta poate fi socotit leit-motivul care se desprinde din prezentarea evenimentelor de acum aproape două secole.

În ultima vreme şi, pentru a fi precişi, mai ales după 1989, acest punct de vedere a început să sufere o anume corectare, datorită apariţiei de noi surse documentare, ce au dus şi au determinat o abordare mai nuanţată, mai ales a rădăcinilor şi a *începutului* acestui eveniment. Avem aici în vedere opiniile exprimate în 1993 de Paul Cernovodeanu[6], foarte succint, şi Armand Goşu[7] – ceva mai dezvoltat, în 1996.

* Studiul de faţă reprezintă textul comunicării susţinute de autor la Centrul de studii turco-osmane al Facultăţii de Istorie din Bucureşti în ziua de 24 octombrie 1997.

[1] A.D. Xenopol, *Resboaele dintre Ruşi şi Turci şi înrâurirea lor asupra Ţerilor Române*, vol. I, Iaşi, 1880.

[2] R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806–1812*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria II, tom. XXXI, 1908–1909, p. 359–527.

[3] Nicolae Iorga, *Imperialismul austriac şi cel rus în dezvoltarea paralelă*, în idem, Seria II, tom. XXXVII, 1914.

[4] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei* (ed. I-a), Bucureşti, 1923, partea a II-a, cap. I.

[5] Sergiu Columbeanu, *Contribuţii privind situaţia internaţională a Ţărilor Române între anii 1806-1812*, în „Revista de istorie", t. 29, 1976, nr. 5, p. 657–676.

[6] Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice româneşti sub ocupaţia străină (1806–1920)*, Bucureşti, 1993, cap. I.

[7] Armand Goşu, *Rusia la Dunărea de Jos. Pacea de la Bucureşti (1812)*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", t. XI, 1996, p. 23–103.

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 519–527, 1999

www.dacoromanica.ro

Prezentarea acestei opinii – în chip independent – de ceilalţi doi autori, a fost făcută încă din 1993 de autorul acestor rânduri cu ocazia susţinerii celui de al doilea referat la teza de doctorat. Nepublicarea acestui capitol, din varii motive, m-a determinat ca atare să încerc să reiau acest episod argumentând, sper, convingător noua interpretare, care cred că începe să câştige tot mai mult teren.

În continuare vom încerca să prezentăm o succintă expunere a faptelor, în desfăşurarea lor exactă şi *reală*, pentru a vedea dacă în urma acestui proces clişeul de mai sus nû ar trebui cumva modificat. Pentru început aş dori să subliniez faptul că prima răbufnire a crizei orientale care a avut loc la începutul secolului a fost preîntâmpinată prin acordarea de către Poartă a hatişerifurilor din 1802; ea a recidivat, de data aceasta cu radicalitate, la numai patru ani de la acest eveniment.

Pentru înţelegerea mai clară şi mai nuanţată a evenimentelor, apariţia (în toamna anului 1806) a focarului de tensiune ruso-otoman nu poate fi privită izolat de contextul general-european al epocii în care şi-a început desfăşurarea. Ceea ce avem aici în vedere în primul rând este severa înfrângere pe care trupele ruse şi austriece ale celei de-a treia coaliţii au suferit-o din partea Franţei napoleniene la Austerlitz (la 2 dec. 1805).

Ulterior, tratatul de pace franco-austriac de la Pressburg (Bratislava de azi) din 26 decembrie 1805 a făcut din Napoleon arbitrul Europei. În acelaşi timp silind Austria să-i cedeze Veneţia, Istria şi Dalmaţia, Napoleon a intrat în contact direct cu posesiunile otomane din Peninsula Balcanică. Se crea astfel o situaţie în care se prefigura o ciocnire de interese de mari proporţii între Franţa napoleoniană şi Rusia ţaristă, având ca obiect dobândirea unor poziţii preponderente în lupta pentru moştenirea Imperiului Otoman.

Ca şi în cazul Imperiului Habsburgic, şi pentru cercurile conducătoare ale Imperiului Rus Austerlitz-ul a reprezentat un serios semnal de alarmă. Usturătoarea înfrângere militară suferită de trupele coaliţiei a avut drept consecinţă, printre altele, scăderea treptată a influenţei şi prestigiului Rusiei în Europa şi în Orient, concomitent cu creşterea autorităţii şi influenţei napoleoniene.

Semnificativ în acest sens ni se pare un fragment din raportul trimisului Rusiei la Poarta Otomană, contele Andrei I. Italinski către superiorul său, ministrul de externe rus. contele Adam Czartoryski, la 25 decembrie 1805 (din Pera): „Ştirea despre acest eveniment a fost cunoscută aici datorită unei scrisori din Viena care transmitea o proclamaţie a lui Bonaparte referitoare la această afacere şi acest aviz, expediat la Poartă de unul din corespondenţii însărcinatului său cu afaceri la Viena, a precedat cu câteva ore sosirea asesorului Karissarov [...]. Relatarea francezilor. umflată de exagerări, era făcută pentru a produce cea mai profundă senzaţie asupra sultanului şi, într-adevăr, ea l-a aruncat în cea mai profundă consternare [...].

Este deci un fapt sigur că neliniştea sultanului este evidentă şi că miniştrii săi împărtăşesc acest sentiment de teamă, pe care el l-a manifestat... Nu pot să vă ascund <faptul> că Poarta este pe punctul de a se găsi într-o situaţie critică şi sub acest raport – încheia Italinski – rog pe excelenţa voastră să-mi transmită eventual ordinele şi instrucţiunile necesare pentru împrejurările spinoase pe care le prevăd"[8].

Drept urmare, la nici patru săptămâni de la Austerlitz, şi anume la 28 decembrie 1805, la Consiliul de Stat al Imperiului Rus s-a luat în discuţie conduita pe care urma să o adopte în perioada următoare politica externă a Rusiei imperiale. Din multitudinea opiniilor exprimate s-a desprins temerea că, odată cu ocuparea Istriei şi Dalmaţiei de către Napoleon, acesta putea „să distrugă foarte uşor Imperiul Turcesc". Cum faptul în sine ar fi reprezentat un serios pericol pentru influenţa rusă în bazinul Mării Negre, participanţii (între care A. Czartoryski, Novosiltzev, N.P. Cociubei. A. Viazemski, N. Voronţov, toţi cu importante poziţii şi influenţă în aparatul politic rus) au opinat

[8] Cf. *Pervoe serbskoe vosstanie I Rossija (1804–1813)*, tom. I *(1804–1807)*, Moskva, 1980, p. 187–188.

www.dacoromanica.ro

pentru necesitatea menţinerii bunelor relaţii cu Poarta, precum şi pentru intensificarea legăturilor cu slavii şi grecii din Imperiul Otoman.

Ca măsură de ordin militar s-a avut în vedere ipoteza că, în cazul în care „austriecii vor să ocupe aceste Principate (Moldova şi Ţara Românească – n.n. M.S.), iar francezii atacă Imperiul Otoman", un cordon numeros de trupe să fie plasate la graniţa Imperiului cu Moldova[9].

Că o parte a acestor temeri era destul de îndreptăţită, o relevă şi memoriul ce avea să-l adreseze ţarului în 31 august 1806 ex-domnitorul (la acea dată) muntean, Constantin Ipsilanti, refugiat, în urma mazilirii sale, la Cameniţa. Între altele, fidelul prozelit rusofil îi atrăgea atenţia lui Alexandru I asupra consecinţelor pe care o politică pasivă, de neintervenţie, a Rusiei, ar avea-o asupra arealului sud-est european: „Dar dacă, contrar oricărui raţionament, Maiestatea Vs ar putea ezita, Franţa stăpână <în felul acesta> pe câmpul de bătălie, şi-ar înfăptui rapid toate proiectele. Părăsite de Rusia, fericite să găsească încă o puternică protecţie, popoarele <aflate> între Marea Adriatică şi Dunăre şi de la Dunăre la Marea Neagră, s-ar alătura acesteia. Paşe şi ayani ar veni să se ralieze sub puternica sa egidă şi ea ar reuşi să repete aici acea centură federativă pe care tocmai a format-o în Germania. Pe toată întinderea acestui cerc, ea (Franţa) ar avea agenţii şi trupele sale pretutindeni, aceasta s-ar organiza, s-ar înarma, ar comunica ordonarea lor"[10].

Perspectiva aceasta îngrijorătoare pe care C. Ipsilanti o schiţează cu mult pragmatism în faţa guvernului rus. nu era câtuşi de puţin lipsită de plauzibilitate. Alături de alte informaţii şi mărturii ale grupurilor de presiune antifranceze din cadrul cercurilor palatului, memoriul acesta, însoţit cinci zile mai târziu şi de un supliment. a avut fără îndoială rolul său în precizarea, de către Alexandru I, a liniei de conduită ce avea să o urmeze în raporturile sale cu Poarta.

De aceea, nu este lipsită de o particulară şi în acelaşi timp preliminară semnificaţie, şedinţa din 29 iunie/11 iulie 1806 a Consiliului Militar al Rusiei, în care a fost prezentată o *Notă* a noului ministru al afacerilor străine, generalul de infanterie conte Andrei Budberg. Documentul fusese înaintat în prealabil spre avizare ţarului Alexandru I şi aprobat de acesta cu cinci zile mai înainte.

Nota privea în principal liniile de conduită care trebuiau urmate de Rusia în raporturile sale cu Prusia. Austria şi Imperiul Otoman. Documentul amintit recomanda adoptarea unei atitudini ferme faţă de Prusia şi Poarta otomană pentru a le feri să cadă în sfera de influenţă a Franţei şi a fi folosite de aceasta împotriva Rusiei[11].

După cum se va vedea. în poziţia ulterioară pe care Rusia o va adopta faţă de turci (mai puţin faţă de Prusia). vom regăsi spiritul acestei strategii pe care A. Budberg, animat de un deosebit pragmatism politic. o recomandă ţarului şi principalilor consilieri ai acestuia[12].

[9] Cf. *Vnesniaja politika Rossii XIX veka*, Moskva, 1964, t. III, p. 651.

[10] P.P. Panaitescu, *Corespondenţa lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc 1806–1810*, Bucureşti, 1933. doc. V, p. 35–36.

[11] „Turcia. slabă. dezorganizată. sfâşiată între facţiuni, simte perfect că nu-şi va putea prelungi trista sa existenţă fără un ajutor străin. Rusia i-a servit multă vreme de sprijin, dar tratatul de la Pressburg şi în special cedarea către francezi a Dalmaţiei par s-o fi făcut să-şi schimbe sistemul; cel puţin atitudinile sale faţă de Rusia devin din ce în ce mai echivoce. Se pare că Poarta nu mai contează decât pe asistenţa lui Bonaparte şi că ea se pregăteşte să urmeze acel impuls pe care acesta va considera potrivit să i-l dea. Pe scurt, Turcia începe deja să ne sfideze şi. în situaţia sa, aceasta echivalează cu intenţia de a o rupe definitiv cu noi cât de curând crede că o va putea face pentru ca, cu ajutorul francezilor. să o efectueze nepedepsită. În urma acestei scurte expuneri. se pare că problema se va pune în principal *de a linişti şi reprima Prusia şi Poarta Otomană* (subl. Ns., M.S.), pentru a le împiedica să acţioneze în sensul <dorit> de Bonaparte. şi reglementând totodată socotelile (relaţiile – n.n.. M S.) cu Austria" (cf. *Vnesniaja politika Rosii*.... t. III, doc. 87. p. 219).

[12] A.N. Petrov. *Voina Rossiei s Turtiev, 1806–1812*, tom. I, S.-Petersburg, 1885, p. 72.

www.dacoromanica.ro

În aproximativ aceeaşi perioadă, din dorinţa sporirii influenţei ruse şi a creării unui cadru legal unor tendinţe expansioniste ale Rusiei, consulul general al acesteia la Iaşi, I.F. Bolkunov, a încercat să-i determine pe o serie de mari boieri din Moldova să ceară ei însişi ocuparea acestui principat de către trupele ţarului[13]. Această tentativă a eşuat, întrucât marea majoritate a boierimii nu era de acord, în acel moment, să se transforme în simple instrumente şi marionete docile ale politicii ruseşti faţă de Poartă.

În desfăşurarea ulterioară a evenimentelor care aveau să culmineze în cele din urmă cu izbucnirea războiului ruso-turc dintre anii 1806 şi 1812, un rol important l-a avut activitatea şi aportul noului trimis al Franţei în capitala Imperiului Otoman, generalul Horace François Sebastiani de la Porta.

O dată cu sosirea sa la Constantinopole, Sebastiani, activ, suplu în opinii, întreprinzător, a făcut tot ceea ce depindea de el pentru sporirea influenţei franceze şi înrăutăţirea raporturilor ruso-otomane. Instrucţiunile pe care acesta le primise la 20 iunie 1806 sintetizau, în liniile lor directoare, principalele coordonate ale politicii franceze faţă de Imperiul Otoman: constituirea unei alianţe cu Poarta şi Persia îndreptate contra Rusiei, închiderea strâmtorilor pentru trecerea vaselor ruseşti, reinstaurarea dominaţiei absolute a Porţii asupra Principatelor Dunărene, preocuparea pentru întărirea încrederii Porţii în propriile-i forţe, precum şi insuflarea temerii că Franţa doreşte întărirea sa. lăsând speranţe aşadar turcilor pentru o puternică alianţă cu Franţa[14].

Interesant de menţionat la acest aspect este şi faptul că în cursul călătoriei sale spre Constantinopol, noul trimis al Franţei la Poartă a trecut şi prin Ţara Românească. „Iar al patrulea an al domniei sale (a lui C. Ipsilanti – n.n.) trecând solul franţozilor la Ţarigrad şi viind prin Bucureşti, vodă l-au primit cu cinste mare şi halai, ca pe un sol împărătesc...**", ne relatează cronicarul Dionisie Eclesiarhul. Dacă relatarea reprodusă de A.N. Petrov a întrevederii din 23 iulie 1806 dintre Constantin Ipsilanti şi generalul francez este pe cât posibil fidelă, cu acest prilej se pare că cel din urmă i-a reproşat domnului muntean politica sa rusofilă, atitudinea sa duplicitară faţă de Poartă în relaţiile cu insurgenţii sârbi, încercând să-l influenţeze şi să-l intimideze pentru a-l atrage de partea Franţei***.

Sosit la Constantinopole la 29 iulie/9 august 1806, Sebastiani a început încă din primele momente să treacă la aplicarea în practică a instrucţiunilor primite. El avea să fie primit de către însuşi sultanul Selim al III-lea. dovadă a atenţiei speciale care i s-a acordat. într-o audienţă confidenţială de prezentare, la puţină vreme de la sosire. Întrevederea în sine nu s-a dovedit a fi determinantă: Sebastiani explicase deja principalilor demnitari otomani că este purtătorul unei scrisori personale din partea împăratului Napoleon către sultan, dar că, pentru „a menaja orgoliul Porţii". ar fi bine ca turcii însişi să opereze acele măsuri pe care le dorea suveranul său. în felul acesta salvându-se aparenţele pentru ambele părţi.

Între acestea, unele vizau îndepărtarea acelora dintre personalităţile otomane influente care erau cunoscute pentru sentimentele lor filo-ruse şi antipatia faţă de Franţa. Exemplu: unul din comandanţii unităţilor de ieniceri. Yusuf-aga. cunoscut ca favorabil Rusiei, a fost îndepărtat din capitală sub pretextul unui pelerinaj în scopuri religioase la Meca.

Puţin cunoscut şi mai ales puţin utilizat până în prezent, revelator pentru cunoaşterea mai exactă a atmosferei din capitala otomană. a activităţii lui Sebastiani ca şi a unei tratări mai precise a

[13] Hurmuzaki, *Documente...*, t. XVI, p. 706–707.

[14] Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (XVe siècle jusqu'à la chute du Napoleon I)*, Paris, 1954, p. 116.

** Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf 1764–1815*. Transcriere după original de Dumitru Bălaşa. Bucureşti. 1987, p. 86.

*** A.N. Petrov, *op.cit.*, p. 36–39.

www.dacoromanica.ro

derulării episodului istoric amintit este raportul din 11/23 august 1806 al ambasadorului rus Italinski către superiorul său, ministrul de externe A.I. Budberg. Asupra datei exacte a mazilirii celor doi domnitori fanarioți ai Țărilor Române a ființat până în acest moment o multitudine de opinii. Raportul amintit limpezește definitiv această controversă. Din el se desprinde cu claritate faptul că cei doi domni fanarioți, considerați ca „trădători, oameni vânduți Rusiei și spionii acesteia pe lângă Poartă", nu au fost maziliți concomitent, cum s-a considerat multă vreme, ci în două zile diferite, deoarece Poarta, deși acordase un statut asemănător celor două Țări Române, le considera pe fiecare în parte ca pe o *unitate distinctă*. „Este ora zece seara și în momentul sigilării prezentei scrisori – nota Italinski – aflu despre destituirea prințului Moruzi și numirea ca domnitor al lui Callimachi. În chip ireversibil, Alecu Suțu va fi declarat *mâine* (subl.ns. – M.S.) domn al Țării Românești"[15].

În felul acesta, pretextând atitudinea ostilă Porții și de complicitate cu Rusia, Poarta satisfăcea a priori cererile franceze, depunând la 11/23 august pe Alexandru Moruzi din domnia Moldovei și la 12/24 august pe Constantin Ipsilanti de pe tronul Țării Românești. Acuzația era numai parțial justificată (în ceea ce-l privea desigur pe Ipsilanti) căci Moruzi, cum Poarta însăși a recunoscut ulterior, nu putea fi acuzat de o simpatie prea mare pentru imperiul moscovit.

În cuprinsul aceleiași note, Italinski își informa superiorul asupra faptului că l-a avertizat deja pe Constantin Ipsilanti asupra măsurii adoptate de Poartă, pentru a nu fi luat prin surprindere și sugera ca măsură de răspuns: „Să se ordone intrarea trupelor maiestății sale în cele două provincii; expulzarea celor doi prinți (numiți de Poartă), dacă aceștia se vor duce de aici acolo... precum și numirea de către boieri a doi caimacami sau înlocuitori, care să guverneze, unul în Țara Românească și altul în Moldova, în numele domnilor destituiți..."[16]. Trimisul rus mai sublinia că-l va informa și pe generalul Michelson, în ipoteza în care acesta are instrucțiuni adecvate situației, asupra momentului când avizul oficial al demiterii domnitorilor va fi cunoscut în Principate, pentru a lua măsurile cele mai potrivite în acest sens.

Este interesant de amintit că o acțiune similară sugera guvernului rus și ex-domnitorul muntean Constantin Ipsilanti, refugiat la Camenița (Kameniek-Podolski).

Scriind în acest sens ministrului de externe A. Budberg la 31 august 1806, Ipsilanti opina că intrarea promptă și imediată a circa 50 000 de ostași ruși în cele două Țări Române ar fi reprezentat o soluție de rezolvare a situației foarte avantajoasă pentru Rusia. Ipsilanti argumenta această intenție, subliniind slaba capacitate combativă și dezorganizarea forțelor turcești, faptul că el însuși întârziase în chip deliberat furnizarea proviziilor și furajelor pentru Constantinopol (ce altă dovadă mai clară de complicitate cu rușii am mai putea cere?) de care acum ar fi putut beneficia forțele rusești de ocupație, în felul acesta cheltuielile expediției reducându-se foarte mult. În plus, adăuga Ipsilanti, această campanie ar fi încurajat foarte mult pe insurgenții sârbi, care ar fi cooperat foarte loial și docil cu armatele ruse cu care acum ar fi intrat în legătură directă[17]. Nu e lipsit de interes să amintim aici că, ulterior, când lungimea și dificultățile războiului cu turcii încep să dea de gândit guvernului rus, țapul ispășitor va fi găsit în persoana aceluiași Ipsilanti, căruia i se reproșează că i-a dezinformat pe ruși, subestimând greutățile campaniei și rezistența trupelor turcești[18].

[15] *Vnesniaja politika*..., t. III, p. 266.

[16] *Ibidem*, p. 266.

[17] P.P. Panaitescu, *Corespondența lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc 1806–1810*, doc. V, p. 33–35.

[18] „Ar fi fost bine – scria lui C. Ipsilanti la 31 ian. 1807 Gen. Budberg – dacă am fi găsit Poarta atât de puțin dispusă la războiul cu noi, așa cum a crezut-o alteța voastră și, în plus, este foarte regretabil că atitudinea ce dvs. o presupuneți că o va adopta Mustafa Bairaktar, a fost exact contrară, căci până în prezent este cel mai periculos dintre comandanții turci cu care avem de luptat" (*ibidem*, doc. XIV, p. 46).

www.dacoromanica.ro

Evident că, informațiile pe care i le furniza ambasadorul Italinski ministrului A. Budberg erau, până în acel moment, neoficiale, dar trei zile mai târziu el a primit și notificarea oficială a acestui fapt din partea Porții. Din acest moment orice confuzie era exclusă: episodul respectiv marca însă un remarcabil succes diplomatic și politic al taberei franceze la Constantinopol, iar euforia era din acest punct de vedere justificată și ușor de imaginat.

Din acest moment, chiar fără a fi primit instrucțiuni de la St. Petersburg, A. Italinski a desfășurat o fermă și energică activitate menită să determine Poarta să revină asupra măsurii amintite, fapt ce ar fi dus la restabilirea prestigiului compromis al Rusiei[19]. Din acest punct de vedere criticile care i s-au adus ulterior de către unii memorialiști sau oameni politici participanți la evenimente nu ni se par justificate. Italinski a acționat în spiritul celor mai bune tradiții ale diplomației țariste, îmbinând cu iscusință amenințările cu persuasiunea, influențând pe unii din demnitarii otomani, jucând uneori adevărate scene teatrale, pentru a-i impresiona pe liderii turci.

Pe tot parcursul acestui demers trebuie arătat că Italinski a beneficiat de sprijinul și cooperarea ambasadorului Sir Charles Arbutnot. Ostilă, cum era și firesc, sporirii penetrației și influenței franceze în Imperiul Otoman, Marea Britanie a făcut tot ceea ce depindea de ea pentru a contracara această tentativă: sprijinirea necondiționată a aliatului său rus în acel moment se integra *perfect* în această strategie.

Foarte ferm și prompt, la 16/28 august 1806 Italinski a adresat Porții note de protest, conținând enumerarea încălcărilor de către turci a tratativelor de alianță și tratatului comercial, precum și prevederilor hatișerifurilor din 1802[20], urmate la 10/22 septembrie de o scrisoare personală către sultanul Selim al III-lea[21], ca și de o notă ultimativă la 17/29 septembrie 1806[22]. În nota din 16/28 august, depunerea celor doi domnitori era apreciată ca o „revoltătoare și agresivă încălcare a obligațiilor referitoare la principatele Moldova și Țara Românească", avându-se aici clar în vedere încălcarea expresă a clauzei din tratat referitoare la durata domniei principilor (7 ani) și la obligația Porții de a consulta Rusia la schimbarea din funcție a acestora.

Trimisul rus cerea pe un ton imperativ Porții „să amâne plecarea domnitorilor numiți", să interzică plecarea caimacamilor spre țară, iar în caz că cei dintâi erau deja plecați, emiterea unui ordin către ei pentru a nu intra în funcție. Poarta trebuia de asemenea să ordone notabililor (boierilor) din cele două principate să se „adune în chip extraordinar și să procedeze imediat la alegerea unui *baș-boier*, care să conducă provizoriu afacerile țării"[23].

Subliniem că, după opinia noastră, din acest moment, respectiv cam la sfârșitul lunii august a anului 1806, aria relațiilor turco-ruse a început să intre într-o fază acută. Instrucțiunile primite de Italinski, pentru prima oară de la episodul destituirii, îi cereau să se mențină cu fermitate pe poziția repunerii imediate a domnitorilor destituiți, în caz contrar el fiind autorizat să ceară imediat pașapoarte pentru întreg personalul ambasadei din Constantinopol și să părăsească Imperiul"[24].

O zi mai târziu, la 27 august/8 septembrie, în dispoziția directă pe care i-o trimitea comandantului șef al armatei de Moldova, generalul I.I. Michelson, Alexandru I îl încunoștiința pe acesta despre înrăutățirea accentuată a relațiilor din Rusia și Poartă. În momentul primirii știrii despre plecarea lui Italinski din Constantinopol, Michelson trebuia să dispună trupele la Nistru și să fie gata la *primirea ordinului respectiv* (subl. N.s. – M.S.) să treacă râul intrând în posesiunile turcești[25] (Moldova – n.n.).

[19] Vezi în acest sens și A. Goșu, *art.cit.*, p. 41.
[20] Textul integral al notei în *Vnesniaja politika...*, III, p. 273–276.
[21] *Ibidem*, p. 322–324.
[22] Cf. Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I, vol. II, p. 352–353.
[23] *Vsnesniaja politika...*, III, p. 276.
[24] *Ibidem...*, III, d. 117, p. 301–302.
[25] A.N. Petrov, *op.cit.*, p. 57.

www.dacoromanica.ro

Această eventualitate devenea cu atât mai probabilă cu cât Poarta era supusă unei puternice presiuni din partea Franței: la 4/16 septembrie ea primise o notă ultimativă redactată în termeni destul de duri, în care i se cerea interzicerea trecerii navelor militare ruse prin strâmtori, dezavuarea alianței cu Rusia și refuzul de reînnoire a alianței cu Anglia. Sebastiani îi amenințase de altfel pe turci că în caz de neacceptare a acestor cerințe, armata franceză, aflată în acel moment în Dalmația, va traversa posesiunile otomane pentru a ataca trupele rusești la Nistru[26].

Dilema în care se aflau cercurile conducătoare ale Imperiului otoman (sultanul Selim al III-lea, Înaltul Divan) s-a accentuat o dată cu creșterea presiunii rusești materializată prin noua scrisoare ultimativă a Rusiei din 17/29 septembrie; ea îi punea pe turci în fața ocupării preventive a Țărilor Române, fapt ce înțelegea cu claritate din text[27].

Că Poarta începea să devină tot mai conștientă de pericolul *real* al atitudinii Rusiei și va începe să bată încet în retragere o va dovedi răspunsul acesteia, din 28 septembrie/10 octombrie 1806[28], la numeroasele proteste rusești. Deși redactat într-o formă ambiguă, documentul din 10 octombrie (s.n.) 1806 recunoștea voalat încălcarea prevederilor hatișerifurilor din 1802, arunca toată vina în spinarea marelui vizir Hafiz Ismail Pașa (care de altfel fusese mazilit la 14 septembrie (s.n.), 1806) și propunea soluția menținerii situației existente. Documentul lăsa totuși o portiță de cedare din partea otomanilor. admițând posibilitatea ca la „insistențele elciului" (ambasadorului – n.n.), și „pentru a-i face pe plac mai sus-amintitului împărat", să se poată trece la desemnarea de noi domnitori în Țările Române, evident de această dată în consens cu Rusia[29].

Supusă așadar unei puternice și continue presiuni a Rusiei, a Angliei, Poarta va ceda finalmente cererii de reintegrare a domnilor maziliți; în urma unor furtunoase discuții cu ambasadorul rus. la 3/15 octombrie 1806. turcii au acceptat reînscăunarea lui C. Ipsilanti și Alexandru Moruzi[30]. La 6/18 octombrie 1806, Italinski raporta cu satisfacție Petersburgului evenimentul, caracterizându-l drept un „succes diplomatic important"; el nu uita de asemenea să menționeze contribuția importantă pe care Anglia, în persoana ambasadorului Arbuthnot și a secretarului Pole, o adusese la încheierea cu succes a acestor negocieri și la obținerea rezultatului scontat[31].

Cu toate acestea, succesul diplomatic și politic venea prea târziu, căci la acea dată zarurile erau deja aruncate. Nerăbdător și aflat într-o stare de tensiune nu greu de imaginat, țarul Alexandru I, așa cum ne informează o serie de izvoare, fixase ca termen limită pentru întoarcerea curierului rus de la Constantinopol data de 15/27 octombrie. Cum până la această dată acesta nu a reușit să ajungă la Petersburg (acest lucru petrecându-se abia la 23 octombrie/5 noiembrie), țarul a emis la 16/28 octombrie ordinul către generalul Michelson de a trece Nistrul și a „ocupa Moldova"[32] cu un număr de 60 000 soldați.

Sosirea curierului de la Italinski nu a modificat dispoziția belicoasă a țarului Alexandru I. care, pentru a-și păstra neștirbit prestigiul și orgoliul imperial, nu dorea să revină asupra ordinului emis. Ca atare. la 23 octombrie el a reiterat dispoziția amintită către generalul Michelson. restrângându-i însă forțele puse la dispoziție la numai 30 000 de oameni[33].

[26] Cf. *Vnesniaja politika...*, t. III, p. 234.

[27] *Hurmuzaki*, Supliment I², p. 350–351.

[28] Pentru textul acestei note cf. Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane 1711–1821. Documente turcești*. București. 1984. d. 235, p. 681-683. De asemenea. este publicată și în *Documente turcești privind istoria României*, ed. Mustafa A. Mehmed, vol. III *(1792–1812)*, București. 1976. p. 211–212.

[29] Valeriu Veliman. *op.cit.*, p. 683.

[30] Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 118–119.

[31] *Vnesniaja politika...*, t. III, doc. 139, p. 348.

[32] A.N. Petrov, *op.cit.*, t. I, Anexa 5, p. 377–379.

[33] *Ibidem*, anexa 6. p. 380–381.

www.dacoromanica.ro

Cum din tonul în care era concepută dispoziția imperială, îi lăsa înaltului comandant rus o largă libertate de manevră a forțelor aflate la dispoziția sa, în cursul operațiilor pe care le va desfășura Michelson va depăși cadrul geografic indicat de porunca imperială. Motivând prin necesitatea de a avea asigurat flancul sudic împotriva unei eventuale pătrunderi franceze dinspre Dalmația (unde se aflau deja trupele mareșalului Marmont), comandantul șef rus a ordonat corpurilor de armată conduse de generalii Ulanius și Miloradovici, să pătrundă și în Țara Românească și să ocupe principalele puncte strategice ale Principatului în frunte cu capitala București[34].

În acest timp, la Constantinopol, satisfacția lui Italinski era înlocuită curând cu stupefacția, căci mesajul pe care-l trimitea la 15/27 noiembrie ministrul Budberg avea un pronunțat ton critic. Ambasadorului i se reproșa faptul că se mulțumise doar cu reintegrarea celor doi domnitori maziliți anterior. Condițiile suplimentare pe care, de această dată, Rusia le punea în fața Porții, constau în restabilirea vechilor stipulații privind cele două Țări Române și asigurarea siguranței și securității locuitorilor în fața bandelor turbulente ale aianilor dunăreni rebeli față de Poartă, restabilirea dreptului de liberă trecere a vaselor rusești (de orice fel) prin strâmtori și, în fine, reînnoirea de către Poartă a alianței cu Anglia[35].

Până la îndeplinirea acestor cerințe, ambasadorului amintit i se specifica să notifice turcilor că „maiestatea sa este nevoit să recurgă, *împotriva inimii sale*, la ocupația militară a celor două principate", măsură care însă, afirma cu ipocrizie și duplicitate Budberg, „este departe de a ascunde vreo intenție ostilă contra Statelor Otomane"[36].

Demnă de remarcat este data la care este expediat documentul: mijlocul lunii noiembrie 1806. La această dată însăși capitala Moldovei, Iașul, fusese deja ocupată, iar avangărzile armatei ruse se aflau deja în marș forțat spre sud, continuându-și drumul spre câmpia munteană. După o scurtă și victorioasă ciocnire la Glodeni cu forțele turcești din sudul Dunării, la 13/25 decembrie 1806, corpul generalului Miloradovici, în urma unui marș forțat, a ocupat, aproape fără lupte, Bucureștiul[37].

Că până în ultimul moment, Rusia a crezut că măsurile sale de forță vor avea efectul scontat de a-i aduce pe turci la o dispoziție mai amiabilă, și că aceștia nu vor trece la măsuri militare de răspuns declarându-i război, ne-o dezvăluie între altele, în chip foarte sugestiv, mesajul din 30 decembrie 1806/11 ianuarie 1807, al ministrului de externe A. Budberg către generalul Michelson. Se exprimă aici convingerea demnitarului țarist că Poarta încă „mai poate fi reținută de la adoptarea unor măsuri hotărâtoare împotriva Rusiei" (cu alte cuvinte războiul – n.n. – M.S.) și că trebuie evitate episoadele belicoase de tipul celor petrecute la București, unde s-au întreprins măsuri foarte neprietenești, și care ar fi putut împinge Poarta la o ruptură definitivă[38]. Același înalt funcționar rus ne mai oferă un argument suplimentar, de natură să explice poziția nuanțată a Rusiei. Într-o notă trimisă aceluiași diplomat, la 5/17 decembrie 1806, Budberg îi sublinia: „De asemenea, ocuparea Hotinului și Benderului nu este privită ca o cucerire și drapelele găsite în aceste fortărețe nu vor fi câtuși de puțin considerate ca trofee luate de la inamic"[39].

[34] N. Dubrovin, *Materialî dlia istorij tarstrovania Alexandru I, Turețkaia voina 1806–1811 gg.*, în „Voennîi subocmik", 1864, nr. 4, p. 112–113.

[35] *Vnesniaja politika Rosii...*, III, p. 383.

[36] *Ibidem*, p. 384.

[37] A.N. Petrov, *op.cit.*, I, p. 116.

[38] Ministrul rus avea în vedere aici episodul petrecut cu ocazia cuceririi Bucureștilor, la 13/25 decembrie 1806, când trupele generalului Miloradovici și arnăuții gărzii domnești măcelăriseră fără cruțare pe cele câteva sute de soldați turci care nu izbutiseră să scape cu fuga în momentul intrării trupelor ruse în București. Pentru descrierea militară a acestui episod, A.N. Petrov. *op.cit.*, I, p. 116, iar pentru amănuntele acestei operații descrierea foarte plastică a lui Langeron (în *Hurmuzachi*, Supliment I^2, p. 322).

[39] *Vnesniaja politika Rossii*, III, doc. 171, p. 417–418.

www.dacoromanica.ro

Că această percepere, mai aproape de sensul real al acțiunii Rusiei, a circulat și în mediile diplomatice, ne-o confirmă și o altă sursă, anume corespondența consulului britanic în Principate, Francis Surmerers. Scriindu-i, din București, la 29 decembrie (s.n.) 1806 ambasadorului Charles Arbuthnot, el îi transmitea următoarele: „Profit de primul moment al sosirii mele la București pentru a avea onoarea să informez pe excelența Voastră că prințul Ipsilanti și generalul-șef Michelson mi-au spus că împăratul Alexandru, ordonând celui din urmă să intre în Moldova, a comunicat miniștrilor străini rezidând la Petersburg că singurul scop al acestui demers este de a intimida Poarta și de a o forța să semneze toate cererile Rusiei și ale aliatei sale Anglia, și că nu-i poate în nici un fel convinge pe turci decât numai cu frica"[40].

Din păcate pentru Rusia, atât caracterul tranșant al ultimatumului propus Porții, cât și contextul internațional nefavorabil în care el fusese adresat acesteia (în octombrie 1806 Napoleon tocmai reușise înfrângerea militară categorică a Prusiei), au împins în cele din urmă Poarta, pe fondul puternicei propagande și presiuni franceze (al acțiunii abile și energice din 16 decembrie a ambasadorului francez Sebastiani), la 26 decembrie 1806/7 ianuarie 1807 să declare război Rusiei.

Trebuie să subliniem aici, cu aceeași obiectivitate, faptul că, din toamna lui 1807, mai ales din momentul în care țarul a refuzat ratificarea armistițiului de la Slobozia (august 1807), în cercurile politice ruse a început să prindă contur ideea ocupării *definitive* a celor două Țări Române. Această tendință anexionistă apare foarte vizibilă cu ocazia întrevederii ruso-franceze la nivel înalt de la Tilsit și este conținută foarte explicit în textul înțelegerii dintre cele două puteri la Erfurt în octombrie 1808[41].

În finalul celor expuse mai sus, subliniem că scopul demersului nostru de investigare a mărturiilor diplomatice și a altor izvoare de epocă a fost acela de a fi încercat o demonstrare faptică a unei teze contrare clișeului interpretativ prezentat la începutul studiului de față. Pe baza surselor amintite, ceea ce am încercat a releva este ideea că, prin ocuparea militară a principatelor dunărene în toamna anului 1806, Rusia nu a urmărit *în chip deliberat* să declanșeze un război contra Porții și să creeze astfel un nou teatru de război în flancul său sudic. Prin neratificarea tratatului de pace semnat de plenipotențiarii săi la Paris, cu Franța, în 20 iulie 1806, Rusia se afla încă în stare de beligeranță cu marea putere occidentală și, ca atare, nu avea nici un interes, imediat și practic, să-și complice situația în sud-estul continentului.

Așa cum am încercat însă să arătăm, turnura foarte rapidă a evenimentelor, lipsa unor mijloace rapide de comunicare între participanți, ca și episoade neprevăzute (spre pildă sângerosul măcel de la București) la care s-au adăugat puternicele presiuni diplomatice franceze, au condus în cele din urmă, la finele lui 1806, la izbucnirea conflictului amintit.

Desfășurat pe parcursul aproape a șase ani, cu numeroase victime și sacrificii materiale de ambele părți, cu transformarea teritoriului celor două principate românești în teatru de operațiuni, războiul avea să se încheie cu pacea de la București, care a consfințit un episod tragic pentru integritatea teritorială a Moldovei și anume pierderea Basarabiei. Aceasta avea să creeze, începând din acest moment, o permanentă și spinoasă problemă în relațiile românilor cu Rusia pe parcursul întregului secol al XIX-lea, cât și după aceea.

[40] Biblioteca Academiei Române, Manuscrise. *Documente diplomatice engleze* (fondul Ciotori), vol. I, (1781–1821), p. 170.

[41] Pentru tratarea mai detaliată a acestor aspecte vezi A. Goșu, *art.cit.*, în *loc.cit.*, ca și, de asemenea, monografia documentată a lui I. Iarcuțchi și Vl. Mischevca, *Pacea de la București*, Chișinău, 1993.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SURSE INEDITE

DOUĂ DOCUMENTE INEDITE DESPRE FRAŢII GHEORGHE ŞI ALEXANDRU HURMUZACHI

ANGHEL POPA

Este cunoscut faptul că în pleiada luptătorilor pentru apărarea fiinţei naţionale a românilor din Bucovina, aflată sub stăpânire habsburgică, familia Hurmuzachi ocupă un loc distinct. Întreaga viaţă politică şi culturală a acestei străvechi provincii româneşti a fost dominată, în perioada 1848-1918, de membrii acestei familii ilustre.

Din aceste motive nu trebuie să ne surprindă atenţia ce i s-a acordat, în cadrul istoriografiei româneşti de până la 1945, concretizată în numeroase articole şi studii, purtând semnătura unor istorici de prestigiu. Au urmat aproape 50 de ani de interdicţie, când istoria acestei importante părţi a neamului românesc, inclusiv a familiei Hurmuzachi, a fost învăluită în tăcere, prezentată fragmentar şi tendenţios; mai grav, falsificată şi golită de sensurile şi valorile sale reale. Acest gol istoriografic a fost suplinit, în anii din urmă, prin editarea primei monografii despre familia Hurmuzachi care, după aprecierea autorului, realizează „prezentarea unitară a vieţii şi activităţii tuturor Hurmuzăcheştilor, începând cu vornicul Doxachi Hurmuzachi şi soţia lui Elena, continuând cu fiii şi fiicele acestora – Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alexandru, Nicolae, Eufrosina şi Eliza – şi terminând cu unii urmaşi, ca Doxuţă G. Hurmuzachi, Constantin N. Hurmuzachi şi Alexandru N. Hurmuzachi"[1].

Cu toate acestea, orice contribuţie, oricât de modestă, îşi are importanţa sa în elucidarea unor aspecte, mai puţin cunoscute, din istoria acestei familii, deopotrivă a provinciei româneşti Bucovina. În acest context, aprecierea lui George Tofan, făcută la începutul veacului nostru, este încărcată de adevăr şi contemporanitate: „E o datorie sfântă a românilor bucovineni ca istoria acestei familii ilustre, a cărei activitate, pe diferite terene ale vieţii publice, a dat roadele cele mai frumoase, să se fixeze pentru posteritate, înainte de a se pierde multe documente valoroase, înainte de a se uita multe amănunte interesante"[2].

O astfel de contribuţie, desigur modestă, sunt rândurile care urmează. Ele se bazează în principal pe fondul arhivistic al Mănăstirii Putna care, la peste 125 de ani de la consumarea evenimentelor în cauză, ne oferă posibilitatea, prin documentele depistate, de a aduce lumină, chiar şi parţială, asupra unor momente din viaţa şi activitatea fraţilor Gheorghe şi Alexandru, fiii lui Doxachi Hurmuzachi. Sunt două documente inedite, datând din anii 1870 şi 1871, relative la lupta desfăşurată de cei doi fraţi menţionaţi pentru unitatea şi autonomia bisericii ortodoxe româneşti din Imperiul habsburgic. În acest sens, considerăm că se impun câteva precizări.

Activitatea desfăşurată de familia Hurmuzachi pentru obţinerea autonomiei Bucovinei, prin despărţirea sa de Galiţia[3], s-a împletit şi completat, în mod fericit şi organic, cu aceea a apărării

[1] Petru Russindilar, *Hurmuzăcheştii în viaţa culturală şi politică a Bucovinei*, Iaşi, 1995, p. 9.

[2] George Tofan, *Viaţa românească în Bucovina. Ziaristica noastră*, în „Viaţa Românească", Iaşi, anul I, nr. 3, mai 1906, p. 455.

[3] În legătură cu lupta românilor din Bucovina pentru autonomie, vezi Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, 1993, p. 305–473; Petru Russindilar, *op.cit.*, p. 95–99, 129–146.

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 529–532, 1999

www.dacoromanica.ro

bisericii ortodoxe româneşti, ameninţată cu deznaţionalizarea prin germanizare şi rutenizare[4]. Nu întâmplător, în anul 1857, în preajma sfârşitului său pământean, Doxachi Hurmuzachi lăsa urmaşilor săi, fii şi conaţionali, un adevărat *testament politic* în care, alături de păstrarea limbii româneşti şi realizarea unităţii naţionale, biserica avea un rol important: „Biserica ţării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru, care. cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află, totuşi, în împrejurările de faţă, ameninţată de nişte jurstări nefavorabile şi cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci, vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea noastră şi pe tot ce aveţi mai preţios şi mai sfânt, ca să fiţi urmaşi demni de strămunii şi părinţii voştri. Ca să vă nevoiţi cu toată virtutea, nu numai să apăraţi drepturile, religiunea şi limba patriei voastre, ci să le lăsaţi urmaşilor voştri într-o stare mai înfloritoare decât le-aţi primit"[5].

Fideli moştenirii primite, fiii lui Doxachi Hurmuzachi, Gheorghe şi Alexandru, au reactivat lupta românilor din Bucovina pentru apărarea Bisericii Ortodoxe Româneşti. După eşuarea tentativei de a realiza o biserică ortodoxă pentru toţi românii din monarhia austriacă (bănăţeni, transilvăneni şi bucovineni), făcută în colaborare cu Andrei Şaguna, în noile condiţii politice, create prin intrarea în vigoare a noii Constituţii din decembrie 1867, ce consacra existenţa Imperiului dualist austro-ungar, ei şi-au concentrat eforturile pentru a ridica biserica românească din Bucovina la rang de mitropolie şi a-i obţine autonomia, prin separarea ei de Mitropolia de la Karlowitz[6]. Aceşti reprezentanţi ai „noului spirit naţional"[7] – cum au fost caracterizaţi de N. Iorga – au avut de întâmpinat puternica opoziţie a episcopului Eugenie Hacman[8], un despot, vândut austriecilor şi rutenilor, care a adus mari deservicii cauzei româneşti din Bucovina.

Cu toată opoziţia episcopului Eugenie Hacman, românii din Bucovina, grupaţi în jurul fraţilor Hurmuzachi, au acţionat. După constituirea „Comitetului pentru autonomia bisericească". avându-l ca preşedinte pe Gheorghe Hurmuzachi, a fost convocată la Cernăuţi, la 11 iunie 1870. o Adunare naţională care a votat o moţiune în favoarea autonomiei bisericii[9].

Deşi desfăşurarea ulterioară a evenimentelor este cunoscută[10], o scrisoare olografă, expediată din Viena la 3 decembrie 1870 starețului mănăstirii Putna, Arcadie Ciupercovici[11], le întregeşte. Conform sursei menţionate, după evenimentele din iunie 1870, un Comitet al Adunării Naţionale din Cernăuţi a desemnat o delegaţie, constituită din trei persoane, cu misiunea de a pleca la Viena pentru a depune toate diligenţele „în causa autonomiei bisericeşti". În urma demersurilor făcute pe lângă împărat şi miniştrii abilitaţi, prin Rezoluţia din 23 noiembrie şi 1 decembrie 1870, s-a obţinut aprobarea pentru convocarea la Cernăuţi a unui Congres bisericesc. În acest sens a fost informat guvernatorul Bucovinei. care urma să organizeze o Adunare pregătitoare. Scrisoarea era semnată de membri „deputăciunii": Georgiu Hurmuzachi. ca preşedinte al Comitetului pentru autonomie bisericească, Alexandru Hurmuzachi şi Eugeniu Stârcea. ambii în calitate de deputaţi ai Senatului imperial.

Nu cunoaştem, în stadiul actual al cercetării, cine a redactat scrisoarea şi nici cine. dintre cei trei semnatari, a scris-o. Ulterior, după ce guvernatorul Bucovinei a hotărât convocarea Adunării

[4] I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina şi a rostului ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni*. Bucureşti, 1916, passim.

[5] Apud Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*. ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe. Bucureşti, 1991. p. 121.

[6] *Ibidem*, p. 179–182.

[7] N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, Bucureşti, 1938. p. 77.

[8] Mircea Păcurariu, *Biserica Ortodoxă Română din Bucovina sub austrieci (1775–1918)*. în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. vol. 3, Bucureşti, 1981. p. 186–189.

[9] I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, p. 105.

[10] *Ibidem*, p. 124–197; N. Iorga, *op.cit.*, p. 100–101. 104–105: Mircea Păcurariu. *op.cit.*. în *loc.cit.*, p. 189–193.

[11] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 192.

www.dacoromanica.ro

pregătitoare, la data de 1 martie 1871, Gheorghe Hurmuzachi a redactat o Circulară[12], publicată în presa vremii, adresată românilor din Bucovina, în care folosește idei și pasaje din scrisoarea ce o avem în discuție.

Dată fiind importanța documentului, îl redăm in extenso:

„Prea onorate Domnule,

Avem onoarea de a Vă înștiința, cum că stăruințele neobosite, de mulți ani, ale fiilor bisericei dreptcredincioase din Bucovina, în causa autonomiei bisericești, s-au încununat, în fine, laudă Domnului!, cu doritul succes.

Generozitatea, înțelepciunea și bunăvoința M.S. Împăratului pentru țara noastră și împlinirea dreaptă și luminată a prea înaltelor intențiuni de către actualii miniștri au îndestulat dorințele compatrioților noștri coreligionari, devotați bisericii părinților lor și anume rugămintea specială a deputăciunii, trimise la Viena, în urma Adunării poporale din luna lui iuniu: *Congresul bisericesc* ni s-au încuvințat!

Domnul Prețedinte al țării au primit, în consecință, de la locurile înalte, însărcinarea de a întruni în Cernăuți, cât mai curând, o Adunare pregătitoare – „Vorversammlung" – care va delibera, spre a face propunerile sale, despre modalitățile necesare: legea de alegere pentru conchiemarea Congresului, care lucrare are a se supune, fără întârziere, prea înaltei sancțiuni.

Vă împărtășim, alăturat, întregul cuprins al respectivelor naltelor resoluțiuni din 23 noiembrie și 1 decembrie a.c.

Dorim cu căldură și sperăm, cu deplină încredințare, cum că Congresul încuvințat va servi pentru înflorirea bisericii ortodoxe, va strânge legăturile de frăție între toți fiii ei din Bucovina, fără osebire și va întări concordia și fericirea iubitei noastre patrii.

Primiți, prea onorate Domnule, asigurarea deosebitei noastre stime și considerațiuni.

Viena, în 3 Decembrie 1870.

Membrii deputăciunii:
Georgiu Hurmuzachi
preș. al Comit. p. autonomia biser.
Alexandru Hurmuzachi
dep. la Senat. imp.
Eugeniu Stârcea
dep. la Senat. imp."[13]

Adunarea pregătitoare a fost convocată la Cernăuți, desfășurându-se la data menționată, sub prețedința guvernatorului Bucovinei, votând Statutul Congresului bisericesc care, deși sancționat de împăratul Austro-Ungariei, la 9 august 1871, nu va mai fi convocat, din cauza opoziției acerbe a episcopului Eugenie Hacman[14], problema luptei pentru autonomia Bisericii românești din Bucovina intrând într-o nouă fază[15].

Din nefericire, luptătorul pentru apărarea ființei naționale a românilor din Bucovina, Alexandru Hurmuzachi, „acel cap genial, cu inima simțitoare, totdeauna mai mult pentru alții decât

[12] I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, p. 110. Alți autori confundă Adunarea pregătitoare cu Congresul bisericesc. Cf. Petru Russindilar, *op.cit.*, p. 103.

[13] Arhiva Mănăstirii Putna, dosar 1. Limba germană și chirilică-română, Diversă corespondență, 1870, f. 338–338 verso.

[14] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 194–198.

[15] Idem, *Istoria Bisericii din Bucovina*, p. 124–197; Mircea Păcurariu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 189–193.

www.dacoromanica.ro

pentru sine"[16], nu a participat la Adunarea pregătitoare. După activitatea intensă desfășurată la Viena pentru apărarea bisericii strămoșești, îmbolnăvindu-se, la începutul anului 1871 a plecat în Italia pentru a-și îngriji sănătatea. Subit, la 8/20 martie 1871, se stinge din viață la Neapole. Corpul neînsuflețit i-a fost adus în țară, fiind înmormântat, la insistențele sorei sale, Eliza G. Sturdza, la moșia Dulcești din Moldova[17].

„Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina", cu sediul la Cernăuți[18], având printre membrii săi fondatori și pe Alexandru Hurmuzachi, a luat decizia de a organiza „un parastas solemn" în Catedrala din Cernăuți, la data de 25 aprilie/7 mai 1871. Dorința Comitetului de conducere al Societății era de a se organiza, la data menționată, acțiuni similare în toate bisericile din satele și orașele Bucovinei, în semn de omagiu față de memoria celui dispărut.

În acest sens, Comitetul Societății s-a adresat printr-o scrisoare, semnată de I. Caliniciu, datată 19 aprilie/1 mai 1871, starețului mănăstirii Putna, Arcadie Ciupercovici. Ca și în cazul precedent, redăm textul documentului:

„Prea Cuvioșia Voastră!

Răpausarea mult meritatului și prea demnului patriot, Alexandru Cavaler de Hurmuzachi, au umplut inimile tuturor compatrioților săi de cea mai adâncă întristare. Toți simțesc pierderea cea mare pentru patrie, națiune și biserică, cauzată prin această jalnică întâmplare, care ne-a răpit, atât de timpuriu, pe unul din cei mai străluciți bărbați ai țării și națiunii, pe un amic sincer al poporului, pe un fiu credincios și zelos al Bisericii, în scurt, pe un patriot necomparabil.

Spre a arăta a noastră stimă și recunoștință către acest neobosit lucrătoriu pentru binele națiunii și al bisericii, ale căruia merite vor rămâne pururе vie în inimile compatrioților și conaționalilor săi. au hotărât Comitetul Societății pentru literatura și cultura română, ca să se facă pentru marele patriot repausat, în duminica viitoare, adecă în 25 aprilie/7 maiu a.c., în biserica catedrală de aici, după săvârșirea Sf. Liturghii, un parastas solemn și tot într-aceeași zi și în bisericile Sf. Mănăstiri și ale orașelor din țară, o serbare bisericească corespunzătoare.

Comitetul își ia, așadară, libertatea de a Vă ruga, pe Prea Cuvioșia Voastră, ca să binevoiți a purta de grijă și a pune la cale, cele cuvenite, spre a efectua această dorință generală și a-i da repausatului tributul meritat, al stimei și al recunoștinței generale.

Primiți, Prea Cuvioșia Voastră, expresiunea distinsei stime și a venerațiunii, de la Comitetul pentru literatura și cultura română în Bucovina.

Cernăuți, în 19 aprilie/1 maiu 1871.

I. Caliniciu"[19]

Nu cunoaștem decizia starețului, dar putem afirma, cu toată siguranța, că „parastasul solemn" a fost săvârșit cu respectul și recunoștința cuvenită, având ca singur argument doar implicarea lui Arcadie Ciupercovici în organizarea serbării de la Putna, din vara aceluiași an, ce a reunit. la mormântul lui Ștefan cel Mare, pe românii din toate teritoriile românești, ca simbol al unității naționale.

[16] George Barițiu, *Familia Hurmuzachi*. Prefață la Hurmuzachi, Eudoxiu cavaler de. *Fragmente din istoria românilor*, t. 1, București, 1879, p. XVI.

[17] Petru Russîndilar, *op.cit.*, p. 31.

[18] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 151–158; Mihai Iacobescu, *op.cit.*, p. 455–458.

[19] Arhiva Mănăstirii Putna, dosar 1, 1871, f. 322–322 verso.

www.dacoromanica.ro

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

FIGURA REGELUI CAROL I ÎN MANUALELE ŞCOLARE ROMÂNEŞTI[1]

MIRELA-LUMINIŢA MURGESCU

De ce din nou manualele şcolare? Pentru că ne place sau nu, conştientizăm sau nu, ele reprezintă un factor de aculturaţie şi educaţie pe care un istoric nu-l poate neglija. Din momentul instituirii învăţământului obligatoriu şi până în cel în care magia audio-vizualului a cotropit existenţele noastre, devenind o prelungire de cele mai multe ori nefirească a organelor noastre de simţ şi înţelegere, şcoala a reprezentat principalul canal de transmitere a informaţiilor şi mai ales de socializare. Iar manualul şcolar este dovada palpabilă, nu a ceea ce se făcea realmente în spaţiul şcolar, ci mai ales a ceea ce se propunea.

Studierea imaginii pe care cartea şcolară o propune despre Carol I oferă istoricului satisfacţia de a surprinde jocul mental al transformării unei realităţi istorice în realitate educativă. Este o istorie în mers ce se concretizează odată cu trecerea timpului. Sarcina educativă asumată de cei care doreau să dezvolte sentimentele de ataşament faţă de principele şi apoi regele Carol I nu era deloc uşoară. Noul domnitor trebuia integrat mentalului colectiv într-o perioadă în care societatea românească era în proces de conştientizare la nivel popular a identităţii naţionale. Într-o perioadă de exaltare a valorilor naţionale, domnitorul, sosit dintr-un spaţiu oarecum îndepărat şi fără mari semnificaţii pentru o mare parte a populaţiei cu precădere rurale, trebuia integrat organic identităţii româneşti. Era nevoie de o legitimare pentru ca, dincolo de o acceptare raţională, dinastia să fie înconjurată şi sprijinită cu afecţiune şi ataşament. Carol avea de luptat, în primul rând, cu un anume model de conducător, extrem de drag mentalului comun. Ştefan cel Mare şi Alexandru Ioan Cuza reprezentau prototipul părintelui-protector, popular, apropiat, bun şi blând, sau cel mult dojenindu-şi supuşii cu asprime părintească. Din când în când, domnitorii puteau „călca şi strâmb", erorile de comportament umanizându-i şi apropiindu-i de omul obişnuit, care trecea peste micile greşeli cu un semn discret din ochi şi cu un zâmbet şăgalnic. Temperamental, noul domnitor era departe de acest model.

Pe de altă parte, societatea românească manifesta şi un pronunţat deficit în ceea ce priveşte sentimentele dinastice. Aşa că şcoala avea menirea ca pe de o parte să întărească atât un set de valori şi de ataşamente faţă de domnitor ca persoană concretă – ceea ce făcuse şi în anii anteriori, sub Cuza – şi totodată de a contribui la cristalizarea unor sentimente legate de ideea dinastică. Carol nu se mai reprezenta doar pe el însuşi ca un conducător, ci devenea un întemeietor de dinastie, urmaşii săi legitimându-se nu numai prin ei înşişi, ci mai ales prin ascendenţă. Carol devenea o piatră de temelie şi aceasta trebuia mai întâi bine fixată în mentalul colectiv.

În acest proces şcoala capătă o însemnătate specială. Manualul şcolar, cu precădere cel de istorie, dublat însă de cel de citire (care cuprindea şi lecţii de educaţie civică) şi de cel de geografie,

[1] Având în vedere faptul că redactarea textului s-a încheiat în aprilie 1999, în analiză nu au fost cuprinse manualele de istoria românilor apărute ulterior.

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 533–555, 1999

www.dacoromanica.ro

trebuia să vehiculeze o serie de mesaje care aveau ca scop inculcarea unui set precis de valori şi sentimente faţă de instituţia monarhică şi faţă de Carol. Pe de altă parte, şcoala putea să ajute la transformarea domnitorullui într-o realitate perceptibilă, în condiţiile în care secolul al XIX-lea nu beneficia de binefacerile tehnicii ce materializează astăzi universul politic. Tablourile şi fotografiile nu erau întotdeauna suficient de expresive, astfel încât îi revenea cărţii şcolare în primul rând misiunea de a contura în imaginaţia şi memoria viitorilor cetăţeni ai României portretul Conducătorului, conducător pe care unii indivizi nici nu-l vor vedea vreodată în realitate. Sistemul educativ putea să ajute la surmontarea distanţei dintre rege şi supuşi, mai ales că principele Carol, spre deosebire de Cuza, nu era înconjurat de aura povestirii populare.

Trebuie precizat faptul că în primii ani ai domniei lui Carol atitudinea autorilor de manuale este rezervată, aşa cum este rezervată şi faţă de Cuza. Autorii ezitau, conştienţi că pentru ceea ce este prea aproape nu se ştie niciodată care este direcţia corectă din punct de vedere politic. „Fiind epocha presentă noi n-avem nici capacitatea de o tracta imparţial, nici buna cuviinţă ne-ar permite a vorbi de oameni ce încă vieţuiesc..." declara un autor de manuale în ediţia din anul 1869 a cărţii sale, oprindu-se cu nararea evenimentelor la momentul 1848[2]. Abia după 1875 autorii încep să trateze această perioadă recentă.

De altfel, autorii de manuale erau lipsiţi de îndrumările necesare din partea autorităţilor şcolare. Până în anul 1891, programele şcolare, extrem de parcimonioase în explicaţii, prevedeau pentru clasa a IV-a primară doar: „istoria patriei de la Mihai Viteazul până în zilele noastre în mod biografic", profesorii neprimind nici o indicaţie precisă asupra tematicii sau a modalităţilor în care un domnitor sau altul ar fi trebuit prezentat. O schimbare extrem de interesantă survine la sfârşitul secolului, când programele şcolare prevăd, începând cu anul 1891, ca la clasa a III-a studiul istoriei să înceapă cu domnia lui Carol şi independenţa, pentru ca apoi să continue cu Alexandru Ioan Cuza şi Unirea Principatelor, după care se revenea la tratarea cronologică cunoscută, începând cu antichitatea. Studiul istoriei pornea de la două personalităţi şi se încheia ciclic cu aceleaşi două. Nu este greu de observat că la baza studiului istoriei erau puse două personalităţi şi două evenimente: Carol I şi Cuza, Războiul de Independenţă şi Unirea. În acest fel, tot acest angrenaj de personaje şi fapte istorice capătă valenţe de simboluri fondatoare şi edificatoare ale României moderne. Trecuseră un număr bun de ani de la evenimentele din 1866, iar domnia lui Carol I şi dinastia îşi găsiseră echilibrul şi stabilitatea în spaţiul românesc. De asemenea, odată cu programa din anul 1891, manualele cuprind şi o lecţie numită *Starea actuală a Regatului faţă cu trecutul*, iar studiul istoriei patriei începe cu o lecţie dedicată *regelui şi familiei regale*. Astfel încât la sfârşitul secolului regele Carol are un loc bine stabilit în manualul de istorie, imaginarul şi imaginea despre acesta fiind permanent completate de informaţiile oferite copiilor la orele de citire şi geografie. Şi nu trebuie omis faptul că Spiru Haret, într-o circulară emisă chiar la începutul ministeriatului său, prin care se hotăra sărbătorirea festivă a zilei de 10 mai în toate şcolile secundare din ţară, cerea imperativ cadrelor didactice: „Cea dintâi datorie a şcolii, care trece înaintea oricărei alteia, este de a forma buni cetăţeni şi cea dintâi condiţie pentru a fi cineva bun cetăţean este a-şi iubi ţara fără rezervă şi a avea o încredere nemărginită într-însa şi în viitorul ei. Toată activitatea, toată îngrijirea celor însărcinaţi cu educarea tinerimii acolo trebuie să tindă... Siliţi-vă a-i convinge că ţara lor este cea mai bună ţară, că neamul lor este cel mai viteaz, cel mai nobil, cel mai energic din toate neamurile. Nu vă temeţi că veţi cădea în exces pe calea aceasta: oricât de departe aţi merge, cu atât mai bine va fi. Căutaţi încă a face să intre adânc în mintea tinerilor că epoca în care trăim este una dintre cele mai mari din istoria noastră; că Suveranul nostru este unul dintre cei mai mari din câţi au ocupat până acum Tronul ţării, că niciodată poporul român nu a avut mai bine conştiinţa exactă a valorii sale: că niciodată nu a dat, într-un timp aşa de scurt, mai multe şi mai mari dovezi de vitalitate şi pricepere; că niciodată nu a avut o poziţie mai înaltă între

[2] M. C. Florenţiu, *Summariu de istoria Română*, Bucureşti, 1869, p. 68. Abia din anul 1879, manualele sale vor cuprinde domniile lui Alexandru Ioan Cuza şi Carol I.

www.dacoromanica.ro

poparele Europei decât aceea pe care şi-a câştigat-o prin vitejia şi înţelepciunea lui. Luptaţi pentru a nu lăsa să prinză rădăcină la dânşii deprinderea de a găsi rău tot ce văd şi tot ce-i înconjoară în ţara lor"[3].

Analiza cantitativă a mănualelor de istorie ne relevă modul în care spaţiul alocat domnitorului Carol creşte de la 0,63–1,80% în deceniul 8 al secolului al XIX-lea, la 4% până la 8% la începutul secolului XX, fără a mai socoti cazul special al lui Grigore Tocilescu, în manualele sale domnia lui Carol I ocupând în jur de 17%.

Dincolo de aspectele pur informative, cartea şcolară avea menirea de a contribui la integrarea domnitorului în memoria colectivă, ori acest lucru trebuia în primul rând să surmonteze un posibil sentiment de alteritate ce ar fi putut să apară, firesc, având în vedere faptul că Germania reprezenta pentru o mare parte a populaţiei un teritoriu îndepărtat, aproape necunoscut şi în orice caz neutru din punct de vedere sentimental. Şcoala oferea o serie de informaţii despre spaţiul german la orele de geografie. Problema este, totuşi, cât de integrate erau acestea în mentalul colectiv. Despre german, manualele şcolare considerau că era caracterizat prin seriozitatea, iubirea de osteneală şi suferinţa sau pacienţia în îndeletniciri[4] şi sinceritate[5]. În acelaşi timp trebuie precizat faptul că în manualele de istorie de la mijlocul secolului de cele mai multe ori se folosea termenul de nemţi pentru a-i desemna pe austrieci[6]. Astfel, August Treboniu Laurian în repetate rânduri pomeneşte pe Rudolf „imperatorul german". Mihai Viteazul este ucis de valoni şi germani[7] sau de „mâinile Nemţilor vicleni"[8]. Referindu-se la pierderea Bucovinei, Constantin Handoca foloseşte ambii termeni (autrieci şi nemţi) în cadrul aceleiaşi lecţii. În aceste condiţii era necesar să se stabilească o legătură între între spaţiul german şi universul românesc, şi aceasta va fi Dunărea. „Dumnezeu a făcut ca la izvorul bătrânei Dunăre să se nască conducătorul înţelept, care să conducă cu înţelepciune paşii unui popor aşezat la gurile marelui fluviu"[9]. Iar asocierea nu este lipsită de importanţă, căci, aşa cum afirma acelaşi autor, „pentru patria nóstră, Dunărea este un dar preţios. Ea încinge trupul mândrei noastre ţări şi o fereşte precum a ferit-o şi în trecut de duşmani, ea îi udă şesurile şi i le face mănoase. Veacuri multe, Românul a luptat alăturea de Dunăre şi şi-a amestecat de nenumărate ori sângele cu undele sale, pentru *neam* şi pentru *cruce*"[10].

Alegerea lui Carol este pusă sub semnul cererii românilor pentru un principe străin, „împlinindu-se astfel dorinţa Românilor arătată încă de la 1857 prin adunările ad-hoc"[11]. Iar autorii de manuale ţin să sublinieze opţiunea sa fermă pentru România, pomenind faptul că el „a jurat a respecta legile şi obiceiurile ţărei, în scurt, a fi cu trup şi suflet Român"[12].

[3] *Circulara nr. 3253 din 22 aprilie 1897 către licee, gimnazii, universităţi etc. pentru educaţia patriotică a şcolarilor şi serbarea de la 10 mai*, în Spiru Haret, *Opere*, vol. I, Bucureşti, p. 235–236.

[4] Gh. Săulescu. *Întâiele cunoştinţe de litere şi idei pentru tinerimea şcolilor începătoare*, Iaşi, 1842, p. 177–190.

[5] Gr. Pleşoianu, *Abecedar greco-românesc cu frumoase dialoguri, rugăciuni, legi moraliceşti, idei fisiceşti, geograficeşti şi istoriceşti, cules din mai multe cărţi pentru învăţătura copiilor şi într-acestaşi chip cu rumâneşte dat la lumină*, ed. IV. Bucureşti. 1848. p. 117.

[6] Constantin Gallin, *Geografia Ţerrilor Române*. Iaşi, 1869, p. 62.

[7] A. T. Laurian, *Elemente de istoria şi biografii pentru clasa a IV-a a şcolilor primare din Moldova*. Iaşi. 1857. p. 63: aceeaşi afirmaţie şi la M. C. Florenţiu, *Summariu*, p. 48; Gr. Cristescu, *Manual de istoria Românilor*. Iaşi. 1877, p. 99.

[8] Melidon, *Istoria naţională pentru popor sau neamul, sapa, arma, casa şi mintea Românilor prin toate timpurile şi locurile*. Bucureşti. 1876, p. 71.

[9] Gh. N. Costescu, *Metodica istoriei şi geografiei*. Bucureşti, 1906. p. 376.

[10] *Ibidem*, p. 486.

[11] Elefterie Ropala, *Elemente de istoria românilor pentru şcoalele primare de ambele sexe*, Iaşi. 1878, p. 68.

[12] *Ibidem*, p. 68.

www.dacoromanica.ro

Autorii de manuale subliniază descendența lui Carol din „una dintre cele mai vechi și mai mari familii domnitoare din lume, căreia în parte i se datorește întemeierea puternicului stat al Germaniei"[13]. De asemenea, ei nu omit să amintească faptul că legăturile familiei sale cu istoria românilor sunt mult mai vechi și sunt asociate cu unul dintre eroii exemplari ai panteonului istoric: Mircea cel Bătrân. În descrierea luptei de la Nicopole, manualele școlare amintesc participarea unora dintre „cei mai viteji cavaleri ai Franciei și Germaniei printre care și *Frideric de Hohenzollern*, străbunul Regelui nostru"[14], care va da dovadă de un curaj deosebit „apărându-l cu trupul său" pe regele Sigismund[15]. Dincolo de acest mesaj direct ce leagă peste timp trecutul lui Carol de trecutul românilor, domnia lui Mircea prilejuiește unui autor introducerea unui mesaj educativ indirect atunci când afirmă „să-i cinstim dar pe toți cei care ca Mircea se îngrijesc și luptă pentru binele țării"[16]

Nu numai descendența îl îndreptățește la ocuparea unei asemenea demnități, ci și pregătirea. A. D. Xenopol subliniază faptul că, „deși principele Carol nu știa că are să devină domnul poporului român, totuși el se pregătise prin studii serioase politice și militare la ocuparea cu onoare a unui asemenea loc"[17]. Manualele cuprind o serie de informații despre pregătirea și activitatea sa înainte de ocupa tronul României, „când de tânăr locotenent dăduse probe de înțelepciune rară și vitejie foarte mare"[18].

Meritul său este de a fi acceptat „cu mărinimie„[19] responsabilitatea conducerii statului român în condițiile în care Filip de Flandra a refuzat domnia datorită „stării îngrijorătoare în care se afla țara"[20].

Care sunt aspectele și momentele principale ale domiei lui Carol selectate pentru procesul educativ? Un manual pentru exerciții de compunere și citire surprinde tocmai punctele esențiale pe care elevii ar fi trebuit să le cunoască. Pentru a exemplifica modalitatea de alcătuire a unei compuneri, autorii aleg ca subiect *Măria sa regele Carol I*, oferind în continuarea planul de desfășuare a acesteia. Aspectele principale erau: Noi suntem Români; Regele Carol este un om înțelept, bun și viteaz: El este fala Românilor și, prin înțelepciunea lui, Țara noastră a mers tot înainte; Faptele mari săvârșite în timpul de 43 de ani de Regele Carol I, pentru binele Patriei și al neamului, sunt următoarele: Războiul pentru dobândirea independenței Țării; ridicarea României la rangul de Regat; răspândirea învățăturii; înălțarea Bisericii; judecata tuturor cetățenilor după legi drepte și egale pentru toți; siguranța vieții și avutului; plata birurilor și a altor dări către stat orânduite în mod egal după averea fiecăruia; înmulțirea liniilor de drum, șoselelor...; înființarea vapoarelor pe mare...; comerțul; armata română; înălțarea Țării la locul de cinste printre toate statele Europei[21]. După acest model, elevii urmau să alcătuiască o altă compunere și despre Alexandru Ioan Cuza.

Remarcăm faptul că războiul pentru independență reprezintă unul dintre punctele nodale în caracterizarea domnitorului. Acest episod reprezintă proba de foc pe care Carol o trece pentru a se integra total în istoria românilor. Autorii de manuale îl prezintă pe domnitor ca exponentul dorinței pentru independență a poporului român. Astfel, el continua șirul domnitorilor ce au luptat pentru

[13] Serafim Ionescu, *Istoria Română*, Partea a II-a, Fălticeni, 1894, p. 4.

[14] Gr. Tocilescu, *Manual de istoria română pentru școlile primare și secundare de ambe-sexe*, partea I-II, 1886, p. 64.

[15] Gh. I. Costescu, *op. cit.*, p. 199.

[16] Serafim Ionescu, *Istoria română*, p. II, *pentru clasa a IV-a și a V-a rurale sau a III-a și a IV-a urbane*, Fălticeni. 1892, p. 41.

[17] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor pentru clasele primare de ambele-sexe*. Iași. 1891, p. 164.

[18] A. M. Michaelescu, *Istoria Țării Românești pentru clasa a V-a rurală și a IV-a urbană*, Ploiești, 1894, p. 118.

[19] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 164.

[20] Serafim Ionescu, *op. cit.*, partea a II, 1894, p. 10.

[21] Gh. I. Ionescu, Gh. I. Costescu, Radu Popescu, *Exerciții de gramatică și compunere pentru divizia III rurale, anul I și II*, București, 1903, p. 84–85.

www.dacoromanica.ro

libertate, primind legitimarea unui Ştefan sau a unui Mihai, domnitorii în compania cărora este cel mai des amintit. Pentru memoria colectivă, Carol avea nevoie de aceste legitimări, avea nevoie de ancore în trecutul românesc pentru a fi integrat ca simbol în imaginarul complex al naţiunii române. Nu este deloc lipsit de interes faptul că într-o piesă de teatru din 1874, cu un didacticism uneori ilar, Mihai Viteazul este domnitorul ales a legitima şi a transmite moştenirea istoriei româneşti domnitorului Carol. Ieşind din negurile trecutului, Mihai Viteazul admiră o paradă militară, regretând că nu a avut „o oştire aşa de disciplinată ca astazi, şi atunci!...o! atunci ţara mea ar fi fost stăpână din Tisa până în Marea Neagră şi din Nistru până în Balcani!"[22]. Tristeţea sa este alinată de două personaje feminine reprezentând România (Ţara Românească) şi Moldova, care declamă cu vervă: „Aşa va fi! Ştefan şi Michaiu nu au aruncat sămânţa libertăţii pe pământul românilor în van. Momentul se apropie; iată România şi Moldova surori drepte unite vor stărui a insufla, ca şi lui Michaiu şi Ştefan, Domnitorului actual punctul la care aţi ţintatu voi... la *Independenţa Românilor!...* Vino între noi, iubitul nostru fiu, ca să observăm cu nepărtinire faptele succesorului tău". Carol este clar investit cu calitatea de urmaş a lui Mihai Viteazul, discursul voievodului muntean direct adresat domnitorului reprezând de fapt un act simbolic de transmitere a prerogativelor şi a legitimităţii proprii. „Măria Ta! înainte de a începe o serbare atât de măreaţă pentru Voi şi Naţiunea întreagă, permiteţi unui bătrân din popor a vorbi câteva cuvinte, împreună cu aceste două fiice ale lui, una din Moldova şi cealaltă din România...! Tu fericite suveranu, destinatu de providenţă a trece la nemurire!... În mâinile tale ţii cârma acestor fiice ale glorioasei Rome! Condu-le cu înţelepciunea ta, scapă-le dintre stâncile de intrigi şi invidie ca să le duci la limanul fericirei!... Fie ca serbarea aniversară de astăzi să se săvârşească în toate zilele de fiecare supus al Tău în parte în coliba şi familia sa; Ţine într-o mână cumpăna dreptăţii şi într-alta trăsnetul omorâtor de viţiu şi nedreptăţi; Fii înconjuratu de animi patriotice şi capete luminate!... Primeşte această cunună care, cum vezi, este încărcată de glorie: ea este dată lui Michaiu din partea Românilor!... dar vezi că nici chiar timpul n-a putut-o veşteji. Priveşte în faţa Ta, şi vezi, înainte-ţi nu stă altul de câtu numai fii demni, ai lui Michaiu şi Ştefan, pentru care voi astăzi ridicaţi această statuie; primeşte-o Măria Ta, din mâna unui bătrân român şi fă-o mai strălucitoare de cum este; primeşte şi aceste două stindarde din mâinile a două fiice române, şi ţine-le tot aşa de înfrăţite şi de curate precum ţi le-a dat! (Poporul în genunchi strigă ura! trăiască Mihai Viteazul! Trăiască Carol I!"[23]. Iar manualul lui M. C. Florenţiu pare a transmite aceeaşi idee a continuităţii de politică şi idealuri dintre Mihai Viteazul şi Carol I. „Spada lui /Românului/ care nu mai lucise cu atâta vrednicie aproape de la Mihai Viteazul, dovedi în modul cel mai strălucitor că Românul n-are necesitate decât de un bun conducător pentru a atrage stima şi admiraţia lumii"[24].

Deci. războiul pentru independenţă este prezentat în cartea şcolară ca momentul ce lega imaginea domnitorului de sufletul românilor. De aceea în textul cărţii şcolare sunt accentuate o serie de elemente legate de atitudinea lui faţă de politica externă, urmărindu-se astfel educarea unor sentimente de ataşament. „Principele Carol în prevederea întâmplărilor viitoare şi ştiind că un popor trebue să se razime mai mult pe propriile lui puteri decât pe ajutorul străinilor, îşi dădu imediat toată îngrijirea pentru sporirea, organizarea şi întărirea armatei"[25]. Mândria naţională şi ataşamentul faţă de domnitor sunt educate şi prin introducerea în manuale a relatării vizitei lui Carol la Constantinopol. „Primirea ce i se făcu în capitala imperiului otoman – scrie Xenopol – fu din cele mai strălucite, mai pompoasă decât aceea ce fusese încuviinţată lui Cuza şi dovedi că poporul scăpase de umilirile de

[22] Iorgu Caragiale. *Poveţele lui Michaiu Bravul către Români la monumentul său*, tablou theatral într-un act. Bucureşti. 1874. p. 11.

[23] *Ibidem*, p.13–14.

[24] M. C. Florenţiu. *op. cit*. p. 108.

[25] A. D. Xenopol. *op. cit.*. p. 165–166.

www.dacoromanica.ro

altădată, când domnul unei dintre țările române trebuia să sărute poala macatului de la patul pe care ședea Sultanul, precum și mâna vizirului și a altor mari dregători ai Porței"[26]. Dincolo de realitatea istorică, ceea ce este important este faptul că autorul introduce această scurtă povestire cu scopul de a cristaliza în mintea copiilor imaginea domnitorului mândru și apărător al demnității naționale. Descrierile bătăliilor de la 1877–1878 aduc în prim plan imaginea domnitorului apropiat de popor, aflat în mijlocul lui, discutând și suferind alături de el. „Și apoi cum nu s-ar fi luptat cu drag fiecare ostaș pentru neatârnarea Patriei sale, văzând alături de el pe domnul țării încurajându-l și când scia că în caz de a fi mort sau rănit, va fi căutat cu atâta îngrijire și dragoste de mamă, de către miloasa Doamnă"[27]. Iar pe de altă parte, războiul este momentul în care calitățile de comandant ale domnului de manifestă cel mai bine.

În procesul de asociere a imaginii principelui Carol cu trecutul românesc, la lecția despre colonizarea Daciei un autor al unei metodici școlare pentru învățământul primar încearcă să stabilească o legătură între politica lui Traian și politica lui Carol față de Dobrogea. „Ce asemănare găsiți între cauza care a făcut pe Regele Carol să colonizeze Dobrogea și între aceea care a îndemnat pe Traian să aducă coloniști în Dacia? Ce deosebire?"[28]. În afară de Tocilescu, care, într-un text encomiastic, leagă fondarea Daciei Traiane de către Traian cu fondarea României moderne de către Carol, ceilalți autori de manuale nu-l asociază în mod explicit pe Carol cu Traian. Nici textul lui Tocilescu nu reflectă o filiație directă între împăratul roman și domnul român. „Astfel nu în deșert geniala făptură a lui Traian, provincia Dacia, se întemeiase, sunt acum 1780 de ani, pentru că din vârtoșii ei coloniști s-a ridicat un neam puternic, care prin lupte uriașe s-a oțelit, prin încercări amare ale sortei s-a înțelepțit, contra lumei barbare pururea a luptat și s-a jertfit, și sdrobind toate greutățile din Apus și Răsărit, Miazănoapte și Miazăzi, a întemeiat în fine Regatul neatârnat al României sub conducerea regelui Carol I, redevenind patria noastră iarăși farul civilisațiunii, al progresului și al ordinei în Orient"[29].

Celălalt aspect fundamental al imaginii domnitorului este cel legat de modernizarea statului. Pentru o parte dintre autori, dintre care se remarcă Xenopol și Tocilescu, Carol este un fondator, este întemeietorul României moderne. „Suveranul, pe care Providența-l păstra pentru ca să întemeieze Statul român modern, regatul României" scria Tocilescu[30], parcă secondându-l pe Xenopol, ce la 1879 nota „el fu sufletul întregii mișcări de avânt însemnat pe care România apucă de 1866 înainte"[31]. Alți autori, printre care mai ales o serie de învățători, încearcă să lege activitatea de dezvoltare a statului român de perioada lui Cuza[32], considerând domnia lui Carol continuarea firească a reformelor începute de domnul Unirii.

[26] A. D. Xenopol, *op. cit*, p. 165.

[27] Serafim Ionescu, *op. cit*, 1892, p. 108.

[28] Gh. I. Costescu, *op. cit.*, p. 156.

[29] Gr. Tocilescu, *Manual de istoria română pentru școlile secundare și primare de ambe-sexe*, p. I–II, București, 1886, p. 214.

[30] Idem, *Istoria română. Cu narațiuni, întrebări și resumate pentru școlile primare de ambe-sexe*, București, 1890, p.132–133.

[31] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 166.

[32] „Sub Principele Carol se continuă cu multă activitate reformele începute sub predecesorul său Alexandru Cuza: se revăzură și se completară mai toate legile trebuitoare, spre a conduce țara la progresul, la care tinde *liberala* ei *Constituțiune*; se înființară mai multe instituțiuni de utilitate publică; se creă *banca națională* și *drumuri de fier* spre a susține și activa industria și comerciu: se votă legea *băncilor rurale* și *a tocmelilor agricole*, spre ajutorarea populațiunii muncitoare și înflorirea agriculturii; se institui Societatea Academică, spre mai multă apropiere și comunicarea aceloraşi idei între toți românii: se

www.dacoromanica.ro

Ca şi precedesorii săi, Carol devine principele ideal. Se afirmă explicit faptul că el este „părintele Ţării, care se îngrijeşte de viitorul şi bunăstarea Patriei"[33] şi „atât Regele, cât şi Regina noastră iubesc pe Români cum iubesc părinţii pe copiii lor"[34]. El este investit cu toate calităţile pe care un conducător trebuie să le posede: vitejie, pe care a probat-o la 1877, generozitate şi mărinimie[35], este deştept[36] şi înţelept[37]. Permanent preocupat de binele poporului său, înveşteşte ţara cu o serie de instituţii absolut trebuitoare. Într-un manual de gramatică, la lecţia despre complement, elevii aveau de analizat următorul text: „România este cârmuită de Regele Carol I. Lui îi datorăm starea înfloritoare de azi a ţării. Majestatea sa a muncit fără preget la aşezarea ţării şi la întărirea armatei. A îngrijit de răspândirea ştiinţei şi a credinţei. Pentru noi Românii, Măria sa a fost un adevărat înger ocrotitor"[38]. Mesajul cuprins în text este direct. Manualele şcolare transmit imaginea unui Carol-principe providenţial sub conducerea căruia, naţiunea română „merge cu paşi repezi spre un viitor ferice"[39]. Un alt aspect asupra căruia autorii stăruiesc foarte mult este cel legat de situaţia României pe plan extern, afirmând că datorită politicii lui Carol „de când este neamul românesc nu ne-am făcut mai bine cunoscuţi lumii întregi"[40], iar, „pe când cu câţiva ani în urmă nimeni nu voia a ţine seama de ţerile Române slabe şi neputincioase, supuse capriţiului Ruşilor şi Turcilor şi privite mai mult ca nişte provincii Turceşti, la care puternicii vecini se uitau ca lupii, gata a le înghiţi, de atunci încoace [proclamarea regatului] România e pusă în rândul altor ţări mari ale Europei, glasul ei e ascultat, nimeni nu mai are dreptul să se amestece în treburile noastre, *Românul e singur stăpân în Ţara sa*"[41].

Dincolo de aceste evenimente şi realităţi, şcoala urmărea, aşa cum am mai spus, formarea unor afecte şi ataşamente faţă de instituţia regalităţii, reprezentată de Carol. Acesta este prezentat ca un simbol şi ca o valoare ce trebuia respectată, căci, aşa cum afirmă autorul amintitei metodici pentru predarea istoriei, el se adaugă triadei sacre: ţară, neam şi credinţă. „Fiindcă a lucrat pentru binele nostru, ce datorăm noi, Românii. Regelui Carol? Ce s-ar fi întâmplat cu ţara noastră, dacă n-am fi avut un cârmuitor înţelept şi viteaz ca Regele Carol? V-am spus în dese rânduri că ţara, neamul şi credinţa lucruri sfinte la străbuni erau; pentru aceste lucruri, ei au pus piepturile lor zid de apărare! Astăzi vă mai spun să nu uitaţi în toată a voastră viaţă, ca tot precum ne sunt scumpe ţara, neamul şi credinţa – trebuie să ne fie scump şi Regele. Fără un Mircea, Ştefan sau Mihaiu, neamul nostru nu ar fi săvârşit atâtea mari isprăvi. Fără un Rege Carol, ţara noastră n-ar fi sporit atât de mult şi n-ar fi astăzi neatârnată şi respectată de alte ţări. Când ştim toate acestea şi când ne gândim la munca regelui, pentru binele României ce trebuie să-i dorim?"[42]. Carol este investit cu puteri protectoare aproape magice, căci, aşa cum se afirma într-o metodică pentru predarea limbii române, poezia „Sus inima Români!" trebuia însoţită de o serie de explicaţii de genul: „vom fi stăpâni pe ţara noastră: limba şi

înfiinţară mai multe fabrici de zahăr, hârtie, chibrituri etc., şi mai presus de toate se organisă şi se puse armata, care avea să ridice gloria naţională, pe celu mai înaltu picior de cultură europeană" (M. C. Florenţiu, *Noţiuni de istoria Românilor*, ed. XIV, Bucureşti, 1882, p. 105–107); C. Gallin, *Lecţiuni din istoria Românilor pentru şcolile primare*, ed. III, Botoşani, 1893, p. 203.

[33] Serafim Ionescu, *Istoria română (Legende naţionale)*, p. I, Fălticeni, 1892, p. 8.

[34] Gh. I. Costescu, *op. cit.*, p. 77.

[35] A. D. Xenopol, *op. cit*, p. 169.

[36] „Priviţi chipul Regelui nostru! El este un bărbat deştept şi viteaz. Sub ascultarea sa neamul nostru românesc a luptat şi a învins pe duşmani"(Gh. I. Costescu, *op. cit.*, p. 76).

[37] Serafim Ionescu, *op. cit*, p. 11.

[38] Gh. I. Ionescu, Gh. I. Costescu, Radu Popescu, *op. cit.*, p. 85.

[39] J. Vasiliu, *Cursu de istoria românilor pentru usul claselor primare de ambe-sexe*, Bârlad, p. 111.

[40] M. S. Andreian, *Micu cursu de istoria Românilor*, Craiova, 1894, p. 110.

[41] Serafim Ionescu *Istoria română*, p. II, Fălticeni, 1894, p. 94.

[42] Gh. Costescu, *op. cit.*, p. 380.

www.dacoromanica.ro

credinţa nu ne vor fi strivite de *străini*, când ne vom iubi regele, căci el veghiază asupra scumpei noastre patrii. El ne-o apără de duşmanii cei răi, care acum ca şi altădată ar voi să ne-o cotropească"[43]. Paradoxul asocierii dintre respingerea globală a străinilor şi dragostea fără limite pentru un rege de origine străină nu pare să tulbure pe îndrumătorul activităţii didactice de la începutul secolului al XX-lea.

În structura sa intimă, imaginea despre Carol I va rămâne în linii mari neschimbată în perioada de după primul război mondial, numai că acum accentele se vor deplasa tot mai mult spre Ferdinand. Carol deja era istorie. Nu este lipsit de interes faptul că într-un set de manuale dedicate în anii '20 studiului istoriei la clasele a II-a, a III-a şi a IV-a ale ciclului primar, semnate Toma Cocişiu, Carol I nu mai apare, familia regală fiind reprezentată acum de Ferdinand, Maria şi prinţul Carol[44]. De exemplu, la clasa a IV-a personajele selectate sunt: Traian, Decebal, Negru-Vodă, Dragoş-Vodă, Bogdan-Vodă, Basarab, Mircea, Neagoe Basarab, Ştefan cel Mare, Petru Rareş, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, regele Ferdinand şi regina Maria. Îl regăsim pe Carol I la acelaşi autor abia în manualul pentru clasa a V-a[45]. Studiul unei metodici din anul 1931 pentru predarea istoriei în şcoala primară ne relevă faptul că punctele esenţiale pe care profesorii trebuiau să le urmărească în predarea lecţiei despre Carol I rămân aceleaşi, la fel şi caracterizarea domniei[46]. Aspectele noi ce apar ţin de introducerea războaielor balcanice şi problema Dobrogei[47].

După 1948, în condiţiile redefinirii panteonului naţional pe baza unor noi valori ce exaltă acum partidul şi poporul, fişa de cadre a fiecărui personaj istoric a fost reanalizată şi readaptată noilor condiţii. Carol era evident un personaj care nu întrunea elementele care să-l facă politic dezirabil. Dar s-a dovedit a fi util, mai ales într-o primă perioadă, ca exemplu negativ. Prin asocierea cu un regim ce trebuia blamat, regele devenea un anti-erou investit cu o simbolistică negativă. Afectele pe care trebuia să le trezească erau de respingere, iar această respingere urma apoi să se extindă asupra întregului regim politic din timpul domniei sale. Cu multă abilitate propapandistică, personajul Carol I este pus în contra-partidă cu Cuza într-un permanent raport naţional-străin. Într-un manual din 1949, sub titlul „Carol I domnitorul burgheziei şi moşierimii", elevii aflau că acesta „a fost adus de boieri în înţelegere cu fabricanţii şi bancherii din străinătate, mai ales cu cei din Germania... Carol I a venit fără avere în ţară, cu un singur geamantan în caleaşcă. A devenit însă în scurtă vreme. unul dintre cei mai bogaţi moşieri, fabricanţi şi bancheri din ţară. Atât el, cât şi urmaşii lui au slujit tot timpul interesele clasei stăpânitoare, asuprind pe toţi cei ce munceau"[48]. El este exponentul vechiului regim, mai ales că „prin detronarea lui Cuza, burghezia şi moşierimea, pentru a găsi un sprijin în politica lor de exploatare şi asuprire a maselor, au oferit coroana lui Carol, din familia Hohenzollern din Prusia. Sosit sărac în ţară, Carol I a strâns o avere uriaşă, moşii de zeci de hectare, mari capitaluri plasate în diferite fabrici, numeroase palate şi castele. Toate acestea proveneau din munca poporului. Carol a favorizat pătrunderea capitalului străin în România, care. în cârdăşie cu boierimea şi moşierimea din ţară, jefuiau fără milă poporul"[49].

[43] Gh. I. Costescu, *Metodica limbei române*, Bucureşti, 1906, p. 327.

[44] Toma Cocişiu, *Cartea vitejilor. Istorie pentru clasa a II-a primară*, manual auxiliar, Blaj, 1925; idem, *Legendele românilor. Manual auxiliar pentru clasa a III-a*, ed. II, Mediaş, 1920; idem. *Cetiri istorice. Manual pentru clasa a IV-a primară*, Blaj, 1920.

[45] Idem, *Istoria Românilor pentru clasele V–VI (primare, programa veche) şi pentru clasa a IV-a (programa nouă) pentru şcolile de ucenici şi adulţi*. Pentru sătenii şi orăşenii care n-au avut fericirea să citească la şcoală faptele strămunilor, Blaj, 1926.

[46] „Un mare rege, muncitor pentru binele ţării, iubit de popor" (N. Batzaria, P. Puchianu. D. Stoica, A. Pora, C. Răsmeriţa, *Istoria Românilor. Câteva orientări metodice pentru tratarea tuturor lecţiunilor de istorie din programa analitică a învăţamântului primar*, ed. I, Craiova, 1931, p. 50).

[47] *Ibidem*, p.49–50.

[48] *Istoria şi geografia României*, manual pentru clasa a IV-a elementară, Bucureşti, 1949. p. 98.

[49] D. Almaş. G. Georgescu-Buzău, A. Petric, *Istoria României*, manual pentru clasa a VII-a, Bucureşti, 1960, p.171.

www.dacoromanica.ro

Din anii '70, în manualele de şcoală primară şi gimnaziu Carol nu mai este amintit aproape deloc. În manualul pentru liceu, informaţia este destul de sumară şi aparent neutră, dar parti-pris-ul este evident. „A fost adus în România şi proclamat principe, prin plebiscit, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, fost ofiţer în garda imperială prusiană; era văr cu Napoleon al III-lea şi rudă a monarhului Prusiei. Proclamarea ca domn al României, sub numele de Carol I, a fost primită cu ostilitate de ţărani. O parte a ţărănimii, în semn de protest, n-a participat la plebiscitul organizat. O altă parte, a refuzat prestarea jurământului de credinţă faţă de noul şef al statului"[50]. Domnia lui Carol se desfăşoară pe fondul unei puternice mişcări antidinastice generate de faptul că domnitorul era un spirit antidemocratic şi prin politica sa externă urmărea să subordoneze ţara Prusiei[51]. Textul este agrementat cu o caricatură din „Ghimpele" relativă la afacerea Strousberg. În rest, Carol I este mai mult o prezenţă de fundal decât un actor al istoriei. Desigur, el este menţionat la lecţia despre războiul de independenţă, dar fără a se insista pe aportul său şi evident fără a se capitaliza acest aport. De asemenea, se pomeneşte rolul său în apropierea de Tripla Alianţă, dar aceasta nu era de natură a dezvolta sentimentele de ataşament faţă de el, ci mai degrabă de a sugera că deşi rege al României a continuat să acţioneze în folosul Germaniei. Într-un fel, manualele reflectă o anumită ambiguitate de fond a istoriografiei române din anii '70–'80 faţă de Carol I: respingerea violentă din anii '50 nu mai era de actualitate, dar nici nu putea fi vorba de o acceptare deplină; în plus, concurenţa lui Cuza era prea puternică.

După 1990, revenirea sa în paginile cărţilor de istorie devine mult mai pregnantă. Discursul este unul pozitiv, dar rezervat, aproape neutru. Sumară, chiar schematică, se încheagă istoria sa în manualele pentru clasa a IV-a. În două dintre aceste manuale domnia sa este integrată lecţiei „Cucerirea independenţei României"[52]. Al treilea manual alternativ cuprinde o lecţie intitulată: „Un rege şi o ţară", în care elevii află că perioada 1866–1914 a fost „o epocă de stabilitate şi progres"[53]. Informaţiilor sumare din acest set de manuale li se adaugă o abundenţă de date şi de evenimente în manualele pentru gimnaziu şi liceu. Se pare că ceea ce ar trebui să reţină memoria colectivă despre Carol I sintetizează autorii manualului pentru clasa a XII-a. „Carol a dus o viaţă exemplară. A fost un om simplu, modest, dar rigid şi dorind peste tot ordine. Reginei Elisabeta i-a interzis orice amestec în viaţa politică, ea preocupându-se mai mult de încurajarea culturii. Nu a opus rezistenţă semnării legilor conforme cadrului constituţional. A apreciat pe unii oameni politici ca Ion C. Brătianu. Ion I. C. Brătianu. D. A. Sturdza. El a fost în acelaşi timp ţinta unor manifestări republicane şi antidinastice"[54]. Este un fel simplist de a împăca şi capra şi varza şi lupul şi de a omite esenţialul.

Indiferent dacă a fost lăudat sau criticat, domnitorul Carol a fost perceput de autorii de manuale în primul rând ca o instituţie ce trebuia apărată sau desfiinţată. Din această cauză discursul ţesut în jurul persoanei sale a căpătat de multe ori, dincolo de aspectul polemic, un aer oarecum artificial. Această artificializare a istoriei, meteahnă veche şi mereu reînnoită a manualelor de istorie şi poate chiar a istoriografiei române în ansamblul său, se menţine chiar şi la autorii de manuale din ultimii ani, deşi aceştia sunt prinşi mai puţin decât în trecut în angrenajul presiunilor politice sau ideologice. Şi ei, ca şi autorii mai de demult, au neglijat un aspect esenţial al relaţiei dintre Carol I şi

[50] Elisabeta Hurezeanu, Maria Totu, Gheorghe Smarandache, *Istoria modernă a României*, Manual pentru clasa a IX-a, Bucureşti, 1978, p. 78.

[51] *Ibidem*, p. 80.

[52] L. Burlec, L. Lazăr, B. Teodorescu, *Istoria românilor*, Manual pentru clasa a IV-a, Bucureşti, 1998, p. 72–73; S. Grigore, A. Berciu-Drăghicescu, N. Cristea, *Istoria românilor*, Manual pentru clasa a IV-a, Bucureşti, 1998, p. 62–63.

[53] M. Ochescu, S. Oane, *Manual pentru clasa a IV-a*, Bucureşti, 1998, p. 64.

[54] Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor. Epoca modernă şi contemporană*, Manual pentru clasa a XII-a, Bucureşti, 1992, p. 137.

www.dacoromanica.ro

societatea românească: acela al şocului cultural reciproc. Cartea şcolară va trebui să fie capabilă să explice elevilor – dincolo de mănunchiuri interminabile de fapte şi evenimente – natura contactului dintre principele german, sobru, rigid, punctual, meticulos şi chiar pedant, şi o societate în cadrul căreia rigoarea era mai degrabă excepţia şi aproximaţia fluidă regula; or tocmai acomodarea treptată a celor două părţi, care fiecare se apropie de cealaltă păstrându-şi totodată şi caracteristici proprii, reprezintă probabil aspectul cel mai interesant al istoriei lui Carol I, aspect care poate fi expus nu numai în terminologie savantă, ci şi povestit sub forma unor întâmplări sugestive de viaţă cotidiană care să fie accesibile până şi elevilor mici. Întâlnirea dintre aceste două realităţi şi modelarea lor reciprocă este probabil moştenirea cea mai importantă a domniei lui Carol I.

REGINA MARIA ÎN TIMPUL MARELUI RĂZBOI DE ÎNTREGIRE A NEAMULUI (1916–1918)

PAUL CERNOVODEANU

Una din marile figuri ale istoriei României a fost, fără îndoială, Regina Maria, soţia lui Ferdinand I cel Leal, căreia destinul i-a hărăzit să joace un rol de seamă în timpul marelui război de întregire a patriei.

Venită ca tânără prinţesă din îndepărtata Anglie, Maria, nepoata de fiu a marei regine Victoria şi de fiică a ţarului Alexandru al II-lea al Rusiei, întărind prin jocul alianţelor matrimoniale prestigiul dinastic al tânărului stat de la gurile Dunării, avea treptat să cunoască şi să îndrăgească nespus de mult poporul ţării ei de adopţie.

În răstimp de două decenii, prinţesa Maria s-a maturizat treptat la şcoala vieţii, după cum ea însăşi avea să istorisească mai târziu în „Povestea vieţii mele": „Trecuseră zilele de chinuitoare singurătate, nu mai eram străină în ţară străină, în jurul nostru se adunase acum un mare număr de prieteni şi de cunoştinţe. Ca să zic aşa, îmi găsisem temelia; totodată mi se deşteptase şi intereseul şi acum când discutau unchiul şi nepotul <= Carol I şi soţul ei Ferdinand> politică sau chestiuni militare, urechile mele nu mai erau astupate de nepăsare. Treptat începusem să văd însemnătatea convorbirilor lor şi să ascult cu ager interes tot ce era de o importanţă vitală pentru ţara mea: agricultură, industrie, armament, politică internă şi externă, şi dorinţa de întregire". Totodată soţia prinţului moştenitor s-a apropiat cu multă înţelegere de oamenii de rând, de ţărani. ascultându-le necazurile, intuindu-le setea de pământ şi necesitatea împroprietăririi lor printr-o nouă şi largă reformă agrară. În acea Biblie a iubirii sale pentru România intitulată „Ţara mea", scrisă în anul de grea încercare 1917, augusta autoare mărturisea cum s-a purtat cu cei umili: „Am intrat în căsuţele lor; le-am pus întrebări, am prins în braţele mele pe pruncii lor... Erau bucuroşi să-mi vorbească... şi îndeosebi să-mi povestească de necazurile lor", animându-i însă „dorinţa de a fi stăpân de pământ, de a avea în seama lui ogorul pe care-l lucrează". Odată, în odaia de lucru de la Cotroceni. între icoane vechi şi candele de argint, Prinţesa Moştenitoare a grăit astfel: „Am venit la d-voastră aşa de tânără, încât m-am înrădăcinat aici de la început. Sunt a voastră, a cerului şi a pământului acestei ţări". Şi nu peste mult timp. ea avea să dovedească această mărturisire de credinţă cu prisosinţă.

Norii groşi de furtună acumulaţi deasupra bolţii europene, contradicţiile dintre cele două blocuri rivale, Tripla Alianţă, patronată de Germania şi Austro-Ungaria şi Tripla Antantă anglo-franco-rusă, acutizate la maximum în urma nefericitului atentat de la Sarajevo. au răbufnit în mod tragic în vara anului 1914, când întreg continentul a fost aprins de flăcările unui război necruţător.

www.dacoromanica.ro

Deşi România era legată prin tratatul secret de alianţă încheiat în taină la 1883 de regele Carol I cu Puterile Centrale, acesta era lipsit de valoare nu numai prin faptul că nu fusese ratificat niciodată de Parlament, dar şi datorită ostilităţii crescânde manifestate de poporul nostru faţă de politica provocatoare a monarhiei dualiste împotriva naţiunii române majoritare din Transilvania, supusă persecuţiilor şi încercărilor de deznaţionalizare forţată. Această atitudine a jucat un rol esenţial în cristalizarea doleanţelor majorităţii opiniei publice pentru ca ţara să meargă alături de Tripla înţelegere, adică de Franţa, Anglia şi Rusia, în vederea eliberării fraţilor români din Transilvania, Banat şi Bucovina.

În faţa hecatombei care s-a deschis în Europa, România a fost de la început supusă presiunilor Puterilor Centrale de a-şi onora tratatul de alianţă din 1883, reînnoit în 1913 şi a intra alături de ele în război. Regele Carol I era ferm hotărât să urmeze această politică, deşi toţi factorii politici de decizie din ţară, cu excepţia fostului premier germanofil Petre P. Carp, l-au avertizat că ţara nu dorea să se alăture în război Puterilor Centrale şi că pentru moment soluţia cea mai lucidă li se părea neutralitatea. Ca rege constituţional, care nu şi-a impus niciodată voinţa în afara cadrului legii, bătrânul monarh a consimţit, cu inima frântă, să se supună verdictului reprezentanţilor ţării. De altfel, viitoarea regină scria în amintirile sale că „Astăzi aproape întreaga Românie privea cu încredere înspre Antantă, întorcându-şi faţa de la Tripla Alianţă... Soţul meu era... pentru poporul său ca o carte închisă, nimeni nu ştia ce simţea... şi nu rostea în cuvinte ceea ce gândea, pe când la mine chiar sângele ce-mi curgea în vine era o garanţie că inima îmi bătea împreună cu a României". Apăsat de infirmităţile vârstei şi cu sufletul zdrobit de amărăciune, regele Carol I a încetat din viaţă la 27 septembrie/10 octombrie 1914. Toată povara succesiunii şi a conducerii pe calea cea mai bună a României revenea acum noului rege Ferdinand I. „Murise ceva – scria mişcată soţia sa Maria – însă prin această moarte se născuse altceva; nemărginite răspunderi de înfăptuire dacă ne dovedeam destoinici pentru munca noastră, dacă aveam putere să cuprindem în mâini ziua ce avea să vie. Pe o cupă de aur ce o dăruii atunci soţului meu pusesem să se sape următoarele cuvinte: «ziua de mâine poate va fi a ta, dacă îţi va fi mâna destul de puternică pentru a o cuprinde»... În acea dimineaţă devenisem, soţul meu şi cu mine, regele şi regina unui popor care începuse să ne iubească, încetul cu încetul, rege şi regină în clipa când Europa întreagă ardea în flăcări ce dogoreau toate graniţele noastre".

Ferdinand I avea însă, ca şi soţia sa Maria, să corespundă întru totul exigenţelor momentului. Suveranul era nu numai un om foarte cultivat, poliglot desăvârşit, cu mult spirit de observaţie şi tot atât de mult discernământ, dar, după cum l-a caracterizat unul dintre cunoscuţii săi miniştri şi mai târziu premier, I.G. Duca, „Regele Ferdinand era din fire democrat. Nu numai raţionamentul său limpede îi zicea că menirea merge spre o democratizare cât mai desăvârşită, dar forma inteligenţei lui deschisă oricărei idei noi, îndrăgostită de progres şi lumină, inima lui generoasă, accesibilă planurilor umanitare, largilor concepţii de dreptate omenească, totul îl mâna cu irezistibilă putere spre marele ideal al societăţilor moderne... Tendinţele conservatoare îi displăceau prin îngustime şi îl jigneau prin egoismul lor, de aceea n-a fost idee democratică, n-a fost propunere înaintată pe care Regele Ferdinand să n-o fi îmbrăţişat cu sinceră iubire şi cu neprefăcută înflăcărare. Prin aceasta era menit să aducă neamului românesc nepreţuite servicii".

Analizând în profunzime situaţia chiar din primele zile ale lunii octombrie 1914, suveranul avea să declare ministrului său Duca: „Eu sunt un rege constituţional; prin urmare, dacă ţara crede că interesele ei îi dictează să meargă împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi vreo piedică la realizarea idealului ei naţional. Un singur lucru cer însă ţării şi cred că am dreptul să-l cer având în vedere gravitatea unei atari hotărâri: «Să se gândească bine înainte de a-şi spune ultimul cuvânt şi de a-şi trage spada»".

Într-adevăr, fiind încă încredinţaţi că neutralitatea era deocamdată singura soluţie, este drept provizorie, Ferdinand I şi guvernul Ion I.C. Brătianu trebuiau să se apere nu numai de presiunile interne ale unei opoziţii gălăgioase antantiste în frunte cu Take Ionescu şi Nicolae Filipescu, ce se rupsese de conservatori, dar şi de cea progermană a conservatorilor, în frunte cu Al. Marghiloman şi

www.dacoromanica.ro

P.P. Carp, sau a liberalului dizident Constantin Stere; în aceeaşi măsură factorii de răspundere din ţara noastră erau supuşi şi intervenţiilor mai mult sau mai puţin insidioase ale miniştrilor străini aparţinând celor două tabere aflate în conflict. În mijlocul acestor frământări regina Maria căuta, pe cât îi stătea în putinţă, să aplaneze suferinţele regelui, sfâşiat între sentimentul de dragoste purtat patriei germane şi lealitatea pe care o datora ţării, încât aşa cum recunoştea chiar dânsa, „era nevoie de multă dibăcie. Trebuia să fiu ca un medic al sufletului lui, să-l pregătesc încetul cu încetul, să dau putere voinţii lui, să-i întăresc firea, să-i netezesc calea, şi la aceasta nu puteam ajunge decât fiind necontenit de strajă şi pregătită pentru orice primejdie".

Opţiunile suveranului şi ale guvernului erau hotărâte: ţara urma să se îndrepte spre Antantă. Dar în acelaşi timp trebuia făcut faţă imperativelor politice şi militare. În cursul verii anului 1915 negocierile secrete între Antantă şi guvernul român se soldaseră la 7/20 iulie în favoarea acestuia din urmă, întrucât situaţia nefavorabilă de pe fronturi înregistrată de aliaţi i-au făcut să accepte toate cererile româneşti privitoare la teritoriile cuvenite din cuprinsul Imperiului Austro-Ungar, iar la 11/24 iulie premierul Brătianu a revenit asupra necesităţii încheierii tuturor stipulaţiilor necesare (înarmare, recunoaşteri teritoriale etc.) pe baza unei convenţii scrise între puterile Antantei şi guvernul de la Bucureşti. Dar toate acestea se desfăşurau în taina cabinetelor, departe de orice urechi indiscrete, opinia publică din ţara noastră, divizată, continuându-şi aprigele dispute între antantofili şi germanofili. De aceea regina Maria – după ce a fost rugată de soţul ei Ferdinand şi de I.I.C. Brătianu să adreseze scrisori confidenţiale verilor ei primari, George al V-lea al Marii Britanii şi Nicolae al II-lea al Rusiei, încercând să le explice adevăratele sentimente ale ţării – nu s-a putut abţine să nu se adreseze la 20 august/2 septembrie 1915 şi sorei sale Victoria, căsătorită cu marele duce Kiril Vladimirovici, vărul primar al ţarului Nicolae al II-lea, mărturisindu-i: „E în adevăr greu să discuţi azi chestii politice, sunt prea arzătoare, prea vulcanice şi fiecare om ajunge prea pătimaş pentru că e în cumpănă soarta ţărilor. Un singur lucru trebuie să-ţi spun: la noi, în pofida izbândelor germane şi a neizbândelor Antantei, poporul are totuşi o neclintită încredere în biruinţa Antantei".

Anul 1916 s-a scurs în bună măsură sub semnul aceloraşi incertitudini şi a negocierilor intense, dar nefructificate, încă, cu aliaţii; de aceea guvernul Brătianu s-a menţinut ferm în păstrarea neutralităţii ţării în lipsa primirii garanţiilor promise şi a armamentului nelivrat în cantităţi suficiente. De abia la 4/17 august, după chinuitoare şi îndelungate tratative, s-a ajuns la încheierea tratatului de alianţă între România, pe de o parte, şi puterile Antantei, pe de alta, sub forma unei convenţii politice, în virtutea căreia îi erau recunoscute drepturile istorice asupra Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei şi a unei alteia, militare, prin care ţara noastră urma să deschidă un teatru de război numai împotriva Austro-Ungariei, aliaţii urmând să ne susţină în Dobrogea.

Consiliul de Coroană care a hotărât intrarea României în război s-a ţinut duminică 14/27 august 1916 la palatul Cotroceni, în sufrageria cea mare, la ora 11. Erau de faţă suveranul, principele moştenitor Carol, membrii guvernului liberal, reprezentanţii Parlamentului, foştii premieri, şefii de partide şi, în sfârşit, foştii preşedinţi ai Corpurilor Legiuitoare. După cum povesteşte I.G. Duca, unul din martorii oculari ai evenimentului, „Regele a arătat că România nu poate lupta alături de Puterile Centrale, căci ar însemna să mergem împotriva întregii evoluţiuni istorice a neamului nostru". De aceea, „având în vedere numai interesele ţării, a cărei Coroană o poartă, s-a învins pe sine însuşi" uitând de originea sa germană şi de sentimentele proprii. Precum cauza cea dreaptă a învins în el, suveranul avea „nestrămutata convingere că va învinge în acest război şi că astfel, din jertfele ce ne aşteaptă, va ieşi îndeplinirea idealului nostru naţional". În grelele încercări prin care a trecut regele Ferdinand, asupra căruia a atârnat povara deciziei finale a intrării României în război, a stat neclintită lângă el regina Maria, în apropierea căreia a simţit liniştea şi siguranţa de care avea nevoie. Regina scria în jurnalul ei că „ziua de 14/27 august a fost, de bună seamă, urmată de obişnuita înfrigurare a războiului. Nemărginit entuziasm, plecarea trupelor, pregătiri... înfrigurate din partea Crucii Roşii, organizarea spitalelor – între care şi spitalul meu în palatul din Bucureşti – înfrăţirea cu aliaţii... Regele era eroul zilei: rostise cuvântul ce fusese aşteptat, trăsese sabia din teacă. Cei ce se îndoiseră

www.dacoromanica.ro

de el se ruşinau de îndoielile lor... Nemaipomenită izbucnire a entuziasmului îi ajută... să treacă ceasul greu al jertfei". Regele şi prinţul moştenitor s-au deplasat la cartierul general de la Scroviişte, lângă Periş (Prahova), în timp ce regina cu restul familiei s-au instalat la Buftea, în castelul Ştirbey. De aici suverana şi-a început munca îndârjită în spitalele de campanie şi în special în acela instalat chiar în palatul regal.

Dar după o înaintare plină de entuziasm în Transilvania, trupele române, atacate puternic de germani, care au venit să sprijine pe austro-ungari, au trebuit să se oprească, apoi să se retragă, în timp ce frontul de sud se afla în gravă primejdie după dezastrul de la Turtucaia şi ofensiva susţinută a trupelor bulgaro-germane în Dobrogea. Deoarece promisul ajutor în oameni şi armament s-a dovedit slab, iar conducerea armatei ruse neinspirată, punând în primejdie frontul românesc, în special cel din Dobrogea, regina Maria s-a adresat din nou, la rugămintea augustului soţ, către vărul ei primar ţarul Nicolae al II-lea la 24 septembrie/7 octombrie, pledând cu patimă cauza românilor şi cerând ajutorul trupelor sale spre a stăvili înaintarea inamicului. Dar ţarul era slab şi influenţabil, fără nici o putere de decizie, iar armatele ruse de abia făceau faţă germanilor pe frontul de răsărit şi austro-ungarilor în Galiţia. Cât despre un ajutor dezinteresat pentru români, nici vorbă. Deoarece germanii şi austro-ungarii puşi sub comanda energicului Falkenhayn, după respingerea trupelor române din Transilvania, au invadat şi teritoriul Ţării Româneşti, iar bulgaro-germanii, conduşi de nu mai puţin durul Mackensen, pătrunseseră adânc în Dobrogea şi ameninţau chiar Muntenia, moralul destul de scăzut al românilor şi îngrijorarea vădită a familiei regale au mai primit o alinare prin venirea în România a misiunii militare franceze. condusă de destoinicul general Henri Berthelot, sosită spre a ne ajuta în echipament şi tehnică de luptă, şi a altor ofiţeri. Regina a simpatizat de îndată pe Berthelot „om vesel, rotund la trup şi plin de optimism înviorător... Aşi fi dorit să-i lămuresc unele chestiuni, dar îmi dădui seama că nu sosise ceasul. Trebuia să-l las să descopere el singur toate".

Între timp s-au angajat lupte înverşunate pentru a stăvili ofensiva duşmanului în Oltenia şi Muntenia, înregistrându-se un succes încurajator în prima bătălie de la Tg. Jiu (16/29 octombrie 1916), unde trupele generalului Ion Dragalina au respins un puternic atac inamic, acţiune în care s-a evidenţiat pentru prima dată eroismul tinerei luptătoare Ecaterina Teodoroiu, intrată în legendă sub numele de „Eroina de la Jiu". Dar generalul Dragalina, grav rănit şi evacuat în spitalul organizat de regina Maria la palatul regal, cu toate îngrijirile acordate, a murit în primele zile ale lunii noiembrie.

Tot atunci familia regală avea să primească o nouă şi grea lovitură. Ultimul născut al suveranilor, principele Mircea. un copil de aproape patru ani, s-a îmbolnăvit grav de febră tifoidă şi după câteva săptămâni de suferinţă s-a stins din viaţă la 20 octombrie/2 noiembrie la Buftea, în palatul Ştirbei, lăsând o durere neţărmurită mai ales în inima sfâşiată de chin a mamei sale. Trupul micului prinţ a fost îngropat în biserica de la Cotroceni, în timp ce în Bucureşti se răspândea panica provocată de apropiata invazie a duşmanului. Veştile rele veneau din toate părţile; evacuarea familiei regale devenise necesară iar la 12/25 noiembrie regina Maria s-a dus la Cartierul general să-şi ia rămas bun de la rege, consemnând: „Avurăm câteva convorbiri în care spusei tot ce aveam de spus; erau lucruri grozave însă ne-am despărţit liniştiţi, parcă n-am fi fost în pragul unor întâmplări atât de îngrozitoare". Plecarea reginei şi a copiilor ei, în afara prinţului moştenitor rămas lângă rege, împreună cu suita doamnelor de onoare şi familia Ştirbey, a avut loc în seara aceleiaşi zile, urmând o lungă şi chinuitoare călătorie cu trenul până la Iaşi. Sosită acolo, regina constata cu mâhnire că „toată lumea se revărsa peste Iaşi. Bieţii, tihniţii lui locuitori erau îngroziţi. Şi toată lumea alerga la mine, atât ieşenii, cât şi străinii; fiecare avea să se plângă de câte ceva, să se împotrivească la câte ceva, iar eu mă sileam să nu mă zăpăcesc într-un asemenea haos... Era o stare de lucruri nemaipomenite, pe care n-o puteam înfrunta decât rămânând cât se poate de stăpână pe mine şi împiedicând din toate puterile să se lăţească tânguirile şi zăpăceala". Mai târziu regina a primit „vestea căderii Bucureştilor. Aflarăm totodată că Nando < = regele Ferdinand>, Carol şi Cartierul general se mutau încet, din loc în loc. împreună cu armata ce se retrăgea în Moldova părăsind oraşele rând pe rând în faţa duşmanului

www.dacoromanica.ro

ce înainta mereu. Se dăduse foc la puţurile de păcură şi la depozitele de grâne". Frontul s-a stabilizat, apoi, între Carpaţi şi Siret şi pe linia Dunării până la vărsarea în Marea Neagră.

Odată cu instalarea guvernului şi a Curţii reginei în casa comandamentului militar din Iaşi, precum şi cu sosirea regelui şi a principelui moştenitor la noul sediu al Marelui Cartier General la Bârlad, s-a pus imediat problema reorganizării conducerii părţii rămasă neocupată din ţară şi a convocării Parlamentului. La 9/22 decembrie 1916 regele Ferdinand a ţinut să deschidă şedinţa Camerei, cu toată solemnitatea cuvenită, în sala Teatrului Naţional din Iaşi, pronunţând un discurs de un vibrant patriotism. Încurajând cu dragoste şi cu admiraţie pe soldaţii noştri, suveranul a subliniat cu toată tăria: „Să spunem ţăranului că luptând pentru unitatea naţională, el luptă tot deodată pentru dezrobirea lui politică şi economică. Vitejia sa îi dă drepturi şi mai mari asupra pământului pe care îl apără şi ne impune mai mult decât oricând datoria ca la sfârşitul războiului să înfăptuim reformele agrare şi electorale...". Cuvintele însufleţite ale regelui dovedesc fără tăgadă că marile reforme preconizate – agrară şi electorală, adică împroprietărirea ţăranilor şi vot universal – au fost încă de pe atunci gândite şi dorite a se înfăptui, iar iniţiativa lor nu s-a datorat unei iluzorii influenţe a revoluţiei ruse din 1917, aşa cum s-a afirmat atât de greşit în trecut în istoriografia noastră impregnată de marxism-leninism. S-a trecut tot atunci la remanierea guvernamentală aşteptată, la 11/24 decembrie fiind introduşi în cabinet, alături de liberali, şi miniştri conservatori şi conservatori-democraţi. „Noua alcătuire era destul de bună" – îşi dădea avizul regina Maria faţă de noul guvern de coaliţie – „întrucât potolea opinia publică".

În iarna foarte grea din primele luni ale anului 1917, la suferinţele populaţiei refugiate, ale localnicilor, dar mai ales ale soldaţilor cantonaţi în satele dimprejurul Iaşilor, s-a adăugat şi virulenţa unei teribile epidemii de tifos exantematic. Pierderile de vieţi omeneşti au fost însemnate în spitalele supraaglomerate sau în cele improvizate, dar, sub energica conducere a dr. Ioan Cantacuzino şi a unor medici francezi, s-a procedat la deparazitarea sistematică a soldaţilor ca singur remediu eficient de combatere a bolii. După cum recunoştea I.G. Duca „regina, cu o energie mai presus de orice laudă, ajutată de fiicele ei, mergea din spital în spital. Cu un dispreţ desăvârşit de pericol nu pregeta să se arate unde epidemia era mai violentă. Nu mii, zeci de mii de soldaţi răniţi şi bolnavi au văzut-o în acele luni la căpătâiul lor. Ea a trăit atunci cea mai frumoasă pagină a vieţii ei, o pagină pentru care România îi datoreşte o admirativă recunoştinţă. Pe de altă parte, prin bărbăţia ei aproape virilă a impus respectul tuturor străinilor ce se aflau, sau ce se perindau prin Iaşi, aducându-ne mari şi netăgăduite servicii". Apogeul epidemiei a fost atins în cursul primăverii anului 1917, după care a început treptat să scadă, nu înainte de a fi secerat aproape 300 000 de vieţi omeneşti, militari, civili şi chiar persoane devotate din corpul medical românesc şi străin.

Izbucnirea revoluţiei social-democrate din Rusia în februarie 1917, abdicarea ţarului Nicolae al II-lea cu înlăturarea dinastiei Romanov de la tron şi proclamarea republicii au sporit neliniştile familiei regale şi ale cercurilor politice din România cu privire la capacitatea colosului de la Răsărit de a mai lupta împotriva Germaniei şi mai ales de a combate propaganda defetistă, alimentată de radicali şi bolşevici, în rândurile soldaţilor demoralizaţi şi înfometaţi. Premierul Brătianu s-a arătat sceptic şi îngândurat în faţa miniştrilor săi declarând: „O revoluţie în mijlocul unui război, asta nu prea îmi place. Caut în istorie şi nu găsesc nici un caz în care să se fi sfârşit cu bine"; de asemenea, generalul Berthelot consemna în jurnalul său la 6/19 aprilie că „bande de soldaţi ruşi au manifestat pe străzile Iaşilor purtând drapele roşii cu inscripţia «mir», ceea ce vrea să zică «pace»", iar peste o zi că aceiaşi „se ţin de mitinguri, fac manifestaţii cu drapele roşii şi, problemă mult mai gravă, declară cu voce tare că s-au săturat de război". În această atmosferă pesimistă o rază de lumină este aruncată de intrarea Statelor Unite ale Americii în război de partea Antantei, la 6 aprilie 1917, act ce a provocat un entuziasm general, atât în rândul aliaţilor, cât şi la noi, unde a contribuit la ridicarea moralului populaţiei şi al guvernanţilor.

Pe de altă parte, în primăvara anului 1917 armata română a trecut printr-un proces de refacere completă, cu ajutorul Misiunii militare franceze şi al celorlalţi aliaţi, reuşindu-se echiparea cu piese de

www.dacoromanica.ro

artilerie grea şi uşoară şi muniţiile aferente, vehicule de transport, materiale pentru spitale de campanie etc. a două corpuri de armată, cuprinzând 15 divizii de infanterie, două de cavalerie, patru de artilerie grea şi 12 escadrile de aviaţie. Moralul trupelor, acum bine echipate şi pregătite de luptă, a fost ridicat şi prin inspiratul cuvânt al regelui Ferdinand, pe care l-a ţinut la Răcăciuni (jud. Bacău) în faţa soldaţilor din Armata a II-a a generalului Averescu la 22 martie/4 aprilie, cuvânt dezbătut şi cu regina Maria, în care a repetat promisiunile făcute în decembrie trecut în Parlament: „Vi se va da pământ. Eu, Regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda; vi se va da şi o largă participare la treburile Statului".

Oştirea română nu s-a lăsat contaminată de propaganda bolşevică şi demonstraţia de fidelitate către ţară, coroană şi guvern făcută cu prilejul zilei de 10 mai, când trupele au defilat, cu drapelele regimentelor trecute prin focul bătăliilor, în faţa suveranilor, a miniştrilor şi a unei imense populaţii pe câmpul de la Şorogari, în apropiere de Iaşi, a fost mai mult decât edificatoare. „Înainte de a părăsi câmpul", scria regina Maria, „trupele ne-au făcut o nespus de însufleţită ovaţie. Regele şi cu mine stam în picioare, în automobil, ca să fim văzuţi de toţi; se repezeau spre noi cu miile, îşi aruncau în sus chipiurile sau le înfigeau în vârful baionetei şi le fluturau deasupra capetelor; năvălise asupra lor un val puternic de entuziasm".

De aceea în România se depuneau în vara lui 1917 toate eforturile în vederea începerii ofensivei menite să izgonească pe inamic peste Siret. Între 11/24 iulie-19 iulie/1 august a avut loc atacul, la început încununat de succes, al Armatei a II-a române, comandate de generalul Alexandru Averescu, în regiunea Mărăşti, spre a străpunge frontul inamic, dar acţiunea a trebuit să fie oprită, nefiind sprijinită de armata rusă, în care intrase morbul descompunerii. După câteva zile a urmat între 24 iulie/6 august–6/19 august năvalnica contraofensivă a austro-germanilor conduşi de generalul Mackensen, care, în urma rezistenţei înverşunate a românilor conduşi de generalul Eremia Grigorescu, a fost dejucată şi s-a încheiat printr-un eşec. În sfârşit, înfrângerea unui alt atac inamic în zona Oituzului în aceeaşi perioadă (26 iulie/8 august–9/22 august) a dejucat încercarea inamicului de a ocupa Moldova.

După alte câteva crâncene bătălii în zona Varniţa, Muncelu şi Cireşoaia, înfruntările sângeroase din sudul provinciei se încheie la 30 august/12 septembrie iar frontul se stabilizează.

Regina Maria a înţeles să se contopească cu totul în sufletul ostaşilor ce-şi apărau cu atâta vitejie ţara. N-a pregetat să viziteze frontul în linia întâi şi să se afle în mijlocul lor şi să-i îmbărbăteze: „Am fost cu ei peste tot în spitale, pe front, până în mijlocul tranşeelor, i-am văzut schimbându-se încet din schelete în fiinţe omeneşti, tinere şi sănătoase. Contribuisem cu toată puterea şi cu toate mijloacele mele la minunea reînvierii lor, ajutându-i, îmbărbătându-i, încurajându-i peste tot şi de câte ori mi-a fost cu putinţă, aşa încât se născuseră între noi relaţii de înţelegere şi dragoste desăvârşită, care erau şi pentru ei şi pentru mine o binefacere. Privind în ochii reginei lor, ei juraseră să stea dârji ca un zid, să apere ultimul petic de pământ românesc care mai era al nostru. Mulţi soldaţi în clipa morţii, mi-au şoptit cu ultima suflare că luptaseră pentru mine. Nu eram eu pentru căminul lor, mama lor, credinţa şi nădejdea lor? Rămăsesem smerită în faţa acelei minunate şi simple credinţe; iar în ziua când împreună cu generalii care întocmeau rezistenţa noastră, stătusem să cercetez amănunţit hărţile, revedeam în minte acea mulţime de chipuri anonime, acea mulţime de ochi care priviseră într-ai mei căutând o ultimă îmbărbătare. Simţeam iar acele sute de mâini tremurânde ce se agăţau de mine înainte de a aluneca în întunericul de veci şi în fundul inimii mele ştiam că mă pot bizui pe soldaţii noştri şi că, deşi aveam o armată atât de mică, în cele din urmă tot a noastră va fi izbânda! Pentru mine, «mama poporului meu», aceasta a însemnat bătălia de la Mărăşeşti!"

După bătălia de la Oituz regele Ferdinand I s-a întors de pe front, unde fusese însoţit de generalul Averescu şi, într-o întrevedere avută cu augusta sa soţie, şi-a manifestat credinţa „că în ciuda puternicii înaintări duşmane şi a pierderilor noastre îngrozitoare... trupele noastre tot le vor ţine piept. S-a întors plin de laude pentru purtarea ofiţerilor şi a soldaţilor" constatând „o mare deosebire între armata de ieri şi cea de azi; e o armată mică, într-adevăr, dar e plină de viaţă, de încredere, de

www.dacoromanica.ro

curaj. O minunată înviere!". Sunt aduse laude şi generalului Averescu, „care îngrijeşte singur de toate, e liniştit, e viteaz şi nu se dă înapoi de la nici o primejdie", fiind şi „foarte iubit de oamenii lui".

Totuşi situaţia în care se afla ţara noastră în toamna anului 1917 era extrem de dificilă şi de precară, cu o linie de front apărată doar de mica noastră armată în timp ce trupele ruse se aflau în plină debandadă, dezagregându-se prin dezertări şi depunerea de arme. În acest context deprimant, izbucnirea revoluţiei bolşevice la Petrograd, acea lovitură de stat armată, iniţiată de revoluţionarii „de profesie" Lenin şi Troţki, care au răsturnat guvernul Kerenski şi au preluat puterea, a agravat la maximum situaţia noastră, fiind abandonaţi de aliatul perfid, care se pregătea să încheie o pace ruşinoasă cu inamicul. Soarta frontului oriental era pecetluită. Guvernul bolşevic a cerut armistiţiu Puterilor Centrale la 22 noiembrie/5 decembrie la Brest-Litovsk. Regina Maria consemna cu tristeţe în jurnalul ei: „Ultimele veşti din Rusia au fost atât de disperate şi atât de îngrozitoare pentru noi, încât Nando < = regele Ferdinand> spune că vede apropiindu-se sfârşitul cu paşi uriaşi. Eu încerc să-l îmbărbătez, să-i dovedesc că nădejdea nu e încă pierdută, dar nu pot lupta împotriva veştilor precise şi rele decât cu instinctul şi încrederea din mine, astfel încât argumentele mele nu prea au putere de convingere. Cred, într-adevăr, că situaţia noastră e complet înspăimântătoare. Ruşii au luat hotărârea să ceară pace şi încearcă să ne silească să facem şi noi la fel...". După o încercare zadarnică de rezistenţă, Consiliul de Coroană din 21 noiembrie/4 decembrie hotărî ca România să accepte, la rândul ei, încheierea unui armistiţiu cu Puterile Centrale. În acest scop a fost trimis la Focşani generalul Alexandru Lupescu, subşeful statului major, care a semnat încetarea focului la 26 noiembrie/9 decembrie, fără termen. „Simt că acest armistiţiu e una din cele mai mari încercări ce-am avut de îndurat până acum..." scria cu obidă regina Maria în jurnalul ei. „Nu putem să ne luptăm din trei părţi cu duşmanii", în care includea şi pe bolşevici, consemna ea mai departe. „E ceva cu desăvârşire peste putinţă. Se pare că duşmanii ne-au trimis vestea că au de gând să calce armistiţiul. Se vede că aşa ne-a fost scris, să fim cu totul nimiciţi, sau că aceasta va fi numai un act al tragediei; ce trebuie să mai vină, vom vedea mai târziu. Sunt cu totul liniştită... Pot cel puţin să privesc <sfârşitul> în faţă fără a mă tângui. Nu e vina mea dacă se prăbuşeşte cerul!"

Anul 1918 începe sub cele mai rele auspicii pentru ţară. Totuşi, în acele momente grele pentru România, „marea noastră înviorare – mărturisea I.G. Duca – venea de la cele ce se petreceau în Basarabia. Aproape concomitent cu iscălirea armistiţiului de la Focşani, se deschidea la Chişinău Sfatul Ţării, prologul reîntoarcerii Basarabiei la patria mamă. Cei mai optimişti... îşi ziceau, azi Basarabia, mâine Ardealul". Proclamându-şi o autonomie, apoi o efemeră independenţă ca Republică Democratică Moldovenească, provincia românească dintre Prut şi Nistru, bântuită şi jefuită de dezertori ruşi şi bande de bolşevici, n-a putut avea o existenţă viabilă şi a chemat în ajutor armata noastră. La 14/27 ianuarie regina Maria menţiona în jurnalul său că „veştile din Basarabia sunt mulţumitoare. Trupele noastre au intrat în Chişinău, cu muzica în frunte, fiind foarte bine primite de popor".

Dar după aceea România a trebuit să facă faţă încheierii tratatului de pace separat între Ucraina, care îşi proclamase independenţa, şi Puterile centrale la 27 ianuarie/9 februarie, fapt ce a precipitat evenimentele. Complet izolată şi părăsită, în faţa presiunilor germane, care doreau cu orice preţ să scoată ţara noastră din război, România a trebuit să se resemneze să negocieze cu inamicul. Guvernul Brătianu şi-a prezentat demisia, iar la 29 ianuarie/11 februarie regele a numit un nou premier în persoana generalului Averescu, care a căpătat mână liberă pentru a trata pacea. „Cercul de fier care trebuia să ne sugrume, se strâmtează din ce în ce. Toată lumea vorbeşte cu noi şi de noi <= familia regală> parcă am fi pe moarte şi n-am mai avea decât câteva ceasuri de trăit. Mă cuprinde o stare de înverşunată răzvrătire. Nu mă pot resemna la o asemenea soartă, nu pot. mi se rupe inima, îmi ucide sufletul, e prea, prea, prea de tot nedrept" scria cu deznădejde regina Maria în jurnalul ei. După întrevederea Averescu-Mackensen la Buftea la 11/24 februarie s-au făcut cunoscute condiţiile grozav de aspre ale păcii: pierderea Dobrogei şi a crestelor Carpaţilor la frontiera cu Austro-Ungaria, înrobirea economică. Spre a umili şi mai mult dinastia, fostul ministru al Dublei monarhii la Bucureşti, contele Ottokar von Czernin, a cerut şi i s-a acordat o audienţă de către regele Ferdinand în

www.dacoromanica.ro

vagonul trenului regal staţionând la Răcăciuni la 14/27 februarie, în care insolentul demnitar a cerut monarhului să accepte oneroasele condiţii de pace, lucru la care suveranul, invocând prerogativele sale ca monarh constituţional, a refuzat să consimtă. Întrucât situaţia a devenit şi mai critică prin semnarea de către Rusia a păcii separate de la Brest-Litovsk la 18 februarie/3 martie, în urma ultimului Consiliu de Coroană ţinut la Iaşi la 19 februarie/4 martie România a acceptat, cu mari ezitări şi rezerve, condiţiile de pace impuse de Puterile Centrale. Ministrul de justiţie Constantin Argetoianu a fost trimis la Buftea să încheie un tratat preliminar de pace. Inima reginei Maria era frântă. Cu toată opoziţia ei înverşunată. suveranul şi guvernul au trebuit să se plece cererilor inamice şi să depună provizoriu spada. consimţind şi la trimiterea peste hotare a misiunilor aliate, în frunte cu cea franceză condusă de generalul Berthelot. Generalul Averescu a preferat însă ca un premier germanofil să preia sarcina semnării definitive la Bucureşti a tratatului de pace încheiat la Buftea şi în acest sens s-a făcut apel la Alexandru Marghiloman, care a depus jurământul în faţa regelui la Iaşi la 5/18 martie.

În situaţia dramatică în care se afla ţara, singura rază de bucurie a venit din Basarabia. În urma votului favorabil al Sfatului Ţării de la Chişinău 28 martie/9 aprilie s-a proclamat unirea provinciei răpite de ruşi la 1812 cu ţara mamă. „Alipirea Basarabiei e netăgăduit un mare eveniment pentru ţara noastră" – consemna regina Maria în jurnalul său. E primul pas înspre «Unirea» visată de România", sărbătorită la Iaşi cu bucurie la 30 martie/12 aprilie, unde suveranii au primit o delegaţie de basarabeni „plini de entuziasm", care au încins o horă în plină stradă în faţa palatului, unde s-au prins şi prinţesele Elisabeta şi Marioara, fiicele perechii regale.

Dar în acea vreme guvernul Marghiloman a încheiat tratatul de pace înrobitor de la Bucureşti din 24 aprilie/7 mai cu anexele sale economice atât de drastice. Această pace silnică – nerecunoscută niciodată de aliaţi – a trecut la 21 iunie/4 iulie prin Parlamentul docil de la Iaşi, dominat de conservatori, dar regele Ferdinand, cu toate presiunile exercitate asupra sa, a refuzat s-o ratifice, ea rămânând, în consecinţă, nevalidată. Regina Maria, în durerea ei neconsolată, a apărut din ce în ce mai rar la Iaşi, deplasându-se mai mult în Moldova, la Coţofeneşti şi Bicaz, cu fetele şi vizitând fostele linii ale frontului, aducând alinare soldaţilor demobilizaţi şi împărţind hrană celor nevoiaşi.

În toamna anului 1918 cursul războiului mondial s-a modificat în chip dramatic pentru Puterile Centrale. ofensiva germană pe frontul de Vest a fost înfrântă şi urmată de o contraofensivă a aliaţilor de proporţii care a împins pe inamic în pragul înfrângerii. Aliaţii acestuia s-au prăbuşit unul după altul. Bulgaria capitulează la 17/30 septembrie, Turcia este scoasă din luptă la finele lui octombrie, iar Austro-Ungaria se destramă cerând pace la 3 noiembrie. Evenimentele se precipită şi în ţara noastră. La 24 octombrie/6 noiembrie guvernul germanofil al lui Marghiloman este demis şi înlocuit cu un altul condus de generalul Constantin Coandă, iar România se pregăteşte să reintre în luptă; la 28 octombrie/10 noiembrie trupele franceze de la sudul Dunării sub comanda generalului Berthelot se apropie vertiginos de hotarele ţării. După decretarea mobilizării generale, România reintră în război împotriva Germaniei. somând armata de ocupaţie să evacueze Muntenia. În acele ceasuri de însufleţire regina Maria mărturisea în jurnalul ei: „Eu am crezut totdeauna în izbânda finală a aliaţilor; am fost dintre cei care nu s-au îndoit niciodată în ceasurile cele mai negre, dar niciodată nu mi-am făurit iluzia că voi fi înfăptuitoarea visului «România Mare». Totdeauna am fost părtaşă la durerile şi necazurile poporului meu. însă niciodată nu-mi zugrăvisem în minte cum voi fi în ceasul izbândei finale. deşi într-un rând rostisem acest cuvânt primejdios: «Eu sunt dintre cei ce câştigă partida»".

Într-adevăr. Germania s-a recunoscut învinsă şi cerea armistiţiu aliaţilor la 11 noiembrie, după ce kaiserul a abdicat şi a fugit în Olanda. Tot atunci armata vrăjmaşă începu evacuarea teritoriilor ocupate în ţara noastră. urmărită îndeaproape de oştirea română reintrată în luptă. În aceste zile de exaltare de la finele lui noiembrie „cel mai de seamă eveniment petrecut a fost" – scria regina Maria – „sosirea unei delegaţii din Bucovina, care venise să declare că ţara lor e una cu vechiul regat, ţara-mamă. sub ale cărei aripi nădăjduiseră totdeauna să se unească cu toţii. Îi primirăm în mod solemn şi salutară pe regele Ferdinand şi pe regina Maria ca pe dezrobitorii lor. Au venit la noi ca nişte copii, care-şi caută părinţii şi ne-am privit unii pe alţii cu adâncă zguduire. aducându-ne aminte cât era de

www.dacoromanica.ro

strivit sub călcâiele duşmanilor, până acum câteăva vreme, visul nostru de unire". În sfârşit la 18 noiembrie/1 decembrie a avut loc la Alba-Iulia Marea Adunare Naţională cu participarea a peste 100 000 de români veniţi din toate colţurile Banatului şi ale Transilvaniei. unde a fost hotărâtă „Unirea acestor români şi a teritoriilor locuite de dânşii cu România". În aceeaşi zi regele şi regina, în fruntea trupelor, şi-au făcut intrarea triumfală în Capitală, în oraşul Bucureşti dezrobit de sub ocupaţia duşmană, în mijlocul uralelor nesfârşite ale populaţiei. Calvarul se sfârşise... „România Mare", visul de aur al românilor de pretutindeni, se înfăptuise după ani grei de sacrificii, mari dureri şi suferinţe. Regina Maria alături de augustul şi gloriosul ei soţ au trăit împreună clipa triumfului ce i-a înfrăţit cu poporul pe care l-au iubit aşa de mult.

Aşa cum a scris Constantin Argetoianu în memoriile sale, un cinic care în alte împrejurări n-a cruţat-o pe regină: „Războiul rămâne pagina ei, pagina cu care se poate făli, pagină care se va aşeza în istorie la loc de cinste... O găsim în tranşee printre combatanţi, în rândurile înaintate; o găsim în spitale şi în toate posturile sanitare; printre răniţi, printre bolnavi; o găsim de faţă la toate adunările care încercau să facă puţin bine. N-a cunoscut frica de gloanţe şi de bombe, cum n-a cunoscut teama şi scârba de molimă sau nerăbdarea faţă de eforturile aşa de des inutile provocate de dorinţa ei de mai bine. Regina Maria şi-a îndeplinit datoria pe toate fronturile multiplei sale activităţi, dar înainte de toate pe acela al îmbărbătării şi al ridicării morale a celor ce trăiau în jurul ei şi aveau să hotărască, în cele mai tragice clipe, de soarta ţării şi a neamului.

Se poate afirma că, în răstimpul pribegiei noastre în Moldova, regina Maria a întrupat frumos aspiraţiile cele mai înalte ale conştiinţei româneşti". Aşa cum a influenţat în 1916 intrarea României în război şi din nou. în 1918, când „aproape numai mulţumită ei" Ferdinand nu a ratificat dezastruoasa pace de la Bucureşti, regina, conchide Argetoianu, „s-a aşezat ca ctitoriţă a României întregite şi ca una din cele mai mari figuri ale istoriei noastre naţionale". Nu găsim o mai frumoasă încheiere la această modestă evocare a rolului uriaş jucat de regina Maria în marele război de întregire a neamului decât propria ei mărturisire de credinţă: „Te binecuvântez, iubită Românie, ţara bucuriilor şi durerilor mele, frumoasă ţară, care ai trăit în inima mea şi ale cărei cărări le-am cunoscut toate... frumoasă ţară, pe care am văzut-o întregită, a cărei soartă am împărtăşit-o atâţia ani, al cărei vis strămoşesc l-am visat şi eu şi mi-a îngăduit să-l văd împlinit".

BIBLIOGRAFIE

Maria regina României, *Ţara mea* (trad. din engleză de N. Iorga), Iaşi, 1917.
Eadem, *Gânduri şi icoane din vreme războiului* (ed. a II-a), Sibiu, 1919.
Eadem. *Dinainte şi după război*, Bucureşti, 1925.
Eadem, *Povestea vieţii mele* (trad. din engleză de Margărita Miller-Verghi). vol. II–III, Bucureşti, 1935–1936.

*

Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri.* vol. V, Bucureşti, 1995.
I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. II–III, München, 1981–1982.
Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondance 1916–1919*, New York, 1987.

*

Nicolae Iorga, *Regina Maria. Cu prilejul încoronării*, Cluj, 1922.
Lucian Boia, *Mitologia feminină. Regina Maria*, în vol. *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997, p. 249–253.

www.dacoromanica.ro

CUPLUL REGAL FERDINAND-MARIA ŞI FĂGĂRĂŞENII (1913–1922). RELATĂRI DIN PRESA VREMII

CONSTANTIN BĂJENARU

MOTTO:

„Cu dragoste nețărmurită Mi-am închinat
viața scumpului meu popor, plin de credința
în menirea lui istorică..."

FERDINAND I

Astăzi, o incursiune în privința a ceea ce a reprezentat Casa Regală Română în istoria noastră modernă și contemporană pare a fi un lucru destul de ușor de realizat. Însă, cum aparențele sunt înșelătoare, considerăm imperios necesar ca acest demers să se realizeze înfățișând înaintea cititorului interesat de subiect, pe cât posibil, adevăratul chip al Dinastiei Române, fără exagerări și subiectivism partinic, mai ales că în istoriografia de gen din neagra perioadă comunistă aceasta a avut parte de o defăimare constantă, negându-i-se de la început orice contribuție la realizarea marilor momente ale istoriei noastre din perioada 1866–1947. Cu atât mai importantă devine această cerință, cu cât constatăm că și azi mai există unii istorici care sub nici un chip nu renunță la șabloanele impuse de către sovietici în deceniul 6, atunci când istoria României se fabrica la comanda Moscovei. Și când afirmăm acest lucru ne gândim și la marele rege Ferdinand I, întregitorul neamului românesc și primul rege al tuturor românilor, pe care istoriografia comunistă a avut grijă să-l desființeze și să-l treacă pe o linie moartă.

Dacă ne întoarcem în timp, constatăm fără tăgadă următorul adevăr: identificarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria cu ființa și voința românilor, pentru apărarea și promovarea intereselor naționale, a făcut ca aceștia să se bucure în rândurile poporului de o mare simpatie și de adeziunea necondiționată a acestuia la Casa Regală Română. Acest truism este valabil și în ceea ce privește percepția familiei regale în zona Țării Făgărașului, străvechi pământ românesc, care, cu toate vitregiile vremii, și-a păstrat preponderența etnică românească absolută. Deși contactele dintre făgărășeni și familia regală n-au fost foarte numeroase, rămâne ca certitudine profunda dinasticitate a celor dintâi. În cele ce urmează, bazându-ne exclusiv pe articole de presă, încercăm, pe cât ne stă în putință, să demonstrăm și să susținem această afirmație.

Debutul întâlnirilor directe ale făgărășenilor cu Ferdinand îl consemnam pentru luna mai a anului 1913, pe când acesta nu era decât principe moștenitor al tronului României. După ce vizitase mănăstirea Hurezi și băile din Călimănești-Vâlcea, Ferdinand a hotărât să ajungă la reședința regală de la Sinaia urmând traseul ardelean Turnu-Roșu – Făgăraș –Brașov, nescăpând astfel prilejul de a se întâlni cu o parte dintre viitorii săi supuși. Însoțit de fratele său, principele de Hohenzollern, de prof. univ. Tzigara-Samurcaș și de maiorul Manu, majordomul Curții princiare, Ferdinand ajunge la Făgăraș în ziua de 2 mai, unde face o scurtă escală. Dată fiind importanța vizitei, deși neoficială, a fost întâmpinat de însuși șeful județului, comitele suprem Jozsef Szell, cu care a schimbat câteva cuvinte protocolare. După acest moment, principele moștenitor a luat prânzul la un restaurant românesc, în fața căruia s-a strâns un mare număr de români pentru a-l aclama, fapt care a stârnit

www.dacoromanica.ro

iritarea maghiarilor. Legat de acest episod, autorul unui articol din ziarul „Olteanul" își amintea următorul dialog dintre un român și un ungur: „E interesant răspunsul ce l-a dat un ungur când românul îl întrebase că cine e aici, el îi răspunse cu mânie că: «e Dumnezeul Românilor»"[1].

În scurta sa escală, Ferdinand a inclus și vizitarea Cetății Făgărașului, de a cărei istorie și monumentalitate a rămas încântat. Bineînțeles, peste tot a fost însoțit de numeroșii români făgărășeni, care nu voiau decât să demonstreze atașamentul lor față de familia regală română, presimțind parcă ceea ce avea să se întâmple peste numai câțiva ani. În sfârșit, a sosit și momentul plecării, relatat în presa vremii scurt, dar concludent pentru însemnătatea vizitei: „La ora 3, principele a urcat în automobil și între strigătele nesfârșite de «să trăiască principele și țara românească» a plecat spre Sinaia"[2].

Până la următoarea vizită a unui membru al familiei regale române la Făgăraș, a trebuit să treacă aproximativ 6 ani, timp în care pe plan național și internațional avuseseră loc o serie întreagă de evenimente care au schimbat cursul istoriei românilor și nu numai a lor. În tot acest răstimp, cu toate greutățile întâmpinate, interesul făgărășenilor față de Casa Regală Română a rămas constant, interes care s-a manifestat începând de la cele mai mici amănunte până la momentele majore care au afectat atât familia regală, cât și România: moartea regelui Carol I și urcarea pe tron a lui Ferdinand, intrarea României în război, retragerea în Moldova ș.a.

În timpul refugiului în Moldova, mulți făgărășeni, voluntari în armata română, au avut totuși prilejul, și în același timp privilegiul, de a se afla din nou față în față cu Ferdinand și Maria. momente de care primii își vor aduce mereu aminte cu emoție și pe care le vor povesti pentru cei ce rămăseseră acasă în coloanele unor publicații locale.

După împlinirea visului secular al românilor, prin unirea de la 1 decembrie 1918, primul oraș transilvănean vizitat de către un membru al familiei regale a fost Făgărașul, iar cel care a făcut acest lucru a fost principele moștenitor Carol. În drumul său către Sibiu, principele a găsit de cuviință să se oprească, pentru scurt timp, în gara Făgăraș, unde a fost primit cu entuziasm. Prezența lui Carol fiind socotită ca o mare sărbătoare pentru românii de aici, presa n-a scăpat prilejul de a acorda spații largi, tratând evenimentul cu lux de amănunte. Astfel, aflăm despre marele număr al făgărășenilor veniți la gară să-l întâmpine pe cel considerat atunci, de ei, ca simbol național al tinerei Românii întregite. Carol a fost tratat de către autoritățile civile, bisericești și militare cu toate onorurile ce se cuveneau unui membru al Casei Regale; autorităților locale li s-a adăugat și dr. Aurel Vlad. care l-a salutat pe principe în numele Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Plăcut impresionat și emoționat de entuziasmul cu care a fost întâmpinat, Carol a mulțumit tuturor și a promis că va reveni aici ori de câte ori va avea posibilitatea să o facă.

Însă, cea mai importantă și de neuitat vizită pentru făgărășeni rămâne cea efectuată de către Regele Ferdinand și Regina Maria la 1 iunie 1919. La anunțarea vizitei, bucuria a fost imensă, evenimentul fiind perceput ca ceva feeric: „Fericită ești Țara Oltului! În curând îți va călca pământul roditor cel mai mare Rege al neamului românesc și cea mai frumoasă Regină din lume. Vei tresălta când îți va veni în prag Făt-Frumos cu plete brune și Ileana Cosânzeana cu părul de aur... Inima ta va bate de fericire..., sufletul tău va pluti în elanul unei însuflețiri nețărmurite.

(...) Ce sărbătoare mare și sfântă! După noaptea îngrozitoare de chinuri nesfârșite, au răsărit zorile mântuitoare și pe firmamentul limpede al Cerului național. Soarele dreptății se înalță strălucitor, mângâind cu razele sale învietoare firile frânte de bejenia vremilor de fier"[3].

[1] „Olteanul", an V, nr. 17/1913, p. 6.
[2] Ibidem, nr. 16, p. 3.
[3] „Oltul", an I, nr. 39/1919, p. 1.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi mod se făceau şi apelurile către făgărăşeni, îndemnându-i să vină în număr mare la întâlnirea mult aşteptată: „Să ne pregătim deci inimile şi sufletele, căci iată Mirele şi Mireasa sunt aproape. Să ne arătăm vrednici şi să fim la înălţimea chemării.

(...) Să nu lipsească nime de pe valea Oltului, care să nu participe la această strălucită sărbătoare. În viaţa unui om rar se întâmplă evenimente aşa de mari, ca să vezi pe simbolul fiinţei şi puterei naţionale cu ochiul. Rar are un muritor din provincie fericirea să vază pe aceia cari au puterea dată de Sus, ca să-i conducă în bună stare şi fericire.

Şi iată şi noi, cei din Ţara Oltului, am ajuns aceste zile. Să ne îmbrăcăm deci hainele de serbare, să ne premenim inimile şi sufletul şi să alergăm cu mic cu mare ca să aducem tributul nostru de vecinică recunoştinţă acelora cari au înfăptuit unirea tuturor Românilor într-o ţară mare şi puternică"[4].

„Comitetul Aranjator" din Făgăraş a făcut intense pregătiri pentru a-i face cuplului regal o primire grandioasă: împodobirea cu drapele tricolore, flori şi ţesături naţionale a tuturor gărilor din Ţara Făgăraşului, ca şi a caselor şi porţilor de pe traseul urmat de cuplul regal; formarea unei aşa-numite „escorte Regale" din călăreţi trimişi de fiecare sat; ridicarea a trei arcuri de triumf ş.a.

În preziua regalei vizite, pe 30 mai 1919, ziarul „Oltul" scotea o ediţie specială, în care, sub titlul „Vine Regele! Vine Regina!", redacţia publica un amplu articol ce cuprindea îndemnuri şi sfaturi adresate românilor făgărăşeni în privinţa evenimentului, luând fiecare segment social în parte. Astfel, fruntaşilor din fiecare sat li se cerea „să explice însemnătatea unei vizite regale, să-l îndemne (poporul – n.n.) ca, cu mic cu mare să se îmbrace în haine de serbare şi în ordine exemplară, sub conducerea lor înţeleaptă, să vină să se închine Marilor Suverani". În acelaşi mod se adresa redacţia şi tinerilor, maturilor şi bătrânilor, ultimii fiind îndemnaţi să vină cu toţii, „căci pletele voastre argintate şi braţele tremurătoare vă îndreptăţesc să gustaţi din izvorul cristalin al acestor zile nemuritoare"[5].

În finalul articolului se punea întrebarea „Ce să facem?". la care tot redacţia răspundea: „Să venim mulţi. în haine de serbătoare, cu steaguri, cu călăreţi, cu cântece, cu flori şi să fim la culmea chemării în ce priveşte ţinuta bărbătească, ordinea şi disciplina românească.

Fiecare să aclameze cu voce puternică pe iluştrii noştri Suverani, fiecare să strige cu avânt şi căldură: Trăiască REGELE! Trăiască REGINA! Trăiască PRINCIPELE MOŞTENITOR CAROL! Trăiască Dinastia României! Trăiască România Mare!"[6].

În sfârşit. 1 iunie, ziua mult visată şi aşteptată a sosit. Cu mic cu mare, românii făgărăşeni au renunţat la activităţile curente spre a fi martorii unui eveniment deosebit pentru micuţul lor oraş de provincie. Pâlcuri, pâlcuri, se îndreptau spre locurile de adunare – gara, traseul oficial, prefectura – dis-de-dimineaţă. Cu o oarecare întârziere, trenul regal a sosit în gară, unde Ferdinand şi Maria au coborât în uralele entuziaste ale făgărăşenilor. Alături de cuplul regal, din tren au coborât şi însoţitorii: Principesa Ileana, Iuliu Maniu, I.G. Duca. generalul A. Văitoianu, Şt. Cicio-Pop, Aurel Vlad ş.a. După ce a păşit pe peron, familiei regale i-a fost adresată, de către prefectul judeţului, o frumoasă cuvântare de bun venit, căreia Regele i-a răspuns în termeni emoţionanţi, aducându-şi aminte şi de primirea făcută de către românii făgărăşeni în anul 1913.

A urmat prezentarea oficialităţilor judeţene şi orăşeneşti. după care, între puternicele aclamaţii ale făgărăşenilor şi pe o ploaie torenţială, Regele. Regina şi alaiul regal s-au îndreptat către Prefectură. unde urma să aibă loc recepţia oficială. Însă. înalţii oaspeţi au declinat invitaţia, preferând să viziteze bisericile din oraş. La biserica brâncovenească Sf. Nicolae. pe atunci greco-catolică. părintele vicar Iacob Popa mai întâi îi binecuvântează pentru onoranta vizită, pentru ca apoi să

[4] Ibidem. p. 2.
[5] Ibidem. nr. 40, p. 1.
[6] Ibidem. p. 2.

www.dacoromanica.ro

citească textul unui act comemorativ, rugându-i pe Suverani să-l semneze în semn de bunăvoință; conținutul actului era următorul:

„Act comemorativ.
Noi Ferdinand I Rege al României Întregite
împreună cu
Maiestatea Sa Regina Maria
și cu
Alteța Sa regală Principesa Ileana

În călătoria Noastră, făcută acum pe pământul dezrobit al Ardealului și Părților Ungurene, cu plăcere Ne-am oprit în istorica Noastră cetate a Făgărașului, unde am cerșetat biserica românească unită cu Roma (...), zidită din temelie la anul 1697 cu toată cheltuiala înaintașului Nostru de fericită pomenire Constantin Brâncoveanu Basarab Voivod, Domnul și oblăduitorul a toatei țerei românești.

Drept aducere aminte lăsăm această scrisoare cu iscăliturile Noastre.

Făgăraș, la 1 Iunie, anul (1919) una mie nouă sute nouăsprezece, când cu ajutorul lui Dumnezeu, cu puterea vitezei Noastre Armate, cu sfatul luminaților Noștri sfetnici și cu însuflețitul concurs a tot poporul, am săvârșit Întregirea Neamului Românesc"[7].

După acest episod, cuplul regal a plecat direct spre gară, unde a acordat mai multe decorații unor făgărășeni distinși pe câmpurile de luptă în perioada 1916-1919. Pe fondul entuziasmului general și al demonstrării loialității depline a românilor făgărășeni față de Dinastia Română. Ferdinand și Maria și-au luat rămas bun de la supușii lor și au plecat către Brașov.

Au trecut numai două luni și în august 1919 îi găsim din nou pe Regele Ferdinand și pe Regina Maria la Făgăraș. De această dată, însoțiți de principesele Maria și Elisabeta, au sosit cu automobilele. După o foarte scurtă ședere în oraș, Suveranii au plecat însoțiți de prefectul județului într-o excursie în localitatea făgărășeană Arpaș.

A urmat, la 2 decembrie 1921, venirea Reginei Maria, care adusese cu ea câteva ajutoare materiale pentru ruși refugiați temporar aici din cauza sălbaticei terori dezlănțuite de către bolșevici: „Inima nespus de bună a Suveranei a luat sub ocrotirea Sa sutele de Ruși refugiați, cari de prezent sunt adăpostiți în cetatea din loc. Care întregi încărcate cu haine călduroase de iarnă. alimente. ciocolată, țigări, săpun. au fost distribuite acestor năpăstuiți de soartă"[8].

Acest spirit caritabil al familiei regale s-a răsfrânt, însă, și asupra românilor făgărășeni cărora soarta le era potrivnică. Astfel, imediat după vizita din iunie 1919, Regele Ferdinand a donat pentru copiii săraci din Făgăraș suma de 6 000 coroane, pentru ca în aceeași lună Regina Maria să facă și ea o donație pentru făgărășenii săraci, constând din: „200 cămeși, 200 ismene. stofă de îmbrăcăminte pentru 200 persoane și mai mult ceai"[9].

În ceea ce privește percepția și atitudinea făgărășenilor față de familia regală, putem afirma cu certitudine că au fost de profund respect, loialitate și afecțiune. Acestea le-am putea pune pe seama realizării unirii tuturor românilor sub domnia lor, însă nu în totalitate, deoarece „de vină" a fost și atașamentul profund al familiei regale la spiritul și năzuințele poporului român. Și nu credem că este de mirare când pe seama Regelui și a Reginei găsim folosite expresii ce denotă înalta prețuire și profundul respect al românilor făgărășeni. Astfel, în privința lui Ferdinand. varietatea expresiilor este extraordinară: simbolul unirii tuturor românilor, viteaz în luptă, chibzuit în vorbă și înțelept la sfat. preaînălțat și glorios. Căpitanul neamului ș.a.

[7] Ibidem, nr. 41–42, p. 3.
[8] „Glasul Oltului", an II, nr. 32/1921, p. 3.
[9] „Oltul", an I, nr. 47/1919, p. 4.

www.dacoromanica.ro

Situația este identică și în cazul Reginei Maria, strălucitoare și veritabilă personalitate a României întregite: îngerul bun al neamului românesc, Crăiasa sau Crăiasa zânelor, îngerul carității, mama tuturora și îngerul păzitor al neamului, Ileana Cosânzeana cu părul de aur.

În această perioadă, de o mare simpatie s-a bucurat și principele moștenitor Carol, el fiind considerat „suflet din sufletul nostru și inimă din inima noastră", Făt-Frumos din povești, simbolul măririi naționale, dar și „o fi avut ce-o fi avut în ochii și obrajii seducători, căci fetele din Făgăraș unanim sunt de părere că le place"[10].

Pe lângă cele prezentate, considerăm că este necesar să completăm demersul nostru cu încă două adevăruri. Mai întâi, trebuie amintit că înșiși făgărășenii au afirmat răspicat ceea ce am încercat să demonstrăm – profunda dinasticitate pe care aceștia au afirmat-o și confirmat-o întotdeauna. Elocvente în acest sens sunt cuvintele învățătorului Vasile Stoicanea: „Altare sfinte și vecinice a clădit în inima neamului românesc dinastia română și noi ne vom îngriji ca altarele acestea să fie vecinic curate"[11].

În al doilea rând, evident rămâne și faptul că dinasticitatea și loialitatea românilor făgărășeni față de Ferdinand și Maria nu i-a împiedicat să se considere democrați adevărați, cum de altfel le apăreau și suveranii lor: „Și cu toate acestea, suntem democrați și vom fi democrați până în măduva oaselor, continuând însă a fi dinastici, adorând pe Suveranii noștri tot atât de democrați sau mai democrați decât mulți dintre noi.

(...) Iată firul nostru conducător pe care am ținut să-l accentuăm odată cu închinarea noastră în fața Tronului democrat-național al Țării noastre, mai prejos de care nu se cade să rămânem!"[12].

[10] Ibidem, nr. 27, p. 2.
[11] Ibidem, p. 1.
[12] Ibidem, nr. 7/1919, p. 2.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNE MEMORIALĂ CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOL, București, decembrie 1998

Institutul de Studii Sud-Est Europene și Asociația de Studii Neoelenice au ținut să cinstească memoria Corneliei Papacostea-Danielopol organizând la sfârșitul anului 1998 o sesiune de comunicări consacrată relațiilor româno-elene. Sesiunea, desfășurată în sala de conferințe a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga", a fost deschisă de dl Nicolae Șerban Tanașoca, care a evocat personalitatea Corneliei Papacostea Danielopol, activitatea acesteia desfășurată în cadrul Institutului de Studii Sud-Est Europene și a Societății Române de Studii Neoelenice, precum și principalele contribuții aduse la studiul relațiilor greco-române și a perioadei neoelenice.

Dl Paul Cernovodeanu, coleg de Facultate al d-nei Danielopol, a ținut să rememoreze, în prima parte a discursului, atmosfera din facultatea de Istorie din București în anul 1945, menționând apoi principalele etape ale carierei științifice ale fostei colege, carieră începută abia în 1963 din cauza interdicției de a lucra, până atunci, în domeniul istoriei. Comunicarea ce a urmat s-a referit la corespondența domnilor fanarioți Constantin Mavrocordat și Grigore al II-lea Ghica cu ambasadorul Olandei la Poartă. Chiar dacă scrisorile aduse în discuție nu sunt foarte numeroase, iar unele dintre acestea au un caracter protocolar, ele relevă rolul jucat de Olanda în medierea păcii dintre otomani și austro-ruși, precum și importanța domnilor fanarioți în politica externă a Porții, fapt conștientizat și de ambasadorii puterilor europene la Constantinopol.

Comunicările dlui Andrei Pippidi și a d-nei Lia Brad Chisacof au avut în atenție literatura greacă din Țările Române, domeniu predilect de cercetare al Corneliei Papacostea-Danielopol. Comunicarea dlui Andrei Pippidi a analizat o comedie în 3 acte, *Moravuri bucureștene sau Fiicele generalului*, ultima piesă de teatru din epoca fanariotă. Datarea acestei piese se poate face după 1821, mai precis pare să corespundă perioadei Regulamentului organic. Autorul comediei a fost un cărturar format în primii ani ai sec. XIX, dl Andrei Pippidi propunând identificarea lui cu Costache Faca. Acțiunea piesei se petrece ori înainte de 1821, ori între 1822–1828, fiind exclusă perioada posterioară anului 1834. Piesa, căreia îi lipsește deznodământul, pare a fi transpunerea în scenă a unor întâmplări din realitate, pe care autorul anonim le prezintă într-un limbaj pitoresc specific sfârșitului epocii fanariote.

Comunicarea d-nei Lia Brad Chisacof a adus o serie de precizări la personalitatea unor autori ai literaturii grecești din Principatele Române. În acest sens s-a încercat identificarea autorului anonim din 1789.

Dl Constantin Iordan a analizat raporturile dintre România și Grecia în secolul XX, mai exact problema vlahilor în relațiile dintre cele două state. Existența acestui măr al discordiei a făcut ca între cele două țări să existe numeroase momente de tensiune, care au mers până la ruperea relațiilor diplomatice între anii 1892/1896 și 1906/1911. Abia în urma Păcii de la București (1913) s-a găsit o soluție reciproc acceptată a problemei vlahilor, reglementarea raporturilor greco-române fiind posibilă datorită eforturilor lui Take Ionescu și Venizelos.

Dl Radu Păun a încheiat seria comunicărilor dedicate d-nei Danielopol prin prezentarea a două panegirice din 1814 și 1816 pronunțate în timpul domniei lui Scarlat Callimachi la Paște și la Crăciun. Particularitatea acestor două documente constă în influențele transilvane ce se regăsesc în text, influențe ce ar sugera originea ardeleană a autorului. Textele afirmă originea pur latină a românilor, care

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 557–559, 1999

www.dacoromanica.ro

sunt numiţi romani. Altă trăsătură interesantă a celor două texte constă în faptul că, deşi conservatoare în privinţa cadrului, ele sunt progresiste în planul soluţiilor propuse. Originea transilvăneană a autorului a făcut ca în cele două panegirice să intersecteze două universuri de formaţie şi de credinţă.

În încheiere dl Nicolae Şerban Tanaşoca, director al Institutului de Studii Sud-Est Europene, a mulţumit participanţilor la sesiune şi a adresat invitaţia de a reuni textele prezentate, precum şi alte contribuţii, într-un volum care să fie dedicat memoriei Corneliei Papacostea Danielopol.

Ovidiu Cristea

SIMPOZIONUL „FENOMENUL TOTALITAR ÎN EUROPA DE EST", Bucureşti, 11–12 decembrie 1998

Sub organizarea Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, a avut loc în zilele de 11–12 decembrie 1998 un simpozion axat pe analiza fenomenului totalitar românesc. Utilizarea determinării geografice „Europa de Est", ca şi specificaţia „internaţional", „simpozion internaţional", le considerăm prea ambiţioase şi neconforme cu realitatea „din teren". Nu poate fi considerat internaţional un simpozion la care nu participă din străinătate decât o cercetătoare de la Odessa şi un cercetător de la Kiev. Lucrările au fost axate pe fenomenul *românesc*, nu *est-european*.

Dincolo de aceste aspecte destul de periferice, comunicările au fost interesante, cel puţin sub aspectul titlului. Academicianul Răzvan Teodorescu a prezentat liber comunicarea *Patru decenii de la un moment neostalinist în învăţământul superior din Bucureşti, anul universitar 1958 1959*, unde, foarte plastic şi erudit, aşa cum şi-a obişnuit ascultătorii, a integrat un fragment tumultuos al existenţei personale în contextul politic şi cultural al ultimei glaciaţiuni represive din Era Dej. Studentul de atunci a simţit nemijlocit, ca şi actualul conducător al Secţiei de Istorie a Academiei. Dan Berindei, presiunea regimului comunist în Universitate. Distinsul academician Răzvan Teodorescu a mai menţionat că după 1968 şi-a pierdut, foarte repede, orice iluzie cu privire la conţinutul umanist şi progresist al regimului ceaşist.

Deşi nu am putut asista la toate comunicările (care, după intenţia organizatorilor, vor apărea într-un volum) am dori să facem câteva sugestii atât referenţilor, cât şi organizatorilor. Comunicarea dlui Steliu Lambru, *Arheologia unei mistificări: Griviţa 1933*, nu m-a lămurit cu privire la natura „mistificării". Domnia sa a prezentat metodic, după ziarele din epocă, greva ceferiştilor din 1933. Dar multe din evenimentele amintite erau deja „descoperite" şi prezentate în volumul lui Ion Popescu Puţuri: *1933. Luptele revoluţionare ale petroliştilor şi ceferiştilor*, Bucureşti. 1983. Mai interesantă ar fi fost o analiză asupra imaginii „luptei revoluţionare" în ideologia şi istoriografia comunistă. Nu cumva „lupta revoluţionară din 1933" a fost, treptat, ocultată în anii regimului Ceauşescu? Alina Tudor, *Corpul cu două capete: divorţul mareşalului Antonescu de Legiune*, încearcă o analiză a relaţiilor dintre cei „doi parteneri" de guvernare. Fără a „tranşa" între termenii „lovitură de stat antonesciană" şi „rebeliune legionară", Alina Tudor consideră că legionarii au fost convinşi de sprijinul pe care urmau a-l primi din partea armatei germane staţionată în România, în cazul unui conflict cu generalul Antonescu. Chiar pe linie de partid s-a transmis însă lui Horia Sima să nu încerce o confruntare cu armata şi generalul Antonescu (prin Himmler).

www.dacoromanica.ro

Interesante şi precizările lui Ioan Chiper asupra compoziţiei etnice a P.C.R. Informaţiile acestea au fost deja publicate de Constantin Moraru în studiul *Documente noi din arhivele ruseşti (foste sovietice) referitoare la Partidul Comunist Român*, din „Erasmus", nr. 8/1997, p. 60–62.

Vom trece peste maniera destul de studenţească în care au fost concepute unele comunicări şi vom face, în încheiere, câteva „recomandări" organizatorilor (valabile şi pentru alţi organizatori!): ar fi fost mai bine dacă s-ar fi acordat mai mult timp pentru discuţii, dacă comunicările ar fi fost grupate spaţial pe secţii (adică dacă ar fi avut loc în săli diferite), dacă referenţii ar fi avut mai mult timp la dispoziţie pentru a-şi prezenta lucrările (s-a ajuns la un moment dat să se „negocieze" între referenţi şi moderator dacă comunicarea să dureze 8, 10 sau 15 minute). Sau, ceea ce ar fi, cred eu, cel mai bine, să existe forma bună de publicat a comunicărilor înainte de începerea simpozionului, la dispoziţia participanţilor, acordându-se un timp mai mare pentru discuţii.

În concluzie, apreciem că simpozionul s-a dovedit util, el marcând încă un punct câştigat în istoriografia română în general, şi în activitatea Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului în special.

Florin Müller

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE ŞI RECENZII

*** *Corneliu Coposu în faţa istoriei*, ed. a II-a completată, Bucureşti, Edit. Metropol, 1997, 546 p. + 9 foto.

În colecţia „Problemele timpului" (coordonatorul colecţiei: Gabriel Ţepelea) a apărut ediţia a II-a completată a cărţii *Corneliu Coposu în faţa istoriei*. Cartea a apărut sub egida Institutului pentru Analiză şi Strategie Politică Iuliu Maniu şi a Fundaţiei Hans Seidel (ediţie îngrijită de Nicolae Ionescu-Galbeni, Alexandru Badea, Virgil Petrescu, Mihaela Proca, Dinu Ghia). În volum se aduc mulţumiri doamnelor Rodica Coposu şi Flavia Bălescu pentru sprijinul acordat la publicarea acestei lucrări.

Elev la Blaj, student la Cluj, discipol şi colaborator al lui Iuliu Maniu, Corneliu Coposu a adus în viaţa politică postrevoluţionară o notă de fermitate şi consecvenţă. Corneliu Coposu este autor al volumelor: *Ungaria ne cere pământul*, 1940; *Ţara Sălajului*, 1944; *Armistiţiul din 1944 şi consecinţele lui*, S.U.A., 1978, Bucureşti, 1990; *Retrospective asupra istoriei contemporane*, 1990; *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, 1991 şi colaborator la volumele: *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, 1993; *Ion Mihalache în faţa istoriei*, 1994; *Din gândirea creştin democrată românească*, 1995.

Din volumul prezentat vom insera în cele ce urmează aprecieri aparţinând lui Corneliu Coposu referitoare la istoria românilor.

I. *Publicistică şi declaraţii ale lui Corneliu Coposu din perioada 1936–1947*. În articolul: *1848* se relevă: „Ziua de 15 Mai ne trimite amintirea la anul de lumină şi de mărire românească. la anul libertăţii, care a încrestat pe răbojul istoriei noastre cea mai puternică şi mai cutezătoare mişcare a neamului românesc" (p. 20). Deosebit de valoros este articolul *Programul cultural al Transilvaniei după Unire*, în care se subliniază: „Programul imprimat Ardealului, în toate ramurile de cultură. de către mult aşteptatul regim românesc, de la marele act de dreptate istorică al Unirii, vreme de două decenii, până la vremelnica întunecare de ieri (dictatul de la Viena din 1940 – I.B.), este ştiut şi simţit de către toţi Românii cunoscători ai trecutului apropiat şi apreciat de către toţi străinii care au pus piciorul, fie şi numai în treacăt, pe pământul binecuvântat al Transilvaniei" (p. 23). În articolul intitulat *Temeiul juridic al Consiliului Dirigent al Ardealului* se menţionează: „Consiliul Dirigent s-a constituit sub preşedinţia lui Iuliu Maniu. din următorii membri: Dr. Ştefan C. Pop, Vasile Goldiş, Dr. Alexandru Vaida-Voevod. Dr. Ioan Suciu, Dr. Aurel Vlad, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Victor Bontescu, Dr. Vasile Lucaciu. Dr. Valeriu Branişte. Octavian Goga, Dr. Emil Haţieganu, Dr. Romul Boilă. din Partidului Naţional Român. Ioan Flueraş şi Iosif Jumanca din Partidul Social Democrat Român. Consiliul Dirigent a corespuns în momentul instituirii sale unei necesităţi inexorabile şi s-a afirmat pe urmă în rolul său istoric, prin serviciile imense şi reale aduse sub durata existenţei sale, Patriei întregite" (p. 25–26).

După înscenarea de la Tămădău, Corneliu Coposu este arestat la 14 iulie 1947 şi condamnat la muncă silnică pe viaţă. Se reîntoarce în familie după 17 ani şi jumătate de închisoare şi lagăr, pentru a-şi revedea pentru puţin timp soţia. Arlette. condamnată la 14 ani închisoare şi decedată în urma suferinţelor din închisoare.

Din volum reproducem versuri compuse de Corneliu Coposu în închisorile comuniste din România:

www.dacoromanica.ro

Rugă

Cerne, Doamne, liniştea uitării
Peste nesfârşita suferinţă,
Seamănă întinderi de credinţă
Şi sporeşte roua îndurării,

Răsădeşte dragostea şi crinul
În ogorul năpădit de ură,
Şi aşterne peste munţi de zgură
Liniştea, iertarea şi seninul! (p. 11).

II. *Interviuri şi cuvântări ale lui Corneliu Coposu din perioada 1989–1995.* În interviul *Transilvania este pilonul unităţii neamului nostru* se spune: „Cred că nimeni n-a avut năstruşnica idee să-şi închipuie că ar putea începe o campanie pentru dezlipirea Transilvaniei. Transilvania a fost. este şi va fi românească, este pilonul unităţii româneşti, şi trebuie să fie nebun de legat omul care se gândeşte că ar putea fi desprinsă din trupul ţării noastre" (p. 110). În cuvântarea *Alba-Iulia, o glorioasă şi îndurerată neuitare* se arată: „Românii din Transilvania au trăit veacuri lungi şi grele, despărţiţi prin hotarele nedrepte ale altor împărăţii cu credinţa nezdruncinată în dreptul lor nepieritor de stăpânire. Frontierele vechi n-au despărţit niciodată sufletul, tradiţiile şi limba românească. Puterea deprinderii şi speranţa au ţinut aprinsă scânteia dragostei de neam şi încrederea în destinul românesc. Patrimoniul nostru spiritual de supremă valoare a fost dorul de unire. pe care luptele înaintaşilor l-au împlinit într-o dreaptă biruinţă. Peste toate neajunsurile şi suferinţele noastre seculare. virtutea românească a realizat la 1 Decembrie 1918 mult râvnita unitate naţională" (p. 111). În încheiere se relevă: „Ziua de 1 Decembrie ne trimite la legământul lui Iuliu Maniu, artizanul Unirii răpus în temniţele comuniste: «Noi vrem să intronăm în România Mare libertatea tuturor neamurilor şi a tuturor cetăţenilor. Să jurăm credinţă Naţiunii noastre şi civilizaţiei umane»" (p. 113).

III. *Scrieri de Corneliu Coposu publicate în volume.* Reproducem din fragmentele *Ţara Sălajului* aprecierile cu valoare de document istoric ale lui Corneliu Coposu; „Sălajul este pământul pe care s-a născut cel mai strălucit bărbat al Românilor de pretutindeni, Iuliu Maniu. omul providenţial al timpului nostru, care de 50 de ani încoace îşi împleteşte numele cu povestea ţării noastre... Voinţă tare, creatoare şi întregitoare de ţară, el a despicat, la toate răspântiile mari. drumul mântuirii naţionale. Frământările lui sunt năzuinţele neamului. Cuvântul lui este istoria însăşi" (p. 306).

IV. *Corneliu Coposu în viziunea contemporanilor.* Deosebit de interesante sunt aprecierile contemporanilor privind personalitatea politică a lui Corneliu Coposu, aparţinând lui Ion Diaconescu, Bernard Boyer, Ioan Lup, Nicolae Ionescu-Galbeni, David Funderburk, Emil Constantinescu, Radu Vasile. Paul Lăzărescu, Grigore Lăpuşanu-Transilvan, Dinu Ghia etc. Ion Diaconescu, referindu-se la preşedintele P.N.Ţ.C.D. şi al Convenţiei Democratice. Corneliu Coposu, arată: „El a reprezentat. în ultimele decenii, simbolul luptei de rezistenţă naţională faţă de opresiunea comunistă, el a fost nădejdea noastră, a tuturor, pentru vremuri mai bune în această ţară" (p. 347).

V. *Addenda.* În volum se arată că textele lui Corneliu Coposu după apariţia primei ediţii (1996), au fost incluse în *Addenda.*

Din bogăţia şi varietatea materialelor cu referiri la istoria românilor reţinem pentru cititori cele mai semnificative aprecieri.

În articolul *Marele ctitor al Ardealului Românesc. Elocvenţa cifrelor statistice* publicat în ziarul „România Nouă" din 8 septembrie 1936 se subliniază: „Sprijinit de devotamentul întregului popor

www.dacoromanica.ro

românesc din Ardeal, care avea deplină conştiinţă a zilelor istorice, de mari prefaceri naţionale pe cari le trăia. sub cel dintâiu guvern românesc din Ardeal, Consiliul Dirigent, alcătuit din cei mai distinşi fruntaşi ai ţinuturilor desrobite, sub conducerea dlui Iuliu Maniu, a realizat o admirabilă metamorfoză a provinciilor transilvănene, care tindea la desăvârşirea unificării României întregite" (p. 447).

În continuare se arată că „Consiliul Dirigent şi-a propus şi a obţinut ca pe pământul ţării, până atunci neîndreptăţită şi oprimată, să stăpânească dreptatea şi libertatea, pentru Români şi străini deopotrivă, pentru toate categoriile etnice şi sociale; şi-a propus şi a obţinut neîntârziata împlinire a hotărârilor de la Alba-Iulia" (p. 447).

Cu ocazia comemorării a 14 ani de la încetarea din viaţă a preotului greco-catolic, memorandist de seamă, luptător neînfricat pentru unitate naţională, membru al Consiliului Dirigent, dr. Vasile Lucaciu, Corneliu Coposu a publicat articolul *Dr. Vasile Lucaciu. Înainte-mergătorul mânturii româneşti...*, în ziarul „România Nouă" din 29 noiembrie 1936, în care se relevă: „Dr. Vasile Lucaciu este reprezentantul ilustru al perioadei eroice, din istoria Românilor subjugaţi. El a îmbrăţişat, cu demnitate, cauza sfântă şi a pribegit, cu Ardealul avid de dreptate, pe drumul idealului" (p. 455).

În articolul *Alegerile din Maramureş*, apărut în ziarul „România Nouă" din 31 iulie 1937 se subliniază că: „Maramureşenii au rămas credincioşi stegari ai lui Iuliu Maniu" (p. 468).

Cu ocazia aniversării centenarului „Gazetei Transilvaniei", Corneliu Coposu publică în „România Nouă" din 29 martie 1938 un articol în care se evidenţiază următoarele: „Am sărbătorit un centenar. Am sărbătorit începuturile presei româneşti din Ardeal. Şi ne-am închinat, cu smerenie, în faţa memoriei marilor înaintaşi. A fost un moment duios de aducere aminte, de preamărire a celor care s-au născut şi au murit în zodie de lumină, luminând cărarea celor mulţi, covârşiţi de atotputernicia întunericului ce părea fără sfârşit" (p. 492).

În studiul *Iuliu Maniu: Istoria unui tribun*, confiscat de organele securităţii comuniste de la Corneliu Coposu, se arată, printre altele: „În viaţa noastră politică, Iuliu Maniu reprezintă mai presus de orice. energia disciplinată şi concentrarea morală. Dacă pe oamenii politici, în acţiunea cărora predomină temperamentul, i-am putea numi romantici. în sensul clasificării literare, Maniu poate fi socotit de formaţiune clasică. predominând în viaţa lui judecata rece, limpede, logică, asupra inerentelor oscilaţii ale sentimentelor" (p. 507–508).

Volumul prezentat se încheie cu un capitol intitulat: *Un an de la plecarea dintre noi a lui Corneliu Coposu*. în care sunt incluse aprecieri despre marele om politic patriot. aparţinând lui Ion Diaconescu. Gabriel Ţepelea. Emil Constantinescu, Victor Ciorbea. Cu prilejul dezvelirii plăcii comemorative a lui Corneliu Coposu de la sediul P.N.Ţ.C.D. din Bucureşti, Ion Diaconescu, preşedintele actual al P.N.Ţ.C.D. a spus: „În viaţă – am mai spus-o şi în alte împrejurări – Corneliu Coposu a avut parte de suferinţe. de calomnii. a avut parte de nesocotire din partea semenilor săi. Alţi oameni au parte în viaţă de măriri. iar după moarte nimeni nu-şi mai aduce aminte de ei. Corneliu Coposu în viaţă a avut parte de suferinţă, iar acum, după moartea sa, are parte de cinstirea noastră, a tuturor" (p. 527).

Se cuvine să menţionăm la sfârşitul prezentării cărţii de faţă aprecierile lui Wim von Velzen, Preşedintele Uniunii Europene Creştin Democrate: „Corneliu Coposu a fost un erou al vremurilor noastre. un om care a luptat toată viaţa pentru libertate şi democraţie" (p. 536).

Reproducem şi aprecierile lui Wilfried Martens. Preşedintele Partidului Popular European: „În timpul îndelungatului calvar al României, Corneliu Coposu a fost marele simbol de speranţă, onoare. inteligenţă şi forţă umană" (p. 537).

După cum se ştie. în semn de apreciere, Corneliu Coposu a fost distins cu Legiunea de Onoare, cu gradul de Ofiţer. conferită de conducerea Republicii Franceze.

În volum sunt incluse citate din reperele gândirii politice a lui Corneliu Coposu. „În fond – spunea Corneliu Coposu – nu e importantă persoana mea. e importantă ideea legată de activitatea mea. Dacă această idee triumfă. şi dacă ea este îmbrăţişată de prietenii mei şi de opinia publică.

www.dacoromanica.ro

apariţia sau dispariţia mea sunt secundare. Totul este să supravieţuiască o atitudine Dacă aceasta triumfă, dispariţia mea nu mai e semnificativă" (p. 10).

Cartea *Corneliu Coposu în faţa istoriei*, ediţia a II-a completată, reprezintă un instrument de lucru pentru cei care se ocupă cu studiul istoriei românilor şi în acelaşi timp un mijloc eficace de educare patriotică a cetăţenilor României contemporane.

Ioan Babici

VIOREL ACHIM, *Ţiganii în istoria României*, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 1998, 202 p.

A aborda din perspectiva devenirii istorice o etnie reprezintă una dintre modalităţile de a surprinde în existenţa sa istorică motivaţii pentru situaţia ei actuală şi de a remarca persistenţa unor constante în evoluţia acesteia. Este scopul demersului ştiinţific pe care-l realizează Viorel Achim în lucrarea *Ţiganii în istoria României*, sintetizând studiile de autoritate în domeniu, dar utilizând şi un bogat material de arhivă.

Determinat de gravitatea problemelor pe care această minoritate le ridică în faţa societăţii româneşti, şi nu numai. autorul încearcă să le găsească originea în trecut, ţiganii fiind o realitate deosebită în istoria ţării, ce şi-au menţinut anumite caracteristici mai mult decât alte etnii, dintre care se remarcă statutul de marginalitate în raport cu populaţia majoritară. O asemenea finalitate a cercetării a determinat şi modul de structurare a cărţii. numai două capitole. dintre cele şapte. fiind rezervate istoriei mai vechi a ţiganilor (migraţia şi robia medievală)

Dispunând de cele mai competente studii din istoriografia străină, autorul consideră că. dacă pentru originea etnică a ţiganilor cercetările au demonstrat că este *indiană*, rămân de clarificat o serie de aspecte privind începuturile lor, cauzele care le-au determinat migraţia. Cercetarea interdisciplinară (filologie-lingvistică, etnografie, istorie politică, socială etc.) a permis stabilirea traseului probabil urmat spre Europa: Persia, Armenia, Asia Mică, Imperiul Bizantin. Peninsula Balcanică, de unde o parte destul de numeroasă trece în Ţările Române, iar alta apucă drumul Europei Centrale şi de Vest – într-o perioadă îndelungată, de câteva secole; era ultimul val al migratorilor. unul „paşnic", dar cu o persistenţă în istorie mai mare decât a tuturor celorlalţi predecesori.

Aceste cercetări veneau să contrazică o mai veche teorie din istoriografia română privind rolul tătarilor în aducerea ţiganilor în acest spaţiu, relevând traseul sud-dunărean (Imperiul bizantin – unde au primit şi numele de *athinganos*, Peninsula Balcanică) al ţiganilor ce au ajuns în Ţările Române – prima atestare documentară, 1385 – pentru Ţara Românească, 1402 – pentru Moldova. Spre deosebire de celelalte ţări europene, trebuie remarcat de la început statutul de *robi* (în primul rând, domneşti) cu care ei au intrat în societatea românească, probabil un statut moştenit din Imperiul bizantin sau ţaratele sârb şi bulgar. Insuficienţa surselor documentare a lăsat nelămurite o serie de aspecte privind problema robiei ţiganilor, deşi au fost elaborate diverse teorii. Nedumerirea care apare în acest context provine din aceea că, deşi au avut o condiţie inferioară. fiind priviţi ca „orice bun mobil sau imobil" al proprietarilor, totuşi ţiganii au migrat într-un număr destul de mare în Ţările Române. în raport cu alte spaţii europene. şi au rămas aici timp îndelungat, ţinând cont de mobilitatea lor deosebită (nu trebuie exagerată capacitatea proprietarilor de a-i aduce înapoi pe cei fugiţi). Să fi fost relaţia cu stăpânul mai permisivă decât situaţia lor în alte ţări europene. iar societatea românească mai tolerantă în raport cu modul lor de viaţă? Trebuie remarcat faptul că numai o parte dintre ei „activau" ca meşteşugari sau slujitori casnici pe lângă curţile domneşti, mănăstireşti, boiereşti şi, mai puţini, ca

www.dacoromanica.ro

agricultori, marea majoritate reprezentând-o ţiganii nomazi, care-şi câştigau existenţa în moduri diverse, umblând prin ţară, singura lor obligaţie fiind plata unei dări către stăpân la o anumită dată. O asemenea relaţie le-a permis păstrarea acestui mod de viaţă până în timpurile moderne, nomadismul fiind o constantă a istoriei ţiganilor; de altfel, în epoca trecută n-a existat o politică riguroasă din partea autorităţilor române pentru sedentarizarea acestei etnii, aşa cum s-a aplicat în Imperiul habsburgic şi Ungaria. Cei care s-au sedentarizat, din diverse motive şi nu în număr prea mare, au fost asimilaţi cu timpul de populaţia majoritară, pierzându-şi specificul etnic şi cultural.

Analizând componentele statutului de robie, organizarea social-juridică a ţiganilor, în diversitatea „neamurilor" lor, relaţia cu autorităţile, cu societatea, autorul remarcă menţinerea anumitor constante din evul mediu până în epoca dezrobirii, şi chiar mai târziu, cu prea puţine modificări în sens pozitiv în condiţia lor. Devin „locuri comune" în descrierile de călătorie starea de sărăcie, de mizerie a ţiganilor, traiul lor la limita subzistenţei.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu începuturile de modernizare a economiei româneşti, cu deschiderea spre lumea europeană şi ideile novatoare, liberale, cu care intră în contact tinerii ce studiau în Europa de Vest, apare în societatea românească o stare de spirit favorabilă abolirii robiei ţiganilor, considerată drept o instituţie anacronică. Spaţiul extins pe care-l acordă autorul analizei curentului aboliţionist şi realizării eliberării robilor ţigani este justificat de ideea – pe care o subliniază încă o dată – că de modul cum s-a realizat dezrobirea ţiganilor a decurs evoluţia lor ulterioară şi de aici au rezultat o parte din problemele care au persistat şi s-au agravat până în epoca noastră în existenţa acestei etnii (1843, 1847, în Ţara Românească sunt eliberaţi ţiganii statului şi mănăstireşti, în 1844 în Moldova; 1855 – Moldova, 1856 – Muntenia – toţi ţiganii).

Prin eliberare, ţiganii (în număr de cca 250 000) au fost încadraţi în categoria birnicilor şi obligaţi să-şi plătească impozitele către stat. Pentru mulţi dintre ei libertatea devenea mai apăsătoare decât vechiul statut, refuzând să-şi părăsească modul de viaţă specific şi să se sedentarizeze, în contextul în care n-a existat nici o politică coerentă din partea autorităţilor de a le asigura condiţiile socio-economice pentru ridicarea nivelului de trai sau pentru instruire. Mulţi dintre ei refuză să lucreze pământul şi se aşează la periferia oraşelor, unde devin o problemă pentru societate prin infracţiunile comise, trăind în mizerie şi sărăcie.

Dintre cei care s-au aşezat în sate, primind pământ prin legea agrară din 1864, o parte au fost asimilaţi de populaţia majoritară, pierzându-şi caracterul etnic, alţii au continuat să locuiască pe străzi sau în cartiere separate, marginalizaţi; se accentuează „periferializarea populaţiei de ţigani", cu consecinţe negative asupra situaţiei lor socio-economice.

Aceste condiţii determină la mijlocul secolului al XIX-lea un important val de migraţii al etniei ţiganilor dinspre România spre Rusia, Europa Centrală şi de Vest, America, o deplasare lentă, în decurs de câteva generaţii, dar implicând un număr destul de mare de persoane.

Referitor la structura internă a etniei ţiganilor, autorul arată că a fost tot timpul una diversificată, cuprinzând grupuri diferite ca limbă, ocupaţie, situaţie socială, cu rivalităţi între ele, care nu le-au permis o acţiune unitară în vederea ridicării statutului. În perioada interbelică se produc o serie de îmbunătăţiri în viaţa lor. Prin reforma agrară din 1918–20, o parte dintre ţiganii aşezaţi în sate primesc pământ, dar îndeletnicirea agricolă nu a devenit una principală. În condiţiile creşterii gradului de utilizare a produselor industriale, vechii meşteri (fierari, lemnari, cărămidari) au din ce în ce mai puţini clienţi: în ocupaţia lor creşte rolul micului comerţ ambulant, ce va deveni o specificitate până în zilele noastre. Sedentarizarea ţiganilor s-a produs într-o măsură mai mare decât în trecut, deşi grupuri importante continuă să colinde ţara, cu vechile îndeletniciri.

Perioada interbelică este şi cea în care apare o mişcare de emancipare în rândul liderilor ţigani, ce elaborează programe pentru ridicarea nivelului lor de trai şi instruire. Însă rivalităţile, lupta pentru putere dintre cele două organizaţii – Asociaţia Generală a Ţiganilor din România şi Uniunea Generală a Romilor din România ambele create în 1933 – nu le-au permis desfăşurarea unei activităţi eficiente şi consecvente pentru comunitate, ceea ce a făcut ca numărul celor înscrişi în ele să fie redus.

www.dacoromanica.ro

Evoluţia contextului intern şi extern, instaurarea regimurilor autoritare în anii '40 au determinat încetarea activităţii acestor organizaţii şi o agravare a situaţiei ţiganilor. Problema pe care autorul o ia în discuţie este aceea a sensului acţiunii generalului Ion Antonescu de deportare a unei părţi a ţiganilor, în anul 1942, în Transnistria. Se specifică faptul că ea n-a avut la bază raţiuni rasiste, că a vizat numai o parte a acestei populaţii (ţiganii nomazi şi cei cu probleme sociale, infracţionale, cca 25 000 indivizi), iar considerentele au fost, în primul rând, de asigurare a ordinii interne, în condiţiile dificile ale războiului. Nu unor execuţii în masă li s-a datorat decesul multor deportaţi, ci insuficienţei şi ineficienţei acţiunii autorităţilor de a le asigura condiţiile de trai şi muncă. O cercetare aprofundată a arhivelor poate va aduce o mai bună clarificare a diverselor aspecte ale acestei politici a guvernului Antonescu.

Inaccesibilitatea utilizării arhivelor o reclamă autorul şi pentru reconstituirea situaţiei etniei ţiganilor în România comunistă. În actele politice ale noilor guvernanţi din 1948 privind minorităţile. ţiganii nici nu sunt trecuţi printre ele, fiind priviţi mai mult ca o categorie socială, decât ca una etnică. În cadrul fenomenului general de răsturnare a valorilor şi promovare a celor cu „origine socială sănătoasă", un număr relativ însemnat de ţigani este angajat cu funcţii în aparatul politic şi de stat. Asemănător altor categorii ale populaţiei şi această etnie a beneficiat în epoca socialistă de programele privind îmbunătăţirea nivelului de trai şi de instruire; într-un stat care dorea să controleze toate segmentele societăţii, practicarea nomadismului a devenit de neconceput şi s-au luat măsuri de sedenterizare a lor, repartizându-li-se locuinţe în sate şi oraşe. Adaptarea lor însă a fost una dificilă şi nu totală; deşi unii devin muncitori, în general majoritatea prestează munci necalificate, iar alţii refuză să se angajeze. cu toate presiunile autorităţilor.

La sfârşitul anilor '70 se adoptă programe de soluţionare a „problemelor" deosebite ale acestei etnii, pe fondul unei importante creşteri demografice în rândul lor. Statisticile arătau că exista încă un număr însemnat de ţigani nomazi sau seminomazi, neangajaţi într-o slujbă, cu un grad mare de analfabetism şi cu o rată înaltă a delincvenţei. Însă problemele grave, în special de ordin economic. cu care s-a confruntat România anilor '80, n-au mai permis autorităţilor desfăşurarea unei politici susţinute de rezolvare a situaţiei grele a ţiganilor. Înflorind specula, ţiganii devin principalii promotori ai pieţei negre. experienţă pe care o vor folosi cu succes şi în perioada ulterioară.

Ultimul capitol al lucrării este rezervat prezentării situaţiei actuale a acestei etnii; perioada scursă de la evenimentele din '89 n-a adus modificări esenţiale în statutul lor. În rândul ţiganilor se înregistrează cel mai mare număr de şomeri (în 1992, doar 20.1% dintre ei erau salariaţi). de analfabeţi, de delincvenţi. Un segment deosebit dintre ei, prin practicarea unor activităţi ilegale. uneori pe scară largă, au acumulat averi însemnate. Prin situaţia socială dificilă şi prin infracţionalitate. ţiganii creează autorităţilor probleme deosebite. Datorită comportamentului unei părţi a ţiganilor în relaţiile cu populaţia majoritară s-a ajuns la tensiuni, într-o societate. în general. toleranţă faţă de modul lor de viaţă.

Concluzia studiului este că marginalitatea. situaţia socială şi economică inferioară a acestei populaţii s-au menţinut ca nişte constante de-a lungul întregii ei existenţe. Cauzele sunt diverse şi complexe. dar nu trebuie învinuită, în primul rând, societatea, incapacitatea ţiganilor de a se adapta reprezentând unul dintre aspectele problemei.

Rezultat al unei documentări deosebite şi al unei pertinente selectări şi analize a istoriografiei problemei, lucrarea lui Viorel Achim aduce clarificări importante în prezentarea evoluţiei istorice a etniei ţiganilor din România, în toată diversitatea ei. Marcând persistenţa unor constante în existenţa acesteia din evul mediu până în epoca noastră, autorul „selectează" din trecut o parte din cauzele situaţiei deosebite a populaţiei ţigăneşti în societatea contemporană, ale nereuşitei adaptării şi integrării ei totale, subiecte de reflecţie pentru autorităţi, opinia publică şi. nu în ultimul rând, pentru liderii acestei etnii. dacă sunt interesaţi în rezolvarea problemelor comunităţii lor.

Mariana Lazăr

www.dacoromanica.ro

TED ANTON, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, Bucureşti, Edit. Nemira, 1997, 388 p.

Personalitatea lui Ion Culianu a intrat târziu (după 1989) în conştiinţa intelectuală din România. Asasinarea la 21 mai 1991 la Chicago, într-o toaletă din campusul universitar, crimă rămasă până astăzi în mister, a provocat un interes intelectual şi politic şi mai accentuat. Dacă cel politic s-a dovedit, cum era de aşteptat, conjunctural, cel intelectual a rămas statornic prin eforturile Editurii Nemira, precum şi prin studiile apărute în străinătate despre (în primul rând) opera lui Ion Petru Culianu.

Cartea ziaristului şi profesorului Ted Anton (ediţia originală poartă numele *Eros, magie and the murder of professor Culianu*, şi este apărută în 1996) este rezultatul unui remarcabil efort de documentare (5 ani, aproape 200 de persoane intervievate). Ted Anton, concitadin cu profesorul Culianu, încearcă să demonteze mecanismele crimei, deplasând ancheta jurnalistică pe resorturile culturale, dar mai ales politice ale acesteia. Concluzia ar fi că acest asasinat aparţine ori Mişcării Legionare din emigraţie, ori Securităţii române, ori este rezultatul unei colaborări între cele două „forţe". Ce motive ar fi avut cele două malefice forţe să-l execute pe eminentul profesor, specialist în istoria religiilor, şi cu deosebire în gnozele medievale şi magia renascentistă (Renaşterea se dovedeşte a fi mult mai puţin raţionalistă decât ne-am obişnuit a crede)?

Înainte de a intra în prezentarea argumentelor lui Ted Anton şi a contraargumentelor noastre trebuie să schiţăm profilul spiritual al „eroului" acestei cărţi, dar, mai ales, al valorificării sociale pe care dorea să o obţină Ioan Petru Culianu. Excepţional înzestrat intelectual, Culianu a fost student un an la Facultatea de limbă şi literatură română, pentru a trece apoi, în urma unui examen de „o zi" la Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale, ambele facultăţi din cadrul Universităţii Bucureşti. Interesul său pentru Renaştere, sanscrită, filozofie, puterea de muncă excepţională, inteligenţa nativă l-au plasat în fruntea grupului său de prieteni, fără ca această poziţie de şef charismatic să nu-i fie totuşi contestată. Interferenţa Securităţii şi a Partidului în viaţa tânărului erudit semnalează primele direcţionări ale unui alt fel de destin. Totuşi, maniera cam „dramatică" (în sensul genului teatral) în care tratează Ted Anton această „relaţie primejdioasă", ne obligă să ne întrebăm dacă nu cumva Culianu şi, apoi, Ted Anton, construiesc, re-construiesc destinul intelectualului român de excepţie. Cu siguranţă că Securitatea şi Partidul s-au amestecat în destinul lui Culianu, ca şi în al atâtor intelectuali de excepţie, dar maniera „românească", proza nonficţională pe care o scrie Ted Anton nu este cumva căutarea conştientă a unui destin interzis? „Eroizarea" destinului lui Culianu nu conţine nimic contrafăcut, dar parcă tuşele de roman poliţist acordă prea multă greutate Securităţii şi Partidului.

Culianu a părăsit România imediat după studenţie şi a plecat cu o bursă în Italia. Rămas ilegal în Occident, Culianu traversează o perioadă de mari lipsuri materiale şi de disperare sufletească. Singurătatea, statutul ingrat de emigrant nu-l dezarmează pe tânărul specialist în filozofia şi religia Renaşterii. Primul semn pozitiv al destinului occidental va veni pentru Culianu din partea profesorului Ugo Bianchi, specialist în gnosticism la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore" din Milano. Scufundat în lectura (sau recitirea) unor tratate aproape neglijate ale lui Giordano Bruno, Culianu nu ezită să mărturisească prietenilor angoasele sale, disperarea şi chiar meschinăriile. Un om slab fizic, timid, sensibil, suspicios, dar cu potenţialităţi intelectuale uriaşe, cu o fanatică sete de a prospecta relaţiile tenebroase dintre religie şi putere. Culianu, consideră Ted Anton, nu face operă de pură erudiţie: „contribuţia lui Culianu va consta, printre altele, în aplicarea artelor magiei şi ale «determinărilor» psihologice la statul secolului XX". Să fie acest interes una din cheile de explicare a asasinatului de mai târziu?

Doi ani mai târziu, în 1974, Culianu îl va întâlni, la Paris, pe Mircea Eliade. Culianu a ieşit transfigurat de la această întâlnire, dar Eliade nu părea a fi foarte „cucerit" sau „călduros" cu „elevul" său. Treptat, în cursul anilor ce vor veni, în special la Chicago, relaţia între cei doi intelectuali va deveni mai profundă. Lectura cărţii lui Ted Anton, dar şi a jurnalului lui Eliade, ne îndreptăţesc să

www.dacoromanica.ro

considerăm că Eliade, aflat la apogeu, acorda mai multă importanţă socialităţii, prestigiului propriu, decât prieteniei dezinteresate. Nevoia unei „curţi", a unei reţele de admiratori era mai imperativă. Urmează o „escală" destul de îndelungată la Universitatea din Groningen. Olanda, între 1976–1983. În ciuda realizărilor ştiinţifice (studii, articole, recenzii, conferinţe, cursuri), starea psihică a lui Culianu rămăsese (sau chiar se accentuase) critică. Singurătatea, clima nepotrivită îl apăsau. Trece la elaborarea monografiei despre Mircea Eliade, pe care Culianu nu o dorea un panegiric, dar nici o lucrare ofensatoare. Redresat sufleteşte, după căsătoria sa cu o româncă emigrată, Culianu îşi continuă ascensiunea ştiinţifică (obţine şi al treilea doctorat, cel mai important din lume, *doctorat d'état* la Sorbona), dar destinul său devine tot mai strâns de Mircea Eliade, Chicago şi Divinity School.

Moartea lui Mircea Eliade, a doua căsătorie, interesul negativ al emigranţilor legionari pentru persoana sa, articolele politice din „Lumea liberă" împotriva regimului post-ceauşist, toate aceste evenimente se intersectează, luminează o cale posibilă pentru înţelegerea destinului lui Culianu. Având o operă importantă, ce căuta o spargere chiar a fundamentelor şi concluziilor mentorului său, Mircea Eliade, obţinând o poziţie de invidiat în sistemul universitar american, Culianu nu a găsit o împlinire totală profesională, şi cu atât mai puţin una sufletească. Atât în Olanda, unde poziţia sa s-a şubrezit în urma reducerilor de buget, dar şi a dezinteresului faţă de România şi cultura română, la Paris, unde Michel Meslin, ultimul său conducător de doctorat la teza *Les Gnoses dualistes d'Occident* îi sugerase să nu candideze pentru un post la Sorbona, cât şi la Divinity School din Chicago, unde a avut de înfruntat adversităţi la numirea ca profesor titular, Culianu nu s-a împlinit la amplitudinea lui Mircea Eliade. Chiar după asasinarea sa nu s-au onorat promisiunile făcute: transferarea bibliotecii lui Culianu într-o colecţie specială, o bursă specială care să-i poarte numele, o placă comemorativă.

Ted Anton a întreprins cercetări serioase (poate cele mai ample) pentru a stabili cine au fost făptaşii crimei şi organizatorii acesteia. Personal repetăm că nu suntem convinşi de implicarea Securităţii sau a legionarilor în această crimă. Mulţi intelectuali au avut după 1989 poziţii antiregim, anticomuniste, anti-Securitate şi totuşi... sunt încă în viaţă. Era Culianu o personalitate atât de proeminentă în cercurile politice americane ce puteau influenţa atitudinea S.U.A. faţă de România? Nu erau articolele ce vizau traficul de droguri sud-american totuşi „mai periculoase" pentru autorul (ziarişti sud-americani stabiliţi în S.U.A.) lor decât articolele politice scrise în cheie renascentistă sau medievală?

Meritul cel mai important al cărţii lui Ted Anton este realizarea biografiei unui intelectual român de excepţie, cu împlinirile şi decepţiile sale. Petru Culianu încearcă să aplice organic gândirea sa lumii înconjurătoare, penetrând zonele de umbră şi mister. Poate că astfel ne reînvaţă tehnica misticilor medievali de a provoca cunoaşterea şi revelaţia sacrului din bezna aparentă a nopţii şi a vieţii în care trăim.

Florin Müller

CORNELIA CĂLIN BODEA, *Folclorul rezistenţei anticomuniste*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Studium, 1999, 200 p.

Lucrarea Corneliei Călin Bodea (filolog, folclorist şi doctor în istorie) este situată la graniţa dintre istorie şi folcloristică. Ea reprezintă o nouă contribuţie la bibliografia rezistenţei anticomuniste din România. Principala componentă a acestei lucrări o constituie culegerea, transcrierea şi publicarea (pentru prima oară) a numeroase izvoare orale (din mediul ţărănesc şi al intelectualilor de la sate) care completează în mod fericit izvoarele scrise şi lucrările ştiinţifice privitoare la rezistenţa anticomunistă de pe teritoriul României din anii 1944–1989. În acest prim volum al lucrării sunt publicate doar creaţii folclorice în versuri, culese din judeţele Maramureş, Dâmboviţa, Neamţ şi Galaţi. Autoarea îşi

www.dacoromanica.ro

propune să editeze în curând al doilea volum al acestei lucrări (conţinând creaţii folclorice în proză). Apoi. pe măsura dezvoltării activităţii de culegere de folclor al rezistenţei anticomuniste şi în alte zone ale ţării, vor fi probabil publicate noi volume de creaţii folclorice (în versuri şi în proză) pe tema sus-menţionată.

Această lucrare are următoarea structură. După *Cuprins* (p. 5–6) urmează o *Notă asupra ediţiei* (p. 7–8). în care autoarea prezintă pe scurt motivele pentru care a elaborat lucrarea, conţinutul acestui prim volum şi planurile referitoare la volumele următoare. În continuare este publicat un *Studiu introductiv* (p. 9–43). După ce se subliniază importanţa creaţiilor folclorice pentru cercetarea istorică (în calitatea lor de izvoare orale), sunt înfăţişate informaţii privind rezistenţa anticomunistă armată (1946–1958) şi spirituală în diferite zone ale României. Aceste informaţii sunt adesea însoţite de versuri culese din zonele respective. Autoarea ajunge la concluzia (sprijinită nu numai de izvoarele orale, ci şi de izvoarele scrise şi de lucrările ştiinţifice) că rezistenţa anticomunistă din România a fost puternică şi că este necesar să fie adâncită cercetarea acestei teme.

Partea cea mai importantă a cărţii o reprezintă *Antologia de texte* (p. 45–193). După cum am menţionat mai sus, această antologie conţine creaţii folclorice în versuri, culese de autoare. În munca de culegere desfăşurată în judeţul Dâmboviţa autoarea a fost ajutată de Ion Nichita. Poeziile din această antologie se împart în următoarele categorii: cântece pentru fugar; cântece de temniţă; strigături: jurnale orale (cântece de deportare, de la Canal, despre colectivizare, despre Iuliu Maniu şi Ion Mihalache): romanţe; poezii manifest. Aceste poezii sunt importante atât prin informaţiile faptice pe care le furnizează, cât şi prin starea de spirit anticomunistă şi antisovietică pe care o ilustrează. Ele reprezintă o dovadă suplimentară că în România a existat (mai ales în zonele de munte) o luptă armată anticomunistă care a durat până prin anii 1958–1960. De asemenea, regimul comunist a fost perceput de către foarte mulţi români ca fiind o marionetă a Uniunii Sovietice, ca reprezentând un regim antinaţional, anticreştin, de jaf şi teroare. Astfel rezistenţa spirituală a fost o componentă importantă a rezistenţei anticomuniste.

Un *Indice bibliografic* (p. 194–195) şi o *Postfaţă* (p. 196-200) – semnată de Dan Bodea (poet. filozof şi doctor în istorie) – completează în mod fericit această lucrare.

Desigur, faptul că aceste creaţii folclorice în versuri provin doar din patru judeţe ale României poate produce unele nemulţumiri în rândurile istoricilor şi altor oameni de ştiinţă care o vor citi. Să nu uităm însă că avem de-a face cu o muncă de pionierat. foarte dificilă şi migăloasă, aflată încă în plină desfăşurare. Suntem convinşi că viitoarele volume publicate de autoare (şi poate şi de alţi folclorişti) vor înfăţişa numeroase alte creaţii folclorice (din diverse zone ale ţării) pe această temă atât de importantă. completând astfel în mod binevenit informaţiile oferite de izvoarele scrise.

În concluzie, considerăm că această carte a Corneliei Călin Bodea reprezintă o lucrare ştiinţifică valoroasă şi utilă. Ea îmbogăţeşte bibliografia rezistenţei anticomuniste din România şi dovedeşte lumii vigoarea acestei rezistenţe. Majoritatea românilor nu au crezut în comunism. ci l-au acceptat doar de nevoie, ca urmare a terorii şi a represiunii patronate de trupele sovietice de ocupaţie. Ei au sperat mereu că, în final, regimul comunist se va prăbuşi.

Adrian Tertecel

ALFONSAS EIDINTAS, VYTAUTAS ZALYS, *Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic, 1918–1940*, New York, St. Martin's Press, 1998, 250 p.

La câteva decenii după consacratele studii ale lui Alfred Erich Senn (care semnează prefaţa acestui volum). istoriografia lituaniană beneficiază de un volum care. aşa cum aminteşte şi istoricul menţionat mai sus, „nu se compară cu nici una din cele apărute înainte".

www.dacoromanica.ro

Volumul este împărţit, tematic, în şase capitole. Cele referitoare la politica internă (1, 2, 4 şi 6) au fost scrise de Alfonsas Eidintas, istoric şi ambasador al Lituaniei în S.U.A şi, ulterior, în Canada. La fel, Vytautas Zalys, specialist în istorie diplomatică, fost director al Institutului de Istorie din Vilnius, îşi continuă activitatea la ambasada din Washington.

În primele două capitole, Alfonsas Eidintas abordează problemele recâştigării independenţei de către Lituania (16 februarie 1918) şi în special rolul Taryba-ei (Adunarea Naţională reprezentativă). Această instituţie politică, înfiinţată încă din 1917, cu autorizarea autorităţilor germane de ocupaţie, a reprezentat, în opinia autorului, unul din cele mai importante instrumente ale implementării structurilor independente lituaniene. De asemenea, în condiţiile specifice ale ultimelor luni de război şi primelor luni de pace (primăvara 1918 – iarna 1918/1919), problema formei de guvernământ pentru câteva state din regiune (şi avem, în special, în vedere Lituania, Polonia şi Finlanda) nu era încă destul conturată în opinia publică şi în cercurile de decizie. Pentru cazul lituanian, în 1918, sunt analizate (într-un mod cu totul nou pentru o abordare într-o limbă de circulaţie) cele câteva posibilităţi: 1. o republică democratică şi federativă alături de alte popoare (poloni, ucraineni, bieloruşi, poate letoni şi estonieni) în formula Republicii nobiliare polono-lituaniene de până la împărţirile din secolul al XVIII-lea, 2. proclamarea Lituaniei drept regat sub conducerea ducelui german Wilhelm von Urach; 3. un stat sovietic lituano-bielorus; 4. un stat naţional şi independent lituanian. A. Eidintas abordează fără reţinere şi impasurile rezultate din evoluţia Republicii lituaniene în primii ani de existenţă: erodarea rapidă a experienţei politice democratice (în cadrul unor instituţii incomplet maturizate şi cu o opinie naţională în plin proces formativ), rolul deosebit al partidelor apropiate Bisericii Catolice, efectele reformei agrare într-un stat format. în proporţie de peste 70%, din locuitori rurali (şi, de asemenea, eliminarea influenţei marilor proprietari poloni în viaţa socială şi economică a Lituaniei) şi, în final, cauzele loviturii de stat naţionaliste din decembrie 1926.

Regimul instaurat la 17 decembrie 1926 (cu Antanas Smetona preşedinte al Republicii) are multe caracteristici comune cu evoluţiile Sanacjiei polone şi cu situaţia din Letonia şi Estonia în perioada 1934-1940. A. Eidintas refuză aplicarea termenilor „dictatură" sau „autoritarism": pentru caracterizarea Lituaniei smetoniste el face uz de formula „republică prezidenţială". Este, de altfel, debutul unei noi priviri, mai obiective, asupra perioadei 1926-1940; autorul acestei recenzii a avut ocazia să răsfoiască volume apărute în ultimii ani care se străduiesc să reabiliteze imaginea preşedintelui naţionalist (un exemplu ar putea fi monografia Lindei Touska, *Antanas Smetona ir to laikiai* (A. Smetona şi vremea sa), Vilnius, 1996). A. Eidintas, la fel, vede în Smetona un „Tautos Vadas" (Conducătorul Naţiunii) eliberat de acuzele aduse în perioada comunistă: corupţie în folosul apropiaţilor săi, rasism, antisemitism, simpatie pentru regimul nazist din Germania.

Autorul face o succintă şi foarte expresivă prezentare a importantelor comunităţi polone şi evreieşti din Lituania interbelică; este accentuat şi rolul social şi cultural al „generaţiei independenţei", prima generaţie de lituanieni care a avut şansa să crească într-un cadru naţional, să înveţe şi să folosească limba naţională (anii '30). Crizele statului lituanian din 1938-1940 (în strânsă legătură cu evoluţiile internaţionale) sunt percepute de A. Eidintas ca având profunde rădăcini interne: creşterea tensiunilor sociale şi politice, dezvoltarea fără precedent a agitaţiilor antisemite, orientarea spre extrema dreaptă a opoziţiei politice faţă de Smetona precum şi proliferarea fără precedent a activităţilor comuniste (inspirate, evident, de Moscova).

Vytautas Zalys, în cele două capitole ale sale (3 şi 5), aduce în discuţie, într-o manieră cu totul neobişnuită pentru istoriografia baltică, politica externă a Republicii interbelice lituaniene. Autorul face apel la o diversitate impresionantă de surse: arhive (naţionale şi străine), memorii (publicate sau nu), colecţii de documente, literatură de specialitate. Fără a avea reţinerile obişnuite pentru spaţiile istoriografice recent eliberate de comunism, V. Zalys punctează problemele fundamentale la care au fost ancorate deciziile diplomatice ale guvernelor de la Kaunas: blocarea oricărei apropieri şi raporturi permanent tensionate cu Polonia vecină; intersectarea pe teritoriul Lituaniei a sferelor de influenţă

www.dacoromanica.ro

germană şi sovietică; problemele teritoriale insolvabile pe termen scurt (Vilnius şi Memel/Klaipeda). Dorind recâştigarea capitalei sale istorice (Vilnius, Wilno), ocupată şi integrată la Polonia, Lituania, nesemnatară a tratatului de la Versailles, a devenit, conform opiniei autorului „o revizionistă fără voie" (p. 60). Politica de apropiere faţă de U.R.S.S. a avut la bază interesul naţional îndreptat împotriva Poloniei; faţă de Germania, însă, după obţinerea Klaipedei (Memel), Lituania a promovat o politică de statu-quo. „Problema polonă" a înveninat şi relaţiile Kaunas-ului cu vecinii baltici, Letonia şi Estonia, aceştia din urmă fiind aliaţi fideli ai Varşoviei.

Potrivit opiniei lui V. Zalys, unul din cele mai puţin apreciate momente de succes din diplomaţia lituaniană a anilor '20 îl reprezintă tratatul de neagresiune lituano-sovietic din 28 septembrie 1926, deoarece acolo se specifica faptul că „problema Vilnius-ului rămâne deschisă până când un moment favorabil va putea să o rezolve" (p. 110). Zalys aduce în discuţie contextul internaţional care a împins Lituania spre un asemenea gest disperat: tratatul de la Locarno din 1925, care garanta frontierele occidentale ale Germaniei, lăsând impresia creării unui dublu standard de securitate, de vreme ce statele Europei Centrale şi Răsăritene nu beneficiau de asemenea oportunităţi.

Regimul Antanas Smetona nu a reuşit să promoveze, după 1927, un curs nou în politica externă. Premierul naţionalist Augustinas Voldemaras, declarând cu convingere că „cheia rezolvării problemei Vilnius-ului se găseşte la Moscova şi Berlin" (p. 140), a provocat o răcire accentuată a raporturilor cu Franţa şi Marea Britanie. Abia la jumătatea anilor '30, într-un nou context diplomatic european şi sub influenţa ministrului de externe Stasys Lozoraitis şi a şefului armatei, gen. Stasys Rastikis, Lituania a acceptat un *modus vivendi* cu Polonia (în strânsă legătură, însă, cu creşterea agresivităţii regimului nazist din Germania).

Cedările lituaniene repetate (ultimatumul polon din 1938, ocuparea Klaipedei de către germani în martie 1939, instalarea bazelor militare sovietice în toamna lui 1939) au relevat imposibilitatea preşedintelui A. Smetona şi a regimului său de a găsi soluţiile benefice pentru ca un stat mic – precum Lituania – să reziste presiunilor exercitate de marile puteri vecine. Pactul Ribbentrop-Molotov, distrugerea Poloniei şi pactul de asistenţă mutuală din 10 octombrie 1939 cu U.R.S.S., au evidenţiat prăbuşirea sistemului securităţii colective în spaţiul baltic şi începutul sfârşitului independenţei Lituaniei.

Volumul semnat de Alfonsas Eidintas şi Vytautas Zalys (şi prefaţat de cel mai bun specialist al problemelor lituaniene contemporane, prof. Alfred Erich Senn, de la Universitatea din Wisconsin, S.U.A.) s-a bucurat de o largă receptivitate în spaţiile lingvistice anglo-saxone şi în Lituania. El reprezintă o abordare nouă, fără complexe şi prejudecăţi, a unor evoluţii puţin cunoscute până acum (sau insuficient cercetate). Pentru cei mai puţin cunoscători, incită la o discuţie aprinsă asupra variantelor propuse şi a argumentaţiei urmărite. Totodată, şi nu reprezintă puţin, este un exemplu deosebit al unei istoriografii nu prea bogate – dar foarte valoroase – de a-şi promova rezultatele cu o excelentă artă a managementului ştiinţific.

Florin Anghel

CAROL IANCU, *Evreii din România (1866–1919). De la excludere la emancipare*, traducere de C. Litman, Bucureşti, Edit. Hasefer, 1996, 444 p. + h. + pl.

Cunoscutul universitar francez de origine română, profesorul Carol Iancu, preşedinte-fondator al Centrului de cercetări şi studii evreieşti şi ebraice şi co-preşedinte al Înţelegerii Iudeo-Creştine din Franţa, este primul cercetător care s-a încumetat, cu deplin profesionalism, să redacteze o adevărată istorie a evreilor din România modernă, căreia i se resimţea lipsa, întrucât această etnie a constituit

www.dacoromanica.ro

minoritatea cu cel mai mare impact asupra românilor în mijlocul cărora a viețuit de secole[1]. Deşi lucrarea originală a apărut în Franța încă din 1978, ea a fost ocultată de istoriografia română din trecutul regim comunist, care a ignorat-o; de abia după 1989 alte lucrări, tot atât de valoroase, ale eruditului universitar de la Montpellier, au fost recenzate în literatura noastră de specialitate[2]. Ediția română – bine venită – din 1996 nu a suferit modificări față de originalul francez, deoarece, în prefața explicativă la volumul apărut în București, autorul apreciază că nu a crezut de cuviință să opereze „schimbări în textul din 1978 care a fost conceput cu o unică preocupare de obiectivitate, departe de orice orientare apologetică"(p. VIII). Deşi face o interesantă trecere în revistă, bine documentată, asupra trecutului îndepărtat al evreilor din România, stabiliți încă din evul mediu pe aceste meleaguri, Carol Iancu şi-a stabilit ca punct de plecare al tratării propriu-zise a subiectului anul 1866 când, la 21 iunie/3 iulie – după dezbateri furtunoase în Parlament privind problema evreiască şi unele manifestări antisemite în Capitală – Camerele reunite adoptă faimosul articol 7 discriminatoriu al Constituției țării, care excludea de la naturalizare pe orice străin de alt rit decât cel creştin. În două capitole dense, intitulate *Oficializarea problemei evreieşti* şi *Persecuții şi intervenții, 1868–1877*, autorul enumeră avatarurile prin care au trecut evreii din România până la războiul de independență, fie că erau pământeni, fie „străini", „apatrizi", nebucurându-se de nici o protecție şi sub pretextul „vagabondajului" erau expuşi în permanență expulzărilor peste graniță, constituind un fel de cetățeni „de categoria a II-a", lipsiți de drepturi politice şi libertăți cetățeneşti. Autorul se ocupă de atitudinea guvernanților epocii față de evrei, exprimată mai ales prin excluderea lor din mediul rural (circularele miniştrilor de interne Ion C. Brătianu din 1867 şi Mihail Kogălniceanu din 1869 ş.a.), de reacția „Alianței israelite universale", cu sediul la Paris, şi a preşedintelui ei, Adolphe Crémieux, sau ale lui Sir Moses Montefiore de la Londra, de intervențiile pe lângă principele Carol I şi de sporadice incidente şi acțiuni cu caracter antisemit ale unor elemente xenofobe din câteva târguri moldoveneşti ce provoacă riposta primului consul american de la București, Benjamin Peixotto, doritor de a organiza apărarea evreilor sau de a încuraja emigrarea lor în S.U.A. etc. Carol Iancu caută să determine factorii creşterii valului de antisemitism din perioada anilor '60–'70 ai secolului al XIX-lea, clasându-i în factori de ordin religios (acuze nedrepte de „omoruri rituale", obligația umilitoare pentru evrei a depunerii jurământului *more iudaico* în justiție), economic (concurența evreilor pe plan comercial, industrial şi financiar-bancar față de o burghezie autohtonă slab dezvoltată), politic (obținerea de capital politic în campaniile electorale de către partide prin specularea sentimentelor antisemite ale unei părți a alegătorilor) şi xenofob (prejudecăți rasiale, antipatie față de modul de viață şi portul tradițional al evreilor, naționalism exclusivist cu tendințe şovine). Autorul zugrăveşte, în acelaşi timp, imaginea societății evreieşti din România în deceniile premergătoare războiului de independență, cu cele două ramuri componente: a aşkenazilor (preponderenți în Moldova) şi a sefarzilor (întâlniți în Țara Românească), vorbind *idişul* (germană coruptă) şi respectiv *ladino*, dialectul *iudeo-spaniol*, trăind mai mult în mediul urban. Cei dintâi aveau o pondere accentuată mai ales în târgurile şi oraşele din nordul Moldovei, unde emigrările de ordin economic din Galiția austriacă sau din Rusia țaristă (din pricina pogromurilor) au alimentat sporul de populație: la sfârşitul

[1] Vezi de pildă considerațiile lui Cătălin Turliuc, *Ponderea şi rolul naționalităților în România modernă. Cazul evreilor (1866–1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol", XXXIII (1996), p. 263–286.

[2] *Bleichröder et Crémieux. Le combat pour l'émancipation des Juifs de Roumanie devant le Congrès de Berlin. Correspondance inédite (1878–1880)*, Montpellier, 1987 (recenzii de Gh. Platon în „Anuarul Inst. de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", XXVI (1989), nr. 1, p. 618–620; Georgeta Penelea în „Revista istorică", Seria nouă, tom III (1992), nr. 7–8, p. 860–861; Stela Mărieş în „An. Inst. de Ist. «A.D. Xenopol»", XXXIII (1996), p. 374–378); *L'émancipation des Juifs de Roumanie (1913–1919)*, Montpellier, 1992 (recenzie de Gh. Platon în „An. Inst. de Ist. «A.D. Xenopol»", XXIX (1992), p. 466–473).

www.dacoromanica.ro

secolului XIX, din punct de vedere demografic evreii reprezentau cca 10,5% din populaţia Moldovei şi 1.8% din aceea a Ţării Româneşti, în total cca 4,5–5% din populaţia ţării, constituind una din cele mai însemnate minorităţi. Creşterea numărului de evrei din România – constată Carol Iancu – n-a mers în paralel cu întărirea comunităţilor acestora, ba dimpotrivă, asistăm „la o adevărată dezintegrare a structurilor comunitare" (p. 164). Comunităţile israelite au fost lipsite de sprijinul guvernamental; de aceea locul lor a fost suplinit, în parte, de societatea *Înfrăţirea Zion* (1872) şi comitetele locale ale „Alianţei israelite universale", ele jucând un anumit rol în domeniul educaţiei şi al asistenţei sociale. Din punct de vedere ideologic, curentul rus al *hascalei*, promovând renaşterea limbii ebraice şi a unei culturi evreieşti naţionale şi curentul austriac *asimilaţionist*, de integrare a evreilor în societatea românească prin asimilare şi absorbţie, „se încrucişau şi se combăteau în România" (p. 167), după părerea autorului. În această perioadă şi-a făcut apariţia teatrul idiş la Iaşi (1876), ca şi presa în limbile idiş şi română, cele mai reprezentative periodice fiind „Israelitul român" la Bucureşti, iniţiat de Iuliu Barasch şi continuat de Armand Levy, şi „Prezentul" la Bacău, editat de A.I. Löbl.

Carol Iancu tratează apoi *Congresul de la Berlin şi neemanciparea* care a urmat războiului de independenţă şi participării României la noul conflict ruso-turc, ce a complicat din nou problema orientală, determinând marile puteri să adopte o poziţie conformă intereselor lor. La jertfele românilor pentru dobândirea neatârnării se poate adăuga participarea celei mai mari părţi a evreilor din ţară la susţinerea războiului, nu numai prin cei 883 soldaţi combatanţi recrutaţi din rândul celor pământeni, mulţi dintre ei decoraţi şi trecuţi în „Monitorul Oficial", dar şi prin organizarea societăţilor de caritate şi a contribuţiilor financiare însemnate depuse de unii bancheri ca Manoah Hillel sau Michel Daniel, decoraţi cu „Steaua României". De aceea, evreii români au nutrit speranţa naturalizării şi transformării lor în cetăţeni cu drepturi depline. Soarta ţărilor din sud-estul Europei se afla acum în mâinile marilor puteri reunite în Congresul de la Berlin, menit să stabilească noile reglementări politice în acest colţ al Europei după înfrângerea Imperiului Otoman în conflictul oriental. România, ca şi Serbia sau Muntenegrul, dorea recunoaşterea independenţei statale, iar evreii din această ţară au acţionat în culisele Congresului cu sprijinul „Alianţei israelite universale" pentru a obţine cu acest prilej şi emanciparea lor. Datorită influenţei deţinute de preşedintele Alianţei, Adolphe Crémieux, sprijinit de coreligionarul său, bancherul german baronul Gerson Bleichröder, consilier personal al cancelarului Bismarck, guvernele Franţei şi Germaniei, cărora li s-au alăturat şi cele ale Marei Britanii şi Italiei, au condiţionat recunoaşterea independenţei ţărilor desprinse din Imperiul otoman de acordarea egalităţii în drepturi pentru toţi locuitorii lor, independent de apartenenţa religioasă. Astfel, prin art. 44 al tratatului de pace de la Berlin, se solicita României această prevedere, menită a pune capăt discriminărilor politice faţă de evrei. Autorul arată dificultăţile cu care a fost acceptată în România dispoziţia amintită, privită cu ostilitate – cu rare excepţii – atât de presă cât şi de o mare parte a opiniei publice şi a cercurilor politice. După dezbateri pătimaşe în care s-au înfruntat păreri pro- şi contra emancipării evreilor, s-a ajuns, până la sfârşit, la acceptarea situaţiei de compromis a naturalizărilor individuale (în afara celor 883 participanţi la război primiţi în bloc) prin modificarea în consecinţă a art. 7 din Constituţie publicată în MO din 13/25 octombrie 1879, îndepărtându-se obiecţia apartenenţei la religia creştină. Carol Iancu opinează astfel că emanciparea evreilor după 1878 în România a rămas literă moartă, ei fiind asimilaţi oricărui străin ce avea drept la naturalizare, trecându-se peste calitatea pe care o aveau unii dintre ei ca pământeni, putând fi, în acest mod, supuşi unei politici de discriminări legislative[3]. Şi caută să exemplifice neemanciparea prin numărul foarte

[3] Problema dacă evreii au fost sau nu nedreptăţiţi prin modificarea art. 7 din Constituţie este *in sine* destul de complexă şi merită, desigur, o analiză mai circumstanţiată decât aceea făcută de autor. De pildă juristul Barbu B. Berceanu afirmă că la Congresul de la Berlin, în formularea art. 44 al tratatului de pace, „s-a urmărit impunerea unor principii de incontestabilă valoare umană", dar „puterile semnatare par a fi ignorat ... preexistenţa unei vieţi de stat în România, legislaţia ei şi tehnica ei de legiferare, ceea ce desigur a întârziat procesul încetăţenirii în discuţie, în loc de a-l

www.dacoromanica.ro

restrâns de evrei care au obţinut naturalizarea până la primul război mondial: 85 de persoane între 1879–1900. 104 între 1901–1911 şi 529 în 1913, prin includerea evreilor din Dobrogea, foşti supuşi turci; în general au beneficiat de acest drept reprezentanţi ai elitei ca bancherul Michel Daniel, publicistul Adolf Stern ş.a.

După ce face o trecere în revistă a prevederilor legislaţiei antisemite care şi-au găsit expresia în domeniile militar, şcolar, al profesiunilor liberale şi economice, cu obişnuitul lor corolar, expulzările, autorul analizează ideologia şi manifestările mişcării antisemite din România sfârşitului de secol XIX şi începutul celui de-al XX-lea. Concluzia sa este că în ţara noastră „legislaţia opresivă şi discriminarea socială tinzând la izolarea totală – chiar şi legile masonice îi refuzau pe evrei[4] – au fost cele care au creat şi au consolidat imaginea evreului, paria al societăţii" (p. 266). Carol Iancu discerne în antisemitismul epocii două laturi componente: „una individuală, personală, şi alta colectivă socială" definindu-le astfel: „Antisemitismul ca boală personală este proiecţia unei gândiri violent maniheene asupra simbolului răului stereotipat pe «strigoiul evreu»" (p. 266), iar „ca boală socială este consecinţa unor tensiuni obiective, expansiune demografică, rol economic, identitate culturală şi naţională, şi a unor tensiuni afective, produs al subconştientului colectiv. Peste anti-iudaismul clasic de inspiraţie religioasă s-a grefat noua conjunctură psihologică a societăţii româneşti, în care ura faţă de evreu «serveşte drept derivativ pentru anxietatea provocată de perturbările sociale»... manifestate mai ales în oraşe", explicând „încrâncenarea clasei burgheze în plină fierbere contra evreilor", dar şi la sate, unde, în pofida caracterului său „patriarhal", antisemitismul devine primejdios în timp de criză, aşa cum s-a întâmplat în timpul răscoalelor ţărăneşti din 1907 (p. 267). Autorul însă nu trece cu vederea că, pe lângă antisemiţi de marcă, cu deosebiri de metodă (expulzare sau absorbţie), ca Vasile Alecsandri, Ion Slavici, Vasile Conta, Petre Aurelian, A.D. Xenopol, B.P. Haşdeu, A.C. Cuza, parţial Mihai Eminescu. temporar doar Nicolae Iorga, au existat şi politicieni şi intelectuali români care s-au pronunţat în favoarea emancipării evreilor (Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Gheorghe Panu, Constantin Rădulescu-Motru, Constantin Mille, Ovid Densuşianu, N.D. Cocea, Ion Luca Caragiale şi Ioan Nădejde).

În pofida discriminărilor politice şi economice la care erau supuşi evreii din România până la sfârşitul primului război mondial, autorul recunoaşte faptul că ponderea elementului evreiesc nu era de neglijat, deţinând un rol important în industrie, comerţ şi sectorul financiar-bancar. Statisticile vremii indicau, de altfel, că 80% din populaţia evreiască din România trăia din comerţ şi artizanat. Reacţia evreiască la starea de fapt existentă la noi la sfârşitul secolului XIX şi începutul celui de al XX-lea a constat, după cum afirmă Carol Iancu, în două atitudini antagonice: asimilare şi absorbţie în masa autohtonilor sau, dimpotrivă, emigrare. Promotorii primului curent au fost membrii elitei intelectuale în frunte cu Haimam Tiktin şi Lazăr Şăineanu, care doreau continuarea carierii ştiinţifice

grăbi". (*Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituţie* în „Studii şi materiale de istorie modernă", VI, 1979, p. 80). Vezi şi consideraţiile istoricului Gh. Platon făcute în recenziile cărţilor lui Carol Iancu, amintite *supra* (în special în „Anuar..., 1989, p. 619–620 şi 1992, p. 469–471).

[4] Afirmaţie complet eronată! De pildă în loja *Înţelepţii din Heliopolis* din Bucureşti, figurau în 1874 – chiar în Comitetul de instrucţie – Moscu Ascher. ca supraveghetor. H.A. Levy, arhitect. Iacob Cobilovitz, secretar adjunct în 1875; în lojile *Discipolii lui Pitagora* (Galaţi) şi *Farul ospitalier* (Brăila). I.P. Brociner, tezaurier, dr. Nathan Löwenthal, Iuliu Silberstein. supraveghetor, în 1879; în loja *Pace şi unire* din Iaşi MS. Goldbaum, supraveghetor, M. Goldman, maestru de ceremonii. H. Theiler arhitect. S. Löger, arhivar, etc.: cf. Horia Nestorescu-Bălceşti, *Ordinul masonic român*, Bucureşti. 1993. p. 77, 82, 90, 97. Pe de altă parte evrei influenţi ca bancherul Manoah Hillel sau Adolf şi Edmond de Herz au fost membri fondatori al celui mai elitist club al protipendadei din Bucureşti, Jockey Club, înfiinţat la 1875 şi unde n-au pătruns decât reprezentanţii cei mai de seamă ai boierimii şi marii burghezii, cf. Mihai S. Rădulescu, *Istoricul Jockey Clubului* în publicaţia *Jockey Club român 1875–1995*, Bucureşti, 1995. anexa III, p. 25.

www.dacoromanica.ro

universitare, sau. adaug eu, emeritul inginer chimist Lazăr Edelstein (Edeleanu)[5], pionier al industriei petroliere. Într-o anumită măsură şi socialiştii evrei, ca, de pildă, Constantin Dobrogeanu-Gherea (Nahum Katz) sau Ştefan Stâncă-Stein. au pledat pentru emanciparea evreilor pe calea asimilării şi a desfiinţării diferenţelor de ordin politic şi social. La celălalt pol s-au situat adepţii curentului de emigrare, al cărui exponent timpuriu a fost consulul american la Bucureşti în anii '70 ai secolului al XIX-lea, Benjamin Peixotto, care pleda pentru emigrare în S.U.A. Un anumit exod al evreilor spre America s-a produs între 1849–1904 şi ca urmare a gravei crize economice ce a lovit România în 1899–1900, ţara fiind părăsită. după statistici încă incomplete, de un număr de 41 750 de indivizi (bărbaţi, femei şi copii). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a conturat pentru prima oară idealul sionist de reîntoarcere a evreilor în patria lor de obârşie, Palestina sau Ereţ-Israel. Ideea colonizării agricole în Ţara Sfântă s-a propagat destul de repede printre evreii din România – arată Carol Iancu – datorită activităţii societăţii *Ishub Eretz Israel* (Colonizarea Ereţ-Israel) din Moineşti (1875), şi s-a conturat prin Conferinţa de la Focşani (30 dec. 1881 – 1 ian. 1882) în urma căreia a avut loc prima emigrare a lor. în număr de 228, spre Palestina, din portul Galaţi (august 1882). O altă societate importantă sionistă a fost înfiinţată în 1892 sub numele de *Hoveve Zion* (Iubitorii Sionului); adepţii adevăratului fondator al mişcării sioniste internaţionale, Theodor Herzl (m. 1904), grupaţi în jurul doctorului Karpel Lippe şi a lui Samuel Pineles din România, au depus o activitate intensă de prozelitism prin înfiinţarea a numeroase societăţi şi ziare sioniste în cele mai importante aşezări ale ţării, ca Bucureşti. Constanţa, Iaşi. Brăila. Galaţi, Bacău, Botoşani, Piatra Neamţ, Piteşti, Ploieşti etc., reunind sute de membri. Ultimul capitol al cărţii lui Carol Iancu este dedicat primului război mondial şi procesului de emancipare a evreilor din România între 1913–1919, pe larg tratat într-o altă carte a domniei sale[6]. Lupta se încheie şi prin ajutorul dat de „Alianţa israelită universală" care, pledând pentru cauza coreligionarilor din ţara noastră, ajunge să capteze din nou bunăvoinţa aliaţilor învingători, în special a guvernului francez, prin art. 1. 7 şi 8 ale tratatului de pace încheiat cu Austria la St. Germain en Laye şi semnat la 9 decembrie 1919 de ex-premierul român, generalul Constantin Coandă, delegatul guvernului de la Bucureşti. acordându-se dreptul de naturalizare al evreilor locuind în România şi care nu se prevalau de o altă naţionalitate. Dispoziţiile tratatului au fost recunoscute prin Constituţia din 1923. care a înlocuit vechiul art. 7 cu art. 133, consacrând drepturile civile şi politice ale tuturor evreilor din România Mare. În concluziile cărţii sale, Carol Iancu consemnează: „Când se ia în considerare situaţia de fapt a evreilor din România. se cuvine să fim nuanţaţi şi să subliniem că. în ciuda discriminării şi a ostracismului. evreii au constituit un element cardinal în economia ţării. De asemenea că. în pofida nedreptelor legi şcolare. evreii n-au fost eliminaţi cu totul din şcolile secundare şi din universităţi.... Cu excepţia exploziilor de fanatism religios, relaţiile dintre evrei şi creştini au fost bune" (p. 317). Autorul consideră că „paradoxul tragic al evreilor români provine din faptul că, în vreme ce ocupau un rol economic deosebit, ei nu aparţineau nici unei clase a societăţii" (p. 317), iar ponderea crescândă a evreilor în comerţ şi meserii este însoţită de trezirea naţionalismului român şi „simultaneitatea acestor două fenomene a creat climatul propice pentru ivirea unei probleme evreieşti" (p. 316). Cartea universitarului francez este însoţită de o bogată anexă documentară conţinând 26 de piese (corespondenţă politică şi diplomatică, acte reprezentative ale „Alianţei israelite universale" privind problema evreiască din România, extrase din broşuri cu caracter antisemit ş.a.). de o foarte ilustrativă prezentare a surselor inedite şi publicate, precum şi de o extrem de amplă bibliografie tematică. sistematic alcătuită. de un indice onomastic şi de 26 ilustraţii sugestive şi trei hărţi explicative. ilustrând rigoarea ei ştiinţifică.

[5] Vezi S. Benari. A.S. Banciu, *Lazăr Edeleanu*. Bucureşti. 1982. 131 p.

[6] *Emanciparea evreilor din România (1913–1919). De la inegalitatea civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice şi până la Conferinţa de Pace de la Paris.* Traducerile de Ţicu Goldstein. Bucureşti. Ed. Hassefer. 1998. 411 p.

www.dacoromanica.ro

Ampla monografie a lui Carol Iancu, de o desăvârşită erudiţie şi scrisă cu multă rigoare ştiinţifică, constituind prima parte – tradusă în româneşte – a unui diptic închinat istoriei evreilor din România până la 1938[7] –, pune, desigur, într-o altă lumină dezbaterea problemei evreieşti din ţara noastră de la începuturile sale. Între negativism absolut şi o imagine edulcorată – ambele atitudini constituind faţete deformate ale realităţii – se impune o cercetare calmă şi obiectivă care să ţină seama de toate datele problemei şi de contextul intern şi internaţional în care a fost plasată. Autorul a căutat în acest sens să menţină un anumit echilibru în aprecierile făcute, deşi a adoptat o atitudine extrem de critică faţă de acţiunile guvernanţilor români ai epocii, poate nu totdeauna deplin justificată. Aflată în plin proces de prefaceri şi transformări în drumul spre modernizare, societatea românească din secolul al XIX-lea a evoluat pe un drum sinuos, plin de contradicţii, neizbutind să realizeze un regim socio-politic şi economic ideal nici pentru cetăţenii băştinaşi. Iar în această societate imperfectă nu se puteau recunoaşte instantaneu drepturile civile şi politice ale evreilor de care nu se bucurau deplin nici toţi românii prin naştere. Comparaţia cu situaţia coreligionarilor din Europa occidentală nu este totdeauna fericită, deoarece acolo evreii au fost mai întâi asimilaţi şi aculturaţi şi după aceea au primit drepturi politice (1867 în Austro-Ungaria, 1869 în Germania şi 1871 în Marea Britanie). După cum a arătat Cătălin Turliuc, „măsurile legislative şi administrative adoptate de statul român au căutat să favorizeze dezvoltarea elementului naţional, aşa cum era şi firesc în această epocă, naţionalismul românesc întâlnindu-se pe poziţii antagoniste cu efortul de creare a unei identităţi naţionale evreieşti de unde şi diversele manifestări cu caracter antisemit din epocă"[8]. Mai presus de prejudecăţile religioase şi xenofobe, curentul antisemit din ţara noastră a luat naştere şi a fost alimentat mai ales din cauze economice. Dinamismului şi spiritului întreprinzător în afaceri al evreilor stabiliţi în România li s-a contrapus o anumită lentoare şi lipsă de iniţiativă din partea autohtonilor, provocând astfel frustrare şi resentimente din partea acestora. Însuşi Petre P. Carp, care a fost un sprijinitor al evreilor, a arătat că „antisemitismul nostru nu este decât o formă de teamă care ne este inspirată de capitalurile şi industria străinilor"[9]. Aşadar, frustrarea românilor s-a transformat în ostilitate. iar „sentimentele antisemite au fost exacerbate de intervenţiile din străinătate în favoarea evreilor, căci – în chip firesc – în faţa ostilităţii manifestate faţă de înpământenire ei au căutat sprijin la influente organizaţii evreieşti internaţionale sau la guvernele dispuse să-i sprijine"; de aici apariţia unui caracter antisemit în gândirea politică românească „ce va fi exacerbat în anii '30–'40 ai secolului următor de Mişcarea Legionară"[10]. Cele spuse mai sus nu reprezintă o scuză pentru antisemitismul românesc – pe drept condamnat de Carol Iancu – căci, deşi la noi nu a existat în secolul al XIX-lea un antisemitism de felul celui care a determinat săvârşirea de pogromuri sângeroase în unele zone ale Rusiei – totuşi „a nega antisemitismul românilor sub motiv că ei sunt un popor tolerant este fals", iar „pretutindeni şi oricând antisemitismul – la fel ca şi şovinismul sau rasismul, cu care se confundă – este manifestarea unui filon primitival al spiritului"[11]. În pofida tuturor dificultăţilor, drumul spre emancipare al evreilor din România a mers totuşi în *linie dreaptă* din 1866 şi până în 1919 şi acest proces a fost resimţit ca necesar de însăşi societatea românească care l-a promovat, independent de imboldurile care i-au venit din afară. În acest sens, constructiv, trebuie percepută coexistenţa între români şi evrei, comunitate cu rol major în sânul societăţii noastre, care s-a desfăşurat – indiferent de obstacole, contradicţii şi asperităţi – în scopul propăşirii comune. De aceea apreciez ca deosebit de valoroasă şi necesară

[7] Aşteptăm cu mult interes şi apariţia în limba română a părţii a doua a acestei monografii intitulată *Les Juifs en Roumanie (1919–1938). De l'émancipation à la marginalisation*, Louvain-Paris, Éditions Peeters, 1996, 432 p.

[8] Cătălin Turliuc, *op.cit.*, p. 279.

[9] *Ibidem*, p. 278.

[10] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1997. p. 247–248.

[11] *Ibidem*, p. 247.

www.dacoromanica.ro

apariţia traducerii în limba română a lucrării profesorului Carol Iancu dedicată evreilor din România între 1866-1919, care. într-un spirit ştiinţific şi de sobră probitate intelectuală, tratează fără ostentaţie, dar şi fără resentimente, evoluţia spre emancipare a unei etnii atât de importante din istoria noastră.

Paul Cernovodeanu

VLADIMIR KRIUCIKOV, *Ličnoe delo*, Moskva, 1996, 2 vol., 446 + 430 p.

În anii care au urmat destrămării U.R.S.S., piaţa cărţii din Rusia a fost inundată de o serie de volume de memorii şi amintiri ai căror autori au ocupat posturi importante în ierarhia sovietică de partid şi de stat. Printre ele se numără şi cele două volume de amintiri publicate de fostul şef al temutului K.G.B., Vladimir Kriucikov.

Biografia lui este tipică pentru activiştii de partid şi funcţionarii superiori din regimul comunist. În jargonul birocraţiei de partid el este „un băiat bun cu dosar curat". Anii de război îi petrece într-o uzină din Stalingrad. Remarcat de partid, Kriucikov este desemnat să lucreze ca activist al Komsomolului. Urmează Facultatea de Drept la fără frecvenţă, intră în procuratură, una dintre cele mai odioase instituţii din regimul comunist, ajungând în scurt timp să ocupe funcţia de procuror al raionului Kirov din oraşul Stalingrad. În 1951, biroul orăşenesc de partid îl trimite la Moscova, la Şcoala Diplomatică Superioară. de pe lângă M.A.E. al U.R.S.S., unde învaţă limbile maghiară şi germană. De la 1 august 1954 este angajat în Ministerul de Externe al U.R.S.S. în funcţia de referent pe Ungaria. După doar un an petrecut în centrala ministerului este trimis la post la Budapesta. unde era ambasador Iuri Vladimirovici Andropov. În sistemul birocratic clientelar comunist întâlnirea cu Andropov s-a dovedit a fi decisivă pentru viitorul carierei lui Kriucikov. după cum el însuşi recunoaşte: „.etapa maghiară în multe privinţe a decis viitoarea mea soartă. m-a legat 29 de ani de Iuri Vladimirovici Andropov". Iar pentru viitorul carierei celor doi esenţială pare a fi fost revoluţia maghiară din toamna anului 1956. Potrivit lui Kriucikov, aceasta ar fi fost cauzată de faptul că raportul lui Hriuşciov prezentat la Congresul XX al P.C.U.S. nu a fost însoţit de o pregătire prealabilă. În Ungaria. la nivelul conducerii de partid cât şi al populaţiei. circulau tot felul de zvonuri despre raportul lui Hruşciov şi cultul personalităţii lui Stalin. Oficialităţile maghiare s-au adresat în repetate rânduri ambasadorului sovietic cerând explicaţii privind poziţia Moscovei. Andropov nu primise nici un fel de instrucţiuni şi nici el la rândul său nu înţelegea ce se petrece la Kremlin. O parte din vină pentru deznodământul sângeros din Ungaria o poartă, conform opiniilor lui Kriucikov, Imre Nagy, ca şi A.I. Mikoian. Pentru ultrastalinistul Rakoşi, Kriucikov nutreşte o mare admiraţie, pe motiv că vorbea şapte limbi străine şi începuse să o înveţe şi pe a opta, româna, afirmând că „trebuie să ne cunoaştem mai bine unul pe altul. oricum suntem vecini". În lunile octombrie-noiembrie 1956, Kriucikov. pe atunci ataşat de presă. pare unul dintre funcţionarii cei mai activi ai ambasadei sovietice. generând multă suspiciune în legătură cu realele sale atribuţii. În aparatul diplomaticc sovietic ataşatul de presă era. de multe ori. un ofiţer KGB ce acţiona sub acoperire.

După revenirea de la post – august 1959 – Kriucikov este chemat de Andropov să lucreze la Secţia de relaţii internaţionale a C.C. al P.C.U.S.. la sectorul Ungaria – România. Peste 6 ani era deja şef al acestui sector. Din mai 1967 Andropov preia conducerea K.G.B.. Kriucikov părăseşte aparatul Comitetului Central însoţindu-l pe Andropov în K.G.B., instituţie în care va lucra 24 de ani şi 3 luni. Din aceştia, mai bine de 17 ani. Kriucikov i-a petrecut în spionaj, 14 ani (între 1974–1988) aflându-se chiar la conducerea Direcţiei I. Dar Kriucikov atinge punctul culminant al carierei în anii 1989–1991, când s-a aflat la conducerea K.G.B.. Din punct de vedere politic apogeul carierei lui Vladimir Kriucikov se încadrează între octombrie 1989. când a fost ales membru al Biroului politic al C.C. al P.C.U.S.. şi 21 august 1991. data eşuării puciului de la Kremlin.

www.dacoromanica.ro

În linii mari acesta este traseul carierei de „aparatcik" al lui Kriucikov. Cea mai importantă nedumerire pe care mi-au trezit-o aceste două volume de amintiri este legată de criteriile profesionale şi umane care permit unei persoane să ajungă în fruntea unei instituţii de proporţii uriaşe şi de însemnătate covârşitoare pentru funcţionarea însuşi a sistemului totalitar comunist, cum a fost cea a K.G.B. Cele aproape 900 de pagini de amintiri, interviurile din presă şi de la televiziune din ultimii ani ne relevă un personaj modest, care gândeşte şi acţionează în graniţele „adevărurilor fundamentale" conţinute în cursul scurt de istorie al Partidului bolşevic. Singurul fapt care i-a asigurat lui Vladimir Kriucikov această excepţională carieră este legat de amănuntul biografic de a fi fost un apropiat al lui Iuri Andropov, de a fi aparţinut acestei grupări din conducerea Partidului Comunist, grupare din care, de altfel, a făcut parte şi Mihail Gorbaciov. Cei care susţin că studierea istoriei regimurilor comuniste trebuie să înceapă cu cercetarea acestor tipuri de grupuri informale din eşaloanele superioare ale partidului îşi văd şi de această dată confirmată opţiunea.

Între şefii serviciilor de spionaj americane şi sovietice era o adevărată prăpastie. Dacă serviciul american era adesea condus de specialişti în problemele Rusiei şi Uniunii Sovietice, istorici. politologi, sociologi etc., Vladimir Kriucikov era un funcţionar în aparatul Comitetului Central care răspundea de dosarul Ungariei. Capacitatea lui Kriucikov de a înţelege esenţa proceselor care aveau loc în societatea sovietică şi în lume nu era foarte mare. O demonstrează din plin aceste memorii.

Câteva zeci de pagini sunt dedicate prezentării propriei activităţi din perioada în care s-a aflat la conducerea spionajului sovietic. Încă de la început Kriucikov îi pune în gardă pe curioşi afirmând că amintirile sale nu trebuie să aducă cuiva vreun prejudiciu şi ca urmare nu va vorbi despre multe persoane şi operaţiuni concrete. Paleta activităţilor spionajului sovietic era destul de redusă dacă ar fi să dăm crezare lui Vladimir Kriucikov. Aceasta consta în asigurarea securităţii clădirilor şi a personajului corpului diplomatic, asigurarea securităţii cifrului, predarea mijloacelor financiare partidelor comuniste din străinătate şi ceva spionaj industrial. Un capitol special (vol. I. p. 185 – 243) este dedicat intervenţiei sovietice din Afganistan. Nici măcar de această dată Kriucikov nu dezvăluie vreuna dintre tainele pe care cu siguranţă că le deţine. Ceva mai generos în a oferi informaţii pare Vladimir Kriucikov atunci când se opreşte asupra activităţii sale în funcţia de preşedinte al K.G.B.. funcţie pe care a ocupat-o între 1 octombrie 1988 şi 21 august 1991. Combaterea terorismului a fost una dintre priorităţile şefului K.G.B. Chiar la sfârşitul anului 1988, Kriucikov s-a confruntat cu criza generată de luarea a 30 de copii ostateci în oraşul Ordjonikidze (astăzi Vladikavkaz). Au urmat mai apoi acţiunile teroriste din mai 1989 de la Saratov şi august 1990, Suhumi. O altă problemă de care s-a lovit în acei ani K.G.B. a fost şi cea a drogurilor produse în Afganistan şi care tranzitau teritoriul sovietic în drum spre pieţele vest europene. Serviciile secrete sovietice au fost implicate în afacerile cu narcotice. Zeci de ziarişti ruşi care anchetau mafia drogurilor au pierit de-a lungul anilor în împrejurări misterioase. Dar Vladimir Kriucikov trece sub tăcere toate aceste suspiciuni legate de implicarea unor ofiţeri ai serviciilor secrete sovietice în afacerile cu droguri.

Între anii 1988-1991, în cadrul structurilor K.G.B. lucrau 490 de mii de oameni, din care 220 de mii în trupele de graniceri. Autorul, polemizând cu analiştii străini care afirmă că K.G.B. a dispus de enorme mijloace financiare, încearcă să-l convingă pe cititor că, de fapt. salariul unui kaghebist era destul de mic. iar cei care lucrau în această instituţie trăiau destul de modest. Astfel. bugetul K.G.B. în 1990 era de 4.9 miliarde ruble, iar salariul mediu depăşea cu puţin 300 de ruble pe lună. Autorul ne dezvăluie structura K.G.B., direcţiile care intrau în compunerea acestuia ca şi obiectul lor de activitate. Şi de această dată unele informaţii stârnesc serioase îndoieli. Astfel. este greu de crezut că direcţia a 12-a. care se ocupa printre altele şi cu ascultarea convorbirilor telefonice. putea urmări doar 2000 de abonaţi pe întreg teritoriul sovietic.

Politica de *glasnost* inaugurată de Mihail Gorbaciov s-a reflectat şi la nivelul K.G.B. Deschiderea manifestată era fără precedent în toată istoria acestei instituţii. Arhivele secrete care priveau represiuni staliniste au fost puse la dispoziţia unei comisii speciale de reabilitare. După multe luni de investigaţii. aceasta a publicat un raport potrivit căruia de la începutul anilor '30 şi până la

www.dacoromanica.ro

moartea lui Stalin în Uniunea Sovietică au fost supuşi represiunii politce 3 778 234 de oameni, dintre care 786 098 au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare. De asemenea, s-a stabilit şi faptul că doar în cinci ani, între 1934-1939, au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare 21 880 de lucrători ai organelor de securitate. Toate aceste informaţii făcute publice au produs o impresie covârşitoare asupra unor segmente importante din opinia publică sovietică şi au dezvăluit una dintre tăinele cele mai bine păstrate din istoria bolşevismului.

Valul schimbărilor a cuprins şi conducerea K.G.B. În fruntea celor mai importante direcţii sunt numiţi oameni noi încă de la începutul anului 1989. Astfel, L. Şerbacişin, ce deţinea o mare experienţă operativă şi lucrase perioade îndelungate în Pakistan, India şi Iran, a preluat conducerea spionajului sovietic. Şef al direcţiei a doua, de contraspionaj, a fost numit G. Titov. Kriucikov are frumoase cuvinte atât pentru cei destituiţi, cât şi pentru noii numiţi. În fapt, el nu pridideşte să laude „calităţile umane şi profesionale" ale întregului personal care a lucrat în K.G.B. Şcoala Djerjinski, de pe lângă K.G.B.-U.R.S.S., a fost, potrivit lui Kriucikov, una dintre instituţiile cele mai performante de învăţământ superior din Uniunea Sovietică. Toate aceste aprecieri globale la adresa personalului din K.G.B. sunt în parte, cel puţin, contrazise de prezenţa în structurile criminale din Rusia a unor foşti lucrători ai serviciilor speciale. Ar fi fost de ajuns ca Vladimir Kriucikov să urmărească teledocumentarul „Cronica criminală" pentru a-şi fi nuanţat substanţial aceste mult prea categorice aprecieri.

Un om care a zăbovit atât de mult pe culoarele puterii sovietice, funcţionar în aparatul C.C. al P.C.U.S., apoi aproape 25 de ani în cele mai importante posturi din conducerea K.G.B., a avut posibilitatea să cunoască şi chiar să lucreze împreună cu secretarii generali ai partidului şi cu majoritatea membrilor Biroului Politic. Kriucikov relatează întâlnirea cu Leonid Brejnev din 1974. Încă de atunci liderul sovietic nu mai auzea, bâlbâia cuvinte de neînţeles, iar când îşi lua la revedere de la cineva, adesea îi dădeau lacrimile. Timp de opt ani, recunoaşte acest lucru şi Kriucikov, Brejnev a fost doar o păpuşă dirijată de anturajul său.

În Rusia şi nu numai aici, mulţi scriu astăzi memorii mai mult pentru a ascunde adevărul despre unele evenimente şi a se răfui cu foştii sau actualii adversari politici. Kriucikov iroseşte multă cerneală cu acuzaţii de cea mai diversă natură adresate unor persoane extrem de influente din anturajul lui Gorbaciov. De fapt el învinovăţeşte de destrămarea Uniunii Sovietice troika – Gorbaciov, Iakovlev şi Şevardnadze. Acuzaţiile la adresa lui Gorbaciov sunt ceva mai generale şi prezentate mai puţin pătimaş. Aleksandr Iakovlev, desemnat cu ironie ca „mare democrat" şi „părintele democraţiei ruseşti", este acuzat de a fi lucrat pentru serviciile secrete americane. Potrivit lui Kriucikov, încă din 1960, pe când se afla cu o bursă la Columbia University, Iakovlev a fost luat sub observaţie de F.B.I. În anii '80, informaţiile despre colaborarea lui Iakovlev cu serviciile secrete americane s-ar fi intensificat, fapt care l-ar fi convins pe Kriucikov să prezinte lui Gorbaciov personal temerile stârnite de Aleksandr Iakovlev. Gorbaciov ar fi refuzat însă, afirmă Kriucikov, să-şi dea acceptul pentru efectuarea unei anchete. Autorul îşi manifestă public temerea că dosarul Iakovlev, întocmit de K.G.B., ar fi putut fi distrus după evenimentele din august 1991. Oricum, după ieşirea din închisoare, Kriucikov a publicat un amplu articol în „Sovetskaia Rossiia" (febr. 1993) despre presupusa colaborare a înaltului demnitar sovietic cu servicile secrete americane. Pentru a nu rămâne mai prejos, Iakovlev îl acuză pe Kriucikov de a fi pus la cale asasinarea sa şi a lui Boris Elţân.

Ultimul „demolator" al Uniunii Sovietice este, potrivit autorului celor două volume de amintiri, Eduard Şevardnadze. Prima întâlnire dintre cei doi datează din 1982, când Eduard Ambrossievici era liderul comuniştilor gruzini. Pe atunci, Şevardnadze se remarca prin stricteţea cu care se încadra în linia politică oficială a Kremlinului, prin respectul pe care-l nutrea pentru poporul rus şi mai cu seamă pentru internaţionalismul său proletar (vol. I, p. 309 – 310). La numirea lui Şevardnadze în funcţia de ministru de externe Kriucikov s-a opus motivând cu faptul că Andrei Gromâko nu putea fi înlocuit de o persoană lipsită cu totul de experienţă în problematica relaţiilor internaţionale. De fapt, o asemenea decizie se încadra în standardele sistemului birocratic comunist,

www.dacoromanica.ro

unde politica externă nu a fost niciodată considerată o profesie. Pe de altă parte. potrivit lui Kriucikov, funcţia de şef al diplomaţiei sovietice ar fi fost mai îndreptăţit s-o ocupe un etnic rus şi nu un gruzin. De altfel, după câţiva ani, la puţin timp după ce şi-a prezentat demisia, Şevardnadze motiva faţă de Kriucikov această decizie cu faptul că de vreme ce vor trebui lămurite în scurt timp unele probleme teritoriale cu statele vecine, este mai bine ca în fruntea diplomaţiei sovietice să fie un rus şi nu un gruzin. Fostul şef al K.G.B. reproşează lui Şevardnadze şi Gorbaciov faptul că au iniţiat procesul unui nesfârşit şir de concesii, care au slăbit poziţia U.R.S.S. pe arena internaţională. Extrem de păgubitoare ar fi fost pentru sistemul sovietic de apărare acordurile de dezarmare încheiate cu S.U.A. Potrivit lui Kriucikov, Eduard Ştevardnadze se face vinovat şi de deciziile eronate adoptate în problema afgană. El nu contestă justeţea retragerii armatelor sovietice din Afganistan, dar regretă faptul că afganii au fost lăsaţi în voia soartei şi nu li s-a oferit sprijinul politic, militar şi material necesar (vol. I, p. 314).

Singura persoană din anturajul lui Gorbaciov pentru care Kriucikov manifestă preţuire şi chiar simpatie este Egor Ligaciov. Câtă vreme acesta ar fi fost alături de Gorbaciov, atenuând influenţa lui Iakovlev, secretarul general al partidului a păşit pe o cale de centru. După înlăturarea lui Ligaciov, „democraţii", care au reprezentat după Kriucikov „forţa activă distrugătoare" (vol. II, p. 7), l-au luat total sub control pe Mihail Gorbaciov, care a acţionat pentru demantelarea partidului comunist.

Printre personalităţile politice de astăzi din Rusia asupra cărora s-a oprit Kriucikov se numără şi mediatizatul lider ultranaţionalist Vladimir Jirinovski. Cu acesta preşedintele K.G.B. a avut o întrevedere la începutul anului 1991. Kriucikov a rămas impresionat, potrivit propriei mărturii. de erudiţia, cultura şi limpezimea judecăţilor lui Jirinovski, de faptul că acesta se declara pentru păstrarea unităţii U.R.S.S. şi întărirea poziţiilor ei pe arena internaţională, pentru o mai accentuată centralizare a structurilor politice interne, în care să nu fie luat în considerare aspectul naţional. După această întâlnire cu Jirinovski, Kriucikov i-a recomandat lui Mihail Gorbaciov să întreţină contacte active cu Partidul Liberal Democrat, ale cărui lozinci patriotice îi vor permite lărgirea bazei sociale. Însă liderul statului sovietic s-ar fi declarat sceptic în privinţa viitorului politic al lui Jirinovski. Kriucikov neagă toate acuzaţiile publicate în presă privind instrumentalizarea lui Vladimir Jirinovski de către K.G.B., afirmând că liderul ultranaţionalist rus nu a fost informator sau agent al serviciilor secrete, iar partidul său nu ar fi reprezentat niciodată obiectul vreunei activităţi operative a K.G.B. (vol. II, p. 13).

Autorul acestor volume de amintiri a dedicat şi câteva pagini României, ţară care, conform opiniei lui Kriucikov, era cu mult rămasă în urmă, atât în domeniul industrial, cât şi în agricultură. faţă de alte ţări europene şi în care existau mari inegalităţi sociale, iar instituţiile democratice erau insuficient dezvoltate. Această imagine întunecată a României interbelice îşi are probabil rădăcinile în cele câteva referiri ale lui Lenin la români şi mai cu seamă în istoriografia sovietică.

Pe Gheorghiu-Dej, Kriucikov l-a întâlnit prima dată la începutul anului 1956, la Budapesta. Cu acea ocazie. ataşatul de presă al ambasadei sovietice a prezentat liderului român un raport privind felul în care evenimentele politice din Ungaria erau reflectate în presa maghiară şi în cea sovietică (vol. II, p. 109–110). Potrivit lui Kriucikov, Gheorghiu-Dej era un revoluţionar de profesie, un mare şi înţelept om politic. De vreme ce se număra printre favoriţii lui Stalin, lui i s-a permis mult mai mult decât altor lideri est-europeni, el reuşind în acest fel să păstreze un „colorit naţional" în construcţia noului stat al „democraţiei-populare". În calitate de şef al sectorului care se ocupa de Ungaria şi România al secţiei externe a C.C. al P.C.U.S., Kriucikov s-a întâlnit în mai multe rânduri cu Gheorghiu-Dej. Cu aceste ocazii, viitorul şef al K.G.B. a remarcat că faţă de Hruşciov liderul politic român nu avea decât un respect aparent şi că nu era de acord cu multe dintre măsurile impulsive adoptate în U.R.S.S., amănunt constatat de Kriucikov de altfel cu plăcere. Faţă de Ceauşescu. autorul nu manifestă nici un fel de simpatie. Liderul român i-a lăsat impresia unui om nervos, bolnav şi dezechilibrat. Pentru conducerea română de partid, Ceauşescu urma să fie doar un lider de tranziţie. Numai că acest lucru a fost în curând înţeles de Ceauşescu, care i-a îndepărtat treptat de culoarele puterii pe cei mai cunoscuţi activişti din eşaloanele superioare ale partidului: Maurer, Moghioroş.

www.dacoromanica.ro

Apostol, Bârlădeanu, Niculescu-Mizil. Fixând la baza statului şi a societăţii cultul propriei personalităţi, Ceauşescu nu putea sfârşi altfel decât într-un mod tragic (vol. II, p. 111). Cât despre evenimentele din decembrie 1989, Kriucikov lasă impresia că nu ştie foarte multe, că resorturile interne şi externe ale acestora nu-i sunt foarte clare. În privinţa implicării serviciilor speciale străine în desfăşurarea evenimentelor din România, preşedintele K.G.B. se limitează la afirmaţia că probabil acest fapt a avut loc (vol. II, p. 112). Autorul afirmă cu plăcere că, după decembrie 1989, majoritatea românilor au optat pentru varianta socialistă. În acelaşi timp, regimul Iliescu nu pare a avea capacitatea de a rezolva dificilele probleme cu care se confruntă ţara. În ceea ce priveşte viitorul României, multe vor depinde de factorii externi, mai concret de felul în care liderii de la Bucureşti vor trata problema moldovenească, alegând fie calea expansionismului, fie vor refuza sprijinirea forţelor politice ce se manifestă pentru unirea României cu Moldova. Atitudinea elitei politice româneşti în această problemă este catalogată drept „zigzag naţionalist extremist". Aceste pagini din amintirile lui Kriucikov par mai degrabă a indica un şantaj la care Moscova ar supune Bucureştiul, pentru a împiedica unirea Republicii Moldova cu România.

În anii 1990-1991, susţinătorii ideii unirii ar fi încercat să convingă populaţia Moldovei de faptul că restaurarea României Mari ar aduce cu sine ridicarea nivelului de trai. Dar aceştia au fost, potrivit lui Kriucikov, contrazişi de realitate. Una dintre prognozele K.G.B. a fost şi aceea că odată ce locuitorii Moldovei o să constate nivelul de trai scăzut al celor din România, ei nu o să fie interesaţi în a sprijini unirea. Autorul acestor amintiri consideră că punctul de vedere al K.G.B. s-ar fi dovedit corect (vol. II, p. 37–38). Diversiunile regizate de la Moscova în Republica Moldova sunt total denaturat prezentate. Snegur s-ar face singur vinovat de izbucnirea războiului în Transnistria, în vreme ce armata a 14-a ar fi jucat un rol pozitiv, asigurând securitatea ruşilor din Tiraspol şi demonstrând Chişinăului că aşa-zisa atitudine de forţă adoptată în relaţia cu populaţia rusă nu va rămâne fără de răspuns (vol. II, p. 79–82). Pentru Kriucikov, orice fel de extremism este mai puţin periculos decât proromânismul unor formaţiuni politice din Republica Moldova. Câtă vreme aceasta s-ar fi aflat în componenţa României, mai afirmă autorul, populaţia de aici ar fi fost doar exploatată, iar dezvoltarea industriei şi agriculturii ar fi stagnat. Înflorirea acestei regiuni s-ar fi produs doar odată cu intrarea ei în componenţa Rusiei. Deci „poporului moldovenesc", încheie Kriucikov, îi este mai bine alături de ruşi decât de români.

Însă Republica Moldova nu este singura ţară din C.S.I. ale cărei realităţi sunt profund distorsionate de fostul şef al K.G.B. De acelaşi tratament au parte şi Azerbaidjan, Armenia, Gruzia etc. Rolul jucat de Rusia în tulburările din republicile caucaziene, în răsturnarea de la putere a lui Elcibei şi Gamsahurdia, în conflictele gruzino-abhaz şi armeano-azer este cu totul trecut sub tăcere. În schimb Kriucikov îşi face publică simpatia pentru Gaidar Aliev, fost şef al KGB din Azerbaidjan şi prim secretar al CC din Baku, care ar fi un internaţionalist, un adept al socialismului şi ar înţelege corect rolul pe care-l are de jucat Rusia în CSI.

Puciului din august 1991 îi este dedicat un capitol aparte, *Tri samâh trudnâh dnea* (vol. II, p. 130–214). În primul rând trebuie subliniat faptul că, potrivit autorului, lovitura de stat din august 1991 a fost un act de apărare a regimului constituţional existent în U.R.S.S. Pornind de la această premiză Kriucikov şi restul grupului de pucişti pozează în postura de victime ale istoriei. Destrămarea Uniunii Sovietice ar fi fost plănuită de S.U.A. încă din 1989. Până în februarie 1991, mai afirmă Kriucikov, fără însă să dezvăluie sursele de informaţii, americanii au optat pentru constituirea unui alt centru de putere în jurul lui Boris Elţân. Explicaţia modificării liniei politice a Washingtonului faţă de Moscova ar consta în faptul că reformele economice ale lui Gorbaciov urmăreau doar „capitalizarea partidului", adică formarea într-un timp scurt a unei clase de mari oameni de afaceri, care să provină exclusiv din funcţionarii superiori ai P.C.U.S. şi din reprezentanţii de frunte ai complexului militaro-industrial sovietic, prezervând astfel controlul şi puterea centrului. De destrămarea U.R.S.S. s-ar mai face vinovaţi şi unii oameni de ştiinţă ruşi, care, afirmă Kriucikov, ar fi fost controlaţi de către serviciile secrete americane. Faptul că aceştia erau cazaţi în hoteluri luxoase şi primeau onorarii mari

www.dacoromanica.ro

pentru conferinţe şi interviuri îi trezeşte lui Kriucikov o şumedenie de suspiciuni. Atitudinea şefului K.G.B. este identică cu a oricărui alt slujbaş mărunt al serviciilor speciale din ţările lagărului socialist, care afişează un dispreţ născut din cele mai variate complexe în faţa reprezentanţilor elitei intelectuale, pe care nu reuşesc întotdeauna să-i instrumentalizeze în folosul propriului serviciu secret. Şi factorul etnic, recunoaşte Kriucikov, a jucat un rol important în destrămarea Uniunii Sovietice. Mişcările naţionale renăscute, în programul cărora figura şi dobândirea independenţei prin desprinderea din U.R.S.S., au culminat cu marile manifestaţii din Ţările Baltice, de la sfârşitul anului 1990. Criza risca să scape cu totul de sub control în momentul în care Gorbaciov i-a însărcinat pe Iazov, Pugo şi Kriucikov (miniştrii apărării, de interne şi preşedintele K.G.B.) să adopte măsuri de forţă împotriva demonstranţilor din Vilnius. Este cunoscut faptul că trimiterea detaşamentului special „Alfa" în acest oraş a generat lupte de stradă, cele mai intense având loc în data de 13 ianuarie, la centrul de televiziune. Pornind de la aceste conflicte, în decembrie 1990, Congresul deputaţilor poporului a decis realizarea unui referendum în problema viitorului Uniunii. Fostul şef al K.G.B. afirmă că pentru majoritatea populaţiei această problemă nu exista şi că punerea acestei probleme ar fi avut un „caracter provocator" (vol. II, p. 34). Cu toate că rezultatul referendumului din 17 martie 1991 a fost favorabil menţinerii Uniunii, „din păcate nici acest capital nu a fost utilizat" de către echipa lui Gorbaciov, aflată la putere.

Discursul lui Kriucikov din 17 iunie 1991 de la şedinţa închisă a Sovietului Suprem al U.R.S.S. pare a marca în biografia sa punctul de ruptură cu echipa reformatoare de la Kremlin. Prin aceasta el devine unul dintre liderii grupării conservatoare stalinisto-brejnevistă din conducerea superioară de partid. Intervenţia lui Kriucikov de la şedinţa amintită reprezintă un atac dur la adresa cursului reformator. El reia mai vechile sloganuri din arsenalul gândirii comuniste despre ameninţarea pe care o reprezintă serviciile secrete americane care şi-ar fi infiltrat agenţi de influenţă şi care în curând vor lua sub control viaţa politică, economică şi ştiinţifică din U.R.S.S. Cât despre creditele occidentale pe care le-ar putea primi ţara sa, acestea ar fi o „iluzie", un „basm".

Dacă ar fi să-i dăm crezare autorului acestor volume de amintiri, ar trebui să afirmăm că la baza tuturor acţiunilor şi demersurilor sale a stat exclusiv dorinţa de a păstra Uniunea în forma în care se afla aceasta atunci. Numai că evenimentele nu s-au desfăşurat întotdeauna aşa cum sunt descrise de Kriucikov.

Să ne întoarcem dar la începutul verii anului 1991. După succesele politice ale lui Elţân şi ale grupării „radicale" sau „democrate" la alegerile din iunie 1991, Gorbaciov, pentru a se menţine în postura de om politic influent, mai avea doar şansa reformării cu succes a U.R.S.S.-ului. Astfel că proiectul noii uniuni a fost perfectat în a doua jumătate a lunii iulie. Abrevietura *S.S.S.R.* se păstra, numai că în locul cuvântului *Soţialisticeskie* apărea cel de *Suverennâe*. Dar noul proiect nu-l mulţumea pe Boris Elţân, care cerea concesii mai mari pentru Rusia. La acea dată Gorbaciov nu mai dispunea de mijloace pentru a se opune cu succes cererilor avansate de către Elţân. La sfârşitul lunii iulie, înainte de a pleca la odihnă în Crimeea, Gorbaciov a avut o întâlnire secretă cu Elţân şi cu preşedintele Kazahstanului. N. Nazarbaev. Cei trei lideri s-au înţeles să acţioneze împreună împotriva nucleului politic conservator din conducerea P.C.U.S. Data semnării noului tratat al Uniunii a fost fixată pentru 20 august. Tot atunci s-a hotărât şi demiterea din funcţii a primului ministru V. Pavlov. ministrului apărării D. Iazov şi a preşedintelui K.G.B. V. Kriucikov. Ce nu ştiau însă atunci Gorbaciov, Elţân şi Nazarbaev era faptul că în cabinetul în care a avut loc această întâlnire erau montate microfoane, iar conţinutul discuţiilor a fost imediat aflat de către şeful K.G.B. La 5 august, după plecarea lui Gorbaciov în Crimeea, conservatorii din conducerea Uniunii Sovietice au început pregătirea conspiraţiei ce urmărea reinstaurarea deplinei puteri a centrului şi a P.C.U.S. În mare. acesta ar fi filmul evenimentelor petrecute în lunile iunie-iulie în eşaloanele superioare ale puterii de la Kremlin. Despre toate acestea însă nici un cuvânt în volumele de amintiri publicate de Kriucikov.

Varianta povestită de fostul şef al K.G.B. este următoarea: forţele distrugătoare ale Uniunii au pregătit în secret un nou tratat al Uniunii, numai că proiectul acestuia a fost publicat la 15 august 1991

www.dacoromanica.ro

în „Moskovskie novosti". Tratatul urma să fie semnat în 20 august doar de 6 din cele 15 republici sovietice. Documentul prevedea că statul federal U.R.S.S. îşi va întrerupe existenţa, iar în locul lui se va forma o confederaţie în care „fiecare republică... este stat suveran". Logica lui Kriucikov este următoarea: semnarea la 20 august a tratatului de constituire a noii uniuni era o gravă ameninţare la adresa ordinii constituţionale în U.R.S.S. şi a integrităţii ei teritoriale. Deci orice acţiune îndreptată împotriva semnării documentului era una de apărare a Constituţiei şi corespundea voinţei poporului exprimată cu ocazia referendumului din 17 martie 1991 (vol. I, p. 392).

Din capitolul dedicat de Kriucikov amintirilor despre evenimentele din august 1991 rezultă atitudinea dublă, incapacitatea şi lipsa de voinţă a lui Gorbaciov. Trebuie spus că alte multe mărturii confirmă aceasta. Potrivit şefului K.G.B., în ultima conversaţie avută cu Gorbaciov înainte de tentativa de lovitură de stat, acesta ar fi spus: „Orice se poate întâmpla. Dacă va fi o ameninţare directă va trebui acţionat" (vol. II, p. 147). Iar Kriucikov, ca un funcţionar loial ce era, a înţeles în felul său cuvintele lui Gorbaciov şi s-a pregătit să acţioneze. La 17 august, ora 14, într-o clădire a K.G.B. s-au adunat primul ministru Pavlov, Baklanov prim adjunct al preşedintelui Consiliului Apărării, Şenin secretar al C.C. P.C.U.S., Iazov ministru al apărării, Boldin şeful aparatului preşedinţiei. Kriucikov preşedintele K.G.B., Acealov şi Verennikov adjuncţi ai ministrului apărării şi adjunctul preşedintelui K.G.B. Gruşko. Împreună au discutat despre situaţia critică în care se afla U.R.S.S., despre ruperea echilibrului mondial în favoarea Occidentului şi despre tendinţele separatiste din diferite republici sovietice. Atunci s-ar fi decis ca acest grup să-i ceară din nou lui Gorbaciov să nu semneze noul tratat al Uniunii. La Foros, unde se afla Gorbaciov, a fost trimis la 18 august un grup constituit din Baklanov, Şenin, Boldin, Varennikov şi Plehanov. Includerea lui Plehanov în acest grup se datora faptului că el conducea direcţia a 9-a din K.G.B., cea care răspundea de securitatea preşedintelui U.R.S.S. Grupul s-a reîntors în seara aceleaşi zile la Moscova. Ei au comunicat că preşedintele Gorbaciov este ca de obicei nehotărât, dar ei speră că el se va convinge singur de valabilitatea măsurilor extraordinare adoptate şi le va sprijini în mod deschis şi activ. Gorbaciov le-a lăsat impresia că va aştepta să vadă cum va evolua situaţia şi se va decide în consecinţă. El nu a avut nici o reacţie când i s-a vorbit de introducerea stării excepţionale şi chiar ar fi scăpat cuvintele: „hei, ce, acţionaţi".

În seara zilei de 18 august s-au adunat la Kremlin Pavlov, Iazov, Pugo, Ianaev, Prokofiev (prim secretar al Comitetului de partid Moscova), Kriucikov şi Lukianov. S-a hotărât să se acţioneze neîntârziat. Ghennadii Ianaev, vicepreşedintele U.R.S.S., urma să-şi asume îndeplinirea obligaţiilor prezidenţiale în conformitate cu articolul 127, aliniatul 7 al Constituţiei U.R.S.S. Printr-un alt document adoptat se prevedea introducerea în ţară, pentru 6 luni, a stării excepţionale începând cu ora 4 din dimineaţa zilei de 19 august. S-a stabilit şi înfiinţarea Comitetului de Stat pentru situaţii extraordinare (G.K.C.P.) care era compus din: G. Ianaev – preşedinte U.R.S.S.; D. Iazov – ministrul apărării: V. Pavlov – prim-ministru: B. Pugo – ministru de interne; V. Kriucikov – preşedinte K.G.B. etc. În privinţa lui Lukianov preşedintele Sovietului Suprem şi a lui Bessmertnâh ministrul afacerilor externe, în noaptea de 18 spre 19 august s-a decis ca aceştia să nu fie incluşi în Comitet pentru a-şi păstra o marjă mai mare de acţiune. O delegaţie de trei persoane a fost desemnată să se întâlnească cu Boris Elţân, care în seara zilei de 18 august s-a întors de la Alma Ata. Întrevederea însă nu a avut loc. Este cunoscut felul în care Boris Elţân a acţionat împotriva loviturii de stat. Celebră este mai ales cuvântarea ţinută pe tanc în faţa „Casei Albe". Deşi mai târziu s-a vorbit de opt încercări de luare cu asalt a sediului Sovietului Suprem al R.S.F.S.R., Kriucikov afirmă categoric că nici Ministerul Apărării, nici cel de Interne şi nici K.G.B. nu ar fi primit ordin să asedieze „Casa Albă". Autorul se arată uimit de faptul că mulţi ar fi primit decoraţii şi medalii pentru că ar fi apărat o clădire care nu a fost niciodată asediată. Cât despre tancurile din zona Sovietului Suprem ele nu ar fi fost dislocate acolo din ordinul puciştilor ci au fost chemate de către şeful serviciului de apărare al „Casei Albe".

În noaptea de 20 – 21 august, Kriucikov afirmă că ar fi vorbit de două sau de trei ori la telefon cu Elţân, pe care l-a asigurat că nu se pregăteşte nici un asediu al Sovietului Suprem al R.S.F.S.R. şi

www.dacoromanica.ro

şi-au dat acordul să meargă împreună la Foros pentru a discuta cu Gorbaciov. De asemenea Kriucikov a promis că va participa la şedinţa Sovietului Suprem pentru a oferi informaţii deputaţilor asupra situaţiei din ţară.

Dar în ziua de 21 august, puciştii au decis să întrerupă activitatea Comitetului şi au trimis o nouă delegaţie la Foros, unde să încerce din nou să-l convingă pe Gorbaciov să adopte măsuri urgente pentru salvarea Uniunii. Atunci la Foros s-au deplasat două grupuri, unul al puciştilor, al doilea constituit din persoane din conducerea Rusiei. Este bine cunoscut faptul că reprezentanţii puciştilor, printre care şi Kriucikov, au fost arestaţi, fie în Crimeea, fie la coborârea din avionul care i-a readus în capitală.

Acesta este în linii generale filmul evenimentelor dintre 19 şi 21 august povestite de Vladimir Kriucikov. Aceste câteva zeci de pagini nu fac decât să confirme, odată în plus, punctul de vedere al istoricilor care afirmă că puciul din august 1991 a fost unul de operetă, şi că avem de a face cu o lovitură de stat cu voie de la preşedinte. Mihail Gorbaciov a jucat atunci dublu, ceea ce nu l-a împiedicat totuşi să piardă şi să dispară de pe prima scenă politică a Kremlinului. De altfel, versiunea lui Kriucikov, cu unele amendamente, este confirmată de multe alte surse documentare. Mărturia sa, a unuia dintre principalii organizatori ai puciului, este oricum importantă, şi nu va putea fi trecută cu vederea de către istoricii care se vor opri asupra acestor evenimente.

În ultimele capitole autorul rememorează arestarea, ancheta, detenţia de 17 luni şi procesul. În încheierea celui de-al doilea volum sunt publicate textele cuvântării lui Kriucikov de la şedinţa Sovietului Suprem din 17 iunie 1991, apelul adresat poporului sovietic la 20 august 1991, scrisoarea deschisă adresată lui Boris Elţân în vara 1992 şi declaraţia făcută în şedinţa de judecată al Colegiului militar al Tribunalului Suprem al Federaţiei Ruse din 30 noiembrie 1993.

Aceste volume de amintiri ale fostului preşedinte al K.G.B. dezvăluie în primul rând mecanismele puterii de la Kremlin, felul în care se luau decizii şi lupta din eşalonul superior al funcţionarilor de partid. Ele reprezintă o frescă a ultimilor ani dinaintea prăbuşirii Uniunii şi oferă imaginea tipului de funcţionar de stat, care. pentru a face carieră, aderă la orice fel de reforme, pentru ca până la urmă să nu-şi poată depăşi condiţia de produs al epocii şi ideologiei în care a fost educat.

Armand Goşu

ANGHEL POPA, *Între fronturi. Bucovineni în România primului război mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundaţia Culturală „Alexandru Bogza", 1998, 96 p.

O întâmplare cu totul neprevăzută – şi fericită – m-a adus în posesia ultimului volum al cunoscutului istoric bucovinean, Anghel Popa, *Între fronturi. Bucovineni în România primului război mondial*. Ca de fiecare dată până acum, A. Popa a căutat, cu precădere, o îmbinare fericită. şi inedită de cele mai multe ori. a istoriei locale sau regionale (în arhivele căria puţini mai au răgazul să se oprească) cu evenimente sau procese istorice puţin sau, practic, deloc cunoscute. Demersul de faţă este una din atât de necesarele – şi, din nefericire, atât de rarele – analize documentare a situaţiei din provincia austriacă în timpul primului război mondial.

Autorul prezintă – comparativ – acţiunile politice ale guvernului şi autorităţilor de la Bucureşti. în preajma şi după izbucnirea conflictului mondial, şi evoluţia situaţiei românilor bucovineni înrolaţi în armata austro-ungară şi trimişi pe diverse fronturi europene. Nu au lipsit eroii români ai armatei Monarhiei – în luptele cu italienii şi ruşii – şi. totodată, nu puţini au fost aceia care au luat cunoştinţă cu lagărele ţariste (p. 23). Populaţia civilă românească din Bucovina a fost obligată, mai mult decât celelalte comunităţi etnice. la diverse restricţii, unele de-a dreptul absurde. cum ar fi

www.dacoromanica.ro

interzicerea tragerii clopotelor la biserică sau a păşunatului vitelor pe dealuri. Chiar şi în perioada de neutralitate a României (1914-1916), arestările în rândul intelectualităţii române din Bucovina s-au ţinut lanţ, două fiind cele mai întâlnite capete de acuzare: 1) crima de lesmajestate şi 2) spionaj în favoarea Rusiei (p. 26). La toate acestea s-au adăugat, evident, obligaţiile în muncă, epuizante, la care trebuiau să participe femeile şi copiii şi rechiziţiile – alimentare, dar şi de bunuri de folosinţă – pentru armată.

Un caz puţin cunoscut istoriografiei române – acela al ocupaţiei ruseşti în Bucovina – este amintit de autor; Anghel Popa argumentează prin acţiunile samavolnice ale trupelor ţariste la adresa populaţiei civile campania propagandistică lansată de presa austriacă (la care au aderat şi publicaţii româneşti din Cernăuţi) potrivit căreia existenţa viitoare a neamului românesc din Bucovina era legată doar de trăinicia Monarhiei dualiste. Dintr-un fond inedit, păstrat la Arhivele Statului din Iaşi, autorul publică un foarte interesant document (care ar merita, poate, alături de altele, chiar o tratare separată), din 22 noiembrie 1914, destinat populaţiei româneşti rurale (bucovinene) şi semnat de autorităţi locale de origine română, loiale Monarhiei. Am ales, spre o mai bună edificare, doar pasajul următor: „noi, ţăranii din Bucovina, trebuie să ne ridicăm glasul şi să le spunem, răstit, domnilor de la Bucureşti, că noi nu ne clintim în credinţa noastră pentru Împărăţie, că ne împotrivim oricărui amestec în treburile noastre şi că dorim, din suflet, ca oastea românească să lupte alături de feciorii noştri, din oastea împărătească" (p. 29–30, vezi şi p. 30–31). Acest tip de documente, puţin integrate în circuitul ştiinţific, istoriografic, aduce o lumină nouă în tratarea specificităţii evenimentelor şi evoluţiilor economice, politice, culturale şi naţionale între 1914-1918 din provinciile care, la sfârşitul războiului (sau, în cazul Basarabiei, în martie 1918) s-au unit cu Vechiul Regat. Totodată, obligă la o mai temeinică analiză asupra elitelor româneşti din Monarhia austro-ungară şi la capacităţile de integrare şi colaborare a populaţiei româneşti atât cu celelalte comunităţi naţionale, cât şi cu autorităţile centrale de la Viena (şi, de aici, deosebirile – adeseori, nu doar de nuanţe – dintre Viena şi Budapesta, dintre Transilvania şi Bucovina).

Partea a doua a volumului relatează cursul războiului mondial, între 1916–1918, printr-un studiu de caz, şi anume acela al lui Ilie Dugan–Opaiţ, patriot român, membru al Societăţii academice „Junimea" din Cernăuţi şi al societăţii „Arboroasa" din Bucureşti. Stabilit în România, după 1912, Ilie Dugan şi-a păstrat şi cetăţenia austro-ungară. După izbucnirea războiului mondial, în vara anului 1914, revine în Bucovina austriacă după care, la scurt timp, dezertează şi se refugiază în Regat. Un destin ca multe altele printre românii din Transilvania, Bucovina sau Basarabia. Aşa cum a procedat şi în primul capitol, Anghel Popa aduce în discuţie, şi aici, documente inedite şi cu totul ignorate de istoriografie până în acest moment: este vorba despre tratamentul aplicat de armata şi autorităţile din România voluntarilor ardeleni şi bucovineni, după înfrângerea rapidă şi ruşinoasă din toamna anului 1916 (voluntarii erau desemnaţi, printre altele, drept „adunătură tolerată", p. 47). Ilie Dugan-Opaiţ, alături de alţi 21 de voluntari, intelectuali bucovineni şi ardeleni, refugiaţi în Regat, au fost arestaţi şi închişi la Dorohoi ca „deţinuţi politici de naţionalitate străină" (!), fără a fi condamnaţi sau audiaţi de vreun tribunal. Numai prin generosul – şi influentul – sprijin din partea lui N. Iorga şi Ion Nistor cei 22 au fost eliberaţi în vara anului 1917 şi repuşi în drepturile militare şi civile.

Trebuie să recunoaştem că acest volum al lui Anghel Popa era o carte aşteptată şi mai mult decât necesară. Sigur, ar fi fost de dorit ca ea să aibă dimensiuni mai mari şi să conţină şi alte elemente din documentaţia inedită investigată de autor. Dar ea are şansa de a fi un reper – până acum solitar – asupra unei problematici deloc avantajate de istoriografia română: istoria Bucovinei secolului XX.

Florin Anghel

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

„Anuar al Arhivelor Municipiului Bucureşti", 1997, nr. 1; 1998, nr. 2

Direcţia Municipiului Bucureşti a Arhivelor Naţionale publică din 1997 un anuar al cărui subtitlu îi reflectă întru totul conţinutul: *Din trecutul istoric şi urbanistic al oraşului Bucureşti*. Coordonatorul, Ion Vitan, împreună cu conducerea arhivelor şi-au dorit apariţia unei reviste în care să fie valorificate, prin articole cu subiecte foarte variate, informaţiile fondurilor arhivistice referitoare în exclusivitate la Bucureşti şi la personalităţile din istoria sa. Revista apare în condiţii grafice bune la Editura Ministerului de Interne şi beneficiază de sprijinul Direcţiei pentru Cultură şi Culte a Municipiului Bucureşti. Cele două numere apărute cuprind 15, respectiv 18 articole (fără recenzii şi note de lectură), cel de-al doilea fiind prevăzut şi cu rezumate în engleză şi franceză. Intră pe această cale în circuitul ştiinţific multă informaţie inedită, întrucât o parte consistentă a articolelor specialiştilor arhivişti utilizează materiale altfel greu accesibile. Alături de ei semnează nume prestigioase ale istoriografiei româneşti.

Bucureştiul medieval este descris în articolele lui Paul Cernovodeanu, *Oraşul Bucureşti în viziunea călătorilor străini – secolele XVI–XIX* (nr. 1), *Originea mitică a Bucureştilor: legenda lui Bucur* (nr. 2), ale episcopului Theodosie Snagoveanul, *Lăcaşuri de cult din Bucureşti, mărturii ale spiritualităţii ortodoxe şi ale culturii româneşti (secolele XVII–XIX)* (nr. 1), *Catedrala Patriarhiei Române – monument istoric şi aşezământ de cultură şi spiritualitate ortodoxă (secolele XVIII–XIX)* (nr. 2) şi parţial în cele tratând teme de heraldică ale Mariei Dogaru. Imaginea dominantă însă, reconstituită din fragmente disparate, este cea a capitalei în secolele XIX–XX, în plină dezvoltare economică. Grupând articolele celor două sumare, regăsim informaţii despre apariţia şi evoluţia unor meserii (Costin Feneşan, *Noi mărturii privind farmaciile din Bucureşti la începutul secolului al XIX-lea*, Cristian Romano, *Iosif Romanov – librar, editor şi tipograf din Bucureşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Adrian Adamache, *Un editor bucureştean de gravură istorică – Constantin Dimitrie Papazoglu* (nr. 1), Ioan Panţuru, *Posturile de pompieri în Bucureşti construite în perioada 1890–1900*, Vasile Bălan, *Ateliere bucureştene de reparat utilaje de stingere a incendiilor, 1869–1920*), istoricul unor edificii sau amenajări urbanistice (Constantin Căzănişteanu, *Palatul Cotroceni la jumătatea secolului al XIX-lea*, Valeriu Stan, *Senatul României şi sediile sale* (nr. 1), Constantin Rezachevici, *Pavel Kiselev – istoria şoselei şi grădinii cu acelaşi nume şi a amplasării Institutului de Istorie „Nicolae Iorga"*, Aurel Duţu, *Manufactura de tutun Belvedere în unele documente de arhivă*, Maria Ioniţă, *Activitatea Societăţii Anonime „Capşa" văzută prin prisma unor documente de arhivă*), momente necunoscute din viaţa unor personalităţi culturale şi politice (Viorel Cosma, *George Enescu în lumina unor noi documente arhivistice*, Marian Ştefan, *Cu Alecsandri şi Eminescu acasă la Titu Maiorescu*, Nicolae Lascu, *Giulio Magni – un arhitect italian la primăria capitalei*, Ludovic Demeny, *Emigrantul paşoptist Veress Sándor despre viaţa social-politică şi culturală bucureşteană în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*), activitatea meritorie a unor primari în a da un aspect civilizat oraşului (Ion Vitan, *Emanoil Pache-Protopopescu, primar al Capitalei, 1881–1891* (nr. 1), *Nicolae Filipescu, primar al Capitalei, 1893–1895* (nr. 2), Nicolae Lascu, *Aspecte privind sistematizarea oraşului Bucureşti la sfârşitul sec. al XIX-lea*, Oliver Velescu, *Contribuţii la istoria nomenclaturii străzilor în Bucureşti* (nr. 1). Acestora li se alătură completări valoroase la dosarul

„Revista istorică", tom X, nr. 5–6, p. 587–591, 1999

www.dacoromanica.ro

unor probleme de actualitate – Gheorghe Vasilescu, *Construirea Catedralei Neamului în Bucureşti, un proiect vechi de peste un secol*, Valerian Stan, *Proiectul nefinalizat al unui palat al Senatului* –, ce cu succes pot fi valorificate şi într-o poveste despre mentalităţile româneşti, ilustrând năravuri vechi ce fac proiecte grandioase să piară în dezorganizare sau dezinteres.

Avem de-a face deci cu o revistă a arhivelor care-şi propune lucruri ambiţioase şi îi dorim succes la început de drum. Suntem convinşi că greşelile de tehnoredactare, poate inevitabile unui început, vor dispărea. În final, dorim să semnalăm o parte din contribuţiile la clarificarea unor probleme controversate.

În articolul său *Originea mitică a Bucureştilor*, Paul Cernovodeanu analizează legenda de origine populară a lui Bucur, în corelaţie cu explicaţiile cu caracter „istoric-cronicăresc" create de pătura cultă, care atribuia întemeierea aşezării lui Negru Vodă, stabilind reperele cronologice ale fiecărei variante şi contaminările reciproce pe care le-au suferit. Legenda unui Bucur cioban, întemeietor al oraşului Bucureşti, pare că s-a născut în mediul păstoresc, fiind legată de apariţia unor aşezări săteşti şi doar ulterior adaptată Capitalei. Era constituită în secolul XVIII, fiind atestată în scris de istoricul sas Johann Filstich după 1728 şi de clericul franciscan Blasius Kleiner la 1761. Această variantă este considerată ca fiind prima, cu toate că versiunea Negru Vodă (miticul fondator al Ţării Româneşti şi al capitalei sale), circula în mediul cărturăresc încă din secolul XVI. Varianta populară a pătruns în istoriografie prin intermediul călătorilor străini, fiind receptată de autohtoni începând cu prof. Iosif Genilie la 1835. Reîntoarsă în mediul rural, se va realiza un compromis între legendă şi tradiţia cultă, apărând forme „baroce" ale ei. Ignorarea legendei de către scriitorii autohtoni (M. Cantacuzino, Daniil Filipide, D. Fotino) până la 1820 este pusă de autor pe seama repudierii de către mediile cărturăreşti locale a ideii unei origini atât de umile pentru oraş.

Pasionantă este istoria parcului Kiselev, creat de peisagistul german C.F.W. Meyer între 1843–1845, cu fonduri provenind din cele votate iniţial de Obştească Adunare pentru ridicarea unei statui pentru Pavel Kiselev. La refuzul constant al generalului, cei 15 000 de galbeni au fost repartizaţi amenajării Pieţii Kiselev de la Podul Mogoşoaia. Meyer a fost chemat pentru a realiza prima grădină publică de stat din Bucureşti şi nu, afirmă categoric Constantin Rezachevici, pentru crearea grădinii Cişmigiu. Autorul articolului surprinde toate momentele de dezvoltare, ca şi pe cele de decădere ale parcului devenit, până la cel de-al doilea război mondial, principalul loc de promenadă al bucureştenilor.

Descoperim viaţa oraşului şi în lucrarea inedită a lui Sándor Veress, *Istoria Românilor*, redactată între 1868–1871, pe care o prezintă Ludovic Demeny. Amintirile revoluţionarului maghiar se păstrează într-un manuscris (400 de pagini) la Biblioteca Academiei Maghiare de Ştiinţe. Două treimi constituie relatarea unor fapte la care a fost martor între 1860, anul în care s-a stabilit definitiv la Bucureşti, şi 27 octombrie 1884, data morţii sale. Fiind inginer de poduri şi şosele, aprecierile cele mai pertinente sunt făcute la adresa muncii confraţilor săi, dar se regăsesc şi analize asupra mineritului, medicinii, învăţământului, arhitecturii etc. Un capitol separat este consacrat vieţii social-politice şi culturale din Bucureşti. L. Demeny ne atrage atenţia că în aceeaşi lucrare. Veress a consacrat două capitole ample imaginii evreilor şi ungurilor în cotidianele bucureştene „Românul", „Trompeta Carpaţilor", „Terra", „Pressa", ce vor face subiectul unor articole viitoare.

Semnalăm prezentarea pe care Viorel Cosma o face unui carneţel cu însemnări zilnice care a aparţinut lui George Enescu. În acest „Conzert und Theaterbuch", păstrat în fondurile Direcţiei Municipiului Bucureşti a Arhivelor Naţionale (nu ne este oferită o cotă), sunt notate titlul operei sau concertului la care a participat, numele compozitorului ascultat, teatrul, sala, ziua, luna, anul, ora spectacolului şi aprecierile personale despre manifestarea la care lua parte. în perioada 28 dec. 1891 – 8 febr. 1895. când îşi făcea studiile la Viena, între 10 şi 14 ani.

Oana Rizescu

www.dacoromanica.ro

Buletinul Centrului, Muzeului şi Arhivei istorice a evreilor din România, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România, 1997, nr. 1

Semnalăm apariţia în bune condiţii grafice a primului număr al Buletinului cu titlul de mai sus, care constituie, aşa cum se arată în cuvântul introductiv al acad. prof. dr. Nicolae Cajal (în acest cuvânt introductiv se insistă asupra continuităţii dintre această revistă şi alte publicaţii privind viaţa evreilor din România), „... revista unei minorităţi etnice locale cu o istorie bogată, interesantă şi care trebuie cunoscută de evrei şi neevrei deopotrivă".

Sumarul acestui număr: cuvântul introductiv la care ne-am referit, o notă din partea redacţiei (*La început de drum*), rubrica *Studii* (cuprinde articolele: *I. Rosenthal – jurnalist şi diplomat în vremuri tulburi*, de Dumitru Hîncu, *In memoriam: Corneliu Bogdan* de Eugen Preda, *Parlamentari evrei în primele legislaturi interbelice* de Ada Felan, *PC-ul – un auxiliar preţios în munca de cercetare* de Harry Kuller, *Analiza critică a izvoarelor arhivistice şi a surselor bibliografice privitoare la evreii din România între anii 1940–1944* de Lya Benjamin; în privinţa acestui ultim articol, remarcăm că este însoţit de un număr de 30 note, fie explicative ale textului, fie în marea lor majoritate bibliografice şi în afară de aceasta de o bibliografie selectivă – culegeri de documente. texte social-politice elaborate sau apărute în anii 1941–1944, jurnale, memorii şi evocări, lucrări speciale, studii şi articole, lucrări generale, iar în privinţa lucrărilor selective ele aparţinând unor autori şi istorici de orientări diferite; mai remarcăm că autoarea nu face simple trimiteri la aceste lucrări. ci le însoţeşte de note rezumând ideile de bază conţinute în cărţile respective; în chestiunea concluziei autoarei asupra politicii antonesciene în privinţa evreilor remarcăm că se reţine că această politică «s-a dovedit consubstanţială regimului antonescian dar s-a delimitat, în metode şi dimensiuni de politica generală a „soluţiei finale" promovată de Germania nazistă»). rubrica *Eseu* (conţine articolul *Fascinaţia şi capcanele documentului* de Ion Şerbănescu; autorul, ca teză generală, se opune tendinţei spre unicitatea sau unilateralitatea informaţiei pe baza luării în considerare a unui document izolat), rubrica *Eveniment* (conţine două articole: *Evreii în războiul de independenţă al României* de L.B. şi J.A. şi *Prima şcoală israelito-română, 145 de ani de la înfiinţare* de L.B.), rubrica *Publicaţii evreieşti de altădată* (conţine articolul *Presa ca document al vremii*), rubrica *Fondurile C.S.I.E.R.* (conţine trei articole, al treilea fiind intitulat *Conferinţe şi manifestări culturale ale C.E.B.*, de H.K., în care aceste manifestări sunt menţionate începând cu toamna anului 1991 şi până la 23 iunie 1996). rubrica *Muzee* (conţine articolele *Cum a luat naştere Muzeul evreiesc din Bucureşti* de Marius Mircu şi *Despre trecutul evreilor băcăuani* de M. Carol), rubrica *Istitute frăţeşti* (conţine articolul *Institutul Carmilly din Cluj* de Ladislau Gyémánt), rubrica *Recenzii* (conţine o singură recenzie, semnată de Cella Vasiliu, de prezentare a revistei „Shvut" care conţine studii despre istoria şi cultura evreilor din Rusia şi Europa răsăriteană), rubrica *Semnalări* (sunt pe scurt prezentate un dicţionar al religiei iudaice şi o reuniune ştiinţifică), rubrica intitulată *Templul Coral* (o notă semnată H.K. despre documente privind fundarea şi inaugurarea Templului Coral din Bucureşti).

Această revistă, a cărei apariţie într-un prim număr o salutăm, are un caracter istoric şi documentar; articolele se caracterizează prin obiectivitate şi nu printr-un caracter polemic (şi am da ca exemplu în acest sens articolul semnat de Lya Benjamin la care ne-am referit mai sus în care sunt citate în notele ce-l însoţesc izvoarele şi lucrările de orice orientare, inclusiv cele aparţinând extremei drepte româneşti. aceasta neînsemnând renunţarea la susţinerea anumitor teze – bazate evident pe documente – în aceste articole).

Am face totuşi câteva sugestii în privinţa acestei noi apariţii: sumarul ar trebui să fie tradus (chiar dacă într-o formă rezumativă) într-o limbă de circulaţie internaţională, iar articolele principale ar trebui să fie însoţite de o scurtă prezentare tot într-o limbă de circulaţie internaţională: revista nu

www.dacoromanica.ro

conţine indicarea adresei redacţiei şi o indicaţie oarecare cu privire la materialele care se pot trimite spre publicare de eventualii colaboratori; de asemenea nu se arată în câte exemplare va apărea revista anual (sau poate numai o dată pe an).

Betinio Diamant

„Rassegna storica del Risorgimento", ottobre-dicembre 1995, fascicolo IV

Dedicat în întregime de Institutul de istoria Risorgimento-ului italian memoriei Emiliei Morelli, ilustră cercetătoare care l-a prezidat până în ziua de 13 ianuarie 1995 când s-a stins pe neaşteptate, numărul omagial publicat de *Rassegna storica del Risorgimento* articulează sumarul într-o suită de dense contribuţii şi evocări pe mai multe voci ce restrăbat itinerarul său academic, ştiinţific şi uman.

Seria lor este deschisă de noul preşedinte, Giuseppe Talamo, continuator al generoasei sale opere – şaizeci de ani de neîntreruptă activitate ca vicedirectoare a Muzeului central al Risorgimento-ului, secretar general şi apoi preşedinte al Institutului fără de care acesta n-ar reprezenta acea autentică, prestigioasă autoritate culturală şi ştiinţifică recunoscută. Un prim titlu de excelenţă a meritului îl constituie reorganizarea cu o rară competenţă a materialului expoziţional şi a fondurilor arhivistice ale Muzeului, însoţită până în ultimele luni de viaţă de Emilia Morelli de articole ilustrative complete care, publicate în rubrica specifică din Rassegna, au facilitat considerabil cercetătorilor consultarea acestora.

Compenetrantă cu activitatea ei ştiinţifică pe care o completa şi o continua în mod natural, a fost pentru ea aceea extrem de eficace de organizator şi promotor de cultură, constând în pregătirea congreselor bianuale de istorie risorgimentală, elaborarea programelor editoriale, selecţia şi controlul ştiinţific a tot ceea ce Institutul înţelegea să publice, responsabilitatea redactării periodicului. contactele continui cu comitetele risorgimentale italiene şi grupurile de studii din străinătate.

Nu mai puţin prezentă a fost Emilia Morelli în suscitarea şi promovarea iniţiativelor comitetelor risorgimentale locale şi provinciale, unele editoare ele însele de publicaţii şi organizatoare de reuniuni de studii. Tocmai această integrare între Institut şi comitete, între iniţiative centrale şi proprii, a reprezentat un aspect esenţial al preşedinţiei sale în cursul căreia acesta a editat 9 volume de *Izvoare*, 7 de *Memorii*, 6 de *Acte ale Congreselor*, toate de indiscutabilă valoare, toate trimise în tipografie nu înainte ca ea însăşi să le fi parcurs, să le fi discutat cu autorii. să le fi îngrijit tipărirea.

Ca preşedinte de Institut sau ca mare personalitate în domeniul cercetării, a condus comisia pentru publicarea scrierilor lui Garibaldi (din care s-au tipărit până acum 9 volume ale *Epistolarului*) făcând parte totodată din comisiile mazziniană şi cavouriană.

Distingându-se prin valoarea colaborării cercetătorilor italieni şi străini ca şi prin rigoarea ştiinţifică, Rassegna a devenit şi prin examinarea exigentă a studiilor specifice apărute în peste 160 de periodice de specialitate, un instrument indispensabil risorgimentiştilor; asupra remarcabilei informaţii şi acurateţe dau o idee de ansamblu *Indicii* săi, ultimul, pentru perioada 1964–1993, în curs de apariţie.

Raporturile cu cercetătorii din Franţa, Marea Britanie, Germania, Belgia, Spania şi Statele Unite, dar şi din Austria, Ungaria, Portugalia, ţările slave, România sau Japonia, au stat în centrul atenţiei Emiliei Morelli, constant interesată să asigure prezenţa istoricilor prestigioşi, a tinerilor în curs de afirmare, la congresele Institutului, să întreţină o legătură continuă constând din schimb de informaţii bibliografice şi arhivistice, stimulări şi favorizări de iniţiative de studiu, invitaţii reciproce.

www.dacoromanica.ro

Colegi, elevi. amici din toate unghiurile lumii, până la antipozi, îi scriau pentru a primi informații. sugestii. recomandări, asistență, o formă de contact cultivată statornic prin care Institutul servea promovarea cunoașterii italienității și istoriei Italiei în afara Italiei, desfășurând astfel imediat și incisiv, fără tentații birocratice, una din cele mai notabile și nobile funcții instituționale.

Alberto Arpino a reevocat opera sa în cadrul Muzeului central al Risorgimentului, Tito Orrù, Caterina Mandalà și Romano Ugolini, activitatea de docent la Cagliari, Palermo și Roma, în timp ce Massimo Ganci a iluminat raportul instaurat de Emilia Morelli cu istoriografia siciliană a Risorgimentului și cu cea italiană și europeană în perioada 1948–1982, cu o specială reconstrucție a congreselor și reuniunilor de studii organizate în anii 1948, 1960 și 1962 la Palermo și Marsala și dedicate „48"-ului sicilian, Siciliei și unității Italiei (1860), Aspromontelui și primei crize a statului italian unitar (1862).

Structurată în opt eseuri, a fost analizată apoi vasta operă de cercetare a Emiliei Morelli, extinsă asupra atâtor filoane, de către Vittorio Emanuele Giuntella pentru studiile asupra papei Benedetto XIV, Umberto Marcelli pentru revoluția din 1831 în Italia centrală, Franco della Peruta pentru Mazzini, Giuseppe Monsagrati pentru anii nodali 1848–1849, Alfonso Scirocco pentru democrații italieni. Bianca Montale pentru deceniul preunitar (1849–1859), Carlo Pischedda și Fausto Fonzi pentru cele două prețioase izvoare editate de aceeași, *Diario delle cento voci* (1858–1860) al lui Giuseppe Massari și *Diario di fine secolo* (1891–1899) al lui Domenico Farini.

Sintezele critice referitoare la studierea lui Mazzini și a democraților italieni, încredințate unor istorici de remarcabilă valoare și competență științifică precum Franco della Peruta și Alfonso Scirocco, au ilustrat meritele majore ale Emiliei Morelli în materie, prima recunoscându-i judecați punctuale, penetrante și detașare în apreciere pe un teren îndelung frecventat, acribie și autocontrol critic. pasiune de cercetare. gust al reconstrucției vii, de detaliu. stăpânirea metodei și căldură umană în cercetarea gândirii. vieții și acțiunii mazziniene, focalizate mai ales asupra perioadei post-1848, cea de a doua. capacitatea de a portretiza viu și eficace profiluri atât de neomogene în diversitatea lor, de a identifica, sigură. etape și momente ale unor itinerare politice. de la inițiativa revoluționară la experiența de guvernare a Stângii constituționale de după 1876.

Evocările lui Carlo Ghisalberti, Cristopher Seton-Watson, Gita Srivastava și Fusatoshi Fujisawa au încercat să confere plasticitate și relief amintirilor legate de ființa umană și omul de știință Emilia Morelli. Anna Maria Isastia și Gabriella Ciampi încheind numărul cu o notă biografică și cu impresionanta bibliografie, vorbind de la sine, a operei celei omagiate postum.

Ne asociem cu o reverentă participare la acest omagiu. o primă valorizare a locului și semnificației operei de risorgimentist a Emiliei Morelli. fără a omite să menționăm relațiile și simpatiile sale române. interesele sale științifice de comunicare cu istoriografia românească, de la primul contact. din 1936. de la Veneția cu Nicolae Iorga. până la crearea, în 1991 la Institutul de Istorie ce-i poartă numele. a unui Grup român de studiu al Risorgimentului, chemat să contribuie la reînvigorarea și continuarea respectabilei tradiții a cercetătorilor în această arie, la regenerarea acelui climat și a acelui spirit care a făcut posibil ca ea să fi fost ilustrată în România de atâtea mari nume.

Nicoleta Panait

www.dacoromanica.ro

„REVISTA ISTORICĂ" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sunt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, culese pe computer în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil. Notele din text vor fi numerotate în continuare. Textul imprimat va fi însoţit de discheta aferentă. Ilustraţiile vor fi plasate la sfârşitul textului. Rezumatele vor fi traduse în limbi de circulaţie internaţională. Responsabilitatea pentru conţinutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Corespondenţa privind manuscrisele şi schimbul de publicaţii se va trimite pe adresa redacţiei. B-dul Aviatorilor nr. 1, Sector 1, 71247 – Bucureşti, tel. 650 7241.

REVISTE PUBLICATE LA EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE. NOUVELLE SÉRIE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂŢII NUMISMATICE ROMÂNE
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL", IAŞI
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
SERIA ARTĂ PLASTICĂ

www.dacoromanica.ro

ISSN 1018 – 0443

43 356

www.dacoromanica.ro